Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

5.4
५५

अथर्ववेदभाष्यम्

(विंशं काण्डम्)

सायणाचार्य

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

18/5

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

18/5

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

श्रीगणाधिपतये नमः ॥

यस्य निश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योखिलं जगत् ।
निर्ममे तम् अहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥
शान्तिकं पौष्टिकं कर्म प्रायशः प्राक् प्रपञ्चितम् ।
विंशेथ ब्रह्मवर्ग्याणां शस्त्रयाज्यादि वर्ण्यते ॥

तत्र विंशे काण्डे नवानुवाकाः । तत्र प्रथमेनुवाके त्रयोदश सूक्तानि । तत्र प्रथमं सूक्तं तृचात्मकम् । तास्तिस्र ऋचः अग्निष्टोमादियज्ञेषु ब्राह्मणाच्छंसिपोत्राग्नीध्राणां क्रमेण प्रातःसवनिक्यः प्रस्थितयाज्याः । सूत्रितं हि वैताने । "प्रस्थितैश्चरिष्यन्नध्वर्युः संप्रेष्यति । होतर्यज प्रशास्त[2]" "ब्राह्मणाच्छंसिन् पोतर्नेष्टरग्नीद् इति । इन्द्र त्वा वृषभं [वशाश्च भ-
"ब्राह्मणाच्छंसी यजति । उत्तराभ्यां पोतान्नीध्रौ" इति [सोमरसः पृष्ठे
तत्र प्रथमा ॥ स्त्रष्टे एवम्

इन्द्र॑ त्वा वृष॒भं व॒यं सु॒ते सोमे॑ हवामहे ।
स पा॑हि॒ मध्वो॒ अन्ध॑सः ॥ १ ॥

इन्द्र॑ । त्वा । वृष॒भम् । व॒यम् । सु॒ते । सोमे॑ । हु॒वा॒म॒हे॒ ।
सः । पा॒हि॒ । मध्वः॑ । अन्ध॑सः ॥ १ ॥

हे इन्द्र परमैश्वर्यगुणविशिष्ट । इदि परमैश्वर्ये । ऋज्रेन्द्र° [उ° २.२८] इत्यादिना रन् प्रत्ययः । निच्चाद् आद्युदात्तः । अथ वा इन्दौ सोमे निमित्तभूते सति द्रवति त्वरया गच्छतीति इन्द्रः यद्वा इन्दवे सोमाय तत्पानार्थं द्रवतीति वा इन्द्रः । सत्सु अन्येष्वधिपयःप्रभृतिषु द्रव्येषु सोमस्यातिशयेन प्रियत्वाद् उक्तव्युत्पत्तिरिन्द्रति

1 S' °पोताग्नी°. 2 S' प्रस्थितेश्चरिष्यंत्यध्वर्युः. 3 S' द्रवत इति वा.

७०

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स्यात्र द्रष्टव्या । तादृश इन्द्र त्वा त्वाम् । ॥ "आमन्त्रितं पूर्वम् अविद्यमानवत्" इति पूर्वस्य अविद्यमानवत्त्वेन पदात् परत्वाभावेपि अनुदात्तत्वादेशश्छान्दसः ॥ । [1]कीदृशं त्वाम् । वृषभम् कामानां वर्षितारं[2] वयं यजमानाः सोमे सुते अभिषुते सति तत्पानार्थं हवामहे आह्वयामः । ॥ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च । शपि "बहुलं छन्दसि" इति संप्रसारणम् ॥ । स तादृशः अस्माभिराहूतस्त्वं मध्वः मधुररसस्य अन्धसः अन्नस्य सोमलक्षणस्य । एकदेशम् इति शेषः । अथ वा मध्वः मधु अन्धसः अन्धः अन्नं सोमलक्षणम् । ॥ "क्रियाग्रहणं कर्तव्यम्" इति कर्मणः संप्रदानत्वात् "चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि" इति षष्ठी ॥ । पाहि पिब ॥

द्वितीया ॥

मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो विमहसः ।
स सुगोपातमो जनः ॥ २ ॥

मरुतः । यस्य । हि । क्षये । पाथ । दिवः । विऽमहसः ।
ऽगोपातमः । जनः ॥ २ ॥

विमहसः विशिष्टेन अतिशयितेन महसा तेजसा युक्ताः । देवेषु ये एषाम् अतिशयितवीर्यत्वात् । हे मरुतः । म्रियन्ते प्राणिन एभिरिति मरुतः । प्राणात्मकस्य वायोर्निर्गमे सति प्राणिनां मृतिः प्रसिद्धैव । यद्वा म्रियन्त इति मरुतः । इन्द्रेण अदित्या उदरं प्रविश्य एकोनपञ्चाशद्धा खण्डितत्वात् तादृशा एतत्संज्ञया प्रसिद्धा देवा यूयं यस्य हि यस्य खलु यजमानस्य क्षये देवानां निवासस्थाने यागगृहे । ॥ "क्षयो निवासे" इति आद्युदात्तत्वम् ॥ । दिवः द्योतमानाद् द्युलोकाद् अन्तरिक्षाद् आगत्य । ॥ "ऊडिदम्" इत्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ । पाथ पिबथ । सोमम् इति शेषः । स खलु जनः यः सुगोपातमः अतिशयेन गोपायितृतमः लोके ये गोपायितारः स्वा-

1 S' कीदृशं त्वा त्वाम्. 2 S' वर्षयितारं. 3 S' दिवः दिवो द्यो° for दिवः द्यो°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

श्रितरक्षकाः सन्ति तेषां मध्ये स एव श्रेष्ठतम इत्यर्थः । ⁂गोपायतेः क्विपि अतोलोपयलोपौ⁂ । यस्माद् एवं तस्माद् ममापि यज्ञगृहे सोमं पिबतेत्यभिप्रायः ॥

तृतीया ॥

उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे ।
स्तोमैर्विधेमाग्नये ॥ ३ ॥

उक्षऽअन्नाय । वशाऽअन्नाय । सोमऽपृष्ठाय । वेधसे ।
स्तोमैः । विधेम । अग्नये ॥ ३ ॥

उक्षः सेचनसमर्थो गौः अन्नं यस्य स तथोक्तः । तादृशाय तथा वशान्नाय । वशा वन्ध्या अजादिका सा अन्नं हविर्यस्य स वशान्नः । तस्मै । उक्षवशयोरग्नेरन्नत्वम् "अगोरुधाय" इत्येतं मन्त्रं व्याचक्षाणेन आश्वलायनेन उक्तम् । "एत एव म उक्षाणश्च ऋषभाश्च वशाश्च भवन्ति" इति [आश्व० गृ० १, १] । तथा सोमपृष्ठाय सोमः सोमरसः पृष्ठे उपरिदेशे मुखे यस्य स तादृशाय वेधसे विधात्रे सर्वस्य स्रष्ट्रे एवम् उक्तगुणविशिष्टाय अग्नये अङ्गनादिगुणविशिष्टाय देवाय अग्नये अन्यर्थम् । ⁂"क्रियाग्रहणं कर्तव्यम्" इति चतुर्थी⁂ । स्तोमैः स्तोत्रैः स्तुतिसाधनभूतैः शस्त्रादिभिः विधेम परिचरेम । ⁂विध विधाने । तौदादिकः⁂ ॥

इति प्रथमं सूक्तम् ॥

"मरुतः पोत्रात्" इत्याद्याश्वत्वार ऋतुप्रैषाः । तत्र आद्योत्तमाभ्यां पोता यजति । द्वितीयतृतीयाभ्याम् आग्नीध्रब्राह्मणाच्छंसिनौ । सूत्रितं हि । "सदस्युपविष्टा यथाप्रैषम् ऋतून् यजन्ति[1] । मरुतः पोत्राद् इति प्रथमोत्तमाभ्यां पोता । द्वितीययाग्नीध्रः । तृतीयया ब्राह्मणाच्छंसी" इति [वै० ३, ९] ॥

1 S' °यजंते.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमः प्रैषः ॥

मरुतः पोत्रात् सुष्टुभः स्वर्काद्ऋतुना सोमं पिबतु ॥ १ ॥

मरुतः । पोत्रात् । सुऽस्तुभः । सुऽअर्कात् । ऋतुना । सोमम् । पिबतु ॥ १ ॥

मरुतः एतन्नाम्ना प्रसिद्धा देवाः पोत्रात् पोतुः कर्म पोत्रम् तस्मात् । तत्कृताद् यागाद् इत्यर्थः । कीदृशात् । सुष्टुभः । ॥ स्तोभतिः स्तुतिकर्मा ॥ । शोभनस्तोभोपेतात् तथा स्वर्कात् सुष्ठु अर्च्यते देवः अनेनेति स्वर्कम् तस्मात् स्वर्चनात् । यद्वा सुष्टुभः । अत्र स्तोभशब्देन स्तोभोपेतं स्तोत्रम् उच्यते । शोभनस्तोत्रोपेतात् । स्वर्कात् । अर्च्यन्ते एभिरिति अर्का मन्त्राः । शोभनमन्त्रोपेतात् । शोभनशस्त्रोपेताद् इत्यर्थः । एवंभूतात् पोतुर्यागाद् ऋतुना सह सोमम् अभिषवादिसंस्कारोपेतं सोमरसं पिबतु पिबन्तु । वचनव्यत्ययः ॥

द्वितीयः ॥

अग्निराग्नीध्रात् सुष्टुभः स्वर्काद्ऋतुना सोमं पिबतु ॥ २ ॥

अग्निः । आग्नीध्रात् । सुऽस्तुभः । सुऽअर्कात् । ऋतुना । सोमम् । पिबतु ॥ २ ॥

अग्निः अङ्गनादिगुणविशिष्टो देवः आग्नीध्रात् । अग्निम् इन्द्र इति अग्नीत् । स एव आग्नीध्रः एतन्नामा ऋत्विक् । तत्कर्मापि आग्नीध्रम् यद्वा अग्नीधः कर्म आग्नीध्रम् । तस्माद् आग्नीध्रात् । शिष्टं पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥

---

१ B B C D K R S V Dc Cs मरुतः पोत्रा°. P P J Cp मरुतः । पोत्रात् । Sâyaṇa's text: मरुतः पोत्रात्सुष्टुभः स्वर्काद्ऋतुना सोमं पिबतु. Does मरुतः point to an older reading पिबतु ? २ B B C D K R S V Dc Cs त्रिष्टुभः and P P J Cp त्रिऽस्तुभः here and in the following mantras. We with Sâyaṇa. ३ B B C D K R S V Dc Cs स्वर्गात् and P P J Cp स्वःऽगात्, here and in the following mantras. We with Sâyaṇa. ४ B B C D K R S V Dc Cs °राग्नीध्रा°. P Cp आग्नीध्रात् । We with P J.

1 S' इंधत.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीयः ॥

इन्द्रो॑ ब्र॒ह्मा ब्राह्म॑णात् सु॒ष्टुभः॑ स्व॒र्का॑दृ॒तुना॒ सोमं॑ पिबतु ॥ ३ ॥

इन्द्रः॑ । ब्र॒ह्मा । ब्राह्म॑णात् । सु॒ऽस्तुभः॑ । सु॒ऽअ॒र्कात् । ऋ॒तुना॑ । सोम॑म् । पि॒ब॒तु॒ ॥ ३ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्यादिगुणयुक्तो देवः स एव ब्रह्मा । बृहत्त्वाद् बृंहणत्वाच्च[1] । इन्द्रस्य ब्रह्मात्मना स्तुतिः "इन्द्रो ब्रह्मेन्द्र ऋषिः" [ऋ० ८. १६. ७] इत्यादिमन्त्रवर्णाद् अवगन्तव्या । ब्राह्मणात् । अत्र ब्राह्मणशब्देन ब्राह्मणाच्छंस्याख्य ऋत्विग् अभिधीयते । तत्कृतं कर्मापि ब्राह्मणम् इत्युच्यते । यद्वा अत्र ब्रह्मशब्देन ब्राह्मणाच्छंसी निर्दिश्यते । तत्कर्म शस्त्रयागलक्षणं ब्राह्मणम् तस्मात् । शिष्टं पूर्ववत् ॥

अथ चतुर्थः ॥

दे॒वो द्र॑विणो॒दाः पो॒त्रात्[3] सु॒ष्टुभः॑[4] स्व॒र्का॑दृ॒तुना॒[5] सोमं॑ पिबतु ॥ ४ ॥

दे॒वः । द्र॒वि॒णः॒ऽदाः । पो॒त्रात्[3] । सु॒ऽस्तुभः॑[4] । सु॒ऽअ॒र्कात्[5] । ऋ॒तुना॑ । सोम॑म् । पि॒ब॒तु॒ ॥ ४ ॥

द्रविणोदाः । द्रविणं हिरण्यादिलक्षणं धनं बलं वा । तद् ददातीति द्रविणोदाः एतन्नामको देवः । अस्य धनदातृत्वम् "द्रविणोदा ददातु नो वसूनि" [ऋ० १. १५. ८] इत्यादिमन्त्रान्तरेषु धनप्रार्थनाविषयतया प्रसिद्धम् । ⌛ द्रुदक्षिभ्याम् इनन् [उ० २. ५०] इति इनन्प्रत्ययान्तो द्रविणशब्दः ⌛ ॥

[इति] द्वितीयं सूक्तम् ॥

ज्योतिष्टोमादिषु प्रातःसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे "आ याहि" इति पञ्च सूक्तानि विनियुक्तानि । तत्र "आ याहि सुषुमा हि ते" इत्याद्यौ[2]

१ See note २ on mantra १. २ See note ३ on mantra १. ३ B B^h C D K K^m R S^m V Dc Cs P P^2 J Cp पोत्रात्. ४ See note २ on mantra १. ५ See note ३ on mantra १.

1 S' बृहणत्वाच्च. 2 S' इत्यादौ.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृचौ स्तोत्रियानुरूपौ । "अयमु त्वा विचर्षणे" इति सप्तर्चः "इ
वृषभं वयम्" इति नवर्चश्च शंसनीयाः उक्थमुखम् इति व्यवहि
"उद्वेदभि" इति तिस्र ऋचः पर्यास इत्युच्यते । अत्रोत्तमा परि
या । सूत्रितं हि । "आ याहि सुषुमा हि ते[२०,३] आ नो
"सुतावतः[२०,४] इति स्तोत्रियानुरूपौ । अयमु त्वा विचर्षणे[२
"इत्युक्थमुखम् । उद्वेदभि श्रुतामघम्[२०,७] इति पर्यासः ।
"परिधानीया । त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमाम् अन्वाह । अर्धर्चशस्य च
"प्रणवेनोपसंतनोति" इति [वै० ३,११] ॥

तत्र प्रथमा ॥

आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् ।
एदं बर्हिः सदो मम ॥ १ ॥

आ । याहि । सुषुम । हि । ते । इन्द्र । सोमम् । पिब । इमम् ।
आ । इदम् । बर्हिः । सदः । मम ॥ १ ॥

हे इन्द्र परमैश्वर्यादिगुणविशिष्ट त्वम् आ याहि आगच्छ । किम
आगमनम् इति तत्राह । ते त्वदर्थं सोमं सुषुमा हि अभिषुतवन्तः
लु । ॥ षुञ् अभिषवे । "बहुलं छन्दसि" इति शपः श्लुः । "
च" इति निघातप्रतिषेधः । सुषुमा हि त इत्यत्र छान्दसः सांहि
दीर्घः ॥ । इमम् अभिषुतं सोमं पिब पानं कुरु । इदम् आ
र्णं बर्हिः आ सदः आसीद । ॥ लेटि अडागमे इतश्च लोपे
कृते रूपम् ॥ ॥

द्वितीया ॥

आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना ।
उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥

आ । त्वा । ब्रह्मऽयुजा । हरी इति । वहताम् । इन्द्र । केशिना ।
उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ २ ॥

1 S' अन्वाहार्धर्चशः ऋगंतं. We with the *Vaitâna*.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र त्वा त्वां ब्रह्मयुजा ब्रह्मयुजौ ब्रह्मणा मन्त्रेण रथे युज्यमानौ हरी अभिमतप्रदेशं प्रति आहरणशीलौ एतन्नामानावश्वौ। एताविन्द्रस्य प्रतिनियतौ। ‡हरी इन्द्रस्य लोहितोन्मेर्हरित आदित्यस्येत्यादि निरुक्तात् [निघ० १. १५]‡। तावेव विशिनष्टि केशिनेति। केशिना केशिनौ प्रकृष्टैः केशैः स्कन्धवाल इत्यादिप्रदेशस्थैर्युक्तौ। अनेन तयोः प्रभूतशक्तिमत्त्वम् उक्तं भवति। तौ आ वहताम् आगमयताम्। तदर्थं नः अस्माकं ब्रह्माणि आह्वानसाधनान् मन्त्रान् उप शृणु। अथ वा आगत्य नः ब्रह्माणि स्तोत्राणि उप शृणु। ‡बृह बृहि वृद्धौ इत्यस्य बृंहेरम् नलोपश्च [उ० ४. १४५] इति मनिन्प्रत्यये नलोपे च कृते तत्संनियोगेन अमागमे च कृते ब्रह्मेति रूपम्‡॥

तृतीया॥

ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः।
सुतावन्तो हवामहे॥ ३॥

ब्रह्माणः। त्वा। वयम्। युजा। सोमऽपाम्। इन्द्र। सोमिनः।
सुतऽवन्तः। हवामहे॥ ३॥

हे इन्द्र वयं यजमाना ब्रह्माणः ब्राह्मणाः। यद्वा ब्रह्माणः ब्राह्मणाच्छंसिनो वयम्। ‡ब्रह्मशब्दः पुंलिङ्गोन्तोदात्तः‡। त्वा त्वां युजा। युज्यत इति युक्। स्तोतव्यदेवताहृदयस्पृशा स्तोत्रेण हवामहे आह्वयामः। कीदृशं त्वाम्। सोमपाम् सोमस्य पातारम्। इन्द्रस्य सोमपाने अतिशयितप्रियत्वाद् एवं विशेष्यते। कीदृशा वयम्। सोमिनः सोमवन्तः कृतसोमयागाः। अस्तु प्रस्तुते किमायातम् इति तत्राह। सुतावन्तः सोमानभिषुतवन्तः[1] सुतेन सोमेन युक्ता वा। अभिषवग्रहणादिसंस्कारैः संपादितसोमा इत्यर्थः। ‡छान्दसो दीर्घः‡॥

[इति] तृतीयं सूक्तम्॥

"आ नो याहि" इति सूक्तस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः॥

1 S' सोमाभिषुवंतः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

आ नो याहि सुतावतोऽस्माकं सुष्टुतीरुप ।
पिबा सु शिप्रिन्नन्धसः ॥ १ ॥

आ । नः । याहि । सुतऽवतः । अस्माकम् । सुऽस्तुतीः । उप ।
पिब । सु । शिप्रिन् । अन्धसः ॥ १ ॥

हे इन्द्र सुतावतः सूयते अभिषूयत इति सुतः सोमः । तद्वतः अभिषुतसोमान् नः अस्मान् प्रति । ⌘"शरादीनां च" इति मतुपि पूर्वपदस्य सांहितिको दीर्घः⌘ । आ याहि आगच्छ । तदेव विशिनष्टि । अस्माकं सुष्टुतीः शोभनाः स्तुतीः उपा याहि उपागच्छ । सोमे सुसंस्कृते कृते च शस्त्रे अवश्यम् आगच्छेत्यर्थः । आगत्य च हे सुशिप्रिन् शोभनहनूयुक्त । अनेन सोमपानोचितवक्त्रोपेतत्वम् उक्तं भवति । अथ वा शोभननासिकोपेत । अनेन सोमरसाघ्राणोचितनासायुक्तत्वम् उक्तं भवति । ⌘शिप्रे हनू नासिके वेति निरुक्तम् [नि° ६. १७]⌘ । तादृशं[1] त्वम् अन्धसः अन्धः अन्नं सोमरसलक्षणम् अन्धस एकदेशं वा ग्रहेण धृतम् अंशं पिब पानं कुरु ॥

द्वितीया ॥

आ ते सिञ्चामि कुक्ष्योरनु गात्रा वि धावतु ।
गृभाय जिह्वया मधु ॥ २ ॥

आ । ते । सिञ्चामि । कुक्ष्योः । अनु । गात्रा । वि । धावतु ।
गृभाय । जिह्वया । मधु ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते तव कुक्ष्योः । भागद्वयापेक्षया द्विवचनम् । कुक्षेरुभयोः पार्श्वयोः आ सिञ्चामि पूरयामि । सोमरसम् इति शेषः । अनेन दीयमानस्य सोमरसस्य कुक्ष्यवयवपूर्तिपर्यन्तम् अभिवृद्धिरुक्ता भवति । स च उदरस्थो गात्रा गात्राणि । अनेन गात्रशब्देन गात्रावयवा लक्ष्यन्ते ।

1 S' तादृशस्त्वम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सर्वाण्यङ्गानि हस्तपादादीनि वि धावतु तत्तन्नाडीषु सर्वत्र प्रवहतु । अतस्त्वं मधु मधुवत् स्वादुतरं सोमरसं जिह्वया रसनया गृभाय गृहाण । ॥ ग्रहेः "छन्दसि शायजपि" इति श्नः शायजादेशः । संप्रसारणं च । "हृग्रहोर्भः०" इति भत्वम् ॥ ॥

तृतीया ॥

स्वा॒दुष्टे॑ अस्तु सं॒सुदे॒ मधु॑मान् त॒न्वे॒३॒॑ तव॑ ।
सोम॒ः शम॑स्तु ते हृ॒दे ॥ ३ ॥

स्वा॒दुः । ते॒ । अ॒स्तु॒ । स॒म्ऽसुदे॑ । मधु॑ऽमान् । त॒न्वे॑ । तव॑ ।
सोम॑ः । शम् । अ॒स्तु॒ । ते॒ । हृ॒दे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र संसुदे सम्यक् सुष्ठु दात्रे । अत्र सम् इत्यनेन दानस्य सुकरत्वम् अभिधीयते । सु इत्यनेन च दानविषयस्य धनादेः प्राशस्त्यं बहुत्वं च विवक्ष्यते । तादृशाय ते तुभ्यं मधुमान् माधुर्योपेतः सोमः अस्माभिर्दीयमानः स्वादुरस्तु स्वदनीयोस्तु । अनन्तरं च स सोमः तव तन्वे शरीराय । बलकार्यस्त्विति शेषः । अथ वा शम् अस्तु इत्येतद् अत्राप्यन्वेतव्यम् । तव शरीराय सुखकरं भवत्वित्यर्थः । तथा ते हृदे हृदयाय च शम् अस्तु मनसे सुखकरं भवतु । ॥ स्वादुष्ट इति । "युष्मत्तत्ततक्षुःष्वन्तःपादम्" इति सकारस्य षत्वम् । ततः ष्टुत्वम् ॥ ॥

इति चतुर्थं सूक्तम् ॥

"अयमु त्वा विचर्षणे" इति सप्तर्चस्य विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

अ॒यमु॑ त्वा विचर्षणे॒ जनी॑रिवा॒भि संवृ॑तः ।
प्र सोम॑ इन्द्र सर्पतु ॥ १ ॥

अ॒यम् । ऊं॒ इति॑ । त्वा॒ । वि॒ऽच॒र्ष॒णे॒ । जनी॑ःऽइव । अ॒भि । सम्ऽवृ॑तः ।
प्र । सोम॑ः । इ॒न्द्र॒ । स॒र्प॒तु॒ ॥ १ ॥

१ K °त॒न्वे॑ १. We with B B^h C K^m D R S^m V.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र विचर्षणे । विचर्षणिः पश्यतिकर्मा । हे विद्रष्टः इन्द्र जनीरिव जनय इव । ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥ । जनयन्त्यपत्यान्यास्मिन्निति जनिशब्दव्युत्पत्तिः । ता यथा पुत्रादिभिः अभितः संवृता वर्तन्ते एवं श्रयणद्रव्यैः अध्वर्युप्रभृतिभिर्वा अभि संवृतः अभित आच्छन्नोयं सोमः । उ इति पूरणः । त्वा त्वां प्र सर्पतु प्रगच्छतु । ॥ विचर्षण इति । विपूर्वात् कृष विलेखने इत्यस्मात् कृषेरादेश्च चः इति [उ० २, १०३] अनिप्रत्ययः आदेः ककारस्य चकारश्च ॥ ॥

द्वितीया ॥

तुविग्रीवो वपोदरः सुबाहुरन्धसो मदे ।
इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते ॥ २ ॥

तुविऽग्रीवः । वपाऽउदरः । सुऽबाहुः । अन्धसः । मदे ।
इन्द्रः । वृत्राणि । जिघ्नते ॥ २ ॥

अनया सोमस्य अतिशयितवीर्यसाधनत्वम् अभिधीयते । अन्धसः सोमलक्षणस्य अन्नस्य भक्षणेन मदे सति इन्द्रो देवः तुविग्रीवः । तुवीति बहुनाम । प्रभूतकन्धरः । भवतीति शेषः । ग्रीवाशब्दः स्कन्धस्योपलक्षकः । वृषवत् समृद्धस्कन्ध इत्यर्थः । तथा वपोदरः वपा यथा विस्तीर्णा भवति एवं विस्तृतोदरश्च भवति । तथा सुबाहुः शोभनबाहुः पृथुभुजश्च भवति एवं सोमपानेन अभिवृद्धगात्रः सन् पश्चाद् वृत्राणि वृत्रवद् आवरकान् शत्रून् जिघ्नते हिनस्ति इत्येवं सोमस्य महिमा ॥ यद्वा तुविग्रीवत्वादयः इन्द्रस्य स्वाभाविका धर्माः । उक्तलक्षण इन्द्रः सन्त्स्वपि तेषु अन्धसो मदे सत्येव वृत्राणि जिघ्नते इति सोमप्रशंसा ॥

तृतीया ॥

इन्द्र प्रेहि पुरस्त्वं विश्वस्येशान ओजसा ।
वृत्राणि वृत्रहं जहि ॥ ३ ॥

इन्द्र । प्र । इहि । पुरः । त्वम् । विश्वस्य । ईशानः । ओजसा ।
वृत्राणि । वृत्रऽहन् । जहि ॥ ३ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र विश्वस्य स्थावरजङ्गमात्मकस्य सर्वस्य ईशानः। अनेन इन्द्रस्य सर्वत्र प्रतिभटराहित्यम् उक्तं भवति। तादृशस्त्वं पुरः प्रेहि अस्माकं सेनायाः पुरतो गच्छ। गत्वा च हे वृत्रहन् वृत्रस्य एतन्नामकस्य असुरस्य हन्तः वृत्राणि अस्मदावरकान् शत्रून् जहि घातय। ॥ "हन्तेर्जः" इति जभावः ॥ ॥

चतुर्थी ॥

दीर्घस्ते अङ्कुशो येना वसु प्रयच्छसि।
यजमानाय सुन्वते ॥ ४ ॥

दीर्घः। ते। अस्तु। अङ्कुशः। येन। वसु। प्रऽयच्छसि।
यजमानाय। सुन्वते ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते अङ्कुशः। अङ्कुशवन्नम्राङ्गुलिको हस्तः अङ्कुश इत्युच्यते। स दीर्घोस्तु। प्रदानविषये संकोचरहितोस्त्वित्यर्थः। तमेव विशिनष्टि। येनाङ्कुशेन सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते सोमलक्षणस्य हविषो दात्रे यजमानाय वसु धनं प्रयच्छसि। स तादृशो दीर्घोस्तु ॥

पञ्चमी ॥

अयं त इन्द्र सोमो निपूतो अधि बर्हिषि।
एहीमस्य द्रवा पिब ॥ ५ ॥

अयम्। ते। इन्द्र। सोमः। निऽपूतः। अधि। बर्हिषि।
आ। इहि। ईम्। अस्य। द्रव। पिब ॥ ५ ॥

हे इन्द्र अधि बर्हिषि। अधिः सप्तम्यर्थानुवादी। आस्तीर्णे दर्भे निपूतः दशापवित्रेण नितरां शोधितः। उपलक्षणम् एतत्। ग्रहणश्रयणादिसंस्कारैः संस्कृतोयं सोमः ते त्वदर्थः। यस्मादेवं तस्माद् एहि आगच्छ। अस्मद्यज्ञं प्रतीति शेषः। आगमनविलम्बम् असहमान आह द्रवेति। त्वरया आगच्छेत्यर्थः। आगत्य च ईम् इदानीम् अस्य अमुं त्वदर्थं निपूतं सोमं पिब पानं कुरु ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

षष्ठी ॥

शाचिगो शाचिपूजनायं रणाय ते सुतः ।
आखण्डल प्र हूयसे ॥ ६ ॥

शाचिगो इति शाचिऽगो । शाचिऽपूजन । अयम् । रणाय । ते । सुतः ।
आखण्डल । प्र । हूयसे ॥ ६ ॥

हे शाचिगो । शाचयः प्रत्यानेतुं शक्ता गावो यस्य स शाचिगुः । पणिभिरपहृतानां गवां प्रत्यानेतृत्वप्रसिद्धेः । तथा शाचिपूजन । पूज्यते एभिरिति पूजनानि स्तोत्राणि । शाचीनि शक्तानि स्तुत्यविषयगुणप्रकाशकानि स्तोत्राणि यस्य स शाचिपूजनः । तस्य संबोधनम् । ॥ "आमन्त्रितं पूर्वम् अविद्यमानवत्" इति पूर्वस्य अविद्यमानवत्त्वेन पादादित्वान्निघाताभावः ॥ । हे उक्तगुणविशिष्ट इन्द्र रणाय । ॥ मकारलोपश्छान्दसः ॥ । रमणाय रमणीयाय ते तुभ्यम् । यद्वा ते तव रणाय रमणाय क्रीडनाय अयं सोमः सुतः अभिषवादिना संस्कृतः । तस्मात् कारणात् हे आखण्डल आ समन्तात् खण्डयति शत्रून् इति आखण्डलः । शत्रुहिंसक इन्द्र त्वं प्र हूयसे प्रकर्षेण आह्वानविषयः करिष्यसे सोमपानार्थम् अस्माभिराहूयसे । ॥ आखण्डलेति । आङ्पूर्वात् कडि खडि भेदने इत्यस्माच्चौरादिकाद्धातोः मङ्गेरलच् [उ० ५, ७०] इत्यत्र बाहुलकाद् अलच् प्रत्ययः । आमन्त्रिताद्युदात्तः ॥ ॥

सप्तमी ॥

यस्ते शृङ्गवृषो नपात् प्रणपात् कुण्डपाय्यः ।
न्यस्मिन् दध्र आ मनः ॥ ७ ॥

यः । ते । शृङ्गऽवृषः । नपात् । प्रनपादिति प्रऽनपात् । कुण्डऽपाय्यः ।
नि । अस्मिन् । दध्रे । आ । मनः ॥ ७ ॥

हे शृङ्गवृषो नपात् शृङ्गवृण्नामा कश्चिद् ऋषिः तस्य न पातयति कुलम् इति नपात् पुत्रः । तस्य संबोधनम् । यद्वा शृङ्गवद् उन्न-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ता रश्मयः शृङ्गशब्देन उच्यन्ते। तैर्वर्षतीति शृङ्गवृड् आदित्यः। तस्य न पातयिता दिवि स्थापयिता इन्द्रः शृङ्गवृषो नपाद् इत्युच्यते। तादृश इन्द्र ते तव यः प्रसिद्धः [प्रणपात्] कुण्डपाय्यः कुण्डैः पातव्यः सोमो यस्मिन् क्रतौ स कुण्डपाय्यः क्रतुरस्ति। ‡"क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ" इति पिबतेः क्यप्प्रत्ययान्तत्वेन निपातितः‡। अस्मिन् बहुसोमवति क्रतौ त्वं मनो नि दध्रे धारयसि सर्वतः स्थापयसि। ‡दधातेर्लिटि "इरयो रे" इति रेभावः‡॥

[इति] पञ्चमं सूक्तम्॥

"इन्द्र त्वा वृषभं वयम्" इति नवर्चस्य सूक्तस्य प्रातःसवनशस्त्रे विनियोग उक्तः॥

तत्र प्रथमा॥

इन्द्रं त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे।
स पाहि मध्वो अन्धसः॥ १॥

इन्द्रं। त्वा। वृषभम्। वयम्। सुते। सोमे। हवामहे।
सः। पाहि। मध्वः। अन्धसः॥ १॥

व्याख्यातेयम् अनुवाकादौ॥

द्वितीया॥

इन्द्रं क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत।
पिबा वृषस्व तातृपिम्॥ २॥

इन्द्रं। क्रतुऽविदम्। सुतम्। सोमम्। हर्य। पुरुऽस्तुत।
पिब। आ। वृषस्व। ततृपिम्॥ २॥

हे पुरुष्टुत पुरुभिर्बहुभिर्यजमानैः स्तुत बहुप्रकारं स्तुत वा हे इन्द्र क्रतुविदम् क्रतोर्यागस्य लम्भकं निष्पादकं सुतम् अभिषवादिना संस्कृतम् इमं सोमं हर्य कामय। ‡हर्य गतिकान्त्योः इत्यस्य लोटि रूपम्।

1 S' तव for त्वं. 2 The *Sarvānukramaṇī* begins this hymn with इन्द्र क्रतुविदं (2) instead of with इन्द्र त्वा वृषभं वयं, and makes it and the preceding hymn consist of eight mantras each, being supported in this by P P J Cr.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

निघातः ॥ । कामयित्वा च ततृपिम् तर्पकं प्रीणयितारम् इमं सोमं पिब पानं कुरु । तदेव विशिनष्टि । आ वृषस्व जठरे सिञ्च । यथा जठरकुहरस्य अत्यन्तं सर्वतः पूर्तिर्भवति तथा कुर्वित्यर्थः । ॥ ततृपिम् । तृप प्रीणने इत्यस्मात् "छन्दसि सदादिभ्यो दर्शनात्" इति किन् । तस्य लिङ्वद्भावाद् द्विर्वचनादि । संहितायाम् "अन्येषामपि दृश्यते" इत्यभ्यासस्य दीर्घः । निखाद् आद्युदात्तः ॥ ॥

तृतीया ॥

इन्द्र॒ प्र णो॑ धि॒तावा॑नं य॒ज्ञं विश्वे॑भिर्दे॒वेभिः॑ ।
ति॒र स्त॑वान विश्पते ॥ ३ ॥

इन्द्र॑ । प्र । नः॒ । धि॒तऽवा॑नम् । य॒ज्ञम् । विश्वे॑भिः । दे॒वेभिः॑ ।
ति॒र । स्त॒वा॒न॒ । वि॒श्प॒ते॒ ॥ ३ ॥

हे स्तवान । ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ । स्तूयमान हे विश्पते विशो देवविशो मरुतः तेषां स्वामिन् । यद्वा विशां प्रजानां सर्वासां पते हे इन्द्र नः अस्माकं धितावानम् धितं धानं तद्वन्तं सोमस्य निधानवन्तम् । ग्रहादिभिर्गृहीतसोमम् इत्यर्थः । ॥ "छन्दसीवनिपौ०" इति मत्वर्थीयो वनिप् ॥ । उक्तलक्षणं यज्ञं विश्वेभिः सर्वैर्यष्टव्यैः देवेभिः देवैः सह प्र तिर वर्धय । हविःस्वीकारेणेति शेषः । ॥ तरतेर्व्यत्ययेन शः । प्रत्ययस्वरः । प्र ण इति । "उपसर्गाद् बहुलम्" इति संहितायां णत्वम् ॥ ॥

चतुर्थी ॥

इन्द्र॒ सोमाः॑ सु॒ता इ॒मे तव॒ प्र य॑न्ति सत्पते ।
क्षयं॑ चन्द्रास॒ इन्द॑वः ॥ ४ ॥

इन्द्र॑ । सोमाः॑ । सु॒ताः॑ । इ॒मे । तव॑ । प्र । य॒न्ति॒ । स॒त॒ऽप॒ते॒ ।
क्षय॑म् । च॒न्द्रा॒सः॑ । इन्द॑वः ॥ ४ ॥

हे सत्पते सतां यजमानानां पालक इन्द्र सुताः अभिषुताः चन्द्रासः

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

चन्द्रा आह्लादकारिण इन्दवः क्लिन्ना रसात्मका इमे हूयमानाः सोमाः तव क्षयम्। क्षियन्ति निवसन्ति अत्रेति क्षयो निवासस्थानम्। तव जठरम् इत्यर्थः। "क्षयो निवासे" इति आद्युदात्तत्वम्। प्र यन्ति गच्छन्ति। इन्दव इति। उन्देरिच्चादेः [उ० १, १२] इति उप्रत्ययः। निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः॥

पञ्चमी॥

दधिष्वा जठरे सुतं सोममिन्द्र वरेण्यम्।
तव द्युक्षास इन्दवः॥ ५॥

दधिष्व। जठरे। सुतम्। सोमम्। इन्द्र। वरेण्यम्।
तव। द्युक्षासः। इन्दवः॥ ५॥

हे इन्द्र वरेण्यम् वरणीयं स्पृहणीयं सुतम् अभिषुतम् इमं सोमम् अस्माभिर्हूयमानं जठरे दधिष्व धारय। दधातेर्लोटि रूपम्। "आगमा अनुदात्ताः" इति इटोनुदात्तत्वात् प्रत्ययस्वरः। सोमानाम् इन्द्रस्य असाधारणं[1] स्वत्वम् आह। द्युक्षासः दीप्तिमन्तो दीप्तिनिवासस्थानभूता इन्दवः सोमाः तव। असाधारणस्वभूता इति शेषः॥

षष्ठी॥

गिर्वणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे।
इन्द्र त्वादातमिद् यशः॥ ६॥

गिर्वणः। पाहि। नः। सुतम्। मधोः। धाराभिः। अज्यसे।
इन्द्र। त्वाऽदातम्। इत्। यशः॥ ६॥

हे गिर्वणः गीर्भिर्वननीय संभजनीय इन्द्र। वन षण संभक्तौ इत्यस्माद् असुन्। गिर उपधाया दीर्घाभावश्छान्दसः। "आमन्त्रितस्य च" इति षाष्ठिकम् आद्युदात्तत्वम्। नः अस्माकं संबन्धिनं सुतम् अभिषुतं सोमं पाहि पिब। अहूयमानस्य कथं पानप्रसक्तिरित्य-

1 S' अधारणस्वत्वम् for असाधारणं स्वत्वम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

त्राह । मधोर्धाराभिरिति । यस्माद् मधोः मधुरस्य सोमस्य धाराभिः अज्यसे आर्द्रीक्रियसे । हूयस इत्यर्थः । अपेक्षितस्य फलस्य अभावे होमस्य का प्रसक्तिरित्यत्राह । हे इन्द्र त्वादातमित् त्वया दातव्यमेव यशः अन्नम् । अस्तीति शेषः । "अस्ति त्वादातम् अद्रिवः" इत्यमुं मन्त्रभागं व्याचक्षाणेन यास्केन [1]त्वया नस्तद् दातव्यम् [नि० ४. ४] इति हि त्वादातशब्दो व्याख्यातः । यद्वा त्वादातम् त्वया शोधितं यशोस्ति । ॒दैप् शोधने । सत्यपि पकारे "नानुबन्धकृतम् अनेजन्तत्वम्" इत्येजन्त एवायम् । ततः "आदेचः०" इति आत्त्वम् । अस्मात् कर्मणि क्तः । "दाधा घ्वदाप्" इत्यत्र अदाप् इति प्रतिषेधेन घुसंज्ञाया अभावाद् "दो दद् घोः" इति दद् आदेशो न भवति । त्वेति युष्मच्छब्दस्य तृतीया । "कर्तृकरणे कृता बहुलम्" इति समासः । "तृतीया कर्मणि" इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॒ ॥

सप्तमी ॥

अभि द्युम्नानि वनिन इन्द्रं सचन्ते अक्षिता ।
पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥

अभि । द्युम्नानि । वनिनः । इन्द्रम् । सचन्ते । अक्षिता ।
पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥

[वनिनः देवान् संभजमानस्य यजमानस्य] द्युम्नानि द्योतमानान्यन्नानि सोमलक्षणानि । ॒द्युम्नं द्योततेर्यशो वान्नं वेति यास्कः [नि० ५. ५] ॒ । द्युम्नानि विशेष्यन्ते । [अक्षिता] अक्षितानि अक्षीणानि अतिप्रभूतानि इन्द्रं देवम् अभि सचन्ते अभितः संगच्छन्ते । स च इन्द्रः सोमस्य प्रभूतस्य । अंशम् इति शेषः । अथ वा सोमस्य सोमं पीत्वी पीत्वा । ॒पा पाने इत्यस्मात् क्त्वाप्रत्ययस्य "स्नात्व्यादयश्च" इति निपातनात् त्वीभावः । "घुमास्थागापा०" इत्यादिना ईत्वम् । प्रत्ययस्वरः ॒ । वावृधे प्रवृद्धो भवति ॥

1 S' या for त्वया. 2 S' omits the text from द्युम्नानि and that part of the commentary which is conjecturally restored and enclosed in brackets.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अष्टमी ॥

अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन्।
इमा जुषस्व नो गिरः ॥ ८ ॥

अर्वाऽवतः। नः। आ। गहि। पराऽवतः। च। वृत्रऽहन्।
इमाः। जुषस्व। नः। गिरः ॥ ८ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्य हन्तरिन्द्र नः अस्मान् यजमानान् अर्वावतः अर्वाचीनाद् अन्तिकाद् देशाद् आ गहि आगच्छ। तथा परावतः दूरदेशाच्च नः आ गहि आगच्छ। ‡ "उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे" इति वतिप्रत्ययः। प्रत्ययस्वरः ‡। आगत्य च नः अस्माकम् [इमा] गिरः स्तुतिरूपा वाचो जुषस्व सेवस्व ॥

नवमी ॥

यदन्तरा परावतमर्वावतं च हूयसे।
इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ९ ॥

यत्। अन्तरा। पराऽवतम्। अर्वाऽवतम्। च। हूयसे।
इन्द्र। इह। ततः। आ। गहि ॥ ९ ॥

हे इन्द्र परावतम् परावद् दूरस्थानं तथा अर्वावतं च संनिहितस्थानं च यत् यस्मिन् अन्तरा तयोरन्तरालदेशे। ‡ उभयत्र "अ[न्तरा]न्तरेणयुक्ते" इति द्वितीया ‡। तत्र हूयसे सम्यग् इज्यसे ततः तस्माद् देशात् परावतः अर्वावतश्च सकाशाद् इह अस्मद्यागदेशं प्रति आ गहि आगच्छ ॥

[इति] षष्ठं सूक्तम् ॥

"उद्वेदभि" इति तृचस्य ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रातःसवने विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

उद्वेदभि श्रुतामघं वृषभं नर्यापसम्।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्तारमेषि सूर्य ॥ १ ॥

उत् । घ । इत् । अभि । श्रुतऽमघम् । वृषभम् । नर्यऽअपसम् ।
अस्तारम् । एषि । सूर्य ॥ १ ॥

हे सूर्य त्वं श्रुतामघम् । मघम् इति धननाम । श्रुतं विख्यातं स्तोतृभ्यो यष्टृभ्यश्च दातव्यं धनं यस्यासौ श्रुतमघः तम् । सत्यपि श्रुतत्वे दानाभावे प्रयोजनाभावाद् उच्यते वृषभम् इति । अभिमतस्य धनस्य वर्षकम् इत्यर्थः । तथा नर्यापसम् नरेभ्यो हितं नर्यम् अपः कर्म यस्यासौ नर्यापाः तम् । "तस्मै हितम्" इति यत् । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । स्वसेवकानाम् इष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहारविषयकर्मवन्तम् इत्यर्थः । तथा अस्तारम् शत्रूणां निरसितारम् । अस क्षेपणे । तृनि "रधादिभ्यश्च" इति इड्विकल्पः । एवंमहानुभावम् इन्द्रम् अभिलक्ष्य[1] उद्वेदेषि । घेति प्रसिद्धौ । उदेषि ऊर्ध्वं गच्छसि उदयसि । सूर्योदयाभावे इन्द्रस्य सोमलक्षणहविःप्रदानासंभवात् उक्तलक्षणम् इन्द्रं प्रति उदेषीत्युच्यते ॥

द्वितीया ॥

नव यो नवतिं पुरो बिभेद बाह्वोजसा ।
अहिं च वृत्रहावधीत् ॥ २ ॥

नव । यः । नवतिम् । पुरः । बिभेद । बाहुऽओजसा ।
अहिम् । च । वृत्रऽहा । अवधीत् ॥ २ ॥

य इन्द्रः शम्बरस्यासुरस्य नव नवतिं च पुरः नवोत्तरनवतिसंख्याकाः मायानिर्मिताः पुरीः । "षड्विंशति०" इत्यादिना तिप्रत्ययान्तो निपातितः । बाह्वोजसा बाहुबलेन अन्यनैरपेक्ष्येणैव बिभेद भिन्नवान् नाशितवान् । तथा च मन्त्रान्तरम् । "दिवोदासाय नवतिं च नवेन्द्रः पुरो व्यैरच्छम्बरस्य" इति [ऋ०२, १९, ६] । किं च वृत्रहा । वृत्रशब्दः शत्रुसामान्यवचनः । "वृत्राणि वृत्रहं जहि" [२०, ५, ३]

1 S' अभिलक्ष्य. 2 S' क्ति०.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते" [२०,५,२] इत्यादौ तथा दर्शनात्। वृत्राणां शत्रूणां हन्ता इन्द्रः अहिं च। अयति गच्छतीत्यहिर्मेघः। ॥अहिरयनाद् एत्यन्तरिक्षे इति निरुक्तम् [नि०२,१७]॥। अथ वा आगत्य हन्तीत्यहिर्वृत्रः। ॥हन हिंसागत्योः। आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च [उ०४,१३७] इति आङ्पूर्वाद् इञ् प्रत्ययः। वातेर्डित् [उ० ४,१३३] इत्यनुवर्तनात् डिद्भावः आङो ह्रस्वश्च। ञित्वाद् आद्युदात्तः॥। तम् अवधीत् हतवान्। स न इत्युत्तरत्र संबन्धः॥

तृतीया॥

स नु इन्द्रः शिवः सखाश्वावद् गोमद् यवमत्।
उरुधारेव दोहते॥ ३॥

सः। नुः। इन्द्रः। शिवः। सखा। अश्वऽवत्। गोऽमत्। यवऽमत्। उरुधाराऽइव। दोहते॥ ३॥

स पूर्वोक्तगुणविशिष्ट इन्द्रः नः अस्माकं शिवः सुखकारी सखा मित्रभूतः। तादृश इन्द्रः अश्वावत् अश्वैर्बहुभिरुपेतं गोमत् बह्वीभिर्गोभिरुपेतं यवमत्। यवो धान्यविशेषः। बहुभिर्यवैर्युक्तं धनम् उरुधारेव प्रभूतधारायुक्ता बहुक्षीरा गौरिव दोहते सा यथा सर्वेषां तर्पणसमर्थं बहु क्षीरं दुग्धे एवं सर्वजनतृप्तिसाधनम् अश्वाद्युपेतं धनं दुग्धाम् प्रयच्छतु। ॥बाहुलकात् शपो लुगभावः। लेटि वा अडागमः॥॥

[इति] सप्तमं सूक्तम्॥

"इन्द्र क्रतुविदम्" इत्येषा आद्या ऋक् ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रयाज्या। उक्तं हि। "उक्थसंपदः परिधानीयोत्तरा याज्या" इति [वै० ३,११]॥

"एवा पाहि" इत्याद्यास्तिस्र ऋचस्तेषामेव ब्राह्मणाच्छंस्यादीनां त्रयाणाम् ऋत्विजां क्रमेण माध्यंदिनसवनिक्यः प्रस्थितयाज्याः। तथा च वैतानं सूत्रम्। "एवा पाहीति प्रस्थितयाज्या" इति [वै०३,११]॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत ।
पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ ४ ॥

इन्द्र । क्रतुऽविदम् । सुतम् । सोमम् । हर्य । पुरुऽस्तुत ।
पिब । आ । वृषस्व । ततृपिम् ॥ ४ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिर्बहुप्रकारं वा स्तुत इन्द्र क्रतुः प्रज्ञा भवति [तस्या लम्भकम्] । अथवा क्रतोरेव ज्योतिष्टोमादेर्लम्भकं साधकं सुतम् अभिषुतं ततृपिम् तर्पकं सोमं [हर्य कामय । ततृपिम् इत्यत्र "आहगमहन०" इति विहितः ["छन्दसि सदादिभ्यो दर्शनात्" इति किन्] । [पिब । अपि च आ वृषस्व] जठरे सिञ्च । पिबेत्यनेनोक्त एवार्थः पुनरनेन अभिहितः पानस्याधिक्याभिधानाय । व्याख्यातोयम् अस्मिन्नेवानुवाके [६.२] ॥

अथ द्वितीया ॥

एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः ।
आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषो जहि शत्रूँरभि गा इन्द्र तृन्धि ॥ १ ॥

एव । पाहि । प्रत्नऽथा । मन्दतु । त्वा । श्रुधि । ब्रह्म । ववृधस्व । उत ।
गीःऽभिः ।
आविः । सूर्यम् । कृणुहि । पीपिहि । इषः । जहि । शत्रून् । अभि ।
गाः । इन्द्र । तृन्धि ॥ १ ॥

हे इन्द्र प्रत्नथा । प्रत्नम् इति पुराणनाम । पूर्वं यथा अङ्गिरःप्रभृतीनां सोमयागे सोमम् अपाः । "प्रत्नपूर्वविश्वेमात् थाल् छन्दसि" इति इवार्थे थाल् प्रत्ययः । एव एवम् अस्मदीयमपि सोमं पाहि पिब । स च पीतः सोमः त्वा त्वां मन्दतु मदयतु । तदर्थम् अस्मदीयं ब्रह्म मन्त्रात्मकं स्तोत्रं श्रुधि शृणु । "श्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्द-

1 S' reads the words हे पुरुष्टुत बहुभिः बहुप्रकारं वा स्तुत इन्द्र after सुतम् अभिषुतं after which it inserts त्वा च besides.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सि" इति हेर्धिभावः ॥ । न केवलं श्रवणमेव उत अपि च गीर्भिः अस्मदीयाभिः स्तुतिवाग्भिः ववृधस्व वर्धस्व अभिवृद्धो भव । अतस्तव यागार्थं सूर्यम् सर्वकर्मणां प्रेरकं देवम् आविष्कृणुहि प्रकाशितं कुरु । यद्वा अस्माकं व्यवहाराय बहुकालं सूर्यम् आविष्कृणु । तत इषः अन्नानि अस्मदुपभोगसाधनानि पीपिहि प्यायय समर्धय । किं च शत्रून् शातयितॄन् अस्मद्विरोधिनो द्वेष्यान् जहि घातय । हे इन्द्र गाश्च पणिभिरपहृता अभि तृन्धि प्रयच्छ । ॥ ववृधस्वेति । वृधेर्बहुलग्रहणाच्छपः श्लुः । "व्यत्ययो बहुलम्" इत्यत्र "क्वचिद् विकरणं च" इति वचनात् शप् प्रत्ययः । विकरणस्वरेण मध्योदात्तः । तृन्धि । उतृदिर् हिंसानादरयोः ॥ ॥

तृतीया ॥

अर्वाङेहि सोमकामं त्वाहुरयं सुतस्तस्य पिबा मदाय ।
उरुव्यचा जठर आ वृषस्व पितेव नः शृणुहि हूयमानः ॥ २ ॥

अर्वाङ् । आ । इहि । सोमऽकामम् । त्वा । आहुः । अयम् । सुतः । तस्य । पिब । मदाय ।
उरुऽव्यचाः । जठरे । आ । वृषस्व । पिताऽइव । नः । शृणुहि । हूयमानः ॥ २ ॥

हे इन्द्र अर्वाङ् अस्मदभिमुखः सन् एहि आगच्छ । किमर्थम् आगमनम् इति चेद् उच्यते सोमकामं त्वाहुरिति । यतस्त्वा त्वां सोमकामम् सोमं कामयमानं सोमविषये अत्यन्ताभिलषितवन्तम् आहुः अभिज्ञाः कथयन्ति । "सोमकामं हि ते मनः" [इति] हि मन्त्रान्तरम् [ऋ० ८. ६१. २] । "इमं जम्भसुतं पिब" इति [ऋ० ८. ९१. २] मन्त्रे जम्भनिष्पीडितस्यापि सोमस्य पानाभिधानाद् इन्द्रस्य सोमे अतिशयप्रीतिसद्भाव उक्तो भवति । यस्मादेवं तस्माद् अयं सोमः सुतः अभिषुतः । तस्य । तं सोमम् इत्यर्थः । ॥ "क्रियाग्रहणं कर्तव्यम्" इति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ । पिब पानं कुरु । कस्मै प्रयो-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

जनायेति उच्यते । मदाय । तस्य पिबेति सोमपानमात्रम् अभिहितम् । इदानीं कुक्षिपरिपूर्तिपर्यन्तं पानम् अभिधीयते उरुव्यचा[1] इत्यादिना । उरु प्रभूतं व्यचनं कुक्षिबाहुल्यं यस्य स उरुव्यचाः । व्यचेरौणादिकः असिप्रत्ययः । "व्यचेः कुटादित्वम् अनसीति वक्तव्यम्" इति वचनात् ङित्त्वाभावेन संप्रसारणाभावः । "परादिश्छन्दसि बहुलम्" इति उत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तादृशस्त्वं जठरे उदरे अतिविस्तीर्णे आ वृषस्व आसिञ्च सर्वतः पूरय । तदर्थम् आहूयमानस्त्वं पितेव यथा पिता पुत्रस्य वचनं शृणोति एवं नः अस्माकम् आह्वानं शृणुहि शृणु । "उतश्च प्रत्ययाच्छन्दसि वा वचनम्" इति हेर्लुगभावः ॥

चतुर्थी ॥

आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यै ।
समु प्रिया आववृत्रन् मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमास इन्द्रम् ॥ ३ ॥

आऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् । सिसिचे । पिबध्यै ।
सम । ऊं इति । प्रियाः । आ । अववृत्रन् । मदाय । प्रऽदक्षिणित् । अभि । सोमासः । इन्द्रम् ॥ ३ ॥

अस्य अस्मै इन्द्राय । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । तदर्थं कलशः द्रोणकलश आपूर्णः सोमरसेन सर्वतः पूर्ण आसीत् । तच्च पूरणं किमर्थम् इति चेद् उच्यते । स्वाहा स्वाहुतत्वाय । होमार्थम् इत्यर्थः । ततः सेक्तेव कोशम् सेक्ता पूरकः पुमान् कोशम् हतिं यथा सिञ्चति पूरयति उदकादिना एवं पिबध्यै इन्द्रस्य पानाय । पा पाने इत्यस्य तुमर्थे शध्यैन् प्रत्ययः । शित्त्वात् पिबादेशः । नित्त्वाद् आद्युदात्तः । सिसिचे सिञ्चति अध्वर्युः सोमरसम् । सामर्थ्याद् ग्रहादिष्विति लभ्यते । ते च सिक्ताः प्रियाः हृद्याः स्वादवः सोमासः सोमाः मदाय इन्द्रस्य हर्षाय प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येन इन्द्रं सम अभ्याववृत्रन् सम्यग् अभिमुखा

1 S' उरुव्यचेत्यादिना.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वर्तन्ते समभिव्यामुवन्ति। ॥ वृतु वर्तने। लङि "बहुलं छन्दसि" इति श्लुः। व्यत्ययेन परस्मैपदम्। "बहुलं छन्दसि" इति झेरुडागमः ॥

[इति] अष्टमं सूक्तम् ॥

"तं वो दस्ममृतीषहम्" इत्यादिचत्वारि सूक्तानि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुक्तानि। चतुर्थसूक्तस्यान्तिमा "ऋजीषी वज्री" [२०. १२. ७] इत्येषा ऋक् शस्त्रयाज्या। "तं वो दस्ममृतीषहम्" [१] "तत् त्वा यामि सुवीर्यम्" [३] इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ। "उदु त्ये मधुमत्तमाः" [२०. १०. १] इति सामप्रगाथः। "इन्द्रः पूर्भित्" [२०. ११] इति सूक्तम् उक्थमुखम्। "उदु ब्रह्माणि" [२०. १२] इति सूक्तं पर्याससंज्ञम्। "एवेदिन्द्रम्" [२०. १२. ६] इति परिधानीया। एतत् सर्वं वैताने सूत्रितम्। "तं वो दस्ममृतीषहं तत त्वा यामि सुवीर्यम्" इति [वै० ३. १२] ॥

तत्र प्रथमा ॥

तं वो दस्ममृतीषहं वसोर्मन्दानमन्धसः।
अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नवामहे ॥ १ ॥

तम्। वः। दस्मम्। ऋतिऽसहम्। वसोः। मन्दानम्। अन्धसः। अभि। वत्सम्। न। स्वसरेषु। धेनवः। इन्द्रम्। गीःऽभिः। नवामहे ॥ १ ॥

हे यजमानाः वः युष्मदर्थं युष्मद्यागनिष्पत्त्यर्थं युष्मदभिमतफलार्थं वा तं प्रसिद्धम् इन्द्रम् अभिलक्ष्य गीर्भिः स्तुतिप्रकाशिकाभिर्ऋग्भिः नवामहे स्तुम इति संबन्धः। कीदृशम् इन्द्रम्। दस्मम् दर्शनीयम्। तत्तत्फलार्थिभिरवश्यं सेवनीयम् इत्यर्थः। ऋतीषहम्। अर्तेर्ऋतिशब्दः। आर्तेरभिभवितारं नाशकम्। ॥ "सहेः पृतनर्ताभ्यां च" इत्यत्र सहेरिति योगविभागात् षत्वम् ॥। तथा वसोः वासकस्य अन्धसः अन्नस्य सोमलक्षणस्य। पानेनेति शेषः। मन्दानम् मन्दमानम्। स्तुतौ दृष्टान्तम् आह। वत्सं न स्वसरेषु धेनवः। स्वसरेषु स्वयं स-

1 S' सामप्रयागः. 2 S' °प्रकाशकाभि°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

रन्नीति वा स्वः आदित्यः स एनानि सारयतीति वा स्वसराण्यहानि। तेषु आगच्छत्सु निर्गच्छत्सु वा । सायंप्रातःकालेष्वित्यर्थः । तेषु धेनवः प्रभूतेन पयसा प्रीणयित्र्यो गावः अभिनवप्रसवा वा ता वत्सं न । यथा वत्सं स्तनप्रदानाय हम्भाशब्दम् उच्चैर्बहुशः कुर्वन्ति तद्वत् ॥

द्वितीया ॥

द्युक्षं सुदानुं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् ।
क्षुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ २ ॥

द्युक्षम् । सुऽदानुम् । तविषीभिः । आऽवृतम् । गिरिम् । न । पुरुऽभोजसम् ।
क्षुऽमन्तम् । वाजम् । शतिनम् । सहस्रिणम् । मक्षु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ २ ॥

द्युक्षम् दीप्तं सुदानुम् शोभनदानं विशिष्टदानार्हं तविषीभिः बलैः आवृतम् आच्छन्नम् । बलप्रदम् इत्यर्थः । गिरिं न पुरुभोजसम् । पुरु इति बहुनाम । बहूनां प्रजानां भोगयोग्यं गिरिं न पर्वतमिव । यथा दुर्भिक्षे प्रजा जीवनाय बहुभिः कन्दमूलाद्यन्नैरुपेतं गिरिम् अर्थयन्ते तद्वत् । ☒उदधिः पर्वतो राजा दुर्भिक्षे नव वृत्तयः इति हि मन्त्रवर्णः [नि० ६. ५]☒ । अयम् वाजम् ईमहे इत्यत्र दृष्टान्तः । तथा क्षुमन्तम् । ☒क्षु शब्दे☒ । शब्दोपेतम् । स्तुतिमन्तम् इत्यर्थः । यो लोके बह्वन्नो भवति स शब्द्यत इति प्रसिद्धम् । शतिनम् शतयुक्तं शतसंख्यानां प्रजानां पोषकत्वेन तद्वन्तम् । एवं सहस्रिणम् इत्येतदपि योज्यम् । अपरिमितप्राणिपोषकम् इत्यर्थः । तथा गोमन्तम् बह्वीभिर्गोभिर्युक्तम् । एवम् उक्तैर्विशेषणैर्विशिष्टं वाजम् अन्नं मक्षु शीघ्रम् ईमहे याचामहे ॥

तृतीया ॥

तत् त्वा यामि सुवीर्यं तद् ब्रह्म पूर्वचित्तये ।
येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ ॥ ३ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्। त्वा। यामि। सुऽवीर्यम्। तत्। ब्रह्म। पूर्वऽचित्तये।
येन। यतिऽभ्यः। भृगवे। धने। हिते। येन। प्रस्कण्वम्। आविथ॥ ३॥

हे इन्द्र तत् वक्ष्यमाणलक्षणं सुवीर्यम् शोभनवीर्योपेतं ब्रह्म परिवृढम् अन्नं त्वा त्वां यामि याचे। ‘वर्णलोपश्छान्दसः। “तत् त्वा यामीति द्विवर्णलोप इति हि यास्कः [नि० २. १]’। उक्तमेवार्थं पुनराह इतरेभ्यः पूर्वलाभाय। तत् उक्तलक्षणं ब्रह्म अन्नं पूर्वचित्तये पूर्वप्रज्ञानाय। यामीति संबन्धः। तद् इत्युक्तम्। कीदृक् तद् इत्याह। येन ब्रह्मणा अन्नेन यतिभ्यः कर्मभ्यो निवृत्तेभ्यः सकाशाद् आहृत्य भृगवे एतन्नामकाय महर्षये धने हिते अभिमते सति तं भृगुं प्रीणितवान् असि। यद्वा येन सुवीर्येण अन्नेन यतिभ्यः नियतिमद्भ्यः कर्मसु नियतेभ्यः अन्येभ्यो महर्षिभ्यः तदर्थं धने हिते सति परितोषितवान् असि। तथा भृगवे एतन्नामकाय महर्षये च। येन च धनेन प्रस्कण्वम् कण्वस्य पुत्रम् एतन्नामानम् ऋषिम् आविथ ररक्षिथ॥

चतुर्थी॥

येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः।
सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे॥ ४॥

येन। समुद्रम। असृजः। महीः। अपः। तत्। इन्द्र। वृष्णि। ते। शवः।
सद्यः। सः। अस्य। महिमा। न। समऽनशे। यम्। क्षोणीः। अनुऽचक्रदे॥ ४॥

हे इन्द्र येन शवसा बलेन समुद्रम्। समभिद्रवन्त्येनम् आप इति समुद्रः उदधिः। तं प्रति महीः महतीः अतिप्रभूता अपः समुद्रपूर्तिपर्यन्तानि उदकानि असृजः सृष्ट्यादौ सृष्टवान् असि। तत् तादृक् ते शवः बलं वृष्णि वर्षकं सर्वेषाम् अभिमतप्रदातृ। भवतीति शेषः॥ अथ परोक्षम् आह। अस्य इन्द्रस्य [स] महिमा बहुभिरुदकैः समुद्रपूर्त्यादिलक्षणः सद्यः तदानीमेव न संनशे परैर्न सम्यग् व्याप्तुम् अर्हः। महिम्न आनन्त्याद् अनन्यसाधारणत्वाच्चेति भावः। ‘नशतिर्व्याप्तिक-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

र्मा । कृत्यार्थे केन् प्रत्ययः ॥ । यं महिमानं क्षोणीः । क्षोणी पृथिवी । तेन तन्निष्ठः प्राणिनिकरो लक्ष्यते । अनुचक्रदे अनुक्रन्दति । उद्घोषयतीत्यर्थः ॥

[इति] नवमं सूक्तम् ॥

["उदु त्ये" इति सूक्तस्य] विनियोगः पूर्वसूक्तेन सह उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

उदु त्ये मधुमत्तमा गिर स्तोमास ईरते ।
सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । त्ये । मधुमत्ऽतमाः । गिरः । स्तोमासः । ईरते ।
सत्राऽजितः । धनऽसाः । अक्षितऽऊतयः । वाजऽयन्तः । रथाःऽइव ॥ १

त्ये । तच्छब्दसमानार्थस्त्यच्छब्दः । ते वक्ष्यमाणाः स्तोमासः स्तोमा त्रिवृदादयः । प्रगीतमन्त्रसाध्यानि स्तोत्राणीत्यर्थः । ते विशेष्यन्ते । मधुमत्तमाः अतिशयेन मधुराः वस्तुवद् वाच्यपि माधुर्यम् अस्त्येव । ईरते उदीरते प्रादुर्भवन्ति । तथा गिरः । अत्रापि मधुमत्तमा इत्येतत् संबध्यते । अतिशयेन मधुरा गिरः शस्त्राश्रयभूता वाचः अप्रगीतमन्त्रसाध्यान्यपि शस्त्राणि उदीरते[1] । ते विशेष्यन्ते । सत्राजितः सहैव एकवारमेव जयन्ति शत्रून् इति सत्राजितः । तथा धनसाः धनानां संभक्तारो धनप्रदाः । ॥ "जनसनखनक्रमगमो विट्" इति विट् । "विड्वनोरनुनासिकस्यात्" इति आत्त्वम् ॥ । एवम् अक्षितोतयः । क्षिक्षयः । न विद्यते क्षितं यासां ता अक्षिताः । अक्षिता ऊतयो येषां तथोक्ताः । सर्वदा रक्षका इत्यर्थः । ॥ "निष्ठायाम् अण्यदर्थे" इति पर्युदासाद् दीर्घाभावः । अत एव "क्षियो दीर्घात्" इति निष्ठानत्वाभावः ॥ । वाजयन्तः वाजम् अन्नम् इच्छन्तः । ॥ क्यचि "न च्छन्दस्यपुत्रस्य" इति इत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः ॥ । तत्र दृष्टान्तः । रथा इव । अत्र सत्राजितइत्यादिविशेषणानि दृष्टान्तेपि योजयितव्यानि ।

1 S' शस्त्राण्यपि उदीरिते.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

थोक्तलक्षणा रथा यथा रथस्वामिनः प्रयोजनाय उदीरते एवम् इन्द्रस्य परितोषाय स्तोमा उदीरत[1] इत्यर्थः ॥

द्वितीया ॥

कण्वा॑ इव॒ भृग॑वः॒ सूर्या॑ इव॒ विश्व॒मिद् धी॒तमा॑नशुः ।
इन्द्रं॒ स्तोमे॑भिर्म॒हय॑न्त॒ आय॑वः॒ प्रिय॑मेधासो अस्वरन् ॥ २ ॥

कण्वा॑ः।ऽइव । भृग॑वः । सूर्या॑ः।ऽइव । विश्व॑म् । इत् । धी॒तम् । आन॑शुः ।
इन्द्र॑म् । स्तोमे॑भिः । म॒हय॑न्तः । आय॑वः । प्रि॒य॒ऽमे॒धा॒सः॒ । अ॒स्व॒र॒न् ॥ २ ॥

कण्वा इव कण्वगोत्रोत्पन्ना महर्षयोपि कण्वाः । ते यथा विश्वम् व्याप्तं[2] लोकत्रयस्वामिनम् । इत् शब्दः अव्यवहितेन इन्द्रम् इत्यनेन संबध्यते । धीतम् ध्यातं तत्तत्फलार्थिभिः सर्वैर्ध्यानोपलक्षितेन स्तोत्रेण विषयीकृतम् इन्द्रमित् इन्द्रमेव आनशुः स्तोत्रशस्त्रादिभिः प्राप्नाः । भृगवः । केवलोपि भृगुशब्दः इवेन विशिष्टार्थः परिगृह्यते । भृगव इव ते यथा उक्तलक्षणम् इन्द्रम् आनशुः । सूर्या इव सूर्या धात्र्यर्यमादयः । ते यथा स्वनियन्तारम् इन्द्रम् आनशुः । एवम् उक्तगुणकम् इन्द्रं प्रियमेधासः । येषां मेधाः प्रियभूतास्ते प्रियमेधाः । एतन्नामानः आयवः मनुष्या महर्षयः महयन्तः पूजयन्तः स्तोमेभिः स्तोत्रैः अस्वरन् शब्दम् अकुर्वन् । अस्तुवन्नित्यर्थः ॥

[इति] दशमं सूक्तम् ॥

"इन्द्रः पूर्भित्" इति सूक्तस्य उक्तो विनियोगः ॥

तत्र प्रथमा ॥

इन्द्रः॑ पू॒र्भिदा॑ति॒रद् दास॒मर्कै॑र्वि॒दद्व॑सु॒र्दय॑मानो॒ वि शत्रू॑न् ।
ब्रह्म॑जूतस्त॒न्वा॑ वावृधा॒नो भूरि॑दात्र॒ आपृ॑ण॒द् रोद॑सी उ॒भे ॥ १ ॥

इन्द्रः॑ । पूः।ऽभित् । आ । अ॒ति॒रत् । दास॑म् । अर्कैः॑ । वि॒दत्।ऽव॑सुः । दय॑मानः । वि । शत्रू॑न् ।

1 S' उदीरित इत्यर्थः. 2 S' व्याप्तलो°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ब्रह्मऽजूतः । तन्वा । ववृधानः । भूरिऽदात्रः । आ । अपृणत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

इन्द्रो देवः पूर्भित् शत्रुपुरां भेत्ता दासम् उपक्षपयितारं शत्रुम् अकैः अर्चनीयैः स्ववीर्यैः आतिरत् सर्वतो हिंसितवान् । सूर्यात्मना वा अर्कैः अर्चनीयै रश्मिभिः दासम् तमसः क्षपयितारं वासरम् आतिरत् सर्वतो वर्धितवान् । प्रकाशितवान् इत्यर्थः । किं कुर्वन् । विदद्वसुः लब्धधनः । शत्रुधनापहर्तेत्यर्थः । शत्रून् वृत्रादीन् वि दयमानः विशेषेण हिंसन् । ✕ तथा च यास्कः । विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् इति हिंसाकर्मा इति [नि० ४. १७] ✕ । ब्रह्मजूतः ब्रह्मणा प्रभूतेन स्तोत्रेण अभिवृद्धः तन्वा शरीरेण ववृधानः वर्धमानः । ✕ वृधु वर्धने । कानचि रूपम् । संहितायाम् अभ्यासस्य "अन्येषामपि दृश्यते" इति दीर्घः ✕ । भूरिदात्रः । दात्यनेन खण्डयति शत्रून् इति दात्रम् आयुधम् । प्रभूतायुध इत्यर्थः । यद्वा दीयत इति दात्रं धनम् । बहुधनः । उक्तगुणविशिष्ट इन्द्रः उभे रोदसी उभे द्यावापृथिव्यौ आपृणत् । व्याप्नोद् इत्यर्थः ॥

द्वितीया ॥

मखस्य ते तविषस्य प्र जूतिमियर्मि वाचममृताय भूषन् ।
इन्द्र क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीनामुत पूर्वयावा ॥ २ ॥

मखस्य । ते । तविषस्य । प्र । जूतिम् । इयर्मि । वाचम् । अमृताय । भूषन् ।

इन्द्र । क्षितीनाम् । असि । मानुषीणाम् । विशाम् । दैवीनाम् । उत । पूर्वऽयावा ॥ २ ॥

हे इन्द्र मखस्य मंहनीयस्य मखात्मकस्य वा तविषस्य । तवः बलम् । अतिशयितबलस्य ते तव जूतिम् प्रेरयित्रीं वर्धयित्रीं वा वाचम् स्तुतिलक्षणां प्रेयर्मि प्रेरयामि । ✕ इयर्तिर्जुहोत्यादिः । "अर्तिपिपर्त्योश्च"

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इति अभ्यासस्य इत्त्वम्। "अभ्यासस्यासवर्णे" इति इयङ् आदेशः। पादादित्वाद् अनिघातः। "अभ्यस्तानाम् आदिः" इत्याद्युदात्तः॥। किमर्थम्। अमृताय अमृतत्वाय अन्नाय वा। किं कुर्वन्। भूषन् त्वाम् अलंकुर्वन्। ॥भूष अलंकारे। शतृप्रत्ययः॥। हे इन्द्र यस्माद् मानुषीणाम् मनुषः संबन्धिनीनां क्षितीनाम् प्रजानाम् उत अपि च दैवीनाम् देवसंबन्धिनीनां विशाम् प्रजानां पूर्वयावा पुरोगन्तासि। सर्वेषां प्राणिनां श्रेष्ठो भवसीत्यर्थः। तस्माद् वाचम् इयर्मीति संबन्धः॥

तृतीया॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रमव॑णो॒च्छर्धनीतिः॒ प्र मा॒यिना॑ममिना॒द् वर्पणीतिः।
अह॒न् व्यं॑समु॒शध॒ग् वने॑ष्वा॒विर्धेना॑ अकृणोद् रा॒म्याणा॑म्॥ ३॥

इन्द्रः॑। वृ॒त्रम्। अ॒वृ॒णो॒त्। शर्धः॑ऽनीतिः। प्र। मा॒यिना॑म्। अ॒मि॒ना॒त्। वर्पः॑ऽनीतिः।
अह॑न्। विऽअं॑सम्। उ॒शध॑क्। वने॑षु। आ॒विः। धेना॑ः। अ॒कृ॒णो॒त्। रा॒म्याणा॑म्॥ ३॥

इन्द्रो देवः शर्धनीतिः। शर्धः हिंसकं बलम्। ॥अत्र अकारान्तत्वं छान्दसम॥। तस्य नीतिर्नयनं प्रापणं यस्य स तथोक्तः। शत्रुं प्रति स्वबलप्रापक इत्यर्थः। तादृशः सन् वृत्रम् अपावरकं मेघं सर्वतो व्याप्नुवानम् असुरम्। ॥वृत्रो मेघ इति नैरुक्तास्त्वाष्ट्रोसुर इत्यैतिहासिका इति निरुक्तम् [नि०२,१६]॥। तम् अवृणोत् अरुधत्। तथा स एव इन्द्रः वर्पनीतिः। वर्प इति रूपनाम। अत्र अकारान्तः। तस्य नेता। युद्धे शत्रुं प्रति स्वशरीरप्रापक इत्यर्थः। अनेन तस्य गतम्[1] अयत्नम् उक्तं भवति। तादृशः सन् मायिनाम् मायावताम् असुराणाम्। अत्र सामर्थ्याद् बलानीति गम्यते। यद्वा। ॥द्वितीयार्थे षष्ठी॥। मायिन इत्यर्थः। प्रामिनात् प्रावधीत्। ॥मीञ्

1 S' गतमयत्वमुक्तं for गतम् अयत्नमुक्तं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हिंसायाम् । "मीनातेर्निगमे" इति ह्रस्वत्वम् ॥ । इन्द्रो वृत्रम् अवृणोत् इत्युक्तमेवार्थं विस्पष्टम् आह । उशधक् कामयित्वा शत्रुदाहकः[1] । यद्वा उशतां युद्धं कामयमानानां शत्रूणां दाहक इन्द्रः वनेषु उदकेषु निमित्तभूतेषु वृत्रम् आवरकं मेघं व्यंसम् विगतांसं यथा भवति तथा विदार्य अहन् अवधीत् । ततो राम्याणाम् रमणीयानाम् अपाम् अर्णाय धेनाः । वाङ्नामैतत् । वाचः स्तनितानि आविरकृणोत् प्रकाशम् अकार्षीत् ॥ वृत्रासुरपक्षे वनेषु आच्छन्नं वृत्रम् उशधक् सन् व्यंसम् विगतांसं कृत्वा अंसाद्यङ्गानि विच्छिद्य अहन् अवधीत् । राम्याणाम् रमणार्हाणाम् क्रीडासाधनानां तद्योषिताम् । ॥ रामम् अर्हतीत्यर्थे "छन्दसि च" इति यत् प्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ । आर्तिवाच आविरकरणोद् इत्यर्थः । अथ वा राम्याणाम् क्रीडार्हाणां रात्रीणां संबन्धिनीर्धेनाः । रात्रौ तमसा वृताः असुरापहृता गा इत्यर्थः । ताः आविरकरणोत् असुरान् अपहत्य ताः स्पष्टाश्चकार । असुरैर्देवानां गवादिलक्षणधनम् अपहृत्य रात्रिप्रवेशस्तैत्तिरीयके । "अहर्देवानाम् आसीद् । रात्रिरसुराणाम् । तेसुरा यद् देवानां वित्तं वेद्यम् आसीत् तेन सह रात्रिं प्राविशन्" इति [तै० सं० १, ५, ९, २] ॥

चतुर्थी ॥

इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः ।
प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नामविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय ॥ ४ ॥

इन्द्रः । स्वःऽसाः । जनयन् । अहानि । जिगाय । उशिक्ऽभिः । पृतनाः । अभिष्टिः ।

प्र । अरोचयत् । मनवे । केतुम् । अह्नाम् । अविन्दत् । ज्योतिः । बृहते । रणाय ॥ ४ ॥

स्वर्षाः स्वर्गस्य लम्भकः । ॥ षणु दाने । क्विप् । "जनसनखनां सञ्झलोः" इति आत्वम् । "सनोतेरनः" इति षत्वम् । "अ

[1] S' शत्रुदाहः for शत्रुदाहकः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हरादीनां पत्यादिषूपसंख्यानम्" इति रत्वम॥। अभिष्टिः अभिगन्ता शत्रूणाम् अभिभविता। ॥इषु गतौ। "मन्त्रे वृष[1]०" इत्यादिना क्तिन उदात्तत्वम्। स हि भावपरोपि भवितारं लक्षयति। "तितुत्रतथसि०" इत्यादिना इट्प्रतिषेधः। शकन्ध्वादित्वात् पररूपत्वम्। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः॥। तादृश इन्द्रः अहानि जनयन् प्रादुर्भावयन् तमोनिवर्तनेन युद्धानुकूलानि कुर्वन् उशिग्भिः युद्धं कामयमानैरसुरैः सह युद्धं कृत्वा पृतनाः तेषां[2] सेना जिगाय अजैषीत्। किं च। मनवे मनुष्याय। जातावेकवचनम्। मनुष्येभ्यो यजमानेभ्यः बृहते महते रणाय रमणाय क्रीडनाय। प्रभूतवैदिकलौकिकव्यवहारायेत्यर्थः। तदर्थम् अह्नां केतुम् प्रज्ञापकम् आदित्यं प्रारोचयत् दिवि अदीपयत्। ततो ज्योतिः सर्वपदार्थप्रकाशकं तेजः अविन्दत् लब्धवान्॥

पञ्चमी॥

इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ विवेश नृवद् दधानो नर्या पुरूणि।
अचेतयद् धिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम्॥ ५॥

इन्द्रः। तुजः। बर्हणाः। आ। विवेश। नृवत्। दधानः। नर्या। पुरूणि।

अचेतयत्। धियः। इमाः। जरित्रे। प्र। इमम्। वर्णम्। अतिरत्। शुक्रम्। आसाम्॥ ५॥

इन्द्रो देवः बर्हणाः अभिवृद्धाः तुजः हिंसिकाः शत्रुसेनाः। ॥तुज हिंसायाम्। क्विप्। धातुस्वरः॥। आ विवेश प्राविक्षत्। तत्र दृष्टान्तः। नृवत् मनुष्य इव स यथा शत्रुसेना युद्धार्थं प्रविशति तद्वत्। किं कुर्वन्। नर्या नर्याणि नरेभ्यः ऋत्विगादिरूपेभ्यो मनुष्येभ्यो हितानि पुरूणि बहूनि। सामर्थ्याच्छत्रुधनानीति गम्यते। दधानः धारयन्। ॥दधातेः शानचि रूपम्। "अभ्यस्तानाम् आदिः" इति आद्युदात्तत्वम॥। किं च इमाः परिदृश्यमानाः प्रसिद्धा धियः।

1 S' घसेत्यादिना. 2 S' तासां.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

धीजनकत्वात् सर्वैर्ध्यायमानत्वाच्च धिय उषसः । धीशब्दस्य उषःपरत्वं मन्त्रान्तरे । "शुक्रवर्णामुदु नो यंसते धियम्" इति [ऋ० १४३.७] । जरित्रे स्तोत्रे स्तोतॄणाम् अर्थाय अचेतयत् प्राज्ञापयत् । उषसि हि प्रबुद्धायां स्तोत्रशस्त्रादीनि प्रवर्तन्ते । उक्त एवार्थः प्रकारान्तरेण उच्यते । आसां धियाम् उषसाम् इमं प्रसिद्धं शुक्रवर्णं प्रातिरत् प्रावर्धयत् । ॥आसाम् । "इदमोन्वादेशेशनुदात्तस्तृतीयादौ" इति इदमः अश् आदेशः । सोप्यनुदात्तः । प्रत्ययश्च सुत्वाद् अनुदात्तः । अतः सर्वानुदात्तम् आसाम् इति पदम् ॥ ॥

षष्ठी ॥

महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ।
वृजनेन वृजिनान्त्सं पिपेष मायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥

महः । महानि । पनयन्ति । अस्य । इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । वृजनेन । वृजिनान् । सम् । पिपेष । मायाभिः । दस्यून् । अभिभूतिऽओजाः ॥ ६ ॥

महः मंहनीयस्य महतो गुणैः प्रवृद्धस्य वा । ॥मह पूजायाम् क्विप् । "सावेकाचः०" इत्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वम् । महच्छब्दस्य वा छान्दसः शतृप्रत्ययलोपः ॥ । अस्य प्रसिद्धस्य इन्द्रस्य महानि मंहनीयानि सुकृता सुकृतानि सुष्ठु संपादितानि पुरूणि बहूनि कर्म कर्माणि पनयन्ति स्तुवन्ति स्तोतारः । तेषु एकं कर्म अत्रोपवर्ण्यते । अभिभूत्योजाः अभिभूतिरभिभवः । अभिभवितृ ओजो बलं यस्य । अथ वा शत्रवभिभवे समर्थम् ओजो यस्य स तथोक्तः । ॥अभिभूतिरभिभवनम् । भावे क्तिन् । "तादौ च निति०" इत्यभेः प्रकृतिस्वरत्वम् । अभिभूतौ ओजः अस्येति "सप्तम्युपमानपूर्वपदस्य बहुव्रीहिः" इति समासः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ । तादृश इन्द्रो वृजनेन आवर्जकेन बलेन आयुधेन वा वृजिनान् पापरूपान् असुरान्

1 S' प्रबुद्धे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सं पिपेष सम्यक् चूर्णीकृतवान्। तथा मायाभिः स्वशक्तिभिः दस्यून् उपक्षपयितॄन् शत्रून् सं पिपेष॥

सप्तमी॥

युधेन्द्रो मह्ना वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः।
विवस्वतः सदने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति॥ ७॥

युधा। इन्द्रः। मह्ना। वरिवः। चकार। देवेभ्यः। सत्ऽपतिः। चर्षणिऽप्राः। विवस्वतः। सदने। अस्य। तानि। विप्राः। उक्थेभिः। कवयः। गृणन्ति॥ ७॥

इन्द्रो देवः युधा युद्धेन। ✕युध संप्रहारे। भावे संपदादिलक्षणः क्विप्। "सावेकाचः०" इति विभक्तेरुदात्तता✕। मह्ना स्वमहत्त्वेन। अन्यनैरपेक्ष्येणेत्यर्थः। देवेभ्यः। दीव्यतिरत्र स्तुत्यर्थः। स्तोतृभ्यः तेषामर्थाय वरिवः। धननामैतत्। वरणीयं धनं चकार कृतवान्। ✕वृञ् वरणे इत्यस्य यङुकि रूपम्। "ऋतश्च" इति अभ्यासस्य रिगागमः। तदन्ताद् असुन्। बाहुलकाट्टिलोपः। नित्स्वरः✕। इन्द्रो विशेष्यते। सत्पतिः सतां कर्मानुष्ठायिनां यजमानानां पालकः चर्षणिप्राः चर्षणयो मनुष्याः। तेषाम् अभिमतफलपूरकः। कुत्र वरिवश्चकारेति उच्यते। विवस्वतः। विवस्वान् आदित्यः। तस्य सदने स्थाने वृष्टिप्रतिबन्धकान् असुरान् पराजित्य वृष्टिलक्षणं धनं चकारेत्यर्थः। अथ वा एतद् उत्तरत्र संबध्यते। विवस्वतः विशेषेण अग्निहोत्रादिकर्मार्थं वसतो यजमानस्य सदने गृहे। ✕विपूर्वाद् वस निवासे इत्यस्मात् संपदादिलक्षणो भावे क्विप्। तद् अस्यास्तीति मतुप्। "मादुपधायाः०" इत्यादिना तस्य वत्वम्। प्रत्ययस्य पित्त्वाद् अनुदात्तत्वे धातुस्वर एव। अवग्रहाभावश्छान्दसः✕। अस्य उक्तमहिमोपेतस्य इन्द्रस्य तानि प्रसिद्धानि वृत्रवधादिलक्षणानि कर्माणि विप्रा मेधाविन ऋत्विजः। कीदृशाः। कवयः क्रान्तप्रज्ञाः अनूचाना वा। "ये वा अनूचानास्ते कवयः" इति [ऐ०ब्रा०२.२] श्रुतेः। उक्थेभिः। उक्थैः आज्यप्रउगादिशस्त्रैः गृणन्ति स्तुवन्ति॥

1 S' °नैरपेक्षेणेत्यर्थः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अष्टमी ॥

सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां ससवांसं स्वरपश्च देवीः ।
ससान यः पृथिवीं द्यामुतेमामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरणासः ॥ ८ ॥

सत्राऽसहम् । वरेण्यम् । सहःऽदाम् । ससऽवांसम् । स्वः । अपः । च । देवीः । ससान । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् । इन्द्रम् । मदन्ति । अनु । धीऽरणासः ॥ ८ ॥

सत्रासाहम् । सह त्रायते स्वामिनम् इति सत्रा सेना । शत्रुसेना अभिभवितारम् अथ वा सत्रासहम् एकप्रयत्नेनैव शत्रुसेनाया अभिभवितारम् । ष्षह मर्षणे । छान्दस उपधावृद्ध्यभावः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण मध्योदात्तः ष्षः । वरेण्यम् सर्वैः स्वस्वफलार्थिभिर्वरणसेवनीयं सहोदाम् । सह इति बलनाम । बलस्य दातारम् तथा स्वर्गस्य देवीः देवनशीला अपश्च ससवांसम् । वन षण संभक्तौ । अस्य क्वसौ इडभावे नकारलोपे रूपम् ष्षः । एवंमहानुभावमिन्द्रं धीरणासः धीरणाः धीषु स्तुतिषु कर्मसु वा रणं रमणं येषां ते तथोक्ताः तादृशस्तोतारो यजमानाश्च इन्द्रम् अनु मदन्ति अनुक्रमेण हर्षयन्ति स्तुत्या हविरादिना च । इन्द्रमेव विशिनष्टि । य इन्द्रः पृथिवीम् विस्तीर्णां द्याम् दिवम् इमां पृथिवीं च द्यावापृथिव्यौ ससान देवेभ्यो मनुष्येभ्यश्च प्रादात् । तम् इन्द्रं मदन्तीति संबन्धः ॥

नवमी ॥

ससानात्याँ उत सूर्यं ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम् ।
हिरण्ययमुतभोगं ससान हत्वी दस्यून् प्रार्यं वर्णमावत् ॥ ९ ॥

ससान । अत्यान् । उत । सूर्यम् । ससान । इन्द्रः । ससान । पुरुऽभोजसम् । गाम् ।
हिरण्ययम् । उत । भोगम् । ससान । हत्वी । दस्यून् । प्र । आर्यम् । वर्णम् । आवत् ॥ ९ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अत्यान् अतनार्हान् अश्वान्। उपलक्षणम् एतत्। तुरगगजोष्ट्रादिकानि वाहनानि प्राणिनां व्यवहाराय इन्द्रो देवः ससान प्रादात्। ॥षणु दाने। लिटि रूपम्॥ उत अपिच सूर्यम् सर्वस्य प्रकाशकं देवं प्राणिनां व्यवहारार्थं ससान। एवं पुरुभोजसम् पयोदध्यादिलक्षणबहुप्रकारभोगसाधनां बहुविधप्राणिभोगसाधनां वा गाम्। ॥जातावेकवचनम्॥ गाः ससान। एतन्महिष्यादेरपि उपलक्षणम्। उत अपि च हिरण्ययम् हिरण्मयं हिरण्यविकारात्मकं भोगम् भोगसाधनं कटकमुकुटादिकं ससान। ॥हिरण्यशब्दाद् विकारार्थे "मयड्वैतयोः०" इति विहितस्य छन्दसि विषये "ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानि च्छन्दसि" इति निपातनाद् मयटो मकारलोपः। प्रत्ययस्वरः॥ किंच दस्यून् उपक्षपयितॄन् प्राणिविघातकान् असुरादीन् हत्वी हत्वा। ॥हन्तेः त्वार्थे "स्नात्व्यादयश्च" इति निपातितः॥ आर्यम् उत्तमं वर्णं ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यात्मकं यजनादिकर्माधिकारवन्तं प्रावत् प्रकर्षेण रक्षितवान्॥

दशमी॥

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम्।
बिभेद वलं नुनुदे विवाचोथाभवद् दमिताभिक्रतूनाम्॥ १०॥

इन्द्रः। ओषधीः। असनोत्। अहानि। वनस्पतीन्। असनोत्। अन्तरिक्षम्। बिभेद। वलम्। नुनुदे। विऽवाचः। अथ। अभवत्। दमिता। अभिऽक्रतूनाम्॥ १०॥

उक्तमहिमोपेतः स एव इन्द्रः ओषधीः व्रीहियवादिका असनोत् प्राण्युपभोगार्थं सृष्ट्वा प्रादात्। तथा अहानि असनोत् दिवसान्यपि प्राण्युपभोगार्थं कल्पयित्वा प्रायच्छत्। एवं वनस्पतीन् तरूंश्चूतपनसाद्यान् असनोत् सृष्ट्वा प्रायच्छत्। एवम् अन्तरिक्षम् अन्तरा क्षान्तं भवति सर्वम् इत्यन्तरिक्षम् आकाशः। तदपि सर्वोपकारार्थम् असनोत्। किंच वलम् एतन्नामानम् असुरं बिभेद अदारयत्। विवाचः विरुद्धा प्रतिकूला वाग् येषां ते विवाचः। तानपि नुनुदे दूरं निराचकार। अथ

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अनन्तरम् अभिक्रतूनाम् । क्रतवः कर्माणि । अभिगतकर्मणाम् अनुष्ठि
तविरुद्धकर्मणां दुष्टानां दमिता शमयिता अभवत् अभूत् । अनेन प्र
णिनाम् इष्टप्राप्तिम् अनिष्टपरिहारं च कृतवान् इत्युक्तं भवति ॥

एकादशी ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन् भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ११ ॥

शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृऽतमम् ।
जऽसातौ ।

शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्ऽजित
धनानाम् ॥ ११ ॥

शुनम् शूनम् अभिवृद्धं सर्वैर्गुणैरुत्कृष्टम् । अथ वा शुनम् इति
खनाम । सुखकरं वा । टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । निष्ठायां "य
विभाषा" इति इट्प्रतिषेधः । यजादित्वात् संप्रसारणम् । दीर्घाभावश्छा
न्दसः । "ओदितश्च" इति निष्ठानत्वम् । प्रत्ययस्वरः । मघव
नम् । मघम् इति धननाम । धनवन्तम् अस्मिन् एतस्मिन् भरे
भर इति संग्रामनाम भरणात् हरणाच्च । संग्रामे । यद्वा ये ये
ग्रामनामानस्ते सर्वे यज्ञनामान इति व्यपदेशाद् अस्मिन् भरे अस्मि
यज्ञे वाजसातौ । वाजः अन्नम् । तस्य सातिर्लाभः अन्नलाभे निमि-
त्तभूते । अथ वा एतद् भरविशेषणम् । वाजस्य सातिर्यस्मिन् तस्मिन्
भरे नृतमम् नेतृतमं संग्रामे पुरतो गन्तारं यज्ञस्य नेतारं वा शृण्व-
न्तम् आह्वानस्य श्रोतारम् उग्रम् उज्जृम्भितबलं समत्सु संग्रामेषु वृत्राणि
आवरकान् शत्रून् घ्नन्तम् हिंसन्तं धनानाम् शत्रुसंबन्धिनां संजितम् स-
म्यग्जेतारम् एवंमहानुभावम् इन्द्रम् ऊतये रक्षणाय हुवेम आह्वयेम ।

[इति] एकादशं सूक्तम् ॥

"उदु ब्रह्माणि" इति सूक्तस्य विनियोग उक्तः ॥

1 S' भरणाच्च.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समर्ये महया वसिष्ठ ।
आ यो विश्वानि शवसा ततानोपश्रोता म ईवतो वचांसि ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । ब्रह्माणि । ऐरत । श्रवस्या । इन्द्रम् । सऽमर्ये । महय । वसिष्ठ ।
आ । यः । विश्वानि । शवसा । ततान । उपऽश्रोता । मे । ईवतः । वचांसि ॥ १ ॥

हे ऋत्विजः यूयं श्रवस्या श्रवस्यया । श्रूयत इति श्रवः अन्नम् । तस्येच्छया ब्रह्माणि स्तोत्राणि उदैरत प्रेरयत । हे वसिष्ठ यजमान समर्ये मर्यैर्मर्त्यैर्ऋत्विग्भिः सहिते । यद्वा मर्या मर्यादा । तत्सहिते यज्ञे इन्द्रं देवं महय पूजय । हविरादिभिः साधनैरिति शेषः । एवम् आत्मानमेव परोक्षीकृत्य निर्दिदेश । य इन्द्रः शवसा बलेन विश्वानि भूतजातानि आ ततान वितस्तार । स इन्द्रः ईवतः गच्छतः परिचरतः । ॒ईङ् गतौ । क्विप् । ईर्गमनम् । "तदस्यास्त्यस्मिन्०" इति मतुप् । "छन्दसीरः" इति मतुपो वत्वम् । मतुपः पित्त्वाद् अनुदात्तत्वे धातुस्वरः ॒ । ताहशस्य मे वचांसि स्तुतिरूपाणि वाक्यानि उपश्रोता उपेत्य श्रोता । भवत्विति शेषः ॥

द्वितीया ॥

अयामि घोष इन्द्र देवजामिरिरज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि ।
नहि स्वमायुश्चिकिते जनेषु तानीदंहांस्यति पर्ष्यस्मान् ॥ २ ॥

अयामि । घोषः । इन्द्र । देवऽजामिः । इरज्यन्त । यत् । शुरुधः । विऽवाचि ।
नहि । स्वम् । आयुः । चिकिते । जनेषु । तानि । इत् । अंहांसि । अति । पर्षि । अस्मान् ॥ २ ॥

हे इन्द्र देवजामिः देवा जामयो बन्धवो यस्य स ताहशो घोषः श-

१ P श्रवस्या । We with P J.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ब्दः उक्तलक्षणं स्तोत्रम् अयामि । अकारीत्यर्थः । ॥ यम उपरमे । कर्मणि चिण् ॥ । यत् यस्मात् कारणाद् विवाचि विगतवचसि नि- यमस्थे । अथ वा विविधा मन्त्ररूपा वाचो यस्य तादृशे यजमाने तस्मि- न्निमित्तभूते सति शुरुधः शुचं रुन्धन्तीति शुरुधः । ॥ ककारलोपश्छा- न्दसः ॥ । जनिमृतिलक्षणशोकनिवर्तकाः स्वर्गफलकाः सोमा इरज्य- न्त अवर्धन्त[1] । ॥ इरज् ईर्ष्यायाम् इति धातुरत्र[2] वृद्ध्यर्थः । अ- स्मात् कण्ड्वादेर्यक् । सनादित्वाद् धातुसंज्ञायाम् अस्माल्लङ् । "बहुलं छन्दसि" इति अडभावः । एकादेशस्वरेण मध्योदात्तः ॥ । एवं स्तोत्रेण हविषा च इन्द्रं परितोष्य अथ स्वाभिमतं याचते नहीत्यादिना । जनेषु मनुष्येषु । मनुष्याणाम् इत्यर्थः । यद्वा जनाः जननात् जन्मानि निमित्तभूतानि । [तेषु] सत्सु अयं जनो यजमानः स्वम् स्वकीयम् आ- युः आयुष्यं न चिकिते न ज्ञातवान् । एतावद् आयुष्यं ममास्तीति न जानातीत्यर्थः । अतस्त्वदीययागाद्यनुष्ठानोपयोगार्थं दीर्घम् आयुः प्र- च्छेति शेषः । क्लृप्तस्य शतसंवत्सरलक्षणस्यायुषोऽल्पीभावे अंहसां का- रणत्वात् तदसंस्पर्शं प्रार्थयते । तानीत् तान्यपि आयुःक्षपणहेतुत्वेन प्रसि- द्धान्यपि अंहांसि पापानि अस्मान् त्वां संभजमानान् अति अतिक्रम्य पर्षि पालय ॥

तृतीया ॥

यु॒जे रथं॑ ग॒वेष॑णं॒ हरि॑भ्या॒मुप॒ ब्रह्मा॑णि जुजुषा॒णम॑स्थुः ।
वि बा॑धिष्ट॒ स्य रोद॑सी महि॒त्वेन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒ती ज॑घ॒न्वान् ॥ ३ ॥

यु॒जे । रथ॑म् । गो॒ऽएष॑णम् । हरि॑ऽभ्याम् । उप॑ । ब्रह्मा॑णि । जु॒जु॒षा॒णम् । अ॒स्थुः॒ ।
वि । बा॒धि॒ष्ट॒ । स्यः । रोद॑सी॒ इति॑ । म॒हि॒ऽत्वा । इन्द्रः॑ । वृ॒त्राणि॑ । अ॒प्र॒ति । ज॒घ॒न्वान् ॥ ३ ॥

य इन्द्रो गवेषणम् गवां प्रापयितारं रथम् । ॥ "अवङ् स्फो-

1 S' अवर्धयंत. 2 S' धातुतत्र for धातुरत्र..

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

टायनस्य" इति अवङ् आदेशः ॥ । हरिभ्याम् । हरी इन्द्रस्यासाधारणावश्वौ । ताभ्यां युजे युयुजे युनक्ति । यागसदनं प्रापुम् इति शेषः । ब्रह्माणि असदीयानि प्रवृद्धानि स्तोत्राण्यपि जुजुषाणम् सेवमानं सर्वैः सेव्यमानं वा इन्द्रम् उपास्थुः उपतिष्ठन्ते सेवन्ते । स्यः स इन्द्रः महित्वा स्वमहत्त्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ वि बाधिष्ट व्यबाधिष्ट । आचक्रामेत्यर्थः । किं [च] वृत्राणि स्वावरकान् शत्रून् अप्रति न विद्यते प्रतिगतिः पुनःप्राप्तिर्यस्मिन् कर्मणि तद् अप्रति । तद् यथा भवति तथा जघन्वान् नाशितवान् । ॥ हन्तेर्लिटः क्वसुः । अभ्यासस्य कुत्वम् । "विभाषा गमहन०" इति इडभावः ॥ ॥

चतुर्थी ॥

आपश्चित् पिप्यु स्तर्यो३ न गावो नक्षन्नृतं जरितारस्त इन्द्र ।
याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ ४ ॥

आपः । चित् । पिप्युः । स्तर्यः । न । गावः । नक्षन् । ऋतम् । जरितारः । ते । इन्द्र ।
याहि । वायुः । न । नियुतः । नः । अच्छ । त्वम् । हि । धीभिः । दयसे । वि । वाजान् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र आपश्चित् आपोपि सोमाभिषवार्थाः [स्तर्यो न गावः स्तर्यो वशा गाव इव] पिप्युः अभिवृद्धा आसन् । ॥ प्यायी वृद्धौ । "प्यायः पी" इति पीभावः ॥ । हे इन्द्र ते तव जरितारः स्तोतार ऋत्विजः ऋतम् सत्यफलं यज्ञं नक्षन् प्रापुवन् । ॥ नक्ष गतौ ॥ । यत एवम् अतो नः अस्माकं नियुतः नियोजनानि स्तोत्राणि अच्छ लक्षीकृत्य याहि आगच्छ । तत्र दृष्टान्तः । वायुर्न नियुतः । नियुतो वायोरश्वाः । वायुर्देवो यथा स्वीयान् अश्वान् प्रति याति यज्ञदेशप्राप्त्यर्थम् तद्वत् । त्वं हि त्वं खलु धीभिः कर्मभिस्तुष्टः सन् वाजान् । वाजः अन्नम् । अन्नानि वि दयसे । ॥ दयतिरत्र दानार्थः ॥ । प्रयच्छसि ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पञ्चमी ॥

ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिणं तुविराधसं जरित्रे ।
एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिन्छूर सवने मादयस्व ॥ ५ ॥

ते । त्वा । मदाः । इन्द्र । मादयन्तु । शुष्मिणम् । तुविऽराधसम् । जरि
एकः । देवऽत्रा । दयसे । हि । मर्तान् । अस्मिन् । शूर । सवने । मादयस्व ।

हे इन्द्र ते अभिषवादिना संस्कृताः प्रसिद्धा मदा मदकराः सो
स्त्वा त्वाम् मादयन्तु मदयुक्तं कुर्वन्तु । कीदृशं त्वाम् । शुष्मिणम्
लवन्तं जरित्रे स्तोत्रे स्तोतुरर्थाय तुविराधसम् प्रभूतधनम् । किं च
देवत्रा देवेषु मध्ये । ‘‘देवमनुष्य०’’ इत्यादिना सप्तम्यर्थे त्र
त्ययः । त्वम् एक एव मर्तान् मनुष्यान् दयसे हि दयां क
रक्षसि खलु । हिशब्दयोगाद् अनिघातः । मनुष्यरक्षणे
एक एव नान्यो देव इत्यर्थः । यस्माद् एवं तस्मात् हे शूर शौर्यो
इन्द्र अस्मिन् सवने यागे माध्यंदिनसवने वा मादयस्व अभिमतप्र
नेन अस्मान् हर्षय स्वात्मानं वा सोमपानेन हर्षय ॥

षष्ठी ॥

एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः ।
स नः स्तुतो वीरवद् धातु गोमद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

एव । इत् । इन्द्रम् । वृषणम् । वज्रऽबाहुम् । वसिष्ठासः । अभि । अर्च
न्ति । अर्कैः ।

सः । नः । स्तुतः । वीरऽवत् । धातु । गोऽमत् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः
सदा । नः ॥ ६ ॥

उक्तां स्तुतिम् उपसंहरति । एव एवम् उक्तप्रकारेण वृषणम् वर्षकं
कामानां वज्रबाहुम् वज्रं बाहौ यस्य स तादृशम् इन्द्रं वसिष्ठासः व
सिष्ठा अर्कैः अर्चनीयैः स्तोत्रैः अभ्यर्चन्ति अभिपूजयन्ति । स इन्द्रः

१ EmK Dc °नसिछूर. We with BCDKRmSVCs. २ Bh नः. We with BCDE
mKRmSVDcCs.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स्तुतः स्तोत्रैः पूजितः सन् नः अस्मभ्यं वीरवत् बहुभिर्वीरैः पुत्रादिभिरुपेतं गोमत् बह्वीभिर्गोभिरुपेतं धनं धातु दधातु प्रयच्छतु । ‡ "बहुलं छन्दसि" इति श्लोरभावः ‡ । हे देवा यूयं च इन्द्रम् अनुगत्य नः अस्मान् स्वस्तिभिः क्षेमैः सदा पात रक्षत ॥

सप्तमी ॥

ऋजीषी वज्री वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।
युक्ता हरिभ्यामुप यासदर्वाङ् माध्यंदिने सवने मत्सदिन्द्रः ॥ ७ ॥

ऋजीषी । वज्री । वृषभः । तुराषाट् । शुष्मी । राजा । वृत्रऽहा । सोमऽपावा । युक्ता । हरिऽभ्याम् । उप । यासत् । अर्वाङ् । माध्यंदिने । सवने । मत्सत् । इन्द्रः ॥ ७ ॥

ऋजीषी प्रातर्माध्यंदिनसवनाभ्याम् अभिषवेण गतसारस्तृतीयसवन उद्योक्ष्यमाणः सोम ऋजीषः । "तस्मात् तृतीयसवन ऋजीषम् अभिषुण्वन्ति" इति [तै० सं० ६. १. ६. ४] श्रुतेः । तद्वान् ऋजीषी । अत्र सवनत्रयेपि इन्द्रस्य सोमसंबन्ध उक्तो भवति । वज्री वज्रवान् वृषभः कामानां वर्षिता तुराषाट् । तुरास्त्वरमाणाः शत्रवः । तेषाम् अभिभविता शुष्मी । शुष्मं शत्रुशोषकं बलम् । तद्वान् राजा देवेषु मनुष्येषु क्षत्रियजातीयः सर्वस्य स्वामी वा वृत्रहा वृत्रस्य हन्ता सोमपावा यत्र यत्र सोमाभिषवोस्ति तत्रतत्र नियमेन सोमस्य पाता एवंमहानुभावइन्द्रः हरिभ्याम् अश्वाभ्यां युक्ता रथं योजयित्वा अर्वाङ् अस्मदभिमुखानः सन् उप यासत् उपागच्छतु गत्वा च अस्मिन् माध्यंदिने सवने मत्सत् अस्माभिर्दत्तेन सोमेन माद्यतु ॥

इति द्वादशं सूक्तम् ॥

ज्योतिष्टोमादिषु क्रतुषु "इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते" इत्याद्यास्तिऋचस्तेषामेवर्त्विजां त्रयाणां क्रमेण तार्तीयसवनिक्यः प्रस्थितयाज्याः ।

१ P मत्सत् । We with P² J Cp.

1 S' दातु for धातु.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सूत्रितं हि । "इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पत इति प्रस्थितयाज्याः" [वै० ३, १२] ॥

"ऐभिरग्ने" [४] इत्यनया आग्नीध्रः पात्नीवतग्रहं यजेत । सूत्रितं हि । "ऐभिरग्न इत्युपांशु पात्नीवतस्य आग्नीध्रो यजति[2]" इति [वै० ३, १३]

तत्र प्रथमा ॥

इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्तेस्मिन् यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू ।
आ वां विशन्त्विन्दवः स्वाभुवोस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥

इन्द्रः । च । सोमम् । पिबतम् । बृहस्पते । अस्मिन् । यज्ञे । मन्दसा
वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू ।
आ । वाम् । विशन्तु । इन्दवः । सुऽआभुवः । अस्मे इति । रयिम्
वैऽवीरम् । नि । यच्छतम् ॥ १ ॥

हे बृहस्पते बृहतो वेदराशेः स्वामिन् एतन्नामक देव त्वम् इ
युवां सोमं पिबतम् । कीदृशौ युवाम् । अस्मिन् यज्ञे मन्दसाना
ष्यन्तौ वृषण्वसू वर्षितृधनौ । यजमानाय दीयमानधनावित्यर्थः ।
युवां स्वाभुवः सुष्ठु सर्वतो भवन्तः । कृत्स्नशरीरव्यापनसमर्था इत्य
तादृशा इन्दवः सोमाः [आ] विशन्तु युवयोः शरीरं प्रविशन्तु
स्मे अस्मभ्यं रयिम् धनं सर्ववीरम् सर्वपुत्राद्युपेतं नि यच्छतम् द

द्वितीया ॥

आ वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः ।
सीदता बर्हिरुरु वः सदस्कृतं मादयध्वं मरुतो मध्वो अन्धसः ॥

आ । वः । वहन्तु । सप्तयः । रघुऽस्यदः । रघुऽपत्वानः । प्र । जि
बाहुऽभिः ।
सीदत । आ । बर्हिः । उरु । वः । सदः । कृतम् । मादयध्वम् । म
मध्वः । अन्धसः ॥ २ ॥

1 S' अग्नीध्र. 2 S' यजते. 3 S' ददतम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे मरुतः रघुष्यदः लघुस्यन्दना लघुगतयः सप्तयः सर्पणशीला अश्वाः वः युष्मान् [आ] वहन्तु यज्ञगृहं प्रति प्रापयन्तु। यूयं च बाहुभिः शीघ्रगमनसाधनैः रघुपत्वानः लघुपतनाः। ॥ पत्लृ गतौ। "अन्येभ्योपि दृश्यन्ते" इति वनिप्। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण प्रत्ययस्य पित्त्वाद् धातुस्वर एव ॥। तादृशः सन्तः प्र जिगात प्रकर्षेण गच्छत। ॥ जिगातीत्ययं गतिकर्मसु पठितः। गा स्तुतौ। जौहोत्यादिकः। लोण्मध्यमबहुवचनस्य "तप्तन०" इत्यादिना तबादेशः। तस्य पित्त्वेन ङित्त्वाभावाद् "ई हल्यघोः" इति ईत्वाभावः ॥। वः युष्माकम् [उरु विस्तीर्णं] सदः सीदत्यत्रेति [सदः] सदनं स्थानं वेदिलक्षणं कृतम् निष्पादितम्। तत्र बर्हिः आस्तीर्णं बर्हिः सीदत बर्हिषि निषण्णा भवत। बर्हिरित्येतत् सद इत्यस्य विशेषणं वा। बर्हिरुपेतं सदनम् इत्यर्थः। अथ वा सदः सदनार्हं कृतं बर्हिः सीदतेति योज्यम्। निषद्य च मध्वः मधुरस्य अन्धसः सोमलक्षणस्य अन्नस्य अंशम्। यद्वा मध्वः मधु अन्धसः अन्नं सोमम्। पीत्वेति शेषः। मादयध्वम् तृप्ता भवत। ॥ मद तृप्तियोगे। चुरादिः। आत्मनेपदी ॥ ॥

तृतीया ॥

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया।
भद्रा हि नः प्रमतिरस्य संसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ ३ ॥

इमम्। स्तोमम्। अर्हते। जातऽवेदसे। रथम्ऽइव। सम्। महेम। मनीषया।
भद्रा। हि। नः। प्रऽमतिः। अस्य। सम्ऽसदि। अग्ने। सख्ये। मा। रिषाम। वयम्। तव ॥ ३ ॥

अर्हते पूज्याय। ॥ अर्ह प्रशंसायाम् इति [धातोः] लटः शत्रादेशः ॥। जातवेदसे जातप्रज्ञाय जातधनाय वा जातानाम् उत्पन्नानां वेदित्रे वा इमम् इदानीं क्रियमाणं स्तोमम् एतत् स्तोत्रं मनी-

1 S' दृश्यत इति for दृश्यन्ते" इति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

षया निशितया बुद्ध्या सं महेम सम्यक् पूजयेम निष्पादयेम । तत्र दृ
ष्टान्तः । रथमिव यथा रथं रथकारः अक्षफलकाद्यवयवसंयोजनेन
स्करोति तद्वत् । महानुभावस्याग्नेः स्तोमनिष्पादने अतिशयितया बुद्ध्या
भवितव्यम् इति प्राप्ते तत्सद्भावं दर्शयति । अस्य पूज्यस्याग्नेः संसदि
संसदने उपसत्तौ तद्विषये नः अस्माकं प्रमतिः प्रकृष्टा मतिः भद्रा हि
कल्याणी खलु । अतः हे अग्ने तव सख्ये बन्धुभावे सति वयं स्तोतारो
मा रिषाम हिंसिता न भवेम ॥

चतुर्थी ॥

ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः ।
पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा वह मादयस्व ॥ ४ ॥

आ । एभिः । अग्ने । सऽरथम् । याहि । अर्वाङ् । नानाऽरथम् । वा
विऽभवः । हि । अश्वाः ।
पत्नीऽवतः । त्रिंशतम् । त्रीन् । च । देवान् । अनुऽस्वधम् । आ । वह
मादयस्व ॥ ४ ॥

हे अग्ने [एभिः] वक्ष्यमाणैस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकैर्देवैः सह सरथम् सम
नः एक एव रथो यस्मिन्नागमनकर्मणि तत् सरथं तद् यथा भवा
तथा अर्वाङ् अस्मदभिमुखम् आ याहि आगच्छ । सरथम् इति
नियम इत्याह । नानारथं वा नाना पृथग्भूता रथा यस्मिन् कर्मणि
नानारथम् । तत्तत्प्रतिनियतं रथम् आरुह्येत्यर्थः[2] । सरथपक्षे बहूनां
वानाम् एकेनैव रथेन आनयनम् अतिभारत्वात् कथं घटत इति तत्र
विभवो ह्यश्वा इति । अश्वास्तव रथे नियुक्ता विभवो हि शक्ताः खलु
अतः पत्नीवतः स्वकीयाभिः पत्नीभिर्युक्तान् त्रिंशतम् त्रींश्च त्र्युत्तरत्रिंशत
ख्याकान् देवान् "ये देवा दिव्येकादश स्थ" इति [तै०सं०१.४.१०.
मन्त्रोक्तान् अनुष्वधम् । स्वधेत्यन्ननाम । तांतां स्वधाम् अनुलक्ष्य य

1 S' प्राप्तायां. 2 S' रथमारोहयित्वेत्यर्थः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यदा सोमो हूयते तदातदेत्यर्थः। आ वह तान् देवान् प्रापय। आवाह्य च मादयस्व सोमप्रदानेन हर्षय॥

इति त्रयोदशं सूक्तम्॥

विंशे काण्डे प्रथमोनुवाकः॥

द्वितीयेनुवाके चत्वारि सूक्तानि। तानि च उक्थ्ये क्रतौ ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुक्तानि। चतुर्थसूक्तस्यान्तिमा शस्त्रयाज्या। "उक्थ्ये मैत्रावरुणादिभ्यः" इति प्रक्रम्य सूत्रितं वैताने। "वयमु त्वामपूर्व्य [२०, "१४, १] यो न इदमिदं पुरा [२०, १४, ३] इति स्तोत्रियानुरूपौ[1]। "[स्तोत्रियस्य] प्रथमां शस्त्वा तस्या उत्तमं पादं द्वितीयस्याः पूर्वेण सं- "धायावसाय द्वितीयेन द्वितीयां शंसति। तस्याश्चोत्तमम् उत्तरेण संधा- "यावसायोत्तमेन तृतीयाम्। एवं काकुभानां स्तोत्रियानुरूपाणां प्रग्रथ- "नम्[2]। इतः पच्छः शंसति। प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये [२०, १५] इत्यु- "क्थमुखम्। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणाः [२०, १६] इति बार्हस्पत्यं सां- "शंसिकम्[3]। अच्छा म इन्द्रं मतयः स्वर्विदः [२०, १७] इति पर्यासः। "इत्यैकाहिकानाम् उत्तमया परिदधाति परया यजति" इति [वै० ४, १]॥

तत्र प्रथमा॥

वयमु त्वामपूर्व्य स्थूरं न कच्चिद् भरन्तोवस्यवः।
वाजे चित्रं हवामहे॥ १॥

वयम। ऊं इति। त्वाम। अपूर्व्य। स्थूरम। न। कत्। चित्। भरन्तः। अवस्यवः।
वाजे। चित्रम। हवामहे॥ १॥

हे अपूर्व्य। पूर्वम् अर्हतीति पूर्व्यः। न पूर्व्यः अपूर्व्यः। सत्यपि सर्वदा गमने नूतन इत्यर्थः। अनेन तस्य सर्वदा अनादरविषयत्वाभाव उक्तो भवति। तादृश इन्द्र चित्रम् चायनीयं पूजनीयं त्वां भरन्तः ह-

१ P अपुर्व्य। We with P J Cp.

1 S' inserts हे तिस्रः करोति पुनरादायं after स्तोत्रियानुरूपौ. We with the *Vaitāna*.
2 S' प्रग्रथनं मिथः पच्छः. 3 S' बार्हस्पत्ये.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

विरादिना पोषयन्तः अवस्यवः रक्षाकामाः । ॥ अवतेरसुनि "क्वा. च्छन्दसि" इति उप्रत्ययः ॥ । वाजे । वाजः अन्नम् । अन्ने हि मित्तभूते सति । अथ वा वाजः संग्रामः । तस्मिन् तज्जयार्थं वयमु व यमेव हवामहे आह्वयामः । अस्मान् प्रत्येव त्वम् आगच्छ नास्मान् पक्षान् इत्यसुम् अर्थं द्योतयितुम् उशब्दः । तत्र दृष्टान्तः स्यूरं न क्वचित् । यथा लोके कश्चित् कदाचित् स्यूरम् स्थूलं गुणाढ्यं राजादि भरन्तः तदभिमतप्रदानेन पोषयन्तो जनाः स्वजयार्थम् आह्वयन्ति तद्व

द्वितीया ॥

उप॑ त्वा कर्मन्नूतये स नो॒ युवोग्रश्चक्राम॒ यो धृष॑त् ।
त्वामिद्ध्यवि॒तार॑ं ववृमहे॒ सखा॑य इन्द्र सान॒सिम् ॥ २ ॥

उप॑ । त्वा । कर्मन् । ऊ॒तये॑ । सः । नः॒ । युवा॑ । उ॒ग्रः । च॒क्राम॒ । यः । धृष॑त् ।
त्वाम् । इत् । हि । अ॒वि॒तार॑म् । व॒वृ॒महे॑ । सखा॑यः । इ॒न्द्र॒ । सा॒न॒सिम् ॥ २

हे इन्द्र त्वा त्वां कर्मन् कर्मणि युद्धादिलक्षणे प्रस्तुते सति ऊतये क्षायै उप । गच्छाम इति शेषः । य इन्द्रो धृषत् शत्रूणां धर्षको भवति युवा नित्यतरुणः उग्रः उन्नूर्णबलः । स इन्द्रो नः अस्मान् चक्राम क्र मति । सहायत्वेन गच्छत्वित्यर्थः । हे इन्द्र सानसिम् संभक्तारम् व वितारम् रक्षितारं त्वामिद्धि त्वामेव हि सखायः तव मित्रभूता वयं व वृमहे वृणीमहे संभजामहे ॥

तृतीया ॥

यो न॑ इ॒दमि॑दं पु॒रा प्र वस्य॑ आनि॒नाय॒ तमु॒ वः॑ स्तुषे ।
सखा॑य॒ इन्द्र॑मू॒तये॑ ॥ ३ ॥

यः । नः॒ । इ॒दम॑ऽइदम् । पु॒रा । प्र । वस्यः॑ । आऽनि॒नाय॑ । तम् ।
इति॑ । वः॒ । स्तु॒षे॒ ।
सखा॑यः । इन्द्र॑म् । ऊ॒तये॑ ॥ ३ ॥

१ hBCD वः. We with BEKmKRmSV Dc Cs.
1 S' रक्षाय.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे सखायः समानख्याना मित्रभूता यजमानाः वः युष्माकम् ऊतये रक्षार्थं तम् इन्द्रं स्तुषे स्तौमि । य इन्द्रः पुरा पूर्वं नः अस्माकं वस्यः वसीयः । ईकारलोपश्छान्दसः । अतिप्रशस्तं वसु हिरण्यादिकम् इदमिदम् [इदं] गवादिकम् इति निर्दिश्य निर्दिश्य प्रानिनाय प्रानैषीत् । तमु तमेव अभिमतप्रदातारम् इन्द्रम् । स्तुषे इति संबन्ध ॥

चतुर्थी ॥

हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि ष्मा यो अमन्दत ।
आ तु नः स वयति गव्यमश्व्यं स्तोतृभ्यो मघवा शतम् ॥ ४ ॥

हरिऽअश्वम् । सत्ऽपतिम् । चर्षणिऽसहम् । सः । हि । स्म । यः । अमन्दत । आ । तु । नः । सः । वयति । गव्यम् । अश्व्यम् । स्तोतृऽभ्यः । मघऽवा । शतम् ॥ ४ ॥

हर्यश्वम् । हरिनामकावश्वौ यस्य स हर्यश्वः । तं सत्पतिम् सतां कर्मश्रेष्ठाना पालकं चर्षणीसहम् चर्षणयो मनुष्याः तेषाम् अभिभवितारम् । नियन्तारम् इत्यर्थः । तम् इन्द्रं स्तुषे इति संबन्धः । य इन्द्रः अमन्दत स्तुत्या तृप्तो भवति स हि स्म स हि खलु । स्तुत्य इति शेषः । अतः उक्तगुणविशिष्टत्वात् तमेवेन्द्रं स्तुषे इत्यर्थः । यद्वा यः अमन्दत यो नरः इन्द्रदत्तेन धनेन तृप्त आसीत् स हि स्म स एव नरः उक्तलक्षणम् इन्द्रं तुष्टूषति । स मघवा धनवान् इन्द्रः । तुशब्दो वाक्यच्छेदे । स्तोतृभ्यो नः अस्मभ्यं शतम् शतसंख्याकं गव्यम् गोसमूहम् अश्व्यम् शतसंख्याकम् अश्वसमूहं च आ वयति प्रापयतु । वी गत्यादिषु । अस्माल्लेटि अडागमः ॥

[इति] द्वितीयेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

"प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये" इति सूक्तस्य उक्थ्ये क्रतौ ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनियोग उक्तः ॥

1 S' इकार°. 2 S' इदं for इदमिदम्. 3 S' om. प्रा°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये सत्यशुष्माय तवसे मतिं भरे ।
अपामिव प्रवणे यस्य दुर्धरं राधो विश्वायु शवसे अपावृतम् ॥ १ ॥

प्र । मंहिष्ठाय । बृहते । बृहत्ऽरये । सत्यऽशुष्माय । तवसे । मतिम् । भरे ।
अपाम्ऽइव । प्रवणे । यस्य । दुःऽधरम् । राधः । विश्वऽआयु । शवसे ।
अपऽवृतम् ॥ १ ॥

मंहिष्ठाय अतिशयेन मंहनीयाय दातृतमाय वा बृहते महते गुणैः प्रवृद्धाय बृहद्रये । रयिरिति धननाम । प्रभूतधनाय सत्यशुष्माय सत्यबलाय अवितथसामर्थ्याय तवसे । तवो बलम् । अतिशयितबलाय इन्द्राय । अथ वा तवसे बललाभाय उक्तगुणकाय इन्द्राय मतिं प्र भरे स्तोत्रं संपादयामि । यस्य उक्तगुणविशिष्टेन्द्रस्य विश्वायु । आयवो मनुष्याः । विश्वेषां मनुष्याणां पोषणसमर्थं राधः धनम् अपामिव प्रवणे । प्रवणः अवनतो देशः । तस्मिन् अपां पूर इव स यथा दुर्धरो भवति एवं दुर्धरं धनं शवसे बलाय प्रयोजनाय अपावृतम् अपगतावरणं कृतम् । तस्मा इन्द्राय मतिं भर इति संबन्धः ॥

द्वितीया ॥

अध ते विश्वमनु हासदिष्टय आपो निम्नेव सवना हविष्मतः ।
यत् पर्वते न समशीत हर्यत इन्द्रस्य वज्रः श्नथिता हिरण्ययः ॥ २ ॥

अध । ते । विश्वम् । अनु । ह । असत् । इष्टये । आपः । निम्नाऽइव ।
सवना । हविष्मतः ।
यत् । पर्वते । न । सम्ऽअशीत । हर्यतः । इन्द्रस्य । वज्रः । श्नथिता ।
हिरण्ययः ॥ २ ॥

अध अथ हे इन्द्र ते तव इष्टये एषणाय यागाय वा विश्वम् । जगत् अनु हासत् । हेति प्रसिद्धौ । अनुकूलं भवेत् । तत्र दृष्टान्तः आपो निम्नेव निम्नानि स्थलानि आप इव । ता यथा अनुक्रमेण

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वहन्ति तद्वद् विश्वम् अनु हासद् इति संबन्धः। अथ वा उत्तरत्र दृष्टान्तः। आपो निम्नानीव हविष्मतः यजमानस्य सवना सवनानि त्रीण्यपि त्वाम् अनुगच्छन्ति। यत् यस्मात् हर्यतः कान्तः कमनीयः श्रयिता शत्रूणां हिंसको हिरण्ययः हिरण्यमयो हिरण्येन भूषित इन्द्रस्य वज्रः पर्वते न। नशब्दः अप्यर्थे। पर्वतेपि न समशीत न सक्तोभूत् किं तु व्यदारयदेव। अतो विश्वम् अनु हासद् इति पूर्वत्र संबन्धः॥

तृतीया॥

अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न शुभ्र आ भरा पनीयसे।
यस्य धाम श्रवसे नामेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो नायसे॥ ३॥

अस्मै। भीमाय। नमसा। सम्। अध्वरे। उषः। न। शुभ्रे। आ। भर। पनीयसे।

यस्य। धाम। श्रवसे। नाम। इन्द्रियम्। ज्योतिः। अकारि। हरितः। न। अयसे॥ ३॥

हे शुभ्रे दीप्ते हे उषः उषोदेवते भीमाय। बिभेत्यस्माद् इति भीमः। शत्रूणां भयंकराय पनीयसे अतिशयेन स्तोतव्याय अस्मै इन्द्राय। यागः क्रियत इति शेषः। अतो नमसा न। नमः अन्नं च। नशब्दः चार्थे। चकाराद् उक्तलक्षणम् इन्द्रं च समा भर सम्यग् आहर अस्मद्यज्ञं प्रापय। अस्मदभिमतम् अन्नं यष्टव्यम् इन्द्रं च आनयेत्यर्थः। उषस्युदितायां सत्यामेवं इन्द्रस्यागमनाद् उषस इन्द्राहरणव्यपदेशः। अथ वा नशब्दः अनर्थकः। उक्तलक्षणाय इन्द्राय नमसा। नमः अन्नम्। आ भर। अन्ने समृद्धे सत्येव इन्द्रम् उद्दिश्य यागप्रवृत्तेरेवम् उक्तम्। यस्य इन्द्रस्य धाम सर्वेषां धारकं पोषकम् इन्द्रियम् इन्द्रहितम्[3] इन्द्रदत्तं वा। ⧖ "इन्द्रियम् इन्द्रलिङ्गम् [इन्द्रदृष्टम्] इन्द्रसृष्ट०" इत्यादिना इन्द्रियशब्दो निपातितः ⧖। [4]उक्तलक्षणं नाम सर्वेषां नामकम् उदकं श्रवसे अन्नाय तत्समृद्धये भवति। येन च इन्द्रेण हरितो न हरितामिव

1 So S'. A clear oversight. 2 S' उषस्युदिते सत्येव. See foot-note at page ५८४.
3 S' इंद्रियहितम्. 4 S' उक्तलक्षनाम सर्वेषां नामकमुदश्रवसे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

दिशामिव अयसे प्राणिनां गमनाय गमनादिव्यवहाराय । ⧗ अ
पय गतौ इत्यस्माद् असुन् ⧗ । [ज्योतिः] अकारि क्रियते ।
समा भरेति पूर्वत्र संबन्धः ॥

चतुर्थी ॥

इ॒मे त॑ इन्द्र॒ ते व॒यं पु॑रुष्टुत॒ ये त्वा॒रभ्य॒ चरा॑मसि प्रभूवसो ।
न॒हि त्वद॒न्यो गि॑र्वणो॒ गिरः॒ सघ॑त् क्षो॒णीरि॑व॒ प्रति॑ नो हर्य॒ तद् वचः॑ ॥ ४

इ॒मे । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । ते । व॒यम् । पु॒रु॒ऽस्तु॒त॒ । ये । त्वा॒ । आ॒ऽरभ्य॑ । चरा॑मसि
प्र॒भु॒व॒सो॒ इति॑ प्रभुऽवसो ।
न॒हि । त्वत् । अ॒न्यः । गि॒र्व॒णः॒ । गिरः॑ । सघ॑त् । क्षो॒णीःऽइ॑व । प्रति॑ । न
ह॒र्य॒ । तत् । वचः॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त इमे । प्रसिद्धिवाचकस्तच्छब्दः । इदम्शब्दः अपरोक्ष
ची । त्वदर्थकत्वेन प्रसिद्धा वयं ते तव स्वभूताः । हे पुरुष्टुत बहुभि
र्बहुप्रकारं वा स्तुत । एतद् इन्द्रेत्यस्य विशेषणम् । त इत्युक्तम् कीदृ
शास्त इत्यत्राह । ये वयम् हे प्रभूवसो प्रभूतधन इन्द्र त्वा त्वाम् आ
रभ्य आश्रित्य त्वामेव शरणं प्राप्य चरामसि चरामः । ते वयम् इ
पूर्वत्र संबन्धः । हे गिर्वणः गीर्भिर्वननीय इन्द्र त्वदन्यः त्वत्तो व्यतिरिक्त
देवः गिरः अस्मदीयानि वचांसि नहि सघत् न खलु सहते । स्तुत्यस्य
तव महिम्नो निरवधित्वाद् अस्मदीयाना स्तुतिवचसाम् अत्यल्पत्वाच्च ता
दृग्वचस्त्वयैव सोढव्यम् इत्यर्थः । ⧗ सहेर्लेटि अडागमः । वर्णविप
र्ययेण हकारस्य घकारः ⧗ । तत्र दृष्टान्तः क्षोणीरिव क्षोणय इव
क्षोणीशब्देनात्र प्रजा विवक्ष्यन्ते । प्रजा राज्ञो यद्यद् विज्ञापयन्ति त
सर्वं स राजा यथा सहते तद्वद् इत्यर्थः । यस्माद् एवं तस्माद् नः अ
स्माकं तद् वचः तादृग्वचनं प्रति हर्य प्रतिकामय ॥

पञ्चमी ॥

भूरि॑ त इन्द्र वी॒र्यं॑१॒ तव॑ स्मस्य॒स्य स्तो॒तुर्म॑घव॒न् काम॒मा पृ॑ण ।

१ B B^h D R Cs ३ for १. We with C E K^m S^m V.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अनु॑ ते॒ द्यौर्बृ॑हु॒ती वी॒र्यं॑ मम इ॒यं च॑ ते पृथि॒वी ने॑म॒ ओज॑से ॥ ५ ॥

भूरि॑। ते॒। इ॒न्द्र॒। वी॒र्य॑म्। तव॑। स्म॒सि॒। अ॒स्य। स्तो॒तुः। म॒घ॒ऽव॒न्। काम॑म्। आ। पृ॒ण॒।

अनु॑। ते॒। द्यौः। बृ॒हु॒ती। वी॒र्य॑म्। मम॑। इ॒यम्। च॒। ते॒। पृ॒थि॒वी। ने॒मे॒। ओज॑से ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ते तव वीर्यम् वीरकर्म वृत्रवधादिलक्षणं भूरि अतिबहु यतः अतो वयं तव स्मसि स्मः तव विधेया भवामः। ‡ "श्नसोरल्लोपः" इति अकारलोपः। "इदन्तो मसिः" ‡। अस्य[1] स्तोतुः स्तवं कुर्वतोस्य यजमानस्य कामम् अभिलषितम् हे मघवन् धनवन् इन्द्र आ पृण आपूरय। ‡ पृण प्रीणने। तौदादिकः। अत्र पूरणार्थः। "अतो हेः" इति हेर्लुक् ‡। भूरि त इन्द्र वीर्यम् इत्युक्तं वीर्यबहुत्वमेव स्पष्टयति। ते तव वीर्यं बृहती महती द्यौः महान् द्युलोकः अनु ममे अनुक्रमेण माति परिच्छिनत्ति। इन्द्रसृष्टस्य वृष्ट्युदकादेरास्पदत्वेन द्यौरेव ममे। अन्यः कश्चित् परिच्छेत्ता नास्तीत्यर्थः। ‡ माङ् माने। लिडादि सर्वम् ‡। न केवलं द्यौरेव इयं पृथिवी च ते ओजसे तव ओजसा बलेन निमित्तेन नेमे ननाम नम्रा भवति। त्वदोजःसंभूतेन गिरितरुगुल्मप्राण्यादिधारणेनेत्यभिप्रायः। अतः पृथिवी च वीर्यं ममे इति भावः ॥

षष्ठी ॥

त्वं तमि॑न्द्र॒ पर्व॑तं म॒हामु॑रुं व॒ज्रेण॑ वज्रिन् पर्व॒शश्च॑कर्तिथ।

अवा॑सृजो नि॒वृ॒ता॒ः सर्त॑वा अ॒पः स॒त्रा विश्वं॑ दधिषे॒ केव॑लं स॒हः ॥ ६ ॥

त्वम्। तम्। इ॒न्द्र॒। पर्व॑तम्। म॒हाम्। उ॒रुम्। व॒ज्रेण॑। व॒ज्रि॒न्। पर्व॑ऽशः। च॒कर्ति॑थ।

---

१ P P[2] ऊरुम्। We with J Cp.

---

1 S' अस्तोतुः for अस्य स्तोतुः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अव॑ । अ॒सृ॒जः॒ । निऽवृ॑ताः[1] । स॒र्त॒वै । अ॒पः । स॒त्रा । विश्व॑म् । द॒धि॒षे॒ । वे
व॑लम् । सहः॑ ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वज्रिन् वज्रवन् त्वं तं प्रसिद्धं महाम् महान्तं महत्त्वो
तम् । ⧗नकारतकारयोर्लोपश्छान्दसः⧗ । उरुम् अतिप्रभूतं
र्वतम् पर्ववन्तं गिरिम् । ⧗जातावेकवचनम्⧗ । गिरीन् व
ण आयुधेन पर्वशः अवयवशः पक्षादिक्रमेण चकर्तिथ शकलीकृतवान्
सि । ⧗कृती छेदने । थलि क्रादिनियमाद् इट् । गुणः⧗ । य
अत्र पर्वतशब्दः उत्तरत्र[1] वृष्ट्यभिधानाद् मेघवाची । उक्तलक्षणं
वज्रेण पर्वशो विदारितवान् असीत्यर्थः । अनन्तरं निवृताः नितरां
वृता अपः सर्तवै नद्याद्यात्मना सरणाय अवासृजः अवाङ्मुखं वि
वान् असि । एवमाद्यात्मकं केवलम् असाधारणं विश्वम् सर्वं बलं
दधिषे धारयसि । एतत् सत्रा सत्यं न मृषा । सत्रेति सत्यनाम ॥

[इति] द्वितीयेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

"उदप्रुतः" इति सूक्तस्य उक्थ्ये क्रतौ ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनि
ग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

उ॒द॒प्रुतो॒ न वयो॒ रक्ष॑माणा॒ वाव॑दतो अ॒भ्रिय॑स्येव॒ घोषाः॑ ।
गि॒रि॒भ्रजो॒[2] नोर्मयो॒ मद॑न्तो॒ बृह॒स्पति॑म॒भ्य॑१॒॑र्का अ॑नावन् ॥ १ ॥

उ॒द॒ऽप्रुतः॑ । न । वयः॑ । रक्ष॑माणाः । वाव॑दतः । अ॒भ्रिय॑स्यऽइव । घोषाः॑
गि॒रि॒ऽभ्रजः॑ । न । ऊ॒र्मयः॑ । मद॑न्तः । बृह॒स्पति॑म् । अ॒भि । अ॒र्काः । अ
ना॒व॒न् ॥ १ ॥

उदप्रुतः उदकेषु गच्छन्तश्चरन्तः । ⧗छान्दसत्वाद् असंज्ञाया
उदकशब्दस्य उदादेशः⧗ । रक्षमाणाः आत्मानं व्याधादिभ्यः पा

१ P Cp निऽवृत्ताः ।. २ B गि॒रि॒भ्राजो॒. We with B^h C D E K K^m R S^m V Dc Cs.
C E ३ for १. We with B^h D K S^m V Dc Cs.

1 S' उत्तरत्राप्सुष्ट्यभिधानादत्र मेघवाची.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यन्तो वयो न पक्षिण इव ते यथा उच्चैर्ध्वनन्ति । वावदतः भृशं श-
दं कुर्वतः । वदेर्यङुकि शतरि रूपम् । "अभ्यस्तानाम् आदिः"
ति आद्युदात्तः । अभ्र्यस्य[1] मेघसमूहस्य घोषाः शब्दा इव ।
था गिरिभ्रजः । गिरिरिति मेघनाम । मेघेभ्यः सकाशाद् गच्छन्तः
धः पतन्तः मदन्तः सस्यादींस्तर्पयन्तः । अनेन धाराध्वनिरुपलक्ष्यते ।
र्मयो न ऊर्मयः[2] उदकानि ते यथा अधःपतनसमये शब्दं कुर्वन्ति ए-
म् अर्काः अर्चनसाधना मन्त्राः । अर्को मन्त्रो भवति यदने-
ार्चन्तीति निरुक्तम् [नि० ५. ४] । अथ वा अर्काः अर्चकाः
तोतारो बृहस्पतिम् बृहतो मन्त्रराशेः स्वामिनम् एतन्नामानं देवम् अ-
यनावन् अभिस्तुवन्ति । नौतेश्छान्दसे लङि व्यत्ययेन शप् ॥

द्वितीया ॥

सं गोभिराङ्गिरसो नक्षमाणो भग इवेदर्यमणं निनाय ।
जने मित्रो न दम्पती अनक्ति बृहस्पते वाजयाशूँरिवाजौ ॥ २ ॥

सम् । गोभिः । आङ्गिरसः । नक्षमाणः । भगः । इव । इत् । अर्यमणम् । निनाय ।
जने । मित्रः । न । दम्पती इति दमऽपती । अनक्ति । बृहस्पते । वाजय ।
आशून् । इव । आजौ ॥ २ ॥

आङ्गिरसः अङ्गिरोगोत्रोत्पन्नः[3] एतन्नामा महर्षिः गोभिः । विकारे प्र-
तिशब्दः । गोविकारैराज्यैः । यद्वा गोभिः स्तुतिवाग्भिः नक्षमाणः
ामुवन् भग इवेत् एतन्नामको देव इव स यथा वधूवरौ अर्यमणं देवं
यति विवाहसमये एवम् अर्यमणम् विवाहहोमाभिमानिनम् एतन्नामानं
वं दम्पती [सं] निनाय नयतु । किं च जने प्राणिसमूहे मित्रो न मि-
ख्यो देव इव स यथा स्वरश्मीन् अनक्ति प्रकाशाय एवं स एव म-
र्षिः दम्पती वधूवरौ अनक्ति योजयति ॥ हे बृहस्पते देव त्वं च आ-
न् आजाविव यथा संग्रामे योद्धारः आशून् व्यापकान् अश्वान् यो-
यन्ति एवं वधूवरौ वाजय संयोजय ॥

1 Sâyaṇa's text too reads अभ्रयस्येव. 2 S' ऊर्मयो रसाः उदकानि for ऊर्मयः उदकानि.
S' °गोत्रोत्पंनो यस्य नामा. 4 S' अश्वानिव तान् यथा योजयंति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीया ॥

साध्वर्या अतिथिनीरिषिरा स्पार्हाः सुवर्णा अनवद्यरूपाः ।
बृहस्पतिः पर्वतेभ्यो वितूर्या निर्गा ऊपे यवमिव स्थिविभ्यः ॥ ३ ॥

साधुऽअर्याः । अतिथिनीः । इषिराः । स्पार्हाः । सुऽवर्णाः । अनवद्यऽरूपाः ।
बृहस्पतिः । पर्वतेभ्यः । विऽतूर्य । निः । गाः । ऊपे । यवमऽइव ।
स्थिविऽभ्यः ॥ ३ ॥

साध्वर्याः साध्वभिगन्तव्या अतिथिनीः अतिथितर्पका अतनशी[ल]
इषिराः एषणीयाः स्पार्हाः सर्वैः स्पृहणीयाः सुवर्णाः शोभनशुक्लादि
पेता अनवद्यरूपाः अनिन्दितरूपाः प्रशस्तरूपाः । ‘अवद्यप
इत्यादिना गर्ह्यार्थे अवद्यशब्दो निपातितः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
वंलक्षणा गाः बृहस्पतिर्देवः पर्वतेभ्यः वलसंबन्धिभिरसुरैः पिहितेभ्य
र्वतेभ्यः सकाशाद् वितूर्य निर्गमय्य[1] निरूपे निर्वपति निष्कृष्य प्र
स्तोतृभ्यः । तत्र दृष्टान्तः । यवमिव स्थिविभ्यः । स्थिवयः स्थिरा
काण्डाः । तेभ्यः सकाशाद् यथा यवं निष्कृष्य वपति तद्वत्
स्थिवयः कुसूलाः । तेभ्यः सकाशाद् यवमिव ॥

चतुर्थी ॥

आमुषायन् मधुन ऋतस्य योनिमवक्षिपन्नर्क उल्कामिव द्योः ।
बृहस्पतिरुद्धरन्नश्मनो गा भूम्या उद्नेव वि त्वचं बिभेद ॥ ४ ॥

आऽमुषायन् । मधुना । ऋतस्य । योनिम् । अवऽक्षिपन् । अर्कः ।
ल्कामऽइव । द्योः ।
बृहस्पतिः । उद्धरन् । अश्मनः । गाः । भूम्याः । उद्नाऽइव । वि ।
त्वचम् । बिभेद् ॥ ४ ॥

---

१ B उपे. We with ^{h}B C D K ^{m}K R ^{m}S V Dc Cs. २ P वयम्ऽइव ।. We with ^{3}P
३ P द्यौः ।. We with ^{3}P J Cp.

1 S' निर्गमयित्वा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

बृहस्पतिर्देवः मधुना । मधु इति उदकनाम । उदकेन आप्लुषायन् मिं सर्वतः सिञ्चन् । ॥ प्लुष प्लुष स्नेहनसेचनपूरणेषु । व्यत्ययेन करणस्य शायजादेशः । चित्स्वरः ॥ । ऋतस्य योनिम् उदकस्य रणभूतं मेघम् । यद्वा ऋतस्य योनिरित्युदकनाम । मेघम् उदकं । ॥ मधुन ऋतस्येत्यत्र संहितायाम् "ऋत्यकः" इत्यत्र ह्रस्व इ-नुवर्तनात् ह्रस्वत्वम् ॥ । द्योः द्युलोकसकाशाद् अवक्षिपन् अवा-खं प्रेरयन् । तत्र दृष्टान्तः । अर्कः आदित्यः द्योः सकाशाद् उल्का-व तां यथा अवक्षिपति तद्वत् । किं च स बृहस्पतिः अश्मनः मेघस-शाद् गा उदकानि उद्वरन् च्यावयन् । अथ वा अश्मनः पणिभिः हेतात् पर्वतात् तदुद्वारेण गाः तैरपहृत्य स्थापिता उद्वरन् अपगमयन् व उदकेनेव तेन यथा भूम्यास्खचं विभिनत्ति उच्छूनां करोति एवं यास्खचं गोखुराग्रैः [वि] बिभेद विदारितवान् । सर्वत्र गाः सम-एयद् इत्यर्थः ॥

पञ्चमी ॥

अप॒ ज्योति॑षा॒ तमो॑ अ॒न्तरि॑क्षादु॒द्नः शीपा॑लमिव॒ वात॑ आजत् ।
बृह॒स्पति॒रनु॑मृश्या॒ व॒लस्या॒भ्रमि॑व॒ वात॒ आ च॑क्र॒ आ गाः ॥ ५ ॥

अप॑ । ज्योति॑षा । तमः॑ । अ॒न्तरि॑क्षात् । उ॒द्नः॑ । शीपा॑लमऽइव । वातः॑ ।
आ॒ज॒त् ।
बृह॒स्पति॒ः । अ॒नु॒ऽमृश्य॑ । व॒लस्य॑ । अ॒भ्रम्ऽइ॑व । वातः॑ । आ । च॒क्रे॒ । आ ।
गाः ॥ ५ ॥

बृहस्पतिर्देवः ज्योतिषा दीप्त्या प्रकाशेन अन्तरिक्षात् आकाशाद् गि-हरात् तमः अन्धकारं गवाम् आवरकम् उदाजत् उदगमयत् । तत्र न्तः । वातः वायुः उद्नः उदकात् । ॥ "पदन्०" इत्यादिना कशब्दस्य उदन्नादेशः । "अल्लोपोनः" इति अकारलोपः । उदात्त-तिस्वरः ॥ । तत्सकाशात् शीपालमिव शीपालं शैवालम् । ॥ व-

So S', though Sâyaṇa's text has अप ज्योतिषा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

र्णव्यत्ययेन ऐकारवकारयोरीकारपकारौ ॥ । तद् यथा उदजा[1]° पगमयति तद्वत् । किं च बृहस्पतिर्देवो वलस्य एतन्नामकस्या गवाम् अवस्थानप्रदेशम् अनुमृश्य परामृश्य वातः वायुः अभ्रमि यथा मेघम् आकरोति सर्वतः प्रसारयति अन्तरिक्षे एवं गाः वले पहृत्य आच्छन्नाः आ चक्रे सर्वतो व्याप्ता अकरोत् ॥

षष्ठी ॥

यदा वलस्य पीयतो जसुं भेद् बृहस्पतिरग्नितपोभिरर्कैः ।
दुद्भिर्न जिह्वा परिविष्टमाददाविर्निधीँरकृणोदुस्रियाणाम् ॥ ६ ॥

यदा । वलस्य । पीयतः । जसुम् । भेत् । बृहस्पतिः । अग्नितपःऽभिः । दृतऽभिः । न । जिह्वा । परिऽविष्टम् । आदत् । आविः । निऽधीन् कृणोत् । उस्रियाणाम् ॥ ६ ॥

बृहस्पतिर्देवो यदा यस्मिन् काले वलस्य एतन्नामकस्यासुरस्य यतः । हिंसाकर्मैतत् । हिंसकस्य तस्य जसुम् हिंसासाधनम् भेत् अभेद् अभिनत् । ॥ भिदिर् विदारणे । लेट् । लघूपधगु "इतश्च लोपः०" संयोगान्तलोपश्च । छान्दसत्वाद् अडभावः ॥ । साधनैरित्युच्यते । अग्नितपोभिः अग्निवत्तापकैः अर्कैः दीप्तैः स्वरि मन्त्रैर्वा । तदा दृद्भिः दन्तैः परिविष्टम् परितः खादितं मण्टकादिल अन्नं जिह्वा यथा अत्ति तद्वद् वलनामानम् असुरम् आदत् अभ ततश्च उस्रियाणाम् गवां निधीन् आविरकृणोत् स्पष्टान् अकरोत्

सप्तमी ॥

बृहस्पतिरमत हि त्यदासां नाम स्वरीणां सदने गुहा यत् ।
आण्डेव भित्त्वा शकुनस्य गर्भमुदुस्रियाः पर्वतस्य त्मनाजत् ॥ ७ ॥

बृहस्पतिः । अमत । हि । त्यत् । आसाम् । नाम । स्वरीणाम् । गुहा । यत् ।

1 So S'. See foot-note on previous page.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

आण्डाऽइव। भित्त्वा। शकुनस्य। गर्भम्। उत्। उस्रियाः। पर्वतस्य। त्मना। आजत्॥ ७॥

बृहस्पतिर्देवः गुहा गुहायां सदने। सीदत्यत्रेति सदनं स्थानम्। तस्मिन् स्वरीणाम् शब्दायमानानाम् आसां गवां त्यत् तत् प्रसिद्धं नामधेयं यत् यदा अमत हि ज्ञातवान्। ✕मनु अवबोधने। लुङि "तनादिभ्यस्तथासोः"। इति सिचो लुक्। "हि च" इति निघातप्रतिषेधः। अडागमस्वरः✕। तदानीं पर्वतस्य गिरेरन्तःस्थिता उस्रियाः। उस्रम् उत्स्रावणं क्षीरस्यन्दनम् अर्हन्तीत्युस्रिया गावः। ताः त्मना आत्मनैव सहायनैरपेक्ष्येणैव। ✕"मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः" इति आदेराकारस्य लोपः✕। उदाजत् पर्वतविभेदनेन उदगमयत्। तत्र दृष्टान्तः। आण्डेव भित्त्वेति। शकुनस्य पक्षिणो मयूरादेः आण्डानि भित्त्वा तदन्तःस्थितं गर्भम् उद्गमयति तद्वत्॥

अष्टमी॥

अश्नापिनद्धं मधु पर्यपश्यन्मत्स्यं न दीन उदनि क्षियन्तम्।
निष्टज्जभार चमसं न वृक्षाद् बृहस्पतिर्विरवेणा विकृत्य॥ ८॥

अश्ना। अपिऽनद्धम्। मधु। परि। अपश्यत्। मत्स्यम्। न। दीने। उदनि। क्षियन्तम्।
निः। तत्। जभार। चमसम्। न। वृक्षात्। बृहस्पतिः। विऽरवेण। विऽकृत्य॥ ८॥

बृहस्पतिर्देवः अश्ना अश्मना पर्वतेन अपिनद्धं मधु मधुवद्भोगयोग्यं[1] गोसमूहं पर्यपश्यत् अद्राक्षीत्। आवरणभूतपर्वतापसारणेनेति शेषः। तत्र दृष्टान्तः। दीने परिक्षीणे अल्पे उदनि उदके। ✕उदकशब्दस्य उदन्नादेशे "विभाषा ङिश्योः" इत्यल्लोपाभावपक्षे रूपम्✕। तस्मिन् क्षियन्तम् निवसन्तं मत्स्यं [न] मत्स्यमिव। तं यथा जनः पश्यति

1 S' मधुवद्भाग°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तद्वत् । तत् गोलक्षणं मधु चमसं न वृक्षात् । चम्यते भक्ष्यते अनेनेति चमसः सोमपात्रम् । चमसं यथा तदुपादानभूतान्निष्कृष्य हरति तद्वत् । विरवेण विविधशब्देन हम्भालक्षणेन लिङ्गेन ज्ञात्वा विकृत्य वलाख्यम् असुरं गोरूपधारिणं छित्त्वा निर्जभार बिलान्निर्जहार ॥

नवमी ॥

सोषामविन्दत् स स्वः सो अग्निं सो अर्केण वि बबाधे तमांसि ।
बृहस्पतिर्गोवपुषो वलस्य निर्मज्जानं न पर्वणो जभार ॥ ९ ॥

सः । उषाम् । अविन्दत् । सः । स्वरिति स्वः । सः । अग्निम् । सः । अर्केण । वि । बबाधे । तमांसि ।
बृहस्पतिः । गोऽवपुषः । वलस्य । निः । मज्जानम् । न । पर्वणः । जभार ॥ ९ ॥

स पूर्वोक्तो बृहस्पतिः पर्वतकुहरे अन्धकारावस्थितानां गवां दर्शनाय उषाम् [उषासम्] उषसम् । ॥ छान्दसः सकारलोपः ॥ । अविन्दत् अलभत । स एव बृहस्पतिः [स्वः] । स्वरादित्यः । आदित्यं प्रकाशाय अविन्दत् । एवम् असौ अग्निं च अविन्दत् । लब्ध्वा च अर्केण तेजसा तमांसि वि बबाधे विशेषेण बाधितवान् । तदनन्तरं गोवपुर्वृषभरूपधारिणो वलस्य असुरस्य हननेन मज्जानं न पर्वणः अस्थिसंबन्धिनं मज्जानम् षष्ठं धातुं पर्वणः अस्थिपर्वसकाशाद् यथा बलाः निर्हन्ति तद्वद् गा निर्जभार निष्कृष्य आहृतवान् ॥

दशमी ॥

हिमेव पर्णा मुषिता वनानि बृहस्पतिनाकृपयद् वलो गाः ।
अनानुकृत्यमपुनश्चकार यात् सूर्यामासा मिथ उच्चरातः ॥ १० ॥

हिमाऽइव । पर्णा । मुषिता । वनानि । बृहस्पतिना । अकृपयत् । वलः । गाः ।
अननुऽकृत्यम् । अपुनरिति । चकार । यात् । सूर्यामासा । मिथः । उतऽच-
रातः ॥ १० ॥

१ P स्वऽरिति स्वः । Cp स्व१रिति स्वः । We with P² J.

1 S' तत्र for तत्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

बृहस्पतिना देवेन हिमेव पर्णा हिमानि पर्णानीव । यथा हिमानि पर्णानि निःसाराणि कृत्वा मुष्णन्ति एवं वनानि वननीयानि धनानि गोलक्षणानि मुषिता मुषितानि आसन् । स च वलोपि गाः मुषिता अकृपयत । प्रायच्छद् इत्यर्थः । किं च स बृहस्पतिः तादृक् कर्म अननुकृत्यम् अन्यैरननुकरणीयम् अन्येन कर्तुम् अशक्यं तथा अपुनः न विद्यते पुनस्तत् कर्म यस्मिन् तद् अपुनः पुनःकरणरहितं च चकार कृतवान् । अन्यकर्तव्यरहितं स्वेनापि पुनः कर्तव्यरहितं चाकरोद् इत्यर्थः । किं तत् कर्मेति उच्यते । यात् । यद् इत्यर्थः । ऽछान्दसो दीर्घः ऽ । सूर्यामासा । मस्यते परिमीयते स्वकलावृद्धिहानिभ्याम् इति माश्चन्द्रमाः । मातीति वा माश्चन्द्रः । सूर्याचन्द्रमसौ । ऽ"देवताद्वन्द्वे च" इति आनङ् । "देवताद्वन्द्वे च" इति उभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । "सुपां सुलुक्०" इत्यादिना विभक्तेराकारः ऽ । तौ मिथः परस्परम् अहोरात्रयोः उच्चरातः उच्चरतः ऊर्ध्वं गच्छत इति यत् तच्चकार ॥

एकादशी ॥

अभि श्यावं न कृशनेभिरश्वं नक्षत्रेभिः पितरो द्यामपिंशन् ।
रात्र्यां तमो अदधुर्ज्योतिरह्न् बृहस्पतिर्भिनदद्रिं विदद् गाः ॥ ११ ॥

अभि । श्यावम् । न । कृशनेभिः । अश्वम् । नक्षत्रेभिः । पितरः । द्याम् । अपिंशन् ।
रात्र्याम् । तमः । अदधुः । ज्योतिः । अहन् । बृहस्पतिः । भिनत् । अद्रिम् । विदत् । गाः ॥ ११ ॥

बृहस्पतिर्देवः यदा अद्रिम् गवाम् आच्छादकं गिरिं भिनत् अभिनद् विदारितवान् विदार्य च यदा गाश्च[1] विदत् । ऽविदृ लाभे । लुङि लृदित्त्वाद् अङ् ऽ । तदा पितरः पालका देवा इन्द्राद्याः श्यावं न अश्वम् कपिशवर्णम् अश्वमिव तं यथा लोके कृशनेभिः । कृशनम् इति सुवर्णनाम । कृशनैः सुवर्णमयैराभरणैः पिंशन्ति अलंकुर्वन्ति

[1] गाश्चाविदत् for गाश्च विदत्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एवं नक्षत्रेभिः । नक्षात् नाशात् त्रायन्तीति नक्षत्राणि न विद्यते क्षत्रं बलम् एषाम् इति वा नक्षत्राणि ग्रहतारकादीनि । तैः द्याम् द्युलोकम् अपिंशन् अलंचक्रुः । पिश अवयवे । रुधादिः । एवं रात्र्याम् निशि तमः अन्धकारम् अदधुः स्थापितवन्तः । एवम् अहन् अहनि ज्योतिः सर्वस्य दीपकं तेजः आदित्याख्यम् अदधुः ॥

द्वादशी ॥

इदमकर्म नमो अभ्रियाय यः पूर्वीरन्वानोनवीति ।
बृहस्पतिः स हि गोभिः सो अश्वैः स वीरेभिः स नृभिर्नो वयो धात् ॥१२॥

इदम् । अकर्म । नमः । अभ्रियाय । यः । पूर्वीः । अनु । आऽनोनवीति । बृहस्पतिः । सः । हि । गोभिः । सः । अश्वैः । सः । वीरेभिः । सः । नृऽभिः । नः । वयः । धात् ॥ १२ ॥

अभ्रियाय अभ्रम् अर्हतीति अभ्रियः । "०अभ्राद् घः" इति घप्रत्ययः । मेघविदारणेन जलं प्रयच्छते बृहस्पतये इदं नमः नमस्कारोपलक्षितम् अन्नम् अन्नसाधनं वा स्तोत्रम् अकर्म वयम् अकार्ष्म । करोतेर्लुङि "मन्त्रे घस०" इत्यादिना च्लेर्लुकि कृते "छन्दस्युभयथा" इति तिङ आर्धधातुकत्वाद् डिच्चङ्गावाभावे गुणः । यो बृहस्पतिः पूर्वीः बह्वीर्ऋचः अनुक्रमेण आनोनवीति अत्यर्थम् आभिमुख्येन ब्रवीति साधु स्तुतवान् इति ब्रूते । स हि स खलु बृहस्पतिः[नः] गोभिः बह्वीभिः सहितं वयः अन्नम् अधात्[1] प्रयच्छत्विति संबन्धः । एवम् उत्तरत्रापि योज्यम् । स एव बृहस्पतिः अश्वैर्बहुभिः सहितं वयोधात् । स बृहस्पतिः वीरेभिः वीरैः पुत्रैरुपेतं वयोधात् । स च बृहस्पतिः नृभिः नेतृभिर्भृत्यादिभिः सहितं वयोधात् ॥

इति द्वितीयेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

"अच्छा म इन्द्रम्" इति सूक्तमपि तत्रैव उक्थ्ये ब्रह्मंशस्त्रे विनियुक्तम् । तत्र "बृहस्पतिर्नः परि पातु"[११] इत्येषा परिधानीया । "बृहस्पते युवमिन्द्रश्च"[१२] इत्येषा शस्त्रयाज्या ॥

1 S' सार्व°. 2 So S'. See Sâyaṇa on *Rig.* X. 43. 1.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

अच्छा॑ म॒ इन्द्रं॑ म॒तयः॑ स्व॒र्विदः॑ स॒ध्रीची॒र्विश्वा॑ उश॒तीर॑नूषत ।
परि॑ ष्वजन्ते॒ जन॑यो॒ यथा॒ पतिं॒ मर्यं॒ न शु॒न्ध्युं म॒घवा॑नमू॒तये॑ ॥ १ ॥

अच्छ॑ । मे॒ । इन्द्र॑म् । म॒तयः॑ । स्वः॒ऽविदः॑ । स॒ध्रीचीः॑ । विश्वाः॑ । उ॒श॒तीः । अ॒नू॒ष॒त॒ ।
परि॑ । स्व॒ज॒न्ते॒ । जन॑यः । यथा॑ । पति॑म् । मर्य॑म् । न । शु॒न्ध्युम् । म॒घऽवा॑नम् । ऊ॒तये॑ ॥ १ ॥

इन्द्रं देवम् अच्छ अभिमुखीकृत्य मे मम सुहस्त्यस्य घौषेयस्य मतयः स्तुतयः अनूषत स्तुवन्ति । ⌛नु स्तुतौ । च्लेः सिच् । "लिङ्सिचावात्मनेपदेषु" इति किद्वद्भावाद्[1] गुणाभावः⌛ । मतयो विशेष्यन्ते । स्वर्विदः स्वर्गस्य सुखस्य वा लम्भयित्र्यः सध्रीचीः सहाञ्चनाः परस्परं संगताः । ⌛अञ्चु गतिपूजनयोः । "ऋत्विग्दधृक्स्रग्०" इत्यादिना नकारलोपः । सहस्य सध्र्यादेशः । "अञ्चतेश्चोपसंख्यानम्" इति ङीप् । भसंज्ञायाम् "अचः" इत्यकारलोपः⌛ । विश्वाः व्याप्ता उशतीः इन्द्रं कामयमानाः । आदरातिशयद्योतनाय उक्तमेवार्थं सदृष्टान्तं पुनराह परि ष्वजन्त इति । जनयः जनयन्ति उत्पादयन्ति अपत्यम् इति जनयो योषितः । ता यथा पतिं परि ष्वजन्ते दृढम् आलिङ्गन्ति । किं च शुन्ध्युम् शोधकं मर्यं न मर्त्यमिव यथा पित्रादिकं दूराद् आगतं पुत्रादयो बन्धुजना ऊतये स्वरक्षणाय परिष्वजन्ते तद्वद् मघवानम् मघवन्तं धनवन्तम् इन्द्रम् ऊतये रक्षणाय मे मतयः परि ष्वजन्ते । निर्धनस्य रक्षाकरणायोगाद् मघवन्तम् इत्युक्तम् ॥

द्वितीया ॥

न घा॑ त्व॒द्रिगप॑ वेति मे॒ मन॒स्त्वे इत् कामं॑ पुरुहूत शिश्रय ।
राजे॑व दस्म॒ नि ष॒दोधि॑ ब॒र्हिष्य॒स्मिन्त्सु[1] सोमे॑व॒पान॑मस्तु ते ॥ २ ॥

१ B Cs ब॒र्हिष्य॒स्मिन्सु॒. २ B अव॒पान॑°.

1 So S'. 2 S' शुंध्यं. Sâyaṇa's text too is शुंध्यं and not शुन्ध्युम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

न । घ । त्वद्रिक् । अप । वेति । मे । मनः । त्वे इति । इत् । कामम् । पु
रुऽहूत । शिश्रय ।
राजाऽइव । दस्म । नि । सदः । अधि । बर्हिषि । अस्मिन् । सु । सोमे ।
अवऽपानम् । अस्तु । ते ॥ २ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत इन्द्र त्वद्रिक् त्वां गच्छत् मे मम मनः न घ न खलु अप वेति अपगच्छति कदाचिदपि त्वत्तो नापसरति किं तु त्वे इत् त्वय्येव कामम् अभिलाषं शिश्रय श्रयति आश्रयति । श्रिञ् सेवायाम् । छान्दसे लिटि "णलुत्तमो वा" इति वृद्ध्यभावे रूपम् । यस्माद् एवं तस्मात् हे दस्म शत्रूणाम् उपक्षपयितः दर्शनीय वा इन्द्र त्वं राजेव यथा राजा सिंहासने निषीदति एवम् अधि बर्हिषि । अधिः सप्तम्यर्थानुवादी । आस्तीर्णे दर्भे नि षदः निषीद । निषीदतेऽत्र को लाभ इति उच्यते । अस्मिन् सोमे सोमयागे संस्कृते सोमे ते तव अवपानम् अवनतं पानम् अस्तु भवतु ॥

तृतीया ॥

विषूवृदिन्द्रो अमतेरुत क्षुधः स इद्रायो मघवा वस्व ईशते ।
तस्येदिमे प्रवणे सप्त सिन्धवो वयो वर्धन्ति वृषभस्य शुष्मिणः ॥ ३ ॥

विषुऽवृत् । इन्द्रः । अमतेः । उत । क्षुधः । सः । इत् । रायः । मघऽवा ।
वस्वः । ईशते ।
तस्य । इत् । इमे । प्रवणे । सप्त । सिन्धवः । वयः । वर्धन्ति । वृषभस्य ।
शुष्मिणः ॥ ३ ॥

इन्द्रो देवः असाकम् अमतेः दारिद्र्यस्य शून्याया मतेर्वा विषूवृद् विष्वग् वर्तयिता प्रच्यावयिता भवतु । विषुशब्दोपपदाद् वर्तेः क्विप् । उत अपि च इन्द्रः क्षुधः बुभुक्षाया विषूवृद् भवतु । सः त्वन्येषु देवेषु इन्द्र एव कथं प्रार्थ्यत इति तत्राह । स इत् स एव मघवा धनवान् इन्द्रः रायः दानार्हस्य वस्वः वसुनो वासकस्य धनस्य

1 S' omits निषीद°. 2 S' प्राच्या°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ईशते ईष्टे स्वामी भवति। ॥ "तिङां तिङो भवन्ति" इत्येकवचनस्थाने बहुवचनम् ॥। किं च वृषभस्य वर्षकस्य शुष्मिणः बलवतः तस्येत् तस्यैवेन्द्रस्य संबन्धिनः इमे प्रसिद्धाः सप्त सिन्धवः स्यन्दनशीलाः "इमं मे गङ्गे" [ऋ० १०, ७५, ५] इतिमन्त्रोक्ता गङ्गाद्याः सप्त सिन्धवः प्रवणे अवनते देशे वयो वर्धन्ति अन्नं समर्धयन्ति। ॥ वृधु वृद्धौ। णिच्। "छन्दस्युभयथा" इत्यार्धधातुकसंज्ञायां णिलोपः ॥ ॥

चतुर्थी ॥

वयो न वृक्षं सुपलाशमासदन्त्सोमास इन्द्रं मन्दिनश्चमूषदः।
प्रैषामनीकं शवसा दविद्युतद् विदत् स्वर्मनवे ज्योतिरार्यम् ॥ ४ ॥

वयः। न। वृक्षम्। सुऽपलाशम्। आ। असदन्। सोमासः। इन्द्रम्। मन्दिनः। चमूऽसदः।
प्र। एषाम्। अनीकम्। शवसा। दविद्युतत्। विदत्। स्वः। मनवे। ज्योतिः। आर्यम् ॥ ४ ॥

वयो न वृक्षम् यथा वयः पक्षिणः सुपलाशम् शोभनपर्णोपेतं पल्लवितं वृक्षम् आसीदन्ति तद्वद् मन्दिनः मदकराः चमूषदः चम्वोरधिषवणफलकयोरवस्थिताः सोमासः सोमा इन्द्रम् आसदन्। एषां सोमानाम् अनीकम् समूहो मुखं वा [शवसा] दविद्युतत् द्योतते। ॥ "दाधर्ति दर्धर्ति" इत्यादिना यङुगन्ताद् द्युतेः शतरि अभ्यासस्य संप्रसारणाभावः अभ्यासस्य अत्वं विगागमश्च निपात्यते। "अभ्यस्तानाम् आदिः" इत्याद्युदात्तः ॥। किं च तद् अनीकं स्वः आदित्याख्यम् आर्यम् अर्यम् अरणीयम् अभिगमनीयं ज्योतिः मनवे मनुष्याय मनुष्याणां प्रकाशाय विदत् अविदत्। प्रायच्छद् इत्यर्थः ॥

पञ्चमी ॥

कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने संवर्गं यन्मघवा सूर्यं जयत्।

---

१ BR ३ for १. We with K $\overset{m}{K}\overset{h}{B}CDE\overset{m}{S}$VDc.

1 S' om. वृक्षम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

न तत् ते अन्यो अनु वीर्यं शकन्न पुराणो मघवन् नोत नूतनः ॥ ५

कृतम् । न । श्वघ्नी । वि । चिनोति । देवने । सम्ऽवर्गम् । यत् । मघऽवा
सूर्यम् । जयत् ।

न । तत् । ते । अन्यः । अनु । वीर्यम् । शकत् । न । पुराणः । मघऽवन्
न । उत । नूतनः ॥ ५ ॥

कृतं न श्वघ्नी । वर्णव्यत्ययेन सकारस्य शकारः । स्वम् आत्मा
हन्त्यनेनेति स्वघ्नं द्यूतम् । तद् अस्यास्तीति श्वघ्नी । यद्वा स्वम् आ
त्मानं हतवान् श्वघ्नी कितवः । स यथा देवने द्यूते कृतम् [कृतशब्द
वाच्यं लाभहेतुम् अयं] विचिनोति विचयं करोति एवम् इन्द्रम्
सदीया स्तुतिः देवने क्रीडने प्रमोदे वा निमित्तभूते सति वि चि
ति । श्वघ्नीति । स्वशब्दोपपदात् हन्तेः "घञर्थे कविधानम्
इति कप्रत्ययः । "अत इनिठनौ" इति इनिप्रत्ययः । यद्वा "ब्
छन्दसि" इति वचनाद् ब्रह्मादिव्यतिरिक्तेप्युपपदे हन्तेः क्विप् । "
न्नेभ्यः०" इति ङीप् । "अल्लोपोनः" इत्यकारलोपः । "हो हन्तेः
इति घत्वम् । व्यत्ययेन स्त्रीलिङ्गता । यत् यस्मात् कारणाद्
घवा धनवान् इन्द्रः संवर्गम् रसस्य तमसो वा संवर्जकं सूर्यं देवं ज
अजयत् । सकलजगत्प्रकाशनाय दिवि स्थापितवान् इत्यर्थः ॥ अथ प्र
क्षकृतः । हे मघवन् इन्द्र ते तव तत् उक्तलक्षणं वीर्यम् अन्यस्त्वत्तोऽ
नानु शकत् अनुकर्तुं न शक्नोति । अन्यमेव विशिनष्टि । त्वत्तोऽन्यः पुरा
पूर्वकालीनः नानु शकत् । उत अपि च नूतनः आधुनिकोपि नानु शकत्

षष्ठी ॥

विशंविशं मघवा पर्यशायत जनानां धेना अवचाकशद् वृषा ।
यस्याहं शक्रः सवनेषु रण्यति स तीव्रैः सोमैः सहते पृतन्यतः ॥ ६

विशंऽविशम् । मघऽवा । परि । अशायत । जनानाम् । धेनाः । अव
काशत् । वृषा ।

1 S' has a space for twelve or thirteen letters after कृतम्, instead of the ex
natory words enclosed within brackets.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यस्य। अहं। शक्रः। सवनेषु। रण्यति। सः। तीव्रैः। सोमैः। सहते।
पृतन्यतः ॥ ६ ॥

वृषा कामानां वर्षिता मघवा धनवान्। अभिमतप्रदानं धनवत एव युज्यत इत्यस्य प्रकृष्टधनवत्त्वाभिधानाय अत्र मघवेत्युक्तम्। उक्तगुणक इन्द्रो विशंविशम् तंतं यजमानं पर्यशायत परिशेते। येये यष्टारः सन्ति तांस्तान् सर्वानपि स्वविभूत्या समकाल एव प्राप्नवान् इत्यर्थः। किं च जनानाम् स्तोतृणां धेनाः प्रीणयित्रीः स्तुतीरेककाल एव अवचाकशत्। ‡पश्यतिकर्मैतत्‡। अभिपश्यति। स्तोत्रं शृणोतीत्यर्थः। एवं शक्रः शक्त इन्द्रो यस्य यजमानस्य सवनेषु त्रिष्वपि रण्यति रमते। ‡रणतिः क्रीडाकर्मा। व्यत्ययेन श्यन्। यच्छब्दयोगाद् अनिघातः‡। स यजमानः तीव्रैः अत्यन्तमदकरैः सोमैः सोमरसैः। ‡सवनत्रयापेक्षया बहुवचनम्‡। सोमपानेन पृतन्यतः संग्रामम् इच्छतः शत्रून् सहते अभिभवति ॥

सप्तमी ॥

आपो न सिन्धुमभि यत् समक्षरन्त्सोमास इन्द्रं कुल्या इव ह्रदम्।
वर्धन्ति विप्रा महो अस्य सादने यवं न वृष्टिर्दिव्येन दानुना ॥ ७ ॥

आपः। न। सिन्धुम्। अभि। यत्। समऽअक्षरन्। सोमासः। इन्द्रम्।
कुल्याःऽइव। ह्रदम्।
वर्धन्ति। विप्राः। महः। अस्य। सदने। यवम्। न। वृष्टिः। दिव्येन।
दानुना ॥ ७ ॥

यत् यदा सोमासः सोमाः आपो न सिन्धुम् आपः सिन्धुम् समुद्रमिव कुल्याः अल्पाः सरितश्च ह्रदमिव इन्द्रं देवं प्रति अभि समक्षरन् अभिक्षरन्ति तदा विप्राः मेधाविनः स्तोतारः [सदने यज्ञगृहे] अस्य इन्द्रस्य महः माहात्म्यं वर्धन्ति वर्धयन्ति। स्तुतिभिरिति शेषः। अभि-

1 S' इंद्रः for यजमानः. 2 S' महोमहः for महः.

७८

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वर्धने दृष्टान्तः यवं न वृष्टिरिति । वृष्टिः । वर्षतीति वृष्टिर्मेघः । स य
दिव्येन दिवि भवेन दानुना उदकदानेन वृष्टिरेव वा दिव्येन स्वकी
दानेन यवं न यवमिव तं यथा वर्धयति[1] तद्वत् ॥

अष्टमी ॥

वृषा न क्रुद्धः पतयद् रजःस्वा यो अर्यपत्नीरकृणोदिमा अपः ।
स सुन्वते मघवा जीरदानवेविन्दज्ज्योतिर्मनवे हविष्मते ॥ ८ ॥

वृषा । न । क्रुद्धः । पतयत् । रजःऽसु । आ । यः । अर्यऽपत्नीः । अकृणो
इमाः । अपः ।
सः । सुन्वते । मघऽवा । जीरऽदानवे । अविन्दत् । ज्योतिः । मनवे ।
विष्मते ॥ ८ ॥

य इन्द्रः अर्यपत्नीः अर्येण अभिगन्त्रा आदित्येन पालिता इमाः
सिद्धा अपः उदकानि अकृणोत् करोति भूमिष्ठानि करोति स इ
वृषा न क्रुद्धः यथा क्रुद्धः क्रोधेन अन्धीभूतो वृषा वृषभः सर्वतः
ति गच्छति स्वप्रतिमल्लं वृषभं पराभवितुम् एवं स इन्द्रो रजःसु
केषु आ सर्वतः पतयत् पतति गच्छति । मेघं दारयितुम् इति शेष
अनन्तरं मघवा धनवान् इन्द्रः सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते जीरदानवे
प्रदानाय शीघ्रं[2] हविः प्रयच्छते हविष्मते हविर्भिः सोमादिभिस्तद्वते
नवे मननवते यजमानाय ज्योतिः प्रकाशकं तेजः अविन्दत् अलभत
यच्छत् प्रयच्छति ॥

नवमी ॥

उज्जायतां परशुर्ज्योतिषा सह भूया ऋतस्य सुदुघा पुराणवत् ।
वि रोचतामरुषो भानुना शुचिः स्वर्ण शुक्रं शुशुचीत सत्पतिः ॥

उत् । जायताम् । परशुः । ज्योतिषा । सह । भूयाः । ऋतस्य । सुऽदुघा
पुराणऽवत् ।

1 S' वर्धयंति. 2 S' शीघ्र° for शीघ्रं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वि । रोचताम् । अरुषः । भानुना । शुचिः । स्वः । न । शुक्रम् । शुशुचीत । सत्ऽपतिः ॥ ९ ॥

परशुः इन्द्रस्य वज्रः ज्योतिषा स्वतेजसा [सह] उज्जायताम् ऊर्ध्वं प्रादुर्भवतु मेघविदारणार्थम् । किं च ऋतस्य उदकस्य संबन्धिनी सुदुघा सुष्ठु दोहयित्री माध्यमिका वाक् । ॥ "दुहः कब्घश्च" इति कप् । हकारस्य घकारः ॥ । पुराणवत् पूर्वं यथा इदानीमपि एवं भूयाः भूयात् । ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ । किं च अरुषः आरोचमानो भानुना स्वतेजसा शुचिः प्रज्वलन् वि रोचताम् प्रकाशताम् । उक्तमेवार्थं सदृष्टान्तं पुनराह । स्वर्ण शुक्रम् स्वः आदित्यः स यथा शुक्रम् दीप्तं तेजः प्रकाशयति । तेजसा स्वयं दीप्यत इत्यर्थः । एवं सत्पतिः सतां पालक इन्द्रः शुशुचीत अत्यन्तं दीप्यताम् । ॥ शुच शोके । व्यत्ययेन आत्मनेपदम् । लिङि "बहुलं छन्दसि" इति शपः श्लुः । सीयुडादिः ॥ ॥

दशमी ॥

गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम् ।
वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनेना जयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम । अमतिम् । दुःऽएवाम् । यवेन । क्षुधम् । पुरुऽहूत । विश्वाम् । वयम् । राजऽभिः । प्रथमाः । धनानि । अस्माकेन । वृजनेन । जयेम ॥१०॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत इन्द्र वयं [1]घौषेयाः सुहस्त्या यजमानास्त्वयानुगृहीताः सन्तो गोभिः त्वया दत्ताभिः दुरेवाम् दुष्टगमनाम् अमतिम् दारिद्र्यं तरेम निस्तरेम । किं च यवेन । उपलक्षणम् एतत् । त्वया दत्तैर्यवव्रीह्यादिभिः विश्वाम् सर्वां पुत्रभृत्यादिविषयां क्षुधम् अशनेच्छाम् । तरेमेति शेषः । किं च प्रथमाः तवानुग्रहेण समानानां मध्ये मुख्यभूता वयं राजभिः क्षत्रियैर्भूपालैर्धनानि बहूनि । लभेमहीति शेषः । एषु संपन्नेषु सत्सु अस्माकेन अस्मत्संबन्धिना । ॥ संबन्धार्थे अणि विहिते "तस्मिन्नणि च युष्माकास्माकौ" इति [अस्माकादेशः] । वृद्ध्यभावश्छान्दसः ॥ । वृजनेन बलेन जयेम । शत्रून् इति शेषः ॥

1 S' घोषेयाः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एकादशी ॥

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥ ११ ॥

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात । उत । उत्ऽतरस्मात् । अधरात् । अघऽयोः ।
इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः । सखा । सखिऽभ्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥

बृहस्पतिर्देवः पश्चात् पश्चिमदेशाद् आगच्छतः अघायोः अघं पा[1] परेषाम् इच्छतो हिंसकात् । ॥ "छन्दसि परेच्छायाम्" इति क्य प्रत्ययः । "क्याच्छन्दसि" इति उप्रत्ययः । "अश्वाघस्यात्" इति त्व त्वम् । प्रत्ययस्वरः ॥ । तस्माद् नः अस्मान् परि पातु सर्वतो क्षतु । उत अपि च उत्तरस्माद् अधराच्च देशाद् आगच्छतः अघा नः अस्मान् परि पातु । एवम् इन्द्रोपि देवः पुरस्ताद् आगच्छतः अ योः परि पातु । मध्यतः मध्यमाद् देशादप्यागच्छतः परि पातु । सर्वतो रक्षां कृत्वा सखा मित्रभूत इन्द्रः सखिभ्यः सखिभूतेभ्यः अस्म वरिवः । धननामैतत् । धनं कृणोतु करोतु प्रयच्छतु । हविःप्रदानव दानाभ्यां परस्परं सखिभावो द्रष्टव्यः ॥

द्वादशी ॥

बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।
धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२ ॥

बृहस्पते । युवम् । इन्द्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य । ईशाथे इति । उत । पार्थिव
धत्तम् । रयिम् । स्तुवते । कीरये । चित् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः ।
सदा । नः ॥ १२ ॥

हे बृहस्पते त्वं च इन्द्रश्च युवम् युवाम् । ॥ "प्रथमायाश्च

1 S' आत्मनः for परेषाम्. 2 S' अधरात् for मध्यतः मध्यमात्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

चने भाषायाम्" इति विहितम् आतं छन्दसि न भवति[1]। दिव्यस्य दिवि भवस्य वस्वः वसुनः ईशाथे स्वामिनौ भवथः। उत अपि च पार्थिवस्य पृथिवीसंबन्धिनो वस्व ईशाथे। यस्माद् एवं तस्मात् स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते कीरये स्तोत्रे मह्यम्। चिद् इति पूरणः। रयिम् धनं धत्तम् प्रयच्छतम्। गतम् अन्यत्॥

द्वितीयेनुवाके चतुर्थं सूक्तम्॥

[इति] विंशे काण्डे द्वितीयोनुवाकः॥

तृतीयेनुवाके त्रयोदश सूक्तानि। तत्र आद्यानि चत्वारि सूक्तानि अतिरात्रे क्रतौ प्रथमपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुक्तानि। चतुर्थसूक्तस्य अन्तिमा "य उदृचीन्द्र" इत्येषा परिधानीया। "अतिरात्रेहोरात्रादिभ्यः" इति प्रक्रम्य सूत्रितं वैताने। "वयमु त्वा तदिदर्थाः[१] "वयमिन्द्र त्वायवः[४] इति स्तोत्रियानुरूपौ। ऊर्ध्वं सर्वत्र त्रीणि सूक्तानि[2]। "अन्त्यं पच्छः पर्यासः। य उदृचि[२०.२१.११] इति परिधानीया। "अप्सु धूतस्य[२०.३३.१] इति याज्या"। इति [वै० ४.२]॥

स्तोत्रियानुरूपाणां शंसनप्रकारस्तत्रैव उक्तः। "स्तोत्रियानुरूपयोः प्र- "थमे पर्याये प्रथमानि पदानि पुनरादायम्[3] अर्धर्चशस्यवच्छंसति[3]। मध्यमे "पर्याये मध्यमानि। उत्तम उत्तमानि" इति [वै० ४.२]॥

तत्र प्रथमा॥

वयमु त्वा तदिदर्था इन्द्र त्वायन्तः सखायः।
कण्वा उक्थेभिर्जरन्ते॥ १॥

वयम। ऊं इति। त्वा। तदितऽअर्थाः। इन्द्र। त्वाऽयन्तः। सखायः। कण्वाः। उक्थेभिः। जरन्ते॥ १॥

हे इन्द्र तदिदर्थाः तदेव स्तोत्रम् अर्थः प्रयोजनं येषां ते तदिदर्थाः त्वायन्तः त्वाम् आत्मन इच्छन्तो वयं सखायः तव सखिभूताः। अथ-

1 S' विंशति° for विंशे. 2 S' सूक्तानि अंतं for सूक्तानि। अन्त्यं. We with the *Vaitâna*.
3 S' पुनरादाय अर्धर्चशः शंसति. We with the *Vaitâna*.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वा त्वां यन्तः सखायो वयं कण्वाः तदिदर्थाः तदेकप्रयोजनाः । जरत इत्यभिधानात् स्तुत्येकप्रयोजनत्वं गम्यते ॥ अथ परोक्षवद् आह । कण्वाः कण्वगोत्रोत्पन्ना महर्षयः कण्वतिः[1] शब्दार्थः । ॒अशूप्रुषीत्यादिना [उ०१.१४९] क्वन् प्रत्ययः । निच्वाद् आद्युदात्तः । "कण्वादिभ्यो गोत्रे" इति अण् । तस्य बहुषु लुक् । स एव स्वरः ॒ । उक्थेभिः उक्थैः । उच्यन्त इत्युक्थानि स्तोत्राणि । तैर्जरन्ते स्तुवन्ति । ॒जरतिर्नैरुक्तो धातुः स्तुत्यर्थे वर्तते ॒ ॥

द्वितीया ॥

न घेमन्यदा पपन वज्रिन्नपसो नविष्टौ ।
तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ २ ॥

न । घ । ईम् । अन्यत् । आ । पपन । वज्रिन् । अपसः । नविष्टौ ।
तव । इत् । ऊं इति । स्तोमम् । चिकेत ॥ २ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र अपसः कर्मणो यागात्मनो नविष्टौ नवनस्तुतेरेषणायां सत्यां नवायाम् इष्टौ वा नूतने यागे कर्तव्ये सति । ॒शकन्ध्वादित्वात् पररूपत्वम् ॒ । ईम् इदानीम् अन्यत् त्वद्विषयाद् अपरम् अन्यदेवताविषयं स्तोत्रं न घ नैव आ पपन अभिष्टौमि । ॒पनतेः स्तुतिकर्मणः उत्तमे णलि रूपम् ॒ । किं तु तवेदु तवैव स्तोमम् स्तोत्रं चिकेत जानामि ॥

तृतीया ॥

इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्नाय स्पृहयन्ति ।
यन्ति प्रमादमतन्द्राः ॥ ३ ॥

इच्छन्ति । देवाः । सुन्वन्तम् । न । स्वप्नाय । स्पृहयन्ति ।
यन्ति । प्रऽमादम् । अतन्द्राः ॥ ३ ॥

देवाः इन्द्राद्याः सुन्वन्तम् सोमाभिषवं कुर्वन्तं यजमानम् इच्छन्ति

1 S' कणशब्दार्थः. 2 S' स्तुतेरेषणायां.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

क्षितुम् इच्छां कुर्वन्ति। स्वप्नाय। स्वप्नशब्देन अनादरो लक्ष्यते। तद्विषयानादराय न स्पृहयन्ति नेच्छन्ति। औदासीन्यं न कुर्वन्तीत्यर्थः। ॥ "स्पृहेरीप्सितः" इति कर्मणि चतुर्थी ॥। किं तु प्रमादम् प्रकर्षेण मादयितारं [तं] तस्य मदकरं सोमं वा उद्दिश्य अतन्द्राः अनलसाः सन्तो यन्ति गच्छन्त्येव। ॥ स्पृहयन्तीति। स्पृह ईप्सायाम्। चुरादिरदन्तः ॥॥

चतुर्थी ॥

वयमिन्द्र त्वायवोभि प्र णोनुमो वृषन्।
विद्धी त्वस्य नो वसो ॥ ४ ॥

वयम्। इन्द्र। त्वाऽयवः। अभि। प्र। नोनुमः। वृषन्।
विद्धि। तु। अस्य। नः। वसो इति ॥ ४ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षक इन्द्र त्वायवः त्वाम् इच्छन्तो वयम्। ॥ "सुप आत्मनः क्यच्" । "प्रत्ययोत्तरपदयोश्च" इति त्वादेशः। कृदन्तत्वात् प्रातिपदिकसंज्ञायां सुपो लुक्। "क्याच्छन्दसि" इति उप्रत्ययः। प्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तः ॥। अभि प्र णोनुमः आभिमुख्येन प्रकर्षेण स्तुमः। तु अपि च हे वसो वासक इन्द्र त्वमपि नः अस्मदीयम् अस्य एतत् स्तोत्रं विद्धि कामय ॥

पञ्चमी ॥

मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रन्धीररावणे।
त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥

मा। नः। निदे। च। वक्तवे। अर्यः। रन्धीः। अरावणे।
त्वे इति। अपि। क्रतुः। मम ॥ ५ ॥

[अर्यः स्वामी त्वम्] हे इन्द्र नः अस्मान् निदे च निन्दकाय च मा रन्धीः वशं मा नैषीः। ॥ रधेर्लुङि सिचि "इट ईटि" [इति सिज्लोपे] "रधिजभोरचि" इति नुमि कृते "न माङ्योगे" इत्यडभावे रूपम् ॥। वक्तवे च परुषभाषिणे च मा रन्धीः। अरावणे

1 S' उदासीनं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अदात्रे शत्रवे मा रन्धीः । अपि अपि च मम क्रतुः मदीयः
कल्पः स्तुतिलक्षणं कर्म वा त्वे त्वयि । यत एवम् अतो निन्दकादि
भ्योऽस्मान् मा रन्धीरिति[1] संबन्धः ॥

षष्ठी ॥

त्वं वर्मासि सप्रथः पुरोयोधश्च वृत्रहन् ।
त्वया प्रति ब्रुवे युजा ॥ ६ ॥

त्वम् । वर्म । असि । सऽप्रथः । पुरःऽयोधः । च । वृत्रऽहन् ।
त्वया । प्रति । ब्रुवे । युजा ॥ ६ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्य हन्तरिन्द्र सप्रथः सर्वतः पृथुः सर्वत्र महान्
रोयोधश्च संग्रामे अग्रतो योद्धा त्वं मम वर्मासि कवचं भवसि ।
त्रुभिर्मुक्तानाम् इष्वादीनां पुरत एव निवारणाद् वर्मत्वव्यपदेशः ।
दृशेन युजा सहायभूतेन त्वया प्रति ब्रुवे शत्रून् प्रति ब्रवीमि भर्त्स
मि । प्रतिहन्मीत्यर्थः ॥

[इति] तृतीयेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

"वार्त्रहत्याय शवसे" इति सूक्तस्य अतिरात्रे प्रथमपर्याये ब्राह्म
च्छंसिशस्त्रे विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च ।
इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥

वार्त्रऽहत्याय । शवसे । पृतनाऽसह्याय । च ।
इन्द्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥ १ ॥

वार्त्रहत्याय वृत्रहननिमित्ताय । ‡"तस्येदम्" इति अण् प्र
व्यः । वृत्रघ्नः कर्म इत्यर्थे वा ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् । ञित्वाद् आ
दात्तः‡ । शवसे बलाय अपि च पृतनाषाह्याय परकीयसेनाभि
वाय । ‡षह अभिभवे इत्यस्माद् भावे "शकिसहोश्च" इति य

1 S' रंधीदिति. 2 S' ब्राह्मणादित्वादाद्यु° for ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् । ञित्वाद् आद्यु°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

संहितायां "सहेः पृतनर्ताभ्यां च" इति षत्वम्। छान्दसो दीर्घः ॥ । तदर्थं त्वा त्वाम् आवर्तयामसि आवर्तयामः । अस्मदभिमुखं कुर्मः ॥

द्वितीया ॥

अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो ।
इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥

अर्वाचीनम्। सु। ते। मनः। उत। चक्षुः। शतक्रतो इति शतऽक्रतो।
इन्द्र। कृण्वन्तु। वाघतः ॥ २ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मेन्द्र ते तव मनः वाघतः यज्ञनिर्वाहका ऋत्विजः सु सुष्ठु अर्वाचीनम् अस्मदभिमुखं कृण्वन्तु । ॥ "विभाषाऽञ्चेरदिक्स्त्रियाम्" इति खप्रत्ययः । खस्य ईनादेशः । प्रत्ययस्वरः ॥ । उत अपि च ते चक्षुः तव दृष्टिमपि अस्मदभिमुखाम् अस्मासु कृपावतीं कुर्वन्तु ॥

तृतीया ॥

नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे ।
इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥ ३ ॥

नामानि। ते। शतक्रतो इति शतऽक्रतो। विश्वाभिः। गीःऽभिः। ईमहे।
इन्द्र। अभिमातिऽसह्ये ॥ ३ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मेन्द्र अभिमातिषाह्ये । अभिमातयः शत्रवः । तेषां सहनयोग्ये संग्रामे । अथ वा अभिमातिः पाप्मा । "पाप्मा वा अभिमातिः" इति श्रुतेः [तै० सं० २. १. ३. ५] । तस्य सहनयोग्ये पापक्षयनिमित्तभूते कर्मणि ते तव नामानि सहस्राक्षः पुरंदरादिरूपाणि । अथ वा नमनीयानि वृत्रवधादिकर्माणि विश्वाभिः सर्वाभिः गीर्भिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिः ईमहे याचामहे संकीर्तयामः । ॥ ई गतौ । व्यत्ययेन आत्मनेपदम् । अदादित्वात् शपो लुक् ॥ ॥

चतुर्थी ॥

पुरुष्टुतस्य धामभिः शतेन महयामसि ।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्र॑स्य चर्षणी॒धृतः॑ ॥ ४ ॥

पु॒रु॒ऽस्तु॒तस्य॑ । धाम॑ऽभिः । श॒तेन॑ । म॒ह॒या॒म॒सि॒ ।

इन्द्र॑स्य । च॒र्ष॒णि॒ऽधृतः॑ ॥ ४ ॥

पुरुष्टुतस्य पुरुभिर्बहुभिः स्तोतृभिः स्तुतस्य । ⌛"स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि" इति षत्वम्⌛ । शतेन शतसंख्याकैः धामभिः तेजोभिः युक्तस्येति शेषः । यद्वा । ⌛षष्ठ्यर्थे तृतीया⌛ । धाम्नां स्थानानां शतेन युक्तस्य । असंख्यातस्थानवत इत्यर्थः । चर्षणीधृतः । चर्षणयो मनुष्याः । तान् धारयति रक्षतीति चर्षणीधृत्[1] । तस्य उक्तलक्षणस्येन्द्रस्य उक्तलक्षणम् इन्द्रम् इत्यर्थः । महयामसि महयामः पूजयामः स्तुमः यद्वा शतेन शतसंख्याकेन स्तोत्रेण उक्तलक्षणम् इन्द्रं महयामसीति योज्यम्

पञ्चमी ॥

इन्द्रं॑ वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे पुरुहू॒तमुप॑ ब्रुवे ।

भरे॑षु॒ वाज॑सातये ॥ ५ ॥

इन्द्र॑म् । वृ॒त्राय॑ । हन्त॑वे । पु॒रु॒ऽहू॒तम् । उप॑ । ब्रु॒वे॒ ।

भरे॑षु । वाज॑ऽसातये ॥ ५ ॥

पुरुहूतम् बहुभिर्यजमानैराहूतं संग्रामे वा स्वस्वजयार्थं बहुभिराहूतम् इन्द्रं वृत्राय । ⌛"क्रियाग्रहणं कर्तव्यम्" इति कर्मणः संप्रदानत्वम्⌛ । वृत्रनामानम् असुरं पापं वेत्यर्थः । हन्तवे हन्तुम् । ⌛"तुमर्थे०" तवेन् प्रत्ययः । नित्स्वरः⌛ । किं च भरेषु । संग्रामनामैतत् । संग्रामेषु वाजसातये । वाजः अन्नम् । "अन्नं वै वाजः" इति श्रुतेः [तै० सं० ५. ४. ६. ६] । अन्नलाभाय । शत्रुजयम् अन्तरेण तस्य यस्यान्नस्य लाभाभावात् तज्जयायेत्युक्तम् भवति । उक्तलक्षणोभयविधप्रयोजनाय इन्द्रम् उप ब्रुवे उपेत्य स्तौमि ॥

षष्ठी ॥

वाजे॑षु सास॒हिर्भ॑व॒ त्वामी॑महे शतक्रतो ।

1 S' धारयंति रक्षंतीति चर्षणीधृत्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रं वृत्राय हन्तवे ॥ ६ ॥

वाजेषु । ससहिः । भव । त्वाम् । ईमहे । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।
इन्द्रं । वृत्राय । हन्तवे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं वाजेषु संग्रामेषु सासहिः शत्रूणाम् अभिभविता भव । ॥ सहेर्यङन्तात् किप्रत्ययः ॥ । तदर्थम् हे शतक्रतो बहुकर्मेन्द्र त्वाम् ईमहे याचामहे ॥ अथ परोक्षवादः । किं च इन्द्रं देवं वृत्राय हन्तवे वृत्रम् असुरं पापं वा हन्तुम् । स्तौमीति शेषः । अथ वा इन्द्रशब्दो यौगिकोत्र द्रष्टव्यः । इन्द्रं परमैश्वर्ययुक्तं त्वा वृत्राय हन्तवे ईमहे इति संबन्धः ॥

सप्तमी ॥

द्युम्नेषु पृतनाज्ये पृत्सुतूर्षु श्रवःसु च ।
इन्द्र साक्ष्वाभिमातिषु ॥ ७ ॥

द्युम्नेषु । पृतनाज्ये । पृत्सुतूर्षु । श्रवःऽसु । च ।
इन्द्र । साक्ष्व । अभिऽमातिषु ॥ ७ ॥

हे इन्द्र पृतनाज्ये । संग्रामनामैतत् । पृतनानाम् अजनं जयो वाऽत्रेति तद्व्युत्पत्तिः । संग्रामे । ॥ पृतनाशब्दोपपदाद् अजतेर्जयतेर्वा "अङ्याद्यश्च" [उ० ४, १११] इति यक् प्रत्ययः । अर्जतिपक्षे "वा यति" इति वीभावविकल्पः । जयतेस्तु टिलोपो निपातनात् ॥ । द्युम्नेषु द्योतमानेषु धनेषु प्राप्तव्येषु पृत्सुतूर्षु पृतनासु तर्तव्यासु च । ॥ पृतनाशब्दस्य सौ परतो "मांस्पृत्स्नूनाम् उपसंख्यानम्" इति पृदादेशः । त्वरा संभ्रमे इति संपदादिलक्षणः क्विप् । "ज्वरत्वर०" इत्यादिना ऊठ् । "तत्पुरुषे कृति बहुलम्" इति सप्तम्या अलुक् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ । तथा श्रवःसु च । अन्ननामैतत् । ॥ श्रव इत्यन्ननाम श्रूयत इति सत इति निरुक्तम् [नि० १०, ३] ॥ । अन्नेषु च लभ्यव्येषु एवम् अभिमातिषु

1 S' तमर्थं. 2 S' त्वा त्वाम्. 3 So Sâyana's text too. 4 S' omits वा. 5 S' अजतेर्यजतेर्वा. 6 S' यत्. 7 S' जयति°. 8 So S'.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

शत्रुषु पापेषु वा । हन्तव्येष्विति शेषः । एतेषु फलेषु निमित्तभूतेषु स
क्ष्व अस्मान् सचस्व अनुसर । ⧗ षह[1] अभिभवे । लोटि "बहु
छन्दसि" इति शपो लुक् । कुत्वषत्वे । दीर्घश्छान्दसः ⧗ ॥

[इति] तृतीयेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

"शुष्मिन्तमं न ऊतये" इति सूक्तस्य अतिरात्रे ब्राह्मणाच्छंसिनः
थमपर्यायशस्त्रे विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

शु॒ष्मिन्त॑मं न ऊ॒तये॑ द्यु॒म्निनं॑ पाहि॒ जागृ॑विम् ।
इन्द्र॒ सोमं॑ शतक्रतो ॥ १ ॥

शु॒ष्मिन्ऽत॑मम् । नः॒ । ऊ॒तये॑ । द्यु॒म्निन॑म् । पा॒हि॒ । जागृ॑विम् ।
इन्द्र॑ । सोम॑म् । श॒त॒क्र॒तो॒ इति॑ शतऽक्रतो ॥ १ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मेन्द्र नः अस्माकं संबन्धिनं[2] शुष्मिन्तमम् अतिश
बलवन्तम् । ⧗ "नाद् घस्य" इति नुडागमः ⧗ । द्युम्नि
द्योतनवन्तं जागृविम् जागरणशीलं स्वप्ननिवारकम् । न हि सोमं
तवतः स्वप्नप्रसङ्गोस्ति अस्वप्नत्वसाधनत्वात् तस्य । उक्तमहिमोपेतं सो
ऊतये अस्माकं रक्षणाय पाहि पिब ॥

द्वितीया ॥

इ॒न्द्रि॒याणि॑ शतक्रतो॒ या ते॒ जने॑षु प॒ञ्चसु॑ ।
इन्द्र॒ तानि॑ त॒ आ वृ॑णे ॥ २ ॥

इ॒न्द्रि॒याणि॑ । श॒त॒क्र॒तो॒ इति॑ शतऽक्रतो । या । ते॒ । जने॑षु । प॒ञ्चऽसु॑
इन्द्र॑ । तानि॑ । ते॒ । आ । वृ॒णे॒ ॥ २ ॥

हे शतक्रतो हे इन्द्र ते तव संबन्धीनि यानि प्रसिद्धानि इन्द्रिया
इन्द्रसृष्टानि इन्द्रदत्तानि वा वीर्याणि दर्शनश्रवणादिलक्षणानि पञ्चसु ज
देवमनुष्यपित्रसुररक्षःसु निषादपञ्चमेषु चतुर्षु वर्णेषु वा विद्यन्ते [ते]

1 So S', disagreeing with the explanation based upon षच समवाये. Sâyaṇa
probably thinking of his explanation of the word in *Ṛig*. III. 37. 7. 2 S' सं

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स्वभूतानि तानि आ वृणे संभजेय। ॥ वृङ् संभक्तौ इत्यस्य लटि रूपम् ॥

तृतीया ॥

अगन्निन्द्र श्रवो बृहद् द्युम्नं दधिष्व दुष्टरम्।
उत् ते शुष्मं तिरामसि ॥ ३ ॥

अगन्। इन्द्र। श्रवः। बृहत्। द्युम्नम्। दधिष्व। दुस्तरम्।
उत्। ते। शुष्मम्। तिरामसि ॥ ३ ॥

हे इन्द्र तव संबन्धि बृहत् महत् प्रभूतं श्रवः अन्नम् अगन् अस्मान् गच्छतु। यद्वा उक्तरूपं सोमलक्षणम् अन्नं त्वाम् अगन् प्राप्नोत्। ॥ गमेर्लङि "बहुलं छन्दसि" इति शपो लुक्। "हल्ङ्या०" इत्यादिना तिलोपः। "मो नो धातोः" इति मकारस्य नकारः। अडागमः। स्वरः ॥। त्वं च दुस्तरम् शत्रुभिस्तरीतुम् अयोग्यं द्युम्नम् द्योतमानं यशो द्रविणं [वा] दधिष्व अस्मासु स्थापय। वयं तु ते शुष्मम् बलम् उत् तिरामसि सोमेन स्तोत्रेण च वर्धयामः। ॥ तॄ प्लवनतरणयोः। लटि व्यत्ययेन शः। "ऋत इद्धातोः" इति इत्त्वम्। "इदन्तो मसिः" ॥

चतुर्थी ॥

अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः।
उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ४ ॥

अर्वाऽवतः। नः। आ। गहि। अथो इति। शक्र। पराऽवतः।
ऊं इति। लोकः। यः। ते। अद्रिऽवः। इन्द्र। इह। ततः। आ। गहि ॥ ४ ॥

हे शक्र बलवन्निन्द्र अर्वावतः अर्वाचीनात् समीपाद् देशाद् अथो अपे च परावतः अतिदूराद् देशात्। ॥ "उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे" इति वतिः। प्रत्ययस्वरः ॥। नः अस्मान् अभिलक्ष्य आ गहि आगच्छ। उ इति वाक्यालंकारे। अद्रिवः। अत्ति भक्षयति शत्रून् इति

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अद्रिर्वज्रः । आहणातीति वा । तद्वन् ते तव यो लोकः उत्तमो
कोस्ति हे इन्द्र ततस्तस्मादपि लोकाद् इह अस्मिन् देवयजने देशे
मपानार्थम् आ गहि आगच्छ । ॥ गम्लृ सृप्लृ गतौ । "
छन्दसि" इति शपो लुक् । सेर्हिरादेशः । हेरपित्त्वाद् ङित्त्वाभावेन "
नुदात्तोपदेश०" इत्यादिना अनुनासिकलोपः ॥ ॥

पञ्चमी ॥

इन्द्रो अङ्ग महद्भयमभी षदप चुच्यवत् ।
स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ ५ ॥

इन्द्रः । अङ्ग । महत् । भयम् । अभि । सत् । अप । चुच्यवत् ।
सः । हि । स्थिरः । विऽचर्षणिः ॥ ५ ॥

अङ्गेति आत्मानम् ऋत्विजं वा अभिमुखीकृत्य ब्रूते । इन्द्रो
अस्माकम् उत्पन्नं महत् प्रभूतम् अन्यैः परिहर्तुम् अशक्यं भयम
षत् अभिभवति परिहरति । ॥ अभिपूर्वात् सदेर्लेङ् । बहुलवच
अडभावः । "इतश्च" लोपः । संयोगान्तलोपः । "सदिरप्रतेः"
षत्वम् । "निपातस्य च" इति दीर्घः ॥ । किं भयस्य अभिभव
त्रम् नेत्याह अप चुच्यवद् इति । भयम् अपच्यावयति अस्मत्तः
कृत्य दूरतोपसारयति । ईदृशः सामर्थ्यस्य संभावनाम् आह । स
स खल्विन्द्रः स्थिरः स्वयम् अन्येन न च्याव्यः विचर्षणिः विश्वस्य द्रष्ट
भयकृतः प्रच्छन्नान् प्रकाशांश्च रक्षणीयान् अस्मांश्च जानातीत्यर्थः । ॥
प चुच्यवद् इति । च्युङ् पुङ् गतौ इत्यस्मात् लुङि णिलोपे उपध
स्रवे "स्रवतिशृणोति०" इत्यादिना अभ्यासस्य विकल्पेन इत्त्वम् ।
हुलं छन्दसि०" इति अडभावः ॥ ॥

षष्ठी ॥

इन्द्रश्च मृळयाति नो न नः पश्चादघं नशत् ।

1 BBCRCs मृडयाति. KKVDc मृळयाति. We with DESPPJCP.
1 S' परिहृष्यति. 2 S' doubtful between °ङ् and °ट्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ६ ॥

इन्द्रः। च। मृलयाति। नः। न। नः। पश्चात्। अघम्। नशत्।
भद्रम्। भवाति। नः। पुरः ॥ ६ ॥

इन्द्रश्च। च शब्दश्चेदर्थे। अस्माभिः शरणं गन्तव्यो देवः इन्द्रश्चेत् परमैश्वर्यगुणविशिष्टः सर्वभूतस्य रक्षकश्चेद् नः अस्मान् मृलयाति सुखयतु। मृडयतेर्लेटि आटि कृते रूपम्। स तादृशश्चेत् [पश्चात् पृष्ठतो] नः अस्मान् अघम् दुःखं न नशत् न प्राप्नोतु। नशेर्लेट्। किं च नः अस्माकं पुरः पुरस्ताद् भद्रम् मङ्गलं च भवाति भवतु। भवतेर्लेट्॥

सप्तमी ॥

इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत्।
जेता शत्रून् विचर्षणिः ॥ ७ ॥

इन्द्रः। आशाभ्यः। परि। सर्वाभ्यः। अभयम्। करत्।
जेता। शत्रून्। विऽचर्षणिः ॥ ७ ॥

स इन्द्रः सर्वाभ्य आशाभ्यस्परि। परीति पञ्चमीद्योतकः। दिग्भ्यो विदिग्भ्यः उपर्यधोदिग्भ्यां च अस्माकम् अभयम् भयराहित्यं क्षेमं करत् करोतु। सकलदिग्गतभयपरिहारसामर्थ्यं तस्य संभावयति। स इन्द्रः शत्रून् जेता सर्वास्वपि दिक्षु अस्माकं ये भयकारिणः शत्रवः सन्ति तेषां सर्वेषाम् अभिभविता विचर्षणिः तेषां विद्रष्टा च ॥

[इति] तृतीयेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

"न्यूषु वाचम्" इति सूक्तस्य ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रथमपर्यायशस्त्रे विनियोग उक्तः। अत्र "य उदृचि" इत्येषा अन्तिमा परिधानीया ॥

तत्र प्रथमा ॥

न्यू३षु वाचं प्र महे भरामहे गिर इन्द्राय सदने विवस्वतः।
नू चिद्धि रत्नं ससतामिवाविदन्न दुष्टुतिर्द्रविणोदेषु शस्यते ॥ १ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

नि । ऊं इति । सु । वाचम् । प्र । महे । भरामहे । गिरः । इन्द्राय ।
दने । विवस्वतः ।
नु । चित् । हि । रत्नम् । ससताम्ऽइव । अविदत् । नः । दुःऽस्तुतिः ।
विणःऽदेषु । शस्यते ॥ १ ॥

महे महते । ॥ महच्छब्दस्य अच्छब्दलोपश्छान्दसः ॥ इन्द्र
देवाय सु वाचम् शोभनां स्तुतिं नि प्र भरामहे नितरां प्रयुञ्जमहे ।
इति पदपूरणः । ॥ न्यूष्विति । "उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोनु
त्तस्य" इति स्वरितत्वम् । तच्च उदात्तपरत्वात् संहितायां कम्पते
"[इकः] सुञि" इति दीर्घत्वम् । "सुञः" इति षत्वम् ॥ य
विवस्वतः परिचरतो यजमानस्य सदने यज्ञगृहे इन्द्राय गिरः स्तु
क्रियन्ते । हि यस्मात् स इन्द्रः नू चित् क्षिप्रमेव रत्नम् रमणीयम्
सुराणां धनम् अविदत् विन्दति । तत्र दृष्टान्तः । ससतामिव यथा र
ताम् स्वपतां पुरुषाणां धनं चोरः क्षिप्रं लभते तद्वत् । अतोस्मभ्यं
दातुं शक्त इति भावः । द्रविणोदेषु धनस्य दातृषु पुरुषेषु दुष्टुतिः अस
चीना स्तुतिः न शस्यते नाभिधीयते न युज्यते वा । अतः सुवाचं
भरामहे इति पूर्वेण संबन्धः ॥

द्वितीया ॥

दुरो अश्वस्य दुर इन्द्र गोरसि दुरो यवस्य वसुन इनस्पतिः ।
शिक्षानरः प्रदिवो अकामकर्शनः सखा सखिभ्यस्तमिदं गृणीमसि ॥
दुरः । अश्वस्य । दुरः । इन्द्र । गोः । असि । दुरः । यवस्य । वसुनः ।
नः । पतिः ।
शिक्षाऽनरः । प्रऽदिवः । अकामऽकर्शनः । सखा । सखिऽभ्यः । तम् ।
दम् । गृणीमसि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वम् अश्वस्य । ॥ जातावेकवचनम् ॥ अश्वान

१ P अविंदत् । J अविंदन् । We with P Cp. २ P नः । We with P J Cp.
1 S' om. अच्छब्द°. 2 S' प्रयुक्ष्महे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एतद् गजादीनामपि उपलक्षणम्। अश्वगजादिवाहनानां दुरः दाता असि। डुदाञ् दाने। मन्दिवाशीत्यादिना [उ० १. ३८] विधीयमान उरच् प्रत्ययो बहुलवचनाद् अस्मादपि भवति। अत एव आकारलोपः। तथा गोः। एतद् उपलक्षणं महिष्यादेः। गोमहिष्यादीनां दुरोसि। तथा यवस्य। एतद् व्रीह्यादिधान्यजातस्य उपलक्षणम्। तस्य दुरोसि। एवं वसुनः धनस्य हिरण्यमणिमुक्तादिरूपस्य इनः स्वामी पतिः पालकश्चासि। शिक्षानरः। शिक्षतिर्दानकर्मा। शिक्षाया दानस्य नेतासि। यद्वा शिक्षाविषयभूता नरो मनुष्या यस्य स शिक्षानरः प्रदिवः प्रगता दिवो दिवसा यस्य स इत्युक्तः। पुराण इत्यर्थः। अकामकर्शनः कामानां कर्शकः कामकर्शनः स न भवतीत्यकामकर्शनः। स्वसेविनां कामवर्धक इत्यर्थः। एवं सखिभ्यः समानख्यानेभ्यः सखिभूतेभ्य ऋत्विग्भ्यः सखा मित्रभूतः एवंमहिमा य इन्द्रोस्ति तं तादृशम् इन्द्रम् इदं स्तोत्रं गृणीमसि गृणीमः उच्चारयामः कुर्मः। गृ शब्दे। क्र्यादिकः। "प्वादीनां ह्रस्वः" इति ह्रस्वत्वम्। "इदन्तो मसिः" इति मस इकारः॥

तृतीया॥

शचीव इन्द्र पुरुकृद् द्युमत्तम तवेदिदमभितश्चेकिते वसु।
अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः॥ ३॥

शचीऽवः। इन्द्र। पुरुऽकृत्। द्युमत्ऽतम। तव। इत्। इदम्। अभितः। चेकिते। वसु।
अतः। सम्ऽगृभ्य। अभिऽभूते। आ। भर। मा। त्वाऽयतः। जरितुः। कामम्। ऊनयीः॥ ३॥

हे शचीवः। प्रज्ञानामैतत्। प्रज्ञानवन्निन्द्र। "मतुवसो रुः सम्बुद्धौ छन्दसि" इति रुत्वम्। षाष्ठिकम् आमन्त्रिताद्युदात्तत्वम्। हे इन्द्र परमैश्वर्यगुणविशिष्ट पुरुकृत् बहूनां कर्तः द्युमत्तम दीप्तिमत्तम। एतम् इन्द्रादीनाम् आष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वम्। न च "आमन्त्रितं पूर्वम्

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अविद्यमानवत्" इत्यविद्यमानवत्त्वम् । "नामन्त्रिते समानाधिकरणे इति निषेधात् ॥ । एवंमहानुभाव इन्द्र अभितः सर्वत्र यद् धनं विद्यते तद् इदं सर्वं तवेत् तवैव स्वम् । धनजातस्य सर्वस्व त्वमेव स्वामीत्यर्थः । इत्थं चेकिते भृशम् अस्माभिर्ज्ञायते । ज्ञाने । अस्माद् यङन्ताद् वर्तमाने लिटि "०अमन्त्रे०" इति निषेधाद् म्प्रत्ययाभावे सति लिट आर्धधातुकत्वाद् अतोलोपयतोलोपौ ॥ । अभिभूते शत्रूणाम् अभिभवितरिन्द्र [अतः] अस्मात् कारणात् सं सर्वं धनं संगृह्य आ भर आहर अस्मभ्यं प्रयच्छ । त्वायतः त्वाम् त्मन इच्छतो जरितुः स्तोतुर्मम कामं मोनयीः ऊनं मा कार्षीः । पू त्यर्थः । ॥ऊन परिहाणे । लुङि "णिश्रिद्रुस्रुभ्यः०" इति च्लेश्च देशस्य "नोनयतिध्वनयति०" इत्यादिना [प्रतिषेधे] "ह्यन्तक्षण०" सिचिवृद्धिप्रतिषेधः ॥ ॥

चतुर्थी ॥

एभिर्द्युभिः सुमना एभिरिन्दुभिर्निरुन्धानो अमतिं गोभिरश्विना ।
इन्द्रेण दस्युं दरयन्त इन्दुभिर्युतद्वेषसः समिषा रभेमहि ॥ ४ ॥

एभिः । द्युऽभिः । सुऽमनाः । एभिः । इन्दुऽभिः । निऽरुन्धानः । अ तिम् । गोभिः । अश्विना ।

इन्द्रेण । दस्युम् । दरयन्तः । इन्दुऽभिः । युतऽद्वेषसः । सम् । इषा भेमहि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र एभिः अस्माभिर्दत्तैः द्युभिः दीप्तैश्चरुपुरोडाशादिभिः एवम् ए अस्माभिर्दत्तैः इन्दुभिः सोमैश्च प्रीतस्त्वम् अस्माकम् अमतिम् दारिद्र गोभिर्बह्वीभिः अश्विना अश्ववता धनेन च निरुन्धानः निवर्तयन् सुम शोभनमनाः । भवेति शेषः । वयम् इन्दुभिः अस्माभिर्दत्तैः सो प्रीतेन इन्द्रेण दस्युम् उपक्षपयितारं शत्रुं दरयन्तः दारयन्तो हिंस अत एव युतद्वेषसः । ॥अत्र यौतिरमिश्रणार्थः ॥ । पृथग्भूत

1 S' च्लेरङादे°. 2 S' दारिद्र्यमस्मदीयं गोभिर्व्हीभिः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

षाः अपगतशत्रवः सन्तः इषा अन्नेन इन्द्रदत्तेन सं रभेमहि संरब्धा भवेम। संगता भवेमेत्यर्थः ॥

पञ्चमी ॥

समिन्द्र राया समिषा रभेमहि सं वाजेभिः पुरुश्चन्द्रैरभिद्युभिः।
सं देव्या प्रमत्या वीरशुष्मया गोअग्रयाश्वावत्या रभेमहि ॥ ५ ॥

सम्। इन्द्र। राया। सम्। इषा। रभेमहि। सम्। वाजेभिः। पुरुश्चन्द्रैः। अभिद्युभिः।
सम्। देव्या। प्रऽमत्या। वीरऽशुष्मया। गोऽअग्रया। अश्वऽवत्या। रभेमहि ॥ ५ ॥

हे इन्द्र राया धनेन त्वदीयेन सं रभेमहि संगच्छेमहि। तथा इषा सर्वैरिष्यमाणेन अन्नेन सं रभेमहि। तथा वाजेभिः वाजैर्बलैः सं रभेमहि। कीदृशैः। पुरुश्चन्द्रैः पुरूणां बहूनां प्रजानाम् आह्लादकैः अभिद्युभिः अभितो दीप्यमानैः। किं च देव्या देवस्य इन्द्रस्य संबन्धिन्या प्रमत्या प्रकृष्टया बुद्ध्या अनुग्रहरूपया सं रभेमहि। प्रमतिं विशिनष्टि। वीरशुष्मया विविधम् ईरकं निवारकं शुष्म बलं यस्याः सा तादृश्या। गोअग्रया गावो दातव्या अग्रे यस्यां प्रमत्यां सा तथोक्ता तादृश्या। ‡"सर्वत्र विभाषा गोः" इति प्रकृतिभावः‡। अश्वावत्या अश्वैरस्मभ्यं दातव्यैस्तद्वत्या। ‡"मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रिय०" इति मतुपि दीर्घत्वम्‡। एवंमहानुभावया प्रमत्या सं रभेमहीति संबन्धः ॥

षष्ठी ॥

ते त्वा मदा अमदन् तानि वृष्ण्या ते सोमासो वृत्रहत्येषु सत्पते।
यत् कारवे दश वृत्राण्यप्रति बर्हिष्मते नि सहस्राणि बर्हयः ॥ ६ ॥

ते। त्वा। मदाः। अमदन्। तानि। वृष्ण्या। ते। सोमासः। वृत्रऽहत्येषु। सत्ऽपते।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यत्। कारवे। दश। वृत्राणि। अप्रति। बर्हिष्मते। नि। सहस्राणि। बर्हयः ॥६

हे सत्पते सतां पालक इन्द्र वृत्रहत्येषु वृत्राणां शत्रूणां हत्येषु हननेषु निमित्तभूतेषु सत्सु ते प्रसिद्धा मदाः मदकरा आज्यपुरोडाशादयो मरुतो वा [त्वा त्वाम्] अमदन् हर्षं प्रापयन्। तथा तानि प्रसिद्धानि वृष्णो वर्षकस्य तव हर्षसाधनत्वेन संबन्धीनि स्तोत्राण्यपि त्वाम् अमदन्। प्रसिद्धाः सोमासः सोमा अपि त्वाम् अमदन्। यत् यदा कारवे। कृ तृनामैतत्। स्तोत्रे बर्हिष्मते यागवते यजमानाय दश सहस्राणि वृ णि आवरकाणि पापानि अमित्रान् वा अप्रति प्रतिरहितं यथा भ तथा नि बर्हयः न्यवधीः। तदानीम् इति पूर्वेण संबन्धः। यतिर्हिंसाकर्मा। लङि "बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपि" इत्यडभावः। पित्त्वाद् अनुदात्तत्वे णिचः स्वरः शिष्यते। यङ्वृत्तयोगाद् अनिघातः

सप्तमी ॥

युधा युधमुप घेदेषि धृष्णुया पुरा पुरं समिदं हंस्योजसा।
नम्या यदिन्द्र सख्या परावति निबर्हयो नमुचिं नाम मायिनम् ॥७

युधा। युधम्। उप। घ। इत्। एषि। धृष्णुया। पुरा। पुरम्। स इदम्। हंसि। ओजसा।
नम्या। यत्। इन्द्र। सख्या। पराऽवति। निऽबर्हयः। नमुचिम्। ना मायिनम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं युधा प्रहरणसाधनेन वज्रेण आयुधेन। अथ वा यु युध् तेन। प्रहरणेनेत्यर्थः। संपदादिलक्षणः क्विप्। दृशेन। धृष्णुया धर्षकेण युधम् शत्रोरायुधं प्रहरणं वा उप घेदे घेति पूरणः। उपैष्येव उपगच्छस्येव। अनेनास्य द्वन्द्वयुद्धकुशलत्वम् भवति। एवं पुरा नगरेण। अत्र पूरशब्देन तत्रस्था भटा लक्ष्यन्ते पुरस्थैः स्वकीयैर्योद्धृभिर्मरुत्प्रभृतिभिः इदम् इदानीं पुरम् शत्रुनगरं स्थान् योद्धॄन् वा ओजसा बलेन सं हंसि सम्यग् नाशयसि। यत्

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स्मात् कारणात् नम्या नम्यया सर्वैः प्रह्वीभवितुम् अर्हया सख्या सखिभूतया शक्त्या आयुधेन परावति दूरदेशे नमुचिं नाम नमुचिनामधेयम् असुरं मायिनम् मायावन्तं निबर्हयः नितराम् अहिंसीः। अतस्त्वम् एवं स्तूयस इत्यर्थः ॥

अष्टमी ॥

त्वं करञ्जमुत पर्णयं वधीस्तेजिष्ठयातिथिग्वस्य वर्तनी।
त्वं शता वङ्गृदस्याभिनत् पुरोनानुदः परिषूता ऋजिश्वना ॥ ८ ॥

त्वम्। करञ्जम्। उत। पर्णयम्। वधीः। तेजिष्ठया। अतिथिऽग्वस्य। वर्तनी।
त्वम्। शता। वङ्गृदस्य। अभिनत्। पुरः। अननुऽदः। परिऽसूताः। ऋजिश्वना ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं करञ्जम् एतन्नामानम् असुरं वधीः अवधीः हतवान् असि। हन्तेर्लुङि सिपि "लुङि च" इति वधादेशः। तस्य अदन्तत्वाद् वृद्ध्यभावः। अत एव अनेकाच्त्वाद् इट्प्रतिषेधाभावः। "इट ईटि" इति सिचो लोपः। उत अपि च पर्णयम् एतत्संज्ञकम् असुरं वधीः। किमर्थम् अवधीरिति तत्राह। अतिथिग्वस्य अतिथ्यर्था गावो यस्यासौ अतिथिग्वः। तस्य राज्ञः प्रयोजनाय। केन साधनेनेति उच्यते। तेजिष्ठया अतिशयेन तेजोवत्या। तेजःशब्दाद् "अस्मायामेधास्रजो विनिः" इति मत्वर्थीयो विनिः। तस्माद् आतिशायनिकष्ठन्। "विन्मतोर्लुक्" इति विनो लुक्। "टेः" इति टिलोपः। निच्त्वाद् आद्युदात्तत्वम्। ताहश्या वर्तनी वर्तन्या शक्त्या एतन्नामकेन आयुधेन ॥ किं च त्वम् ऋजिश्वना एतन्नामकेन राज्ञा निमित्तेन परिषूताः परितोऽवष्टब्धाः शता शतानि शतसंख्याका वङ्गृदस्य एतत्संज्ञकस्य असुरस्य पुरः पुराणि नगराणि [अभिनत् नाशितवान्। कीदृशस्त्वम्।] अननुदः नुदति शत्रून् अपसारयतीति नुदः न ताहशोऽनुदः अप्रेरकः। ताहशो न भवतीत्यनानुदः। सर्वदा शत्रुच्यावक इत्यर्थः।

1 S' यङादेशः. 2 S' adds एवम् before उत. 3 S' सप्रेरकः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अथ वा अनु पश्चाद् [द्यति] खण्डयतीत्यनुदः अनुचरः । स य
नास्ति सोऽनानुदः । असहायभूत इत्यर्थः । ॥दो अवखण्डने
"आदेचः०" इत्यात्वम् । "आतश्चोपसर्गे" इति कप्रत्ययः । ना
अनुदोस्य इति बहुव्रीहौ "नञ्सुभ्याम्" इति उत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥

नवमी ॥

त्वमेतां जनराज्ञो द्विर्दशाबन्धुना सुश्रवसोपजग्मुषः ।
षष्टिं सहस्रा नवतिं नव श्रुतो नि चक्रेण रथ्या दुष्पदावृणक् ॥ ९

त्वम् । एतान् । जनऽराज्ञः । द्विः । दश । अबन्धुना । सुऽश्रवसा ।
पऽजग्मुषः ।
षष्टिम् । सहस्रा । नवतिम् । नव । श्रुतः । नि । चक्रेण । रथ्या । दुःऽ
दा । अवृणक् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र श्रुतः विख्यातस्त्वम् अबन्धुना बन्धुरहितेन सहायवर्जितेन
श्रवसा एतन्नामकेन राज्ञा निमित्तेन एतान् प्रसिद्धान् उपजग्मुषः उ
गतान् निरोधं कृतवतः द्विर्दश द्विगुणितान् दशसंख्याकान् । विंशति
ख्याकान् इत्यर्थः । तथा षष्टिं सहस्रा सहस्राणां षष्टिम् षष्टिसहस्र
ख्याकान् तथा नवतिं नव नवोत्तरनवतिसंख्याकान् जनराज्ञः जना
भटानां स्वामिनः उक्तसंख्याकान् सेनानायकान् दुष्पदा दुष्पदनेन
त्रुभिर्गन्तुम् अशक्येन रथ्या रथार्हेण । ॥"रथाद् यत्" इ
यत् ॥ । चक्रेण न्यवृणक् न्यवर्जयः अनाशयः । ॥वृजी वर्जने
रौधादिकः । लङि मध्यमैकवचने "हल्ङ्याब्भ्यः०" इति सिपो लोप
"चोः कुः" इति कुत्वम् ॥ ॥

दशमी ॥

त्वमविथ सुश्रवसं तवोतिभिस्तव त्रामभिरिन्द्र तूर्वयाणम् ।
त्वमस्मै कुत्समतिथिग्वमायुं महे राज्ञे यूने अरन्धनायः ॥ १० ॥

1 S' सिचो.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

त्वम्। आविथ। सुऽश्रवसम्। तवं। ऊतिऽभिः। तवं। त्रामंऽभिः। इन्द्र। तूर्वयाणम्।

त्वम्। अस्मै। कुत्सम्। अतिथिऽग्वम्। आयुम्। महे। राज्ञे। यूने। अरन्धनायः॥ १०॥

हे इन्द्र त्वम् सुश्रवसम् पूर्वमन्त्रे अबन्धुना सुश्रवसेत्युक्तम् असहायं दुर्बलम् एतन्नामानं राजानं तव ऊतिभी रक्षाभिः आविथ ररक्षिथ। तथा तस्यैव राज्ञोर्थाय तूर्वयाणम् एतत्संज्ञकं राजानं तव त्रामभिः पालनैः। आविथेति संबन्धः। त्रैङ् पालने। "आदेचः०" इति आत्त्वम्। "आतो मनिन्०" इति मनिन्। नित्त्वाद् आद्युदात्तत्वम्। एवं त्वम् अस्मै सुश्रवसे राज्ञे। कीदृशाय। महे महते यूने वयःस्थाय युवराजभूताय सुश्रवसे कुत्सम् अतिथिग्वम् आयुं च अरन्धनायः वशम् अनैषीः। रन्धनं वशीकरणं करोति। "तत् करोति०" इति णिच्। "इष्ठवण्णौ प्रातिपदिकस्य" इति इष्ठवद्भावाट्टिलोपः। लङि सिपि दीर्घश्छान्दसः॥

एकादशी॥

य उदृचीन्द्र देवगोपाः सखायस्ते शिवतमा असाम।

त्वां स्तोषाम् त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः॥ ११॥

ये। उतऽऋचि। इन्द्र। देवऽगोपाः। सखायः। ते। शिवऽतमाः। असाम। त्वाम्। स्तोषाम्। त्वया। सुऽवीराः। द्राघीयः। आयुः। प्रऽतरम्। दधानाः॥ ११॥

हे इन्द्र ये वयम् उदृचि उदर्के यज्ञसमाप्तौ वर्तमाना देवगोपाः देवेन त्वया पालिताः ते तव सखायः सखिवद् अत्यन्तप्रियाः अत एव शिवतमा असाम अतिशयेन कल्याणा अभूम। अस भुवि। लुङर्थे लोटि "आडुत्तमस्य पिच्च" इति पिद्वद्भावात् "पिच्च ङिन्च" इति ङित्त्वाभावे "झसोरल्लोपः" इत्यकारलोपाभावः। पित्त्वादेव तिङोनुदा-

1 S' अरंधनाय इति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

त्तवम् । धातुस्वरः शिष्यते ॥ । ते वयं यज्ञसमाप्त्युत्तरकालमपि
स्तोषाम स्तवाम । ॥ स्तौतेर्लोटि "सिब्बहुलं लेटि" इति बहुल
हणात् लोट्यपि सिप् । तस्य पित्त्वाद् गुणः ॥ । अस्माभिः स्तु
त्वया सुवीराः शोभनपुत्रवन्तः सन्तः द्राघीयः अतिशयेन दीर्घम् आयु
जीवनं प्रतरम् प्रकृष्टतरं यथा भवति तथा दधानाः धारयन्तो भूयास्म

[इति] तृतीयेनुवाके चतुर्थं सूक्तम् ॥

अतिरात्रे क्रतौ मध्यमपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे "अभि त्वा
षभा सुते" इत्यादीनि चत्वारि सूक्तानि विनियुक्तानि । चतुर्थसूक्त
अन्तिमा "बर्हिर्वा यत्स्वपत्याय" इत्येषा परिधानीया । सूत्रितं हि
"मध्यमे त्रिवृदसि" इति प्रक्रम्य "अभि त्वा वृषभा सुते [१.] इ
"प्र गोपतिं गिरा [४] इति स्तोत्रियानुरूपौ । बर्हिर्वा यत्स्व
"[२०.२५.६] इति परिधानीया । प्रोग्रां पीतिम् [२०.२५.७]
"याज्या" इति [वै० ४.२] ॥

"ऊर्ध्वं सर्वत्र त्रीणि सूक्तानि । अन्त्यं पच्छः पर्यासः" इति [वै० ४.
सूत्रितत्वात् सर्वत्र त्रिषु पर्यायेषु स्तोत्रियानुरूपाभ्याम् ऊर्ध्वं सूक्तत्रयं शं
नीयम् । अतः "आ तू न इन्द्र मद्यक्" [२०.२३] इत्यादिसूक्तत्र
मध्यमपर्यायशस्त्रे विनियोग उपपन्नः । अत एव "अश्वावति" [२०
इत्यस्य तृतीयसूक्तस्य अन्तिमा परिधानीयात्वेन सूत्रकृता सूत्रिता ॥

तत्र प्रथमा ॥

अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये ।
तृम्पा व्यश्नुहि मदम् ॥ १ ॥

अभि । त्वा । वृषभ । सुते । सुतम् । सृजामि । पीतये ।
तृम्प । वि । अश्नुहि । मदम् ॥ १ ॥

हे वृषभ वर्षक इन्द्र सुते सोमे अभिषुते सति सुतम् अभिषवा
संस्कृतं सोमं पीतये पानाय त्वा त्वाम् अभि सृजामि संयोजया

1 S' भूयास्मः. 2 S' om. यत्स्वपत्या°. 3 S' सूक्तान्यंतः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0:In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तेन सृष्टेन सोमेन तृम्प[1] प्रीतो भव। ‡तृम्प तृप्तौ। तुदादित्वात् शः। हेर्लोपः। विकरणस्वरेण अन्तोदात्तः‡। त्वं च मदम् मदकरं सोमं व्यश्नुहि विशेषेण व्यामुहि। ‡अशू व्याप्तौ। व्यत्ययेन परस्मैपदम्‡ ॥

द्वितीया ॥

मा त्वा मूरा अविष्यवो मोपहस्वान आ दभन्।
माकीं ब्रह्मद्विषो वनः ॥ २ ॥

मा। त्वा। मूराः। अविष्यवः। मा। उपऽहस्वानः। आ। दभन्।
माकीम्। ब्रह्मऽद्विषः। वनः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वाम् अविष्यवः अविं कर्तुम् इच्छन्तः अथ वा आत्मानं पालयितुं कामयमानाः त्वदनुग्रहम् अन्तरेण आत्मानं रक्षन्तः। ‡अविशब्दात् क्यच्। "क्याच्छन्दसि" इति उप्रत्ययः। प्रत्ययस्वरेण अन्तोदात्तः‡। अत एव मूराः मूढा आत्महितोपायम् अजानन्तः। ‡मूरशब्दस्य मूढशब्दपर्यायतां यास्क आह। 'मूरा अमूर न वयं चिकित्वः'। मूढा वयं स्मः अमूढस्त्वम् असीति [नि० ६. ८]‡। मा दभन् मा हिंसन्तु। तथा उपहस्वानः उपहसनकर्तारोपि त्वां मा दभन्। ‡उपपूर्वात् हसतेः "अन्येभ्योपि दृश्यन्ते[3]" इति वनिप्। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण मध्योदात्तः‡। त्वं च ब्रह्मद्विषः ब्राह्मणद्वेष्टॄन् माकीम्। माशब्दपर्यायो माकींशब्दः। मा वनः मा भजेथाः। ‡वन षण संभक्तौ। लङ्। मध्यमैकवचनम्। "न माड्योगे" इति अडभावः‡ ॥

तृतीया ॥

इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे।
सरो गौरो यथा पिब ॥ ३ ॥

इह। त्वा। गोऽपरीणसा। महे। मन्दन्तु। राधसे।

1 S' तृप. 2 S' मूरा. 3 S' दृश्यते.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सरः॑ । गौ॒रः । यथा॑ । पि॒ब॒ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वाम् इह यागे गोपरीणसा । ⧗ विकारे प्रकृ
शब्दः ⧗ । गोविकारेण पयसा मिश्रितेन सोमेन । ⧗ परिपूर्वाद्
प्तिकर्मणो नसतेः क्विप् । "अन्येषामपि दृश्यते" इति दीर्घः ⧗ ।
महते राधसे धनाय मन्दन्तु ऋत्विजो मादयन्तु । त्वं च सरः स
शीलम् उदकं सरःस्थं वा गौरः गौरमृगो यथा अत्यन्ततृषितः सन्
कामं पिबति तथा पिब ॥

चतुर्थी ॥

अ॒भि प्र गोप॑तिं गि॒रेन्द्र॑मर्च॒ यथा॑ वि॒दे ।
सू॒नुं स॒त्यस्य॒ सत्प॑तिम् ॥ ४ ॥

अ॒भि । प्र । गोऽप॑तिम् । गि॒रा । इन्द्र॑म् । अ॒र्च॒ । यथा॑ । वि॒दे ।
सू॒नुम् । स॒त्यस्य॑ । सत्ऽप॑तिम् ॥ ४ ॥

हे स्तोतः गोपतिम् स्वर्गस्य गवां वा स्वामिनम् इन्द्रम् यथा
प्रकारेण विदे अस्मान् स्वीयतया जानाति । ⧗ विदेर्व्यत्ययेन लिङ
नेपदम् । द्विर्वचनप्रकरणे "छन्दसि वेति वक्तव्यम्" इति द्विर्वचना
वः । "यावद्यथाभ्याम्" इति निघातप्रतिषेधः । प्रत्ययस्वरेण अन्तो
त्तः ⧗ । तथा [गिरा] अभि प्रार्च प्रकर्षेण अभ्यर्च पूजय ।
दृशम् इन्द्रम् । सत्यस्य सत्यफलस्य यज्ञस्य सत्यस्यैव वा सूनुम्
स्थानीयम् । यत्र यज्ञस्तत्रेन्द्र इति पितृपुत्रवद् अव्यवहितसंबन्धात्
त्वोपचारः । सत्पतिम् सतां स्वसेवकानां पालयितारम् ॥

पञ्चमी ॥

आ हर॑यः ससृ॒ज्रि॒रेरु॑षी॒रधि॑ ब॒र्हिषि॑ ।
यत्रा॒भि सं॒नवा॑महे ॥ ५ ॥

आ । हर॑यः । स॒सृ॒ज्रि॒रे । अरु॑षीः । अधि॑ । ब॒र्हिषि॑ ।
यत्र॑ । अ॒भि । स॒म्ऽनवा॑महे ॥ ५ ॥

१ B ससृज्रिरे. C D ससृजिरे. Cp स॒सृ॒जि॒रे॒ ।. We with B^h E K^m R S^m V Dc P P^2 J

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini•Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अरुषीः अरुष्यः। अरुषम् इति रूपनाम। आरोचमानाः। ङ्आङ्-पूर्वाद् रुचेर्बाहुलकाद् उषच्। टिलोपः। आङो ह्रस्वश्च। "अन्यतो ङीष्"। वृषादित्वाद् आद्युदात्तः ङ्। उक्तरूपा हरयः अधि बर्हिषि। ङ्अधिः सप्तम्यर्थानुवादी ङ्। बर्हिषि आस्तृते आ सस्रिरे आससृजिरे आसृजन्तु। इन्द्ररथम् इति शेषः। यत्र यस्मिन् बर्हिषि इन्द्रम् अभि संनवामहे अभिसंस्तुमः। ङ्नु स्तुतौ। "आ-डुत्तमस्य पिच्च" इति पित्त्वाद् धातुस्वरेण आद्युदात्तः ङ्॥

षष्ठी॥

इन्द्रा॑य॒ गावं॑ आ॒शिरं॑ दुदु॒ह्रे व॒ज्रिणे॒ मधु॑।
यत् सी॒मुप॒ह्वरे॑ वि॒दत्॥ ६॥

इन्द्रा॑य। गावः॑। आ॒ऽशिर॑म्। दुदु॒ह्रे। व॒ज्रिणे॑। मधु॑।
यत्। सी॒म्। उप॒ऽह्वरे॑। वि॒दत्॥ ६॥

वज्रिणे वज्रयुक्ताय इन्द्राय गावो मधु मधुरम् आशिरम् आश्रयण-साधनं पयः दुदुह्रे दुहते। ङ्दुह प्रपूरणे। "बहुलं छन्दसि" इति लिटि रुट्। वचनव्यत्ययः। प्रत्ययस्वरेण अन्तोदात्तः। यद्वा इरेच इकारलोपश्छान्दसः। चित्त्वाद् अन्तोदात्तः ङ्। यत् यदा उपह्वरे समीपे वर्तमानं मधु मधुवत् स्वादुभूतं सोमं सीम् सर्वतः विदत् स इन्द्रो लभते। ङ्विदृ लाभे। लृदित्त्वाद् अङ्। "बहुलं छन्द-सि०" इति अडभावः। "निपातैर्यद्यदि०" इत्यादिना निघातप्रतिषेधः। प्रत्ययस्वरेण अन्तोदात्तः ङ्॥

[इति] तृतीयेनुवाके पञ्चमं सूक्तम्॥

"आ तू न इन्द्र मद्यक्" इति सूक्तस्य अतिरात्रे मध्यमे रात्रिप-र्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियोग उक्तः॥

तत्र प्रथमा॥

आ तू न॑ इन्द्र म॒द्र्य॑ग्घुवा॒नः सोम॑पीतये।
हरि॑भ्या याह्यद्रिवः॥ १॥

1 S' कित्वा०.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

आ । तु । नः । इन्द्र । मद्यक् । हुवानः । सोमऽपीतये ।
हरिऽभ्याम् । याहि । अद्रिऽवः ॥ १ ॥

हे अद्रिवः । अद्रिरिति वज्रनाम । वज्रवन् इन्द्र हुवानः हूयमान मद्यक् मदभिमुखः सन् नः अस्मदीये यज्ञे सोमपीतये सोमपानाः [हरिभ्याम्] आ याहि आगच्छ । ॥ मद्यग् इति । माम अञ्चतेः "ऋत्विग्दधृक्०" इत्यादिना क्विन् प्रत्ययः । "प्रत्ययोत्तरपदयोश्च" असच्छब्दस्यैकवचने मपर्यन्तस्य मादेशः । "विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चति प्रत्यये" इति टेः अद्रि इत्यादेशः । "अद्रिसध्योरन्तोदात्तनिपातनं त्स्वरनिवृत्त्यर्थम्" इति वचनाद् अञ्चादेशोऽन्तोदात्तः । यणादेशे "उदात्तस्वरितयोर्यणः०" इति यणः स्वरितत्वम् । "क्विन्प्रत्ययस्य कु इति कुत्वम् ॥ ॥

द्वितीया ॥

सत्तो होता न ऋत्वियस्तिस्तिरे बर्हिरानुषक् ।
अयुज्रन् प्रातरद्रयः ॥ २ ॥

सत्तः । होता । नः । ऋत्वियः । तिस्तिरे । बर्हिः । आनुषक् ।
अयुज्रन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

हे इन्द्र नः अस्मदीये यज्ञे होता एतन्नामक ऋत्विक् ऋत्वियः प्रकालः सन् । ॥ "छन्दसि घस्" इति घस् । यणादेशः । यस्वरः ॥ । सत्तः निषण्णोभूत् । ॥ कर्तरि क्तः । सर्वविधे छन्दसि विकल्पितत्वाद् निष्ठानत्वाभावः ॥ । तथा बर्हिः वेदे आनुषक् अनुषक्तं परस्परसंबद्धं यथा भवति तथा तिस्तिरे स्तीर्णमभूत् । ॥ स्तृञः कर्मणि लिटि [रूपम्] । "ऋत इद्धातोः" इत्त्वम् । द्विर्वचनम् । "शर्पूर्वाः खयः" इति तकारस्य शेषः "लिटस्तझयोरेशिरेच्" इति एश् इत्यादेशः ॥ । एवं प्रातः प्रातःसवने अद्रयः ग्रावाणः सोमाभिषवार्थम् अयुज्रन् संगता अभूवन् ।

1 S' om. °नत्वा°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीया ॥

इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद।
वीहि शूर पुरोलाशम् ॥ ३ ॥

इमा। ब्रह्म। ब्रह्मऽवाहः। क्रियन्ते। आ। बर्हिः। सीद।
वीहि। शूर। पुरोलाशम् ॥ ३ ॥

हे ब्रह्मवाहः। ब्रह्मणा मन्त्रेण स्तोत्ररूपेण प्राप्यत इति ब्रह्मवाहाः। तस्य संबोधनम्। तादृश इन्द्र तुभ्यम् इमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राणि अस्माभिः क्रियन्ते। अतस्तदर्थं बर्हिः आ सीद उपविश। हे शूर शौर्योपेत इन्द्र आसन्नस्त्वं पुरोलाशम् अस्माभिर्दीयमानं वीहि भक्षय ॥

चतुर्थी ॥

ररन्धि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन्।
उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४ ॥

ररन्धि। सवनेषु। नः। एषु। स्तोमेषु। वृत्रऽहन्।
उक्थेषु। इन्द्र। गिर्वणः ॥ ४ ॥

हे गिर्वणः गीर्भिः स्तुतिभिर्वननीय इन्द्र हे वृत्रहन् वृत्रस्य हन्तः हे इन्द्र नः अस्माकं सवनेषु त्रिष्वपि एषु क्रियमाणेषु स्तोमेषु स्तोत्रेषु उक्थेषु शस्त्रेषु च ररन्धि रमस्व। ☒ रमतेर्लोटि "बहुलं छन्दसि" इति शपः श्लुः। "वा छन्दसि" इति हेः पित्त्वेन ङित्त्वाभावाद् "अङितश्च" इति हेर्धिः ☒ ॥

पञ्चमी ॥

मतयः सोमपामुरुं रिहन्ति शवसस्पतिम्।
इन्द्रं वत्सं न मातरः ॥ ५ ॥

---

१ C K[m] पुरोडाशम्. P पुरोडाशम्। K V पुरोळाशम्. We with B[h] D E R S[m] Cs P[3] J Cp.

1 S' ब्रह्मा. 2 S' om. °भावा°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मतयः । सोमऽपाम् । उरुम् । रिहन्ति । शवसः । पतिम् ।
इन्द्रम् । वत्सम् । न । मातरः ॥ ५ ॥

मतयः अस्माभिः क्रियमाणाः स्तुतयः । ☒मन ज्ञाने इत्यस्मा
कर्मणि "मन्त्रे वृष०" इत्यादिना क्तिन्नुदात्तः☒ । उरुम् महान्
सोमपाम् सोमस्य पातारं शवसः बलस्य पतिम् स्वामिनम् इन्द्रं रिह
न्ति लिहन्ति प्राप्नुवन्ति । तत्र दृष्टान्तः । वत्सं न मातरः यथा व
मातरो गावो लिहन्ति तद्वत् ॥

षष्ठी ॥

स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे ।
न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥

सः । मन्दस्व । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा । महे ।
न । स्तोतारम् । निदे । करः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र स तथाविधस्त्वं तन्वा तव शरीरेण निमित्तेन शरीरबल
अन्धसः अन्नस्य सोमलक्षणस्य पानेन मन्दस्व हृष्टो भव । ☒मदे
मोदार्थस्य लोटि रूपम् । नात्र हिशब्दयोगाद् निघातप्रतिषेधः । हेर
समुच्चयार्थत्वात्☒ । [महे राधसे] धनाय प्रभूतधनार्थं च । हर्ष
णस्य प्रयोजनद्वयम् । हृष्टस्येन्द्रस्य शरीरवृद्धिः हविःप्रदातुर्यजमानस्य ध
नलाभश्च हि । किं च ते स्तोतारं मां निदे परकृतनिन्दायै । ☒सं
पदादिलक्षणः क्विप् । आगमानुशासनस्य अनित्यत्वान्नुमभावः☒ ।
करः नाकार्षीः । ☒करोतेर्लुङि श्लेरङ्☒ ॥

सप्तमी ॥

वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो जरामहे ।
उत त्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

वयम् । इन्द्र । त्वाऽयवः । हविष्मन्तः । जरामहे ।

१ P P त्वायऽवः । We with J.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

उत। त्वम्। अस्मऽयुः। वसो इति ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वायवः त्वां कामयमाना वयं हविष्मन्तः दित्सितेन सोमलक्षणेन हविषा तद्वन्तः सन्तो जरामहे त्वां स्तुमः। ☒ त्वायव इति। इच्छार्थे क्यचि मपर्यन्तस्य त्वादेशे "क्याच्छन्दसि" इति उप्रत्यये त्वद्यव इति प्राप्तौ "युष्मदस्मदोरनादेशे" इति अविभक्तावपि हलादौ व्यत्ययेन आत्वम्। प्रत्ययस्वरः ☒। उत अपि च हे वसो सर्वस्य वासक इंन्द्र त्वम् अस्मयुः अभिमतप्रदानाय अस्मान् कामयिता भव ॥

अष्टमी ॥

मारे अस्मद् वि मुमुचो हरिप्रियार्वाङ् याहि।
इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥

मा। आरे। अस्मत्। वि। मुमुचः। हरिऽप्रिय। अर्वाङ्। याहि।
इन्द्र। स्वधाऽवः। मत्स्व। इह ॥ ८ ॥

हे हरिप्रिय। हरी एतन्नामानावश्वौ प्रियौ यस्य स तथोक्तः। तस्य संबोधनम्। अस्मत् अस्मत्तः आरे दूरे मा वि मुमुचः। हरिप्रियेत्युक्तवाद् रथयुक्तावश्वौ मा विमोचय किं तु रथारूढ एव अर्वाङ् अस्मदभिमुखं याहि आगच्छ। आगत्य च हे स्वधावः हविर्लक्षणेनान्नेन तद्वन्निन्द्र इह अस्मिन् देवयजने मत्स्व सोमपानेन हृष्टो भव। ☒ मदि स्तुतीत्यादि। अस्य लोटि "बहुलं छन्दसि" इति विकरणस्य लुक्। आमन्त्रितस्य अविद्यमानवत्त्वाद् अनिघातः ☒ ॥

नवमी ॥

अर्वाञ्चं त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिना।
घृतस्नू बर्हिरासदे ॥ ९ ॥

अर्वाञ्चम्। त्वा। सुऽखे। रथे। वहताम्। इन्द्र। केशिना।
घृतस्नू इति घृतऽस्नू। बर्हिः। आऽसदे ॥ ९ ॥

1 S' त्वा त्वायव इति. 2 S' बहुलं छंदसि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र त्वा त्वां सुखे शरीरापीडनेन सुखकरे रथे केशिना केश
न्तौ स्कन्धप्रदेशे लम्बमानकेशयुक्तौ घृतस्नू श्रमजनितस्वेदोदकस्राविणा
श्वौ आसदे आसदनीयं बर्हिः अर्वाञ्चम् अभिमुखं वहताम् प्राप
ताम् । घृतस्नू इति । घृतशब्दात् ष्णु प्रस्रवणे इत्यस्मात् संपद
दिलक्षणः क्विप् । घृतस्य स्नु स्रवणं ययोस्ताविति बहुव्रीहौ पूर्वपदप्र
तिस्वरेण मध्योदात्तः । आसदे । कृत्यार्थे केन् प्रत्ययः । नित्स्वरः ।
दुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥

[इति] तृतीयेनुवाके षष्ठं सूक्तम् ॥

"उप नः सुतमा गहि" इति सूक्तस्य अतिरात्र एव मध्यमे
त्रिपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

उप॑ नः सु॒तमा ग॑हि॒ सोम॑मिन्द्र॒ गवा॑शिरम् ।
हरि॑भ्यां॒ यस्ते॑ अस्म॒युः ॥ १ ॥

उप॑ । नः॒ । सु॒तम् । आ । ग॒हि॒ । सोम॑म् । इ॒न्द्र॒ । गोऽआ॑शिरम् ।
हरि॑ऽभ्याम् । यः । ते॒ । अ॒स्म॒ऽयुः ॥ १ ॥

हे इन्द्र नः अस्मदीयं सुतम् अभिषुतं गवाशिरम् गव्यं पयः आ
यणसाधनं यस्य तम् । आङ्पूर्वात् श्रीणातेः[1] क्विपि "अपस्पृ
धाम् आनृचुः०" इत्यादिना शिर्[2] इत्यादेशः । बहुव्रीहौ पूर्वपद
रः । तं सोमं प्रति उपा गहि समीपे आगच्छ । यतः हरिभ्या
अश्वाभ्यां युक्तः ते तव रथं[3] अस्मयुः अस्मान् कामयमानो वर्तते ॥

द्वितीया ॥

तमि॑न्द्र मद॒मा ग॑हि॒ बर्हि॑ष्ठां ग्रावभिः सु॒तम् ।
कु॒विन्नु॑ अ॒स्य तृ॒प्णवः॑ ॥ २ ॥

तम् । इ॒न्द्र॒ । मद॑म् । आ । ग॒हि॒ । बर्हि॑ष्ठाम् । ग्रावऽभिः । सु॒त
कु॒वित् । नु । अ॒स्य॒ । तृ॒प्णवः॑ ॥ २ ॥

1 S' शृणोतेः. 2 S' शिर. 3 S' यो रथः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र तं प्रसिद्धं मदम् मदकरं [बर्हिष्ठाम् बर्हिषि स्थितं] ग्रावभिः पाषाणैः सुतम् अभिषुतं सोमम् अभिलक्ष्य आ गहि आगच्छ। नु क्षिप्रम् अस्य सोमस्य पानेन कुवित्। बहुनामैतत्। प्रभूतं यथा भवति तथा तृप्णवः तृप्तो भव। ✠तृप प्रीणने इत्यस्य लेटि अडागमः। व्यत्ययेन श्नुविकरणः ✠॥

तृतीया॥

इन्द्रमित्था गिरो ममाच्छागुरिषिता इतः।
आवृते सोमपीतये॥ ३॥

इन्द्रम्। इत्था। गिरः। मम। अच्छ। अगुः। इषिताः। इतः।
आऽवृते। सोमऽपीतये॥ ३॥

[इन्द्रम् अच्छ इन्द्रम् अभिलक्ष्य मम गिरः][1] स्तुतिरूपा वाचः इषिताः अस्माभिः प्रेरिताः सत्यः इतः अस्माद् देवयजनसकाशाद् इत्था इत्थम् उच्चार्यमाणप्रकारेण अगुः प्राप्ताः। ✠इदमशब्दात् "था हेतौ च च्छन्दसि" इति व्यत्ययेन था प्रत्ययः। इदम "एततौ रथोः" इति इत् इत्यादेशः। प्रत्ययस्वरः ✠। किमर्थम्। आवृते आवर्तनाय असद्यज्ञं प्रति आगमनाय। ✠वृतु वर्तने। अस्य संपदादिलक्षणः क्विप्। प्रादिसमासः। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ✠। आवृत्तिरपि किमर्थेति तत्राह। सोमपीतये सोमपानाय॥

चतुर्थी॥

इन्द्रं सोमस्य पीतये स्तोमैरिह हवामहे।
उक्थेभिः कुविदागमत्॥ ४॥

इन्द्रम्। सोमस्य। पीतये। स्तोमैः। इह। हवामहे।
उक्थेभिः। कुवित्। आऽगमत्॥ ४॥

इन्द्रं देवं सोमस्य पीतये पानाय इह अस्मिन् यज्ञे स्तोमैः त्रिवृत्प-

1 S' omits the text of this mantra and the portion of the commentary enclosed within brackets.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ऋदशादिस्तोमसाध्यैः स्तोत्रैः उक्थेभिः उक्थैः आज्यमउगादिशस्त्रसा
भिः स्तुतिभिश्च हवामहे आह्वयामः । स च आहूत इन्द्रः कुवित्
हुवारम् आगमत् अस्मद्यज्ञं प्रति आगच्छतु । ॒गमेर्लेटि अ
गमः । कुविद्योगाद् अनिघातः । "आगमा अनुदात्ताः" इति
टोनुदात्तत्वाद् धातुस्वरः । "तिङि चोदात्तवति" इति गतेर्निघातः ॒

पञ्चमी ॥

इन्द्र सोमाः सुता इमे तान् दधिष्व शतक्रतो ।
जठरे वाजिनीवसो ॥ ५ ॥

इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतो इति शतऽक्र
जठरे । वाजिनीवसो इति वाजिनीऽवसो ॥ ५ ॥

हे इन्द्र इमे ग्रहचमससंस्थिताः सोमाः सुताः त्वदर्थम् अभिषवा
संस्कृताः हे शतक्रतो बहुकर्मन् हे वाजिनीवसो अन्नधन । यद्वा व
अन्नं फलरूपम् आस्विति वाजिन्यः क्रियास्तासां वासक इन्द्र । ॒
जशब्दान्मत्वर्थीय इनिः । "क्रन्नेभ्यः०" इति ङीप् ॒ । तासां
सो । ॒"संबुद्धौ च" इति गुणः ॒ । तान् त्वदर्थम् अ
षुतान् सोमान् जठरे दधिष्व धारय ॥

षष्ठी ॥

विद्मा हि त्वा धनंजयं वाजेषु दधृषं कवे ।
अधा ते सुम्नमीमहे ॥ ६ ॥

विद्म । हि । त्वा । धनम्ऽजयम् । वाजेषु । दधृषम् । कवे ।
अध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हे कवे क्रान्तप्रज्ञ इन्द्र त्वा त्वां वाजेषु संग्रामेषु दधृषम् अति
शत्रुधर्षकं धनंजयम् शत्रुधनस्य जेतारं विद्म जानीमः । अध अतः
रणात् ते तव सुम्नम् सुखं सुखकरं धनं वा ईमहे याचामहे ।

1 S' वाजिनः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

नंजयम् इति। जि जये इत्यस्माद् धन उपपदे "संज्ञायां भृतृवृजि०" इति खच्। "अरुर्द्विषदजन्तस्य०" इति मुम् आगमः। दधृषम् इति। धृषेर्यङुगन्तात् पचाद्यचि "यङोऽचि च" इति यङो लुक्। लघूपधगुणे प्राप्ते "न धातुलोपे०" इति तस्य प्रतिषेधः ॥

सप्तमी ॥

इममिन्द्र गवाशिरं यवाशिरं च नः पिब।
आगत्या वृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥

इमम्। इन्द्र। गोऽआशिरम्। यवऽआशिरम्। च। नः। पिब।
आऽगत्य। वृषऽभिः। सुतम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र गवाशिरम्। विकारे प्रकृतिशब्दः। गव्याख्याशीर्द्रव्योपेतं तथा यवाशिरं च यवलक्षणमिश्रणद्रव्योपेतं वृषभिः वर्षकैर्ग्रावभिः सुतं नः अस्मदीयम् इमं सोमम् आगत्य अस्मदभिमुखं प्राप्य पिब पानं कुरु। गवाशिरं यवाशिरम् इत्युभयत्र आङ्पूर्वस्य श्रीणातेः क्विपि "अपस्पृधेथाम् आनृचुः०" इत्यादिना शिर् इत्यादेशः। बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥

अष्टमी ॥

तुभ्येदिन्द्र स्व ओक्ये३ सोमं चोदामि पीतये।
एष रारन्तु ते हृदि ॥ ८ ॥

तुभ्य। इत्। इन्द्र। स्वे। ओक्ये। सोमम्। चोदामि। पीतये।
एषः। रारन्तु। ते। हृदि ॥ ८ ॥

हे इन्द्र तुभ्य [इत्] तुभ्यमेव। "सुपां सुलुक्०" इति सुपो लुक्। पीतये पानार्थं स्वे स्वीये ओक्ये ओकसि स्थाने जठरे। वस्वादित्वात् स्वार्थिको यत्। सोमं पीतये पानाय चोदामि प्रेरयामि। स एष पीतः सोमः ते तव हृदि हृदये रारन्तु अत्यर्थं रमताम्। रमु क्रीडायाम् इत्यस्य यङुकि लोटि सर्वविधी-

1 S' °शिरद्°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

नां छन्दसि विकल्पितत्वाद् अभ्यासस्य नुगभावः । संहितायाम् "अ
षामपि दृश्यते" इति अभ्यासस्य दीर्घः ॥

नवमी ॥

त्वां सुतस्य पीतये प्रत्नमिन्द्र हवामहे ।
कुशिकासो अवस्यवः ॥ ९ ॥

त्वाम् । सुतस्य । पीतये । प्रत्नम् । इन्द्र । हवामहे ।
कुशिकासः । अवस्यवः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र प्रत्नम् पुरातनं त्वां सुतस्य अभिषुतस्य सोमस्य पीतये
नाय कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्ना वयम् अवस्यवः रक्षाकामाः स
हवामहे आह्वयामः । ॥ कुशिकासो अवस्यव इत्यत्र संहिता
"अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवन्त्ववस्युषु च" इति एङः प्रकृतिभावः

[इति] तृतीयेनुवाके सप्तमं सूक्तम् ॥

"अश्वावति प्रथमः" इति सूक्तस्य अतिरात्रे ऋतौ मध्यमे रात्रिप
ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनियोग उक्तः । अस्यान्तिमा "बर्हिर्वा यत्"
इत्येषा परिधानीया ॥

तत्र प्रथमा ॥

अश्वावति प्रथमो गोषु गच्छति सुप्रावीरिन्द्र मर्त्यस्तवोतिभिः ।
तमित् पृणक्षि वसुना भवीयसा सिन्धुमापो यथाभितो विचेतसः ॥

अश्वऽवति । प्रथमः । गोषु । गच्छति । सुप्रऽअवीः । इन्द्र । मर्त्यः ।
व । ऊतिऽभिः ।

तम् । इत् । पृणक्षि । वसुना । भवीयसा । सिन्धुम् । आपः । यथा ।
भितः । विऽचेतसः ॥ १ ॥

हे इन्द्र यो मर्त्यस्तवोतिभिः रक्षाभिः सुप्रावीः सुष्ठु रक्षितो भ
स मर्त्यः अश्वावति बहुभिरश्वैस्तद्वति युद्धे यद्वा बह्वश्वोपेते जने ।
श्ववत्सु इत्यर्थः । तेषु प्रथमः मुख्यः सन् गच्छति मुख्यो भवति ।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

था गोषु गोमत्सु प्रथमो गच्छति। बहुपशुको भवतीत्यर्थः। त्वमपि भवीयसा बहुतरेण भवितृतमेन वा। बहुभावं प्राप्नुवता। ॥ भवितृशब्दात् "तुश्छन्दसि" इति ईयसुन्। "तुरिष्ठेमेयःसु" इति तृलोपः ॥। वसुना धनेन अभितः तमित् तमेव पुरुषं पृणक्षि संपृक्तं करोषि। ॥ पृची संपर्के। रौधादिकः ॥। तत्र दृष्टान्तः। यथा विचेतसः। विशिष्टज्ञानसाधना आपः यथा अभितः सिन्धुम् समुद्रं पूरयन्ति तद्वत्॥

द्वितीया॥

आपो न देवीरुप यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः।
प्राचैर्देवासः प्र णयन्ति देवयुं ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव॥ २॥

आपः। न। देवीः। उप। यन्ति। होत्रियम्। अवः। पश्यन्ति। विऽततम्। यथा। रजः।
प्राचैः। देवासः। प्र। नयन्ति। देवऽयुम्। ब्रह्मऽप्रियम्। जोषयन्ते। वराःऽइव॥ २॥

हे इन्द्र होत्रियम् होत्रार्हं त्वाम् आपो न देवीः द्योतमाना आपो यथा उपयन्ति उपगच्छन्ति निम्नं प्रदेशं समुद्रादिकं वा एवम् उप यन्ति त्वाम् उपगच्छन्ति। सामर्थ्यात् स्तुतयः स्तोतारो वेति लभ्यते। तथा अवः पश्यन्ति अवः अवस्तात् पश्यन्ति। तव स्वरूपं द्रष्टुम् अशक्ता इत्यर्थः। तत्र दृष्टान्तः। [यथा] विततम् विस्तृतं रजः। ॥ ज्योती रज उच्यत इति निरुक्तम्[४.१९]॥। सर्वतो व्याप्तं सावित्रं तेजो यथा द्रष्टुम् अशक्ता अवस्तात् पश्यन्ति तद्वत्। किं च देवासः स्तोतार ऋत्विजः त्वां प्राचैः प्राचीनं प्र णयन्ति वेद्यभिमुखं गमयन्ति। यद्वा त्वदर्थं सोमम् अग्निं च प्राञ्चं प्र णयन्ति। ब्रह्मप्रियम्। ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं कर्म वा। तत् प्रियं यस्य स तादृशं त्वां वरा इव यथा वराः कन्या जोषयन्ते एवम् ऋत्विजो जोषयन्ते सेवन्ते॥

1 S' भवति°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीया ॥

अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं१ वचो यतस्रुचा मिथुना या सपर्यतः ।
असंयत्तो व्रते ते क्षेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥

अधि । द्वयोः । अदधाः । उक्थ्यम् । वचः । यतऽस्रुचा । मिथुना । या
सपर्यतः ।
असंऽयत्तः । व्रते । ते । क्षेति । पुष्यति । भद्रा । शक्तिः । यजमाना
सुन्वते ॥ ३ ॥

हे ब्राह्मणाच्छंसिन् द्वयोर्हविर्धानयोश्छदिष्मतोरधि उपरि उक्थ्यम् उक्थं स्तोत्रं तद्योग्यं वचः "युजे वां ब्रह्म" [१८.३.३९] इत्यादिरूपम् द्वयोर्मध्यवर्ति तृतीयच्छदिःस्थानीयं वचः वचनम् अध्यदधाः निहितम् असि । उभे हविर्धाने विशेष्येते । यतस्रुचा यताः संबद्धाः स्रुचः ध्रु चमसादिलक्षणा यज्ञसाधनानि पात्राणि ययोस्ते तादृग्रूपे मिथुना यु लरूपेण वर्तमाने [या] ये हविर्धाने । ॥ सर्वत्र "सुपां सुलुक्" इ विभक्तेराकारः ॥ । तादृशे हविर्धाने सपर्यतः इन्द्रं पूजयतः । सो पानोचितपात्रधारणद्वारेणेति भावः । तयोरधीति पूर्वत्रान्वयः ॥ किं हे इन्द्र ते व्रते तव कर्मणि त्वदुद्देश्ये यागे यजमानः असंयत्तः व्यापारा रेष्वसंबद्धः सन् क्षेति निवसति पुष्यति आत्मानं प्रजापश्वादिना । सु त्वदर्थम् अभिषवं कुर्वते यजमानाय । ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ । भद्रा कल्याणी शक्तिः बलम् अस्तु । त्वदनुग्रहाद् इति शेषः ॥ अयं म ऐतरेयब्राह्मणे व्याख्यातः । "अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वच इति । द्व "ह्येतत् तृतीयं छदिरधिनिधीयते ॥ उक्थ्यं वच इति यदाह यज्ञियं वै "मौक्थ्यं वचो यज्ञमेवैतेन समर्धयति ॥ यतस्रुचा मिथुना या स "तः ॥ असंयत्तो व्रते ते क्षेति पुष्यतीति । यदेवादः पूर्वे यत्तवत् प "आह तदेवैतेन शान्त्या शमयति ॥ भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वत "त्याशिषम् आशास्ते" इति [ऐ०ब्रा०१.२९] ॥

1 S' तदाह.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

चतुर्थी ॥

आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय इद्ब्राह्मयः शम्या ये सुकृत्यया।
सर्वं पणेः समविन्दन्त भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा पशुं नरः ॥ ४ ॥

आत्। अङ्गिराः। प्रथमम्। दधिरे। वयः। इद्ब्रऽअह्मयः। शम्या। ये। सुऽकृत्यया।
सर्वम्। पणेः। सम्। अविन्दन्त। भोजनम्। अश्वऽवन्तम्। गोऽमन्तम्। आ। पशुम्। नरः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र अङ्गिराः अङ्गिरसः। [1]"सुपां सुलुक्०" इत्यादिना जसः सुः[1]। प्रथमम् अग्रतो वयः हविर्लक्षणम् अन्नम् आत् अनन्तरमेव यदा पणिभिर्गावोऽपहृतास्तदानीमेव दधिरे अधारयन् त्वदर्थं संपादितवन्तः। कीदृशा अङ्गिरसः। ये सुकृत्यया कृतिः करणं व्यापारः शोभनव्यापारोपेतेन शम्या। कर्मनामैतत्। कर्मणा अग्निष्टोमादिलक्षणेन निमित्तेन इद्ब्राह्मयः प्रज्वलिताहवनीयाद्यग्निमन्तस्ते नरः नेतारः अङ्गिरसः पणेः एतन्नामकस्यासुरस्य सर्वम् यद्यद् अपहृतम् आसीत् तत् सर्वं भोजनम् धनं समविन्दन्त समलंभन्त। भोजनं विशिनष्टि। अश्वावन्तम् बहुभिरश्वैर्युक्तं गोमन्तम् बह्वीभिर्गोभिर्युक्तम्। आ इति चार्थे। पशुम् आ उक्ताश्वगोव्यतिरिक्तम् अजाव्यादि अन्यत् पशुजातं च समविन्दन्त ॥

पञ्चमी ॥

यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्ततेः ततः सूर्यो व्रतपा वेन आजनि।
आ गा आजदुशना काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे ॥ ५ ॥

यज्ञैः। अथर्वा। प्रथमः। पथः। ततेः। ततः। सूर्यः। व्रतऽपाः। वेनः। आ। अजनि।
आ। गाः। आजत्। उशना। काव्यः। सचा। यमस्य। जातम्। अमृतम्। यजामहे ॥ ५ ॥

---

१ P अविदन्त। Cp अविंदत। We with P² J.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अथर्वा एतन्नामा महर्षिः यज्ञैः इन्द्रम् उद्दिश्य क्रियमाणैर्यागैः धनैः प्रथमः सूर्यादिभ्यः पूर्वभूतः सन् पथः अपहृतानां गवां मा तते विस्तारितवान् । ज्ञातवान् इत्यर्थः । ततः अनन्तरं वेनः क सूर्यो व्रतपाः गवानयनकर्मणः पालयिता आजनि प्रादुरभूत् । अन्ध राविष्टानां गवां प्रकाशकोभूद् इत्यर्थः । अनन्तरं काव्यः कवेः पुत्र शना भृगुः सचा इन्द्रसहायभूतः सन् गाः आजत् आभिमुख्येन ग्नोत् । यमस्य सर्वनियन्तुः सूर्यस्य प्रयोजनाय जातम् प्रादुर्भूतम् वा यमस्य यमात् नियन्तुरीश्वरात् जातम् अमृतम् अमरणधर्माणम् यजामहे पूजयामः ॥

षष्ठी ॥

बर्हिर्वा यत् स्वपत्याय वृज्यतेऽर्को वा श्लोकमाघोषते दिवि ।
ग्रावा यत्र वदति कारुरुक्थ्य१स्तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यति ॥ ६

बर्हिः । वा । यत् । सुऽअपत्याय । वृज्यते । अर्कः । वा । श्लोकम् । आ
षते । दिवि ।
ग्रावा । यत्र । वदति । कारुः । उक्थ्यः । तस्य । इत् । इन्द्रः । अभि
त्वेषु । रण्यति ॥ ६ ॥

यत् यस्य यज्ञस्य संबन्धि बर्हिः स्वपत्याय शोभनापत्याय फलाय य त्राणां शोभनायतनाय वा वृज्यते छिद्यते । आस्तीर्यत इत्यर्थः । च्छब्दयोगाद् अनिघातः ॅ । अर्को वा अर्चनसाधनमन्त्रोपेतो च श्लोकम् । वाङ्नामैतत् । वागात्मकं शस्त्रादिकं यत् यत्र दिवि मा माने यज्ञे आघोषते उच्चारयति । ॅ अत्रापि यच्छब्दोऽनुव तद्योगाद् अनिघातः ॅ । यत्र च यज्ञे ग्रावा अभिषवसाधन षाणः कारुरुक्थ्यः । लुप्तोपमम् एतत् । उक्थार्हः स्तोतेव वदति करोति । तस्येत् तादृशस्यैव यज्ञस्य अभिपित्वेषु समीपदेशेषु इन्द्रो रण्यति रमते । उक्तलक्षणो यागः अस्मदर्थं भविष्यतीति हर्षशब्द

१ BhBCDcCs ३ for १. R has no kampa. We with DEKmKm S.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ति वा। ॒रमु क्रीडायाम्। व्यत्ययेन श्यन् परस्मैपदं च। अन्त्यविकारश्छान्दसः। यद्वा रण शब्दार्थः। व्यत्ययेन श्यन्॒ ॥

सप्तमी ॥

प्रोग्रां पी॒तिं वृष॑ण इ॒यर्मि॑ स॒त्यां प्र॒यै सु॒तस्य॑ हर्यश्व॒ तुभ्य॑म्।
इन्द्र॒ धेना॑भिरि॒ह मा॑दयस्व धी॒भिर्वि॒श्वाभि॒: शच्या॑ गृ॒णान॑: ॥ ७ ॥

प्र। उ॒ग्राम्। पी॒तिम्। वृष॑णे। इ॒यर्मि॑। स॒त्याम्। प्र॒ऽयै। सु॒तस्य॑। हरि॑ऽअश्व। तुभ्य॑म्।
इन्द्र॑। धेना॑भिः। इ॒ह। मा॒द॒य॒स्व॒। धी॒भिः। वि॒श्वाभिः। शच्या॑। गृ॒णा॒नः ॥७॥

हे हर्यश्व हरिनामकाश्वोपेत इन्द्र वृष्णे अभिमतफलवर्षित्रे प्रयै प्रकृष्टगमनाय तुभ्यं सुतस्य अभिषुतस्य सोमरसस्य उग्राम् उद्गूर्णबलां सत्याम् अवितथसामर्थ्यां पीतिम् पानं प्रेयर्मि प्रेरयामि। हे इन्द्र त्वं च इह अस्मिन् यज्ञे धेनाभिः प्रीणयित्रीभिः विश्वाभिः सर्वाभिः धीभिः स्तुतिभिस्तदात्मकैः कर्मभिः। यद्वा धेनेति वाङ्नाम। धीपूर्विकाभिः स्तुतिभिः शच्या। कर्मनामैतत्। कर्मणा यागेन निमित्तेन बलेन वा गृणानः स्तूयमानो मादयस्व हृष्टो भव ॥

[इति] तृतीयेनुवाके अष्टमं सूक्तम् ॥

"योगेयोगे तवस्तरम्" इति चत्वारि सूक्तानि अतिरात्रे क्रतौ तृतीये रात्रिपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे[1] विनियुक्तानि। तत्र आद्यौ तृचौ स्तोत्रियानुरूपौ। "उत्तम आरोहोसि" इत्यारभ्य सूत्रितं वैताने। "योगेयोगे तवस्तरम [२०.२६.१] युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषम [२०.२६.४] "इति स्तोत्रियानुरूपौ। अपाः पूर्वेषाम [२०.३२.३] इति परिधानीया। "ऊती शचीवः [२०.३३.३] इति याज्या" इति [वै० ४.२] ॥

अत्रापि "ऊर्ध्वं सर्वत्र त्रीणि सूक्तानि। अन्त्यं[3] पच्छः पर्यासः" इति [वै० ४.२] सूत्रितत्वाद् "यदिन्द्राहम्" इत्युत्तरेषां त्रयाणां सूक्तानाम् अत्रैव

१ P पीतिम्. We with P[2] J.

1 S' om. °शस्त्रे. 2 S' om. आरो°. 3 S' सूक्तान्यंतः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीयपर्याये ब्रह्मशस्त्रे विनियोग उपपन्नः । अत एव "प्र ते महे" सूक्तस्य अन्तिमा "अपाः पूर्वेषाम् [२०.३२.३] इत्येषा ऋक् परि नीया" इति सूत्रितम् [वै० ४.२] ॥

तत्र प्रथमा ॥

योगे॑योगे त॒वस्त॑रं॒ वाजे॑वाजे हवामहे ।
सखा॑य॒ इन्द्र॑मू॒तये॑ ॥ १ ॥

योगे॑ऽयोगे । त॒वः॒ऽत॑रम् । वाजे॑ऽवाजे । ह॒वा॒म॒हे॒ ।
सखा॑यः । इन्द्र॑म् । ऊ॒तये॑ ॥ १ ॥

योगेयोगे शत्रुसेनादेः संगमेसंगमे सति तत्तद्यागकर्मणः संप्राप्तौ वा । ⧗युजिर् योगे । "हलश्च" इति घञ् । "चजोः कु ण्ण्यतोः" इति कुत्वम् । आद्युदात्तत्वम् । "नित्यवीप्सयोः" इति प्सायां द्विर्भावे सति आम्रेडितानुदात्तत्वम् ⧗ । तवस्तरम् अति बलवन्तम् इन्द्रम् । ⧗तवस्शब्दाद् "अस्मायामेधा०" इति र्थीयो विनिः । तस्य छान्दसो लोपः ⧗ । सखायः सखिभूता यम् ऊतये रक्षणाय हवामहे आह्वयामः । तथा वाजेवाजे अन्नेऽन्ने दायदा अन्नं लब्धव्यं भवति तदातदा उक्तमहिमोपेतम् इन्द्रं हवामहे

द्वितीया ॥

आ घा॑ गम॒द् यदि॒ श्रव॑त्सह॒स्रिणी॑भिरू॒तिभिः॑ ।
वाजे॑भि॒रुप॑ नो॒ हव॑म् ॥ २ ॥

आ । घ॒ । ग॒म॒त् । यदि॑ । श्रव॑त् । स॒ह॒स्रिणी॑भिः । ऊ॒तिऽभिः॑ ।
वाजे॑भिः । उप॑ । नः॒ । हव॑म् ॥ २ ॥

स इन्द्रः यदि नो हवम् आह्वानं श्रवत् शृणुयात् । ⧗इ लेंट्यडागमः ⧗ । तर्हि सहस्रिणीभिः सहस्रसंख्यायुक्ताभिः ऊ रक्षाभिः वाजेभिः वाजैरन्नैश्च सह । घेति प्रसिद्धौ । उपा गमत् उ च्छेदेव । ⧗गमेर्लेंट्यडागमः । "इतश्च लोपः०" इति इकारलो

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यद्वा छान्दसे लुङि "पुषादिद्युताद्यृदितः परस्मैपदेषु" इति च्लेः अङ् आदेशः। "बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपि" इति अडभावः ॥

तृतीया ॥

अनु॑ प्र॒त्नस्यौक॑सो हु॒वे तु॑वि॒प्रति॑ं नर॑म्।
यं ते॒ पूर्वे॑ पि॒ता हु॒वे ॥ ३ ॥

अनु॑। प्र॒त्नस्य॑। ओक॑सः। हु॒वे। तु॒वि॒ऽप्रति॑म्। नर॑म्।
यम्। ते॒। पूर्वे॑म्। पि॒ता। हु॒वे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र प्रत्नस्य पुरातनस्य ओकसः स्वर्गाख्यस्य स्थानस्य अधिपतिं तुविप्रतिम् बहूनां योद्धॄणां प्रतिनिधिभूतं नरम् नेतारं त्वाम् अनु आनुलोम्येन हुवे आह्वयामि। यं ते त्वां पूर्वम् पूर्वकाले पिता मदीयस्तातः स्वाभिमतसिद्धये हुवे आहूतवान्। तम् इन्द्रं हुवे इति पूर्वत्र संबन्धः। ह्वेञो लिटि "बहुलं छन्दसि" इति संप्रसारणपरपूर्वत्वे। द्विर्वचनप्रकरणे "छन्दसि वेति वक्तव्यम्" इति द्विर्वचनाभावः। यङ्लुगयोगाद् अनिघातः। प्रत्ययस्वरः। पूर्वस्य तु पादादित्वाद् अनिघातः ॥

चतुर्थी ॥

युञ्जन्ति॑ ब्र॒ध्नम॑रु॒षं चर॑न्तं॒ परि॑ त॒स्थुष॑ः।
रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वि ॥ ४ ॥

युञ्जन्ति॑। ब्र॒ध्नम्। अ॒रु॒षम्। चर॑न्तम्। परि॑। त॒स्थुष॑ः।
रोच॑न्ते। रो॒च॒ना। दि॒वि ॥ ४ ॥

ब्रध्नम् महान्तम्। महन्नामैतत्। अरुषम् आरोचमानं तस्थुषः स्थावरान् परि। एतज्जङ्गमानाम् अपि उपलक्षणम्। स्थावरजङ्गमानाम् उपरि चरन्तम् स्वर्गावस्थान् सूर्यात्मना वा परिचरन्तम् एवंमहानुभावम् इन्द्रं युञ्जन्ति रथे योजयन्ति। अत्र सामर्थ्यात् हरिनामकान् अ-

1 S' °पररूपत्वे. 2 S' वा सर्वेषां for वा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

श्वान् इति गम्यते । रोचना रोचनानि रथयुक्तानाम् अश्वाना
स्य च रश्मयो दिवि रोचन्ते दीप्यन्ते ॥ अयं मन्त्रः उत्तरमन्त्रे
ज्ञन्त्यस्य काम्या हरी" इति हर्यो रथयोजनाभिधानात् तदनुस
केवलेन्द्रपरतया व्याख्यातः । तदनन्तरमन्त्रे "केतुं कृण्वन्नकेतवे"
केतूपाधिकस्य इन्द्रस्याभिधानात् तदनुसारेणायं सूर्यात्मकेन्द्रपरतयापि
ख्येयः । ब्रध्नशब्दः सूर्यपर्यायः । बध्नाति नियमयति सर्वं जगद्
ब्रध्नः सूर्यः । तं रथे युञ्जन्ति हरितोऽश्वाः । अरुषं चरन्तं प
स्थुष इत्येतत् समानम् । तस्य रोचना रोचनानि रश्मिजालानि
रोचन्त इति ॥ अयं मन्त्रो ब्राह्मणे आदित्याग्निवायुलोकात्मना व्या
तः । "युञ्जन्ति ब्रध्नम् इत्याह । असौ वा आदित्यो ब्रध्नः । आ
"मेवास्मै युनक्ति । अरुषम् इत्याह । अग्निर्वा अरुषः । अग्निमे
"युनक्ति । चरन्तम् इत्याह । वायुर्वै चरन् । वायुमेवास्मै युन
"परि तस्थुष इत्याह । इमे वै लोकाः परि तस्थुषः । इमान् ए
"लोकान् युनक्ति । रोचन्ते रोचना दिवीत्याह । नक्षत्राणि वै रो
"दिवि । नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति" इति [तै० ब्रा० ३. ९. ४. २] ॥

पञ्चमी ॥

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे ।
शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥ ५ ॥

युञ्जन्ति । अस्य । काम्या । हरी इति । विऽपक्षसा । रथे ।
शोणा । धृष्णू इति । नृऽवाहसा ॥ ५ ॥

अस्य उक्तलक्षणेन्द्रस्य रथे हरी एतन्नामानावश्वौ युञ्जन्ति रथे
यन्ति सारथयः । कीदृशौ । काम्या काम्यौ कामयितव्यौ विपक्षसा
विधे पक्षसी स्वीये रथसंबन्धिनी वा ययोस्तौ तादृशौ । रथोभय
स्थितावित्यर्थः । शोणा रक्तवर्णौ धृष्णू धर्षकौ नृवाहसा नृणां सा
प्रभृतीनां वोढारौ ॥

1 S' व्याख्यातं. 2 S' om. इति केतू°, and leaves a blank space for six le
3 S' तदनुसारेणायमपि सूर्यात्मकेंद्रपरतया व्या°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

षष्ठी ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे।
समुषद्भिरजायथाः ॥ ६ ॥

केतुम्। कृण्वन्। अकेतवे। पेशः। मर्याः। अपेशसे।
सम्। उषत्ऽभिः। अजायथाः ॥ ६ ॥

हे मर्याः मरणधर्माणो मनुष्याः। अमुं सूर्यात्मकम् इन्द्रं पश्यतेति शेषः। अकेतवे प्रज्ञानरहिताय जनाय केतुम् प्रज्ञानं कृण्वन् कुर्वन् तथा अपेशसे अन्धकारावृतत्वेन रूपरहिताय पदार्थाय पेशः रूपं कृण्वन् उषद्भिः ओषकै रश्मिभिः उषोभिर्वा सह सम् अजायथाः। ॥ व्यत्ययेन मध्यमः ॥। समजायत संभूतः। एवं सूर्यात्मना संभूतम् हे मर्याः पश्यतेत्यर्थः ॥

[इति] तृतीयेनुवाके नवमं सूक्तम् ॥

"यदिन्द्राहम" इति सूक्तस्य अतिरात्रे तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियोग उक्तः ॥

तत्र प्रथमा ॥

यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत्।
स्तोता मे गोषखा स्यात् ॥ १ ॥

यत्। इन्द्र। अहम्। यथा। त्वम्। ईशीय। वस्वः। एकः। इत्।
स्तोता। मे। गोऽसखा। स्यात् ॥ १ ॥

हे इन्द्र परमैश्वर्ययुक्त यथा त्वम् एक इत् देवानां मध्ये एक एव वस्वः वासकस्य धनस्य ईशिषे [तथा यत् यदि] अहमपि एक एव वस्वः वसुनो धनस्य ईशीय ईश्वरः स्याम् तर्हि यथा तव स्तोता गोषखा स्याद् एवं मे मम स्तोतापि गोषखा स्यात्। बह्वीनां गवां स्वामी भवेत्। उपलक्षणम् एतत्। सर्वैश्वर्ययुक्तो भवतीत्यर्थः। तस्मात्

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तव स्तोतारं मां त्वत्सदृशं[1] कुर्वित्यभिप्रायः । ॥ गोषखेत्यत्र सु मादित्वात् षत्वम् । दासीभारादित्वात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरेण आद्युदात्तः ॥

द्वितीया ॥

शिक्षेयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणे ।
यद्‌हं गोपतिः स्याम् ॥ २ ॥

शिक्षेयम् । अस्मै । दित्सेयम् । शचीऽपते । मनीषिणे ।
यत् । अहम् । गोऽपतिः । स्याम् ॥ २ ॥

हे शचीपते इन्द्र अस्मै मनीषिणे मनस ईशित्रे स्तोत्रे दित्सेयम् दातुम् इच्छेयम् । ॥ दा दाने । सन् । "सनि मीमा०" इत्यादि इस्भावः । "अत्र लोपोभ्यासस्य" इति अभ्यासलोपः । वाक्यभे अनिघातः । "सस्यार्धधातुके" इति सकारस्य तत्वम् । "खरि इति चर्त्वम् ॥ । तथा शिक्षेयमपि प्रार्थितं धनं दद्यां च । ॥ क्षतिर्दानकर्मा ॥ । कदैवं स्याम् इति तत्राह । यत् यदा अहं स्तोता त्वदनुग्रहाद् गोपतिः स्यां तदा दित्सेयं शिक्षेयं च । तस ताहक्सामर्थ्यं कुर्विति भावः ॥

तृतीया ॥

धेनुष्टे इन्द्र सूनृता यजमानाय सुन्वते ।
गामश्वं पिप्युषीं दुहे ॥ ३ ॥

धेनुः । ते । इन्द्र । सूनृता । यजमानाय । सुन्वते ।
गाम् । अश्वम् । पिप्युषीं । दुहे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र सूनृता । वाङ्नामैतत् । अस्मदीया प्रियसत्यात्मिका[2] वाग् तव धेनुः दोग्ध्री गौर्भूत्वा गोवत् प्रीणयित्री भूत्वा सुन्वते सोमाभि कुर्वते यजमानाय पिप्युषी तमेव यजमानं वर्धयित्री सती गाम् अश्वं उपलक्षणम् एतत् । गवाश्वादिकं सर्वम् अभिलषितं दुहे दुग्धे । ॥

1 S' तत्सदृशं. 2 S' प्रियसत्यात्मिकारूपा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

न्दसे लिटि द्विर्वचनप्रकरणे "छन्दसि वेति वक्तव्यम्" इति वचनाद् द्विर्वचनाभावः। पिप्युषी। स्फायी ओप्यायी वृद्धौ। अस्माल्लिट्। "प्यायः पी"। "लिड्यङोश्च" इति परत्वेन द्विर्वचनात् पूर्वमेव पीभावः। पुनःप्रसङ्गविज्ञानाद् द्विर्वचनम्। अभ्यासस्य ह्रस्वः। "क्वसुश्च" इति लिटः क्वसुरादेशः। "उगितश्च" इति ङीपि कृते "वसोः संप्रसारणम्" इति संप्रसारणम्। "आदेशप्रत्यययोः" इति षत्वम्। प्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तः ॥

चतुर्थी ॥

न ते वर्तास्ति राधस इन्द्र देवो न मर्त्यः।
यद् दित्ससि स्तुतो मघम् ॥ ४ ॥

न। ते। वर्ता। अस्ति। राधसः। इन्द्र। देवः। न। मर्त्यः।
यत्। दित्ससि। स्तुतः। मघम् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव राधसः धनस्य वर्ता निवारको न। नास्त्येव। निवारणनिषेधस्य उपयोगसिद्धये निषेध्यान् संभावितान् निर्दिशति देवो न मर्त्य इति। वर्ता देवो नास्ति। वर्ता मर्त्यो मनुष्योपि नास्ति। यत् यदि स्तुतः अस्माभिः स्तुतिं प्राप्तः प्रख्यापितगुणः सन् मघम् मंहनीयं धनं दित्ससि दातुम् इच्छसि। तर्हि वर्ता न कोप्यस्ति ॥

पञ्चमी ॥

यज्ञ इन्द्रमवर्धयद् यद् भूमिं व्यवर्तयत्।
चक्राण ओपशं दिवि ॥ ५ ॥

यज्ञः। इन्द्रम्। अवर्धयत्। यत्। भूमिम्। वि। अवर्तयत्।
चक्राणः। ओपशम्। दिवि ॥ ५ ॥

यज्ञः अस्माभिरनुष्ठीयमानः इन्द्रं[1] देवम् अवर्धयत्। हविषा स्तुत्या वा अभिवृद्धम् अकरोत्। कदेत्युच्यते। यत् यदा दिवि अन्तरिक्षे मे-

1 S' या इंद्रं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

घम् ओपशम् सर्वत उपशयानं चक्राणः कुर्वन् भूमिं व्यवर्तयत् विवृ[1] वृष्ट्युदकेन उच्छूनाम् अकरोत् । वृष्टिद्वारा सस्यादिसमृद्ध्या भूमिं पुष्ट अकरोत् तदेति संबन्धः । ॒ओपशम् इति । आङुपपूर्वात् शी "अन्येष्वपि दृश्यते" इति डः॒ ॥

षष्ठी ॥

वावृधानस्य ते वयं विश्वा धनानि जिग्युषः ।
ऊतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥

ववृधानस्य । ते । वयम् । विश्वा । धनानि । जिग्युषः ।
ऊतिम् । इन्द्र । आ । वृणीमहे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ववृधानस्य वर्धमानस्य स्तुत्या वर्धमानस्य विश्वा विश्व धनानि शत्रुसंबन्धीनि जिग्युषः जितवतः । ॒जि जये । लिड्[2] चने । "सन्लिटोर्जेः[3]" इति कुत्वम् । लिटः क्वसुरादेशः । भसंज्ञ "वसोः संप्रसारणम्" इति संप्रसारणम् । "एकानुबन्धकग्रहणे न नुबन्धकस्य" इति न्यायात् । क्वसोः संप्रसारणम् इति चेद् उकारो रणसामर्थ्याद् यथा वसुग्रहणं सिद्धं तथैव क्वसोरपि ग्रहणम् इष्यते । त्ययस्वरेण मध्योदात्तः॒ । तादृशस्य [ते] तव ऊतिम् रक्षाम् वृणीमहे आभिमुख्येन संभजामहे ॥

सप्तमी ॥

व्य१न्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना ।
इन्द्रो यदभिनद् वलम् ॥ १ ॥

वि । अन्तरिक्षम् । अतिरत् । मदे । सोमस्य । रोचना ।
इन्द्रः । यत् । अभिनत् । वलम् ॥ १ ॥

इन्द्रो देवः रोचना रोचमानं दीप्यमानम् अन्तरिक्षं व्यतिरत् व्य धयत् । वृष्ट्युदकेन अभिवृद्धम् अकरोत् । कस्मिन् सहाये सतीति

1 S' विवृत्तं. 2 S' अन्येषामपि. 3 S' अभ्यासाच्च for सन्लिटोर्जेः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ऋते। सोमस्य सोमरसस्य पानेन मदे संजाते सति। कदेत्युच्यते। यत् यदा इन्द्रो वलम् सर्वम् आवृत्य वर्तमानम् एतन्नामकम् असुरम् उक्तलक्षणं मेघं वा अभिनत् सोमपानजनितेन मदेन व्यदारयत्। तदेत्यन्वयः ॥

अष्टमी ॥

उद्गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन् गुहा सतीः।
अर्वाञ्चं नुनुदे वलम् ॥ २ ॥

उत्। गाः। आजत्। अङ्गिरःऽभ्यः। आविः। कृण्वन्। गुहा। सतीः।
अर्वाञ्चम्। नुनुदे। वलम् ॥ २ ॥

इन्द्रो देवः अङ्गिरोभ्यः तेषाम् अर्थाय गुहा गुहायां सतीः अप्रकाशं विद्यमानाः। ‡ "गुहेः कन्" इति कन् प्रत्ययः। "सुपां सुलुक्०" इत्यादिना ङेराकारः। सतीरिति। अस्तेर्लटः शत्रादेशः। "श्नसोरल्लोपः" इत्यकारलोपः। "उगितश्च" इति ङीप्। "वा छन्दसि" इति प्रतिषेधाभावपक्षे रूपम्। "शतुरनुमो नद्यजादी" इति ङीभ्रद्या उदात्तत्वम्। पूर्वसवर्णदीर्घे एकादेशस्वरः ‡। [गाः] आविष्कृण्वन् प्रकाशयुक्ताः कुर्वन् उदाजत् उदगमयद् बहिर्देशं प्रापयत्। तदर्थं गवाम् अपहर्तारं वलम् असुरम् अर्वाञ्चम् अवाङ्मुखं नुनुदे अपातयत् ॥

नवमी ॥

इन्द्रेण रोचना दिवो दृळ्हानि दंहितानि च।
स्थिराणि न पराणुदे ॥ ३ ॥

इन्द्रेण। रोचना। दिवः। दृळ्हानि। दंहितानि। च।
स्थिराणि। न। पराऽनुदे ॥ ३ ॥

इन्द्रेण देवेन दिवः संबन्धीनि रोचना रोचमानानि ग्रहनक्षत्रादीनि

१ BP K V दृळ्हानि. C Km दृढानि. We with B Bh D E R Sm Cs P Pj J CP.

1 S' has the words आविष्कृण्वन् प्रकाशयुक्ताः कुर्वन् उदाजत् उदगाः after विद्यमानाः though आविष्कृण्वन् उद् आजत् is explained further on.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

दृढानि दृढावयवानि बलवन्ति कृतानि तथा दंहितानि च दृढीकृतानि[1] पूर्वतः स्थौल्यम् अपरत्र बलवत्त्वम् इति विवेकः । अत एव स्थि तानि न पराणुदे परानोदनीयानि भवन्ति । न केनापि प्रत्यावं शक्यानीत्यर्थः । परेत्युपसर्गपूर्वात् णुंद[2] प्रेरणे इत्यस्मात् कृ केन् प्रत्ययः । "उपसर्गाद् असमासेपि णोपदेशस्य" इति णत्व अस्य णोपदेशत्वं कथम् इति चेत् "सर्वे[3] णादयो णोपदेशाः [नृ न्दिनर्दिनक्किनाटिनाथृनाधृनृवर्जम्]" इति[4] वचनात् णोपदेशत्वं सिद्ध प्रत्ययस्य नित्त्वात् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण उत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥

दशमी ॥

अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते ।
वि ते मदा अराजिषुः ॥ ४ ॥

अपाम । ऊर्मिः । मदन्ऽइव । स्तोमः । इन्द्र । अजिरऽयते ।
वि । ते । मदाः । अराजिषुः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते स्तोमः त्वद्विषयं स्तोत्रम् अपाम । अप्शब्देन तदा भूताः समुद्रादयो लक्ष्यन्ते । तासां मदन्निव वृष्ट्युदकेन हृष्यन्निव । रसः । स इव अजिरायते । अजिरः क्षिप्रगामी । स इवाचरति । रया त्वां प्रति मुखान्निर्गच्छतीत्यर्थः । यद्वा अपामूर्मिरित्येतावदेव त्वचनं लुप्तेवशब्दकम् मदन्निव स्तोमोजिरायते इति दार्ष्टान्तिकानि नम् । अञ्जू व्यक्तिम्लक्षणकान्तिगतिषु । अजिरशिशिरेत्यादिना १. ५३] किरच्प्रत्ययान्तो निपातितः । स इवाचरतीत्यर्थे "कर्तुः सलोपश्च" इति क्यङ् । सनादित्वाद्[5] धातुसंज्ञायां लडादि कार्य "अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः" इति अकारस्य दीर्घः । ते तव सोमपानजनिता व्यराजिषुः विशेषेण राजन्ते दीप्यन्ते ॥

[इति] एकादशं सूक्तम् ॥

1 Sâyaṇa's text is दृढानि दंहणानि च. 2 S' नुद. 3 S' अजिरंत्यपारा सर्वे (ज्दन्त्यपराः सर्वे) for सर्वे. 4 S' नोपदेशा. 5 S' सनाद्धातुत्वाद्धातुसंज्ञा°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"त्वं हि स्तोमवर्धनः" इति सूक्तस्य अतिरात्रे ब्राह्मणाच्छंसिनस्तृतीयपर्याये विनियोगोभिहितः ॥

तत्र प्रथमा ॥

त्वं हि स्तोमवर्धन इन्द्रास्युक्थवर्धनः।
स्तोतॄणामुत भद्रकृत् ॥ १ ॥

त्वम्। हि। स्तोमऽवर्धनः। इन्द्र। असि। उक्थऽवर्धनः।
स्तोतॄणाम्। उत। भद्रऽकृत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं खलु स्तोमवर्धनः स्तोमैस्त्रिवृदादिभिर्वर्धनीयोसि तथा उक्थवर्धनः उक्थैर्वर्धनीयश्चासि। स्तोमशब्दोपपदाद् उक्थशब्दोपपदाच्च वर्धतेः "कृत्यल्युटो बहुलम्" इति अर्हार्थे ल्युट्। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण लित्त्वाद् आद्युदात्तत्वम्। उत अपि च त्वं स्तोतॄणां भद्रकृत् भद्रस्य कल्याणस्य कर्तासि ॥

द्वितीया ॥

इन्द्रमित् केशिना हरी सोमपेयाय वक्षतः।
उप यज्ञं सुराधसम् ॥ २ ॥

इन्द्रम्। इत्। केशिना। हरी इति। सोमऽपेयाय। वक्षतः।
उप। यज्ञम्। सुऽराधसम् ॥ २ ॥

केशिना स्कन्धप्रदेशस्थितकेशौ हरी एतन्नामानावश्वौ सुराधसम् शोभनधनफलोपेतम् अस्मद्यज्ञं प्रति सोमपेयाय सोमपानाय इन्द्रमित् इन्द्रमेव उप वक्षतः उपवहतः। यद्वा यज्ञं सुराधसम् इत्येतद् द्वयम् इन्द्रविशेषणतया योज्यम्। यज्ञम् यष्टव्यं सुराधसम् शोभनेन धनेन दातव्येन तद्वन्तम् इति तयोरर्थः। तादृशम् इन्द्रं वक्षतः वहताम्। वह धारणे। लेट्। "सिब्बहुलं लेटि" इति सिप्। "हो ढः" इति ढत्वम्। "षढोः कः सि" इति कत्वम्। "आदेशप्रत्यययोः" इति षत्वम्। निघातः ॥

1 S' धत्वम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तृतीया ॥

अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः ।
विश्वा यदजय स्पृधः ॥ ३ ॥

अपाम । फेनेन । नमुचेः । शिरः । इन्द्र । उत् । अवर्तयः ।
विश्वाः । यत् । अजयः । स्पृधः ॥ ३ ॥

पुरा किलेन्द्रः असुरान् जित्वा नमुचिम् असुरं ग्रहीतुं न क । स चेन्द्रो युद्धे तेनासुरेण गृहीतोभूत् । स चासुरः इन्द्रम् उवाच । त्वां विसृजामि । त्वं मां रात्रावहनि च काले शुष्केण द्रेण च साधनेन मा हिंसीरिति । एवं समयं कृत्वा इन्द्रं विस स च विसृष्टः सन् अहोरात्रयोः संधौ शुष्कार्द्रविलक्षणेन अपां नमुचेः शिरश्चिच्छेद । अयम् अर्थः अध्वर्युब्राह्मणे प्रपञ्चितः । "वृत्रं हत्वा असुरान् पराभाव्य नमुचिम् आसुरम् नालभत" [तै १.७.१.६] इत्यादिना । सोर्थः अनेन मन्त्रेणाभिधीयते । हे त्वम् अपां फेनेन वज्रीभूतेन नमुचेः एतन्नामकस्यासुरस्य । मुञ्चतीति नमुचिः । "नभ्राण्नपात्०" इत्यादिना नञः प्रकृति वः ✕ । शिर उदवर्तयः शरीराद् उद्गतम् अकार्षीः । अच्छैत्[2] त्यर्थः । कदैवम् इत्युच्यते । यत् यदा विश्वाः सर्वाः स्पृधः स्पर्ध असुरसेना अजयः जितवान् असि । ✕ स्पर्धन्त इति स्पृधः[3] । न्येभ्योपि दृश्यते इति क्विप्" । दृशिग्रहणात् संप्रसारणम् । पृषोद त्वाद् रेफस्य ऋकारः अकारलोपश्च । धातुस्वरेण आद्युदात्तः ✕ ।

चतुर्थी ॥

मायाभिरुत्सिसृप्सत इन्द्र द्यामारुरुक्षतः ।
अव दस्यूँरधूनुथाः ॥ ४ ॥

मायाभिः । उत्ऽसिसृप्सतः । इन्द्र । द्याम् । आऽरुरुक्षतः ।
अव । दस्यून् । अधूनुथाः ॥ ४ ॥

1 S' मां मा हिंसीः. 2 S' अच्छैत्सीदित्यर्थः. 3 S' स्पर्धत इति स्पृधः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र त्वं मायाभिः आत्मीयाभिर्वञ्चनाभिः[1] उत्सिसृप्सतः उत्सर्पणेच्छून् उद्गमनेच्छून् असुरान् । ॥ सृप्लृ गतौ । इच्छार्थे सन् । "सन्यङोः" इति द्विर्वचनम् । उरदत्त्वम् । "सन्यतः" इति इत्त्वम् । सन्नन्ताल्लट् । तस्य शत्रादेशः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण "अभ्यस्तानाम् आदिः" इति आद्युदात्तत्वम् ॥ । तान् उत्सिसृप्सून् [द्याम् आरुरुक्षतः] आरुरुक्षूंश्च दस्यून् हे इन्द्र त्वम् अवाधूनुथाः अवाङ्मुखम् अपातयः ॥

पञ्चमी ॥

अ॒सु॒न्वामि॑न्द्र सं॒सदं॒ विषू॑चीं॒ व्य॑नाशयः ।
सो॒म॒पा उत्त॑रो॒ भव॑न् ॥ ५ ॥

अ॒सु॒न्वाम् । इ॒न्द्र॒ । स॒म्ऽसद॑म् । विषू॑चीम् । वि । अ॒ना॒श॒यः॒ ।
सो॒म॒ऽपाः । उत्ऽत॑रः । भव॑न् ॥ ५ ॥

हे इन्द्र सोमपाः सोमस्य पाता त्वम् उत्तरो भवन् सोमपानजनितबलेन उत्तरः उत्कृष्टतरो भवन् असुन्वाम् सोमाभिषवहीनां संसदम् अयष्टृसभां विषूचीम् विष्वगञ्चनां[2] कृत्वा व्यनाशयः विशेषेण नष्टाम् अकरोः । ॥ असुन्वाम् इति । षुञ् अभिषवे । लटः शानच् । स्वादिभ्यः श्नुः । ततष्टाप् । अमि कृते नकारलोपश्छान्दसः । नञ्समासे बहुव्रीहौ "नञ्सुभ्याम्" इति उत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । अथ वा अस्मादेव धातोः सुवः कित् [उ० ३. ३५] इति नुप्रत्ययः किद्वद्भावश्च । न विद्यते सुनुः अभिषवो यस्याः सेति असुनुः । "सुपां सुपो भवन्ति" इति अमो ङिरादेशः । "ङिति ह्रस्वश्च" इति विकल्पेन नदीसंज्ञायां ङेरामादेशः[3] । आडागमादि । पूर्वोक्त एव स्वरः ॥ ॥

[इति] तृतीयेनुवाके एकादशं सूक्तम् ॥

"प्र ते महे विदथे" इति सूक्तस्य अतिरात्रे ब्राह्मणाच्छंसिनस्तृतीयपर्यायशस्त्रे विनियोगोभिहितः । अस्यान्तिमा "अपाः पूर्वेषाम्" [१३] इत्येषा ऋक् परिधानीया ॥

1 S' °वचनाभिः. 2 S' विश्वगंचनां. 3 S' ङेरमादेशः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तत्र प्रथमा ॥

प्र ते महे विदथे शंसिषं हरी प्र ते वन्वे वनुषो हर्यतं मदम् ।
घृतं न यो हरिभिश्चारु सेचत आ त्वा विशन्तु हरिवर्पसं गिरः ॥ १ ॥

प्र । ते । महे । विदथे । शंसिषम् । हरी इति । प्र । ते । वन्वे । वनुषः । हर्यतम् । मदम् ।
घृतम् । न । यः । हरिऽभिः । चारु । सेचते । आ । त्वा । विशन्तु । हरिवर्पसम् । गिरः ॥ १ ॥

हे इन्द्र महे महति विदथे । [विद्यते] कर्तव्यतया ज्ञायते विदथो यज्ञः । तस्मिन् ते तव हरी एतन्नामानावश्वौ तव शीघ्रगमनाय प्र शंसिषम् प्रास्ताविषम् । ✠ शंसु स्तुतौ । लुङि "च्लेः सिच्" । अडभावश्छान्दसः ✠ । तथा वनुषः शत्रुहिंसकस्य यागमानस्य वा ते तव हर्यतम् कमनीयं मदम् सोमपानजनितं प्र वन्वे प्रयाचे । अस्मदभिमतम् इति शेषः । ✠ वनु याचने । तनादित्वाद् उप्रत्ययः ✠ ॥ य इन्द्रो घृतं न घृतं यथा अग्नौ होमार्थं सिञ्चन्ति [तथा] हरिभिः हरितवर्णैरश्वैः सहागत्य चारु रमणीयं धनं सेचते वर्षयति । ताहशं हरिवर्पसम् । वर्प इति रूपनाम । हरितरूपं त्वा त्वां गिरः अस्मदीयाः स्तुतिवाचः [आ] विशन्तु प्रविशन्तु तव बुद्धौ संगता भवन्तु ॥

द्वितीया ॥

हरिं हि योनिमभि ये समस्वरन् हिन्वन्तो हरी दिव्यं यथा सदः ।
आ यं पृणन्ति हरिभिर्न धेनव इन्द्राय शूषं हरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥

हरिम् । हि । योनिम् । अभि । ये । समऽअस्वरन् । हिन्वन्तः । हरी इति । दिव्यम् । यथा । सदः ।
आ । यम् । पृणन्ति । हरिऽभिः । न । धेनवः । इन्द्राय । शूषम् । हरिऽवन्तम् । अर्चत ॥ २ ॥

1 S' हरिसिंचंति for हरिभिः हरितवर्णैरश्वैः सहागत्य चारु रमणीयं धनं सेचते वर्षयति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ये पूर्वमहर्षयो हरिम् हरणशीलं हरिवर्पसम् इत्युक्तत्वात् हरितवर्णं वा योनिम् सर्वेषां मूलकारणम् इन्द्रं समस्वरन् हि समस्तुवन् खलु । ॥ स्वृ शब्दोपतापयोः । "हि च" इति निघातप्रतिषेधः ॥ । किं कुर्वन्तः । दिव्यम् देवसंबन्धि सदः सीदन्त्यत्र देवा इति सदो यागगृहम् । तद् यथा येन प्रकारेण इन्द्रो गच्छति तथा हरी एतन्नामानावश्वौ हिन्वन्तः प्रेरयन्तः रथे योजयन्तः । यं च इन्द्रं न धेनवः । अत्र पुरस्तादुपाचारोपि नशब्द उपमार्थीयः । धेनवो नवप्रसूतिका गावो यथा स्वस्वामिनं क्षीरादिभिः पृणन्ति पूरयन्ति एवं हरिभिः हरितवर्णैः सोमरसैः [आ] पृणन्ति पूरयन्ति यजमानास्तस्मै इन्द्राय । ॥ द्वितीयार्थे चतुर्थी ॥ । तम् इन्द्रं शूषम् शत्रुशोषणसाधनबलोपेतं हरिवन्तम् हरिभिस्तद्वन्तम् अर्चत पूजयत । हे ऋत्विज इति शेषः । यद्वा इन्द्राय इन्द्रस्य हरिवन्तं शूषम् प्रीणनसाधनं बलम् अर्चतेति व्याख्येयम् । ॥ शुषिः प्रीणनार्थे इति माधवः ॥ ॥

तृतीया ॥

सो अंस्य॒ वज्रो हरिंतो य आंय॒सो हरि॒र्निकांम॒ो हरि॒रा गभ॑स्त्योः ।
द्यु॒म्नी सु॑शि॒प्रो हरिंमन्युसायक॒ इन्द्रे॒ नि रू॒पा हरिंता मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

सः । अ॒स्य॒ । वज्रः । हरिंतः । यः । आ॒य॒सः । हरिः । निऽका॑मः । हरिः । आ । गभ॑स्त्योः ।
द्यु॒म्नी । सु॒ऽशि॒प्रः । हरिंमन्यु॒ऽसायकः । इन्द्रे॑ । नि । रू॒पा । हरिंता । मि॒मि॒क्षि॒रे॒ ॥ ३ ॥

य आयसः अयोविकारो लोहमयो यो वज्रोस्ति अस्य इन्द्रस्य स वज्रः हरितः हरितवर्णः । लोहमयत्वादेव । स निकामः नितरां कमनीयः । इन्द्रोपि हरिः हरितवर्णः । स हरिः उक्तरूप इन्द्रः गभस्त्योः । गभस्तिर्हस्तः । हस्तयोस्तं हरितं वज्रम । आ दत्त इति शेषः । धारयतीत्यर्थः । किं च इन्द्रः द्युम्नी द्युम्नवान् अन्नवान् धनवान् वा । सुशिप्रः । ॥ शिप्रे हनू नासिके वेति निरुक्तम [नि० ६, १७] ॥ । शो-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

भनहनुः शोभननासिको वा । स इन्द्रः हरिमन्युसायकः हरणशी
न्युलक्षणसायकोपेतः हरितवर्णमननीयबाणोपेतो वा । हरयो मन्यवः
यकाश्च यस्येति वा व्याख्येयम् । किं बहुना । यानियानि रूपा रू
निरूपणीयानि आभरणादीनि सन्ति तानि सर्वाण्यपि हरिता हरि
हरितवर्णान्येव नि मिमिक्षिरे नियोजयितुम् इष्टानि बभूवुः ।
हेः सन्नन्तात् कर्मणि लिटि रूपम् ॥

चतुर्थी ॥

दि॒वि न के॒तुरधि धायि हर्य॒तो वि॒व्यच॒द् वज्रो॒ हरि॑तो॒ न रंह्या॑ ।
तु॒ददहि॒ हरि॑शिप्रो॒ य आय॒सः स॒हस्र॑शोका अभवद्धरिंभ॒रः ॥ ४ ॥

दि॒वि । न । के॒तुः । अधि॑ । धा॒यि॒ । ह॒र्य॒तः । वि॒व्यच॑त् । वज्रः । ह
न । रंह्या॑ ।

तु॒दत् । अहि॑म् । हरि॑ऽशिप्रः । यः । आ॒य॒सः । स॒हस्र॑ऽशोकाः । अ
हरि॑म्ऽभ॒रः ॥ ४ ॥

वज्रः इन्द्रसंबन्धी दिवि अन्तरिक्षे केतुर्न केतुरिव प्रज्ञापक अ
त्य इव वा हर्यतः कान्तः सन् अधि धायि अध्यधायि निहित
सीत् । दधातेः कर्मणि लुङ् । चिणि युगागमः । अडभाव
न्दसः । किं च स वज्रः हरितो न हरितवर्णो आदित्याश्वा
ते यथा रंह्या रंहणीयानि प्रति । अथ वा रंह्या वेगेन व्याप्नुवन्ति
विव्यचत् विशेषेण व्याप्नोति सर्वम् । यद्वा नेति चार्थे । रंह्याणि
नानि प्रति हरितः हरितवर्णो वज्रः विव्यचत् व्याप्नोति च । अपि
आयसो हरितवर्णो वज्रोस्ति तेन वज्रेण हरिशिप्रः सोमपानेन हरि
र्णशिप्र इन्द्रः अहिम् वृत्रं नुदत् अनुदद् व्यथितम् अकरोत् । किं
रिंभरः हर्योरश्वयोर्भर्ता । हरिशब्दोपपदाद् भृञः "संज्ञायां
तृवृजि०" इत्यादिना खच् । मुम् आगमः । इन्द्रः तेन
साधनेन सहस्रशोकाः सहस्रशोकः सहस्रसंख्याकानां शत्रूणां शोचि
अभवत् । यद्वा अपरिमितदीप्तिरभवत् ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पञ्चमी ॥

त्वंत्वमहर्यथा उपस्तुतः पूर्वैभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः।
त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्यमसामि राधो हरिजात हर्यतम् ॥ ५ ॥

त्वमऽत्वम। अहर्यथाः। उपऽस्तुतः। पूर्वैभिः। इन्द्र। हरिऽकेश। यज्वऽभिः।
त्वम्। हर्यसि। तव। विश्वम्। उक्थ्यम्। असामि। राधः। हरिऽजात। हर्यतम् ॥ ५ ॥

हे हरिकेश हरिद्वर्णकेशोपेत उक्तवर्णकेशोपेतैरश्वैरुपेत वा हे इन्द्र त्वंत्वम् त्वमेव यत्रयत्र सोमादि हविरस्ति तत्र सर्वत्र त्वमेव। ‘नित्यवीप्सयोः’ इति कृदन्तत्वाद् वीप्सायां द्विर्वचनम्। आम्रेडितस्य अनुदात्तत्वाद् आद्युदात्तः। पूर्वैभिः पूर्वभवैः यज्वभिः यजमानैः उपस्तुतः सन् अहर्यथाः अकामयथाः। सामर्थ्यात् सोमादिकम् इति गम्यते। तथा इदानीमपि त्वम् त्वमेव हर्यसि कामयसे हवींषि। अतः हे हरिजात हरिभ्याम् अश्वाभ्यां सह यज्ञे प्रादुर्भूत हरितवर्णत्वेन प्रादुर्भूत वा विश्वम् सर्वं सोमादिकम् [उक्थ्यम् प्रशस्यम] असामि अनल्पं हर्यतम् कमनीयं राधः अन्नम् सोमादिरूपं तव तवैव ॥

षष्ठी ॥

ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मद इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरी।
पुरूण्यस्मे सवनानि हर्यत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे ॥ १ ॥

ता। वज्रिणम्। मन्दिनम्। स्तोम्यम्। मदे। इन्द्रम्। रथे। वहतः। हर्यता। हरी इति।
पुरूणि। अस्मे। सवनानि। हर्यते। इन्द्राय। सोमाः। हरयः। दधन्विरे ॥ १ ॥

हर्यता हर्यतौ गन्तारौ कमनीयौ वा ता तौ प्रसिद्धौ हरी एतन्नाम-

1 S/ हरिरस्ति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

कावश्वौ वज्रिणम् वज्रोपेतं मन्दिनम् मोदमानं[1] हृष्यमाणं स्तोम्यम् स्
मार्हं स्तुत्यम् एवंमहानुभावम् इन्द्रं मदे सोमपानजनिताय मदाय
वहतः धारयतः अस्मदीयं यज्ञं प्रापयतः[2] । हर्यते कान्ताय अस्मै इ
य पुरूणि बहूनि त्रीण्यपि सवनानि प्रातरादीनि हरयः हरितव
सोमा दधन्विरे अधारयन् धारयन्ति ॥

सप्तमी ॥

अरं कामाय हरयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन् हरयो हरी तुरा ।
अर्वद्भिर्यो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्य कामं हरिवन्तमानशे ॥ २

अरम् । कामाय । हरयः । दधन्विरे । स्थिराय । हिन्वन् । हरयः ।
इति । तुरा ।
अर्वद्भिः । यः । हरिभिः । जोषम् । ईयते । सः । अस्य । कामम्
रिवन्तम् । आनशे ॥ २ ॥

कामाय कमनीयाय स्थिराय संग्रामे अविचलिताय इन्द्राय अरम्
लम् अत्यर्थं हरयः हरितवर्णाः सोमा दधन्विरे सवनानि धारयन्ति
एव हरयः हरितवर्णाः सोमाः तुरा तुरौ त्वरमाणौ हरी अश्वौ हि
अहिन्वन् प्रेरयन्ति यज्ञं प्रति प्रेरयन्ति । यः य इन्द्रः अर्वद्भिः अ
द्भिर्वेगवद्भिः हरिभिः अश्वैः वाजम्[3] यज्ञम् ईयते गच्छति स इन्द्रः
यज्ञस्य कामम् कामयितव्यं हरिवन्तम् सोमवन्तं यजमानम् आ
व्याप्नोति । यद्वा यो रथः अर्वद्भिर्हरिभिः वाजम्[3] ईयते स रथः
न्द्रस्य स्वभूतं कामं हरिवन्तम् आनशे इन्द्रं धारयित्वा प्राप्नोति ॥

अष्टमी ॥

हरिश्मशारुर्हरिकेश आयससस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत ।
अर्वद्भिर्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषद्वरी ॥ ३

1 S' दमानं for मोदमानं. 2 S' प्रापयत्. 3 Sâyaṇa's text, however, is जोषम् not वाजम्. 4 S' यज्ञम् for यजमानम् which is conjectural.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हरिश्मशारुः । हरिकेशः । आयसः । तुरःऽपेये । यः । हरिऽपाः । अवर्धत ।

अर्वतऽभिः । यः । हरिऽभिः । वाजिनीऽवसुः । अति । विश्वा । दुःऽइता । पारिषत् । हरी इति ॥ ३ ॥

हरिश्मशारुः हरितवर्णश्मश्रुयुक्तः हरिकेशः हरितवर्णकेशोपेतः आयसः अयोविकारभूतः । अयःसारवत्कठिनहृदय इत्यर्थः । क एवमात्मक इति तम् आह । यः यः प्रसिद्ध इन्द्रः तुरस्पेये तूर्णं पातव्ये सोमे निष्पन्ने सति हरिपाः हरिवर्णस्य सोमस्य पाता सन् अवर्धत वर्धते । यश्च[1] वाजिनीवसुः वाजः अन्नं हविर्लक्षणं सोऽस्यां क्रियायां विद्यते सा वाजिनी । सैव वसु धनं यस्य तथोक्तः । अथ वा वाजिनमेव वाजिनी सैव [वसु] धनं यस्य स तादृश इन्द्रः अर्वद्भिः अरणकुशलैः शीघ्रगामिभिः हरिभिः अश्वैः सोमपानाय आगच्छति तैर्वाजिनीवसुर्भवतीति वा योज्यम् । स तादृश इन्द्रः हरी अश्वौ रथे योजयित्वा आगत्य अस्माकं विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि पारिषत् पारयतु । नाशयत्वित्यर्थः । अस्मान् दुरितानि विश्वानि पारिषत् पारयतु तारयत्विति वा योज्यम् । पॄ[3] पूरणे । चुरादिः । अत्र हिंसाकर्मा । ण्यन्तात् पञ्चमलकारः । "सिब्बहुलं लेटि" इति सिप् । निघातः ॥ ।

नवमी ॥

सुवेव॑ यस्य॒ हरि॑णी विपे॒ततु॑ः शिप्रे॒ वाजा॑य॒ हरि॑णी दविध्वतः ।

म यत् कृ॒ते च॑म॒से मर्मृ॑ज॒द्धरी॑ पी॒त्वा मद॑स्य हर्य॒तस्यान्ध॑सः ॥ ४ ॥

सुवा॑ऽइव । यस्य॑ । हरि॑णी॒ इति॑ । वि॒ऽपे॒ततु॑ः । शि॒प्रे॒ इति॑ । वाजा॑य । हरि॑णी॒ इति॑ । दविध्वतः ।

1 S' adds before यश्च as follows: वाजिनमेव वाजिनी सैव वसु धनं यस्य स तादृशः.
2 S' सायस्यां for सोऽस्यां. 3 S' प्रा for पॄ.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्र । यत् । कृते । चमसे । मर्मृजत् । हरी इति । पीत्वा । मदस्य । हर्यतस्य । अन्धसः ॥ ४ ॥

यस्य इन्द्रस्य हरिणी हरितवर्णे शिप्रे हनू स्रुवेव स्रुवाविव ते यथा यज्ञे संचरतः एवं सोमपानाय विपततुः विपततः । चलत इत्यर्थः । [1]स्य च वाजाय अन्नाय सोमलक्षणाय तत्पानाय हरिणी हरितवर्णे शिप्रे दविध्वतः कम्पयतः पुरतः स्थितस्य पानाय चलतः । ॒"दाधर्ति॰" इत्यादिना निपातितोयम् । यङ्वृत्तयोगाद् अनिघातः । "अभ्यस्तानाम् आदिः" इत्याद्युदात्तः ॒ । तथा यत् यदा चमसे पात्रे कृते संस्कृते सोमेन पूर्णे सति मदस्य मदकरस्य हर्यतस्य कमनीयस्य अन्धसः सोमलक्षणस्यान्नस्य अंशं पीत्वा [हरी प्र मर्मृजत् हरितवर्णावश्वौ प्रमार्ष्टि । स इन्द्रस्तदानीं स्तुत इत्यर्थः ।] अथ वा । ॒कर्मणि षष्ठ्यन्ता एते ॒ । मदं हर्यतम् अन्धः पीत्वा शिप्रे दविध्वतः इति योज्यम् ॥

दशमी ॥

उत स्म सद्म हर्यतस्य पस्त्योऽरत्यो न वाजं हरिवाँ अचिक्रदत् ।
मही चिद्धि धिषणाहर्यदोजसा बृहद् वयो दधिषे हर्यतश्चिदा ॥ ५

उत । स्म । सद्म । हर्यतस्य । पस्त्योः । अत्यः । न । वाजम् । हरिऽवान् । अचिक्रदत् ।
मही । चित् । हि । धिषणा । अहर्यत् । ओजसा । बृहत् । वयः । दधिषे । हर्यतः । चित् । आ ॥ ५ ॥

उत स्म । स्मेति पूरणः । अपि च हर्यतस्य गन्तव्यस्य कमनीयस्य वा इन्द्रस्य सद्म सदनं पस्त्योः द्यावापृथिव्योः संबन्धि भवति । स इन्द्रः अत्यो न वाजम् । अत्य इति अश्वनाम । अश्वः संग्राममिव हरिवान् हरिभिर्युक्तः सन् अचिक्रदत् यज्ञगृहं प्रति गच्छति । ॒कदि क्रदि

1 S' यश्च for यस्य च. 2 S' हरितवर्ण°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वैकुण्ठ्ये । अत्र गत्यर्थः । छान्दसो लुङ् । श्लेश्चङि णिलोपः । सन्वद्भावाद् इत्त्वम् । निघातः ॥ । किं च मही चित् महती धिषणा असदीया स्तुतिरपि ओजसा बलेन युक्तम् इन्द्रम् अहर्यत् कामयते । अतः हे इन्द्र हर्यतश्चित् कामयमानस्य यजमानस्यापि तदर्थम् आ आगत्य बृहत् महत् प्रभूतं वयः अन्नं दधिषे धारयसि प्रयच्छसि ॥

एकादशी ॥

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यंनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम् ।
प्र पस्त्यमसुर हर्यतं गोराविष्कृधि हरये सूर्याय ॥ १ ॥

आ । रोदसी इति । हर्यमाणः । महित्वा । नव्यंऽनव्यम् । हर्यसि । मन्म । नु । प्रियम् ।
प्र । पस्त्यम् । असुर । हर्यतम् । गोः । आविः । कृधि । हरये । सूर्याय ॥ १ ॥

[हे इन्द्र हर्यमाणः कामयमानस्त्वं] महित्वा महत्त्वेन रोदसी । ॥ सकारान्तपक्षे द्विवचनान्तम् एतत् । ईकारान्तपक्षे रोदसी रोदस्यावित्यर्थः । "वा छन्दसि" इति पूर्वसवर्णदीर्घः ॥ । द्यावापृथिव्यौ आ । ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ । पूरयसि । तथा हे इन्द्र नव्यंनव्यम् नवतरंनवतरम् असकृच्छ्रुतेपि सर्वदा नूतनम् अत एव प्रियम् हृदयंगमं मन्म मननीयं स्तोत्रं नु क्षिप्रं हर्यसि कामयसे । हे असुर असवः प्राणास्तद्वन् प्रकृष्टबलवन्निन्द्र हर्यतम् स्पृहणीयं गोः । ॥ जातावेकवचनम् ॥ । गवाम् आवासभूतं पस्त्यम् । गृहनामैतत् । गृहं पणिभिरपहृतानां गवा निवासस्थानं हरये हरणशीलाय हरिद्वर्णाय वा सूर्याय तदर्थं स यथा गाः प्रत्यर्पयति स्तोतृभ्यः तथा आविष्कृधि प्रकटीकुरु । अथ वा गोशब्दः उदकवाची । गवाम् उदकानां पस्त्यम् स्थानं हरये सूर्याय आविष्कृधि स यथा वृष्टिं प्रयच्छति तथा कुरु । आदित्याज्जायते वृष्टिरिति स्मृतेः [म० स्मृ० ३. ७६] ॥

1 S' omits that part of the text which begins with नव्यंनव्यं and as much of the commentary as we have restored. 2 S' °त्सुतेपि. 3 S' शृतेः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

द्वादशी ॥

आ त्वा॑ ह॒र्यन्तं॑ प्र॒युजो॒ जना॑नां॒ रथे॑ वहन्तु॒ हरि॑शिप्रमिन्द्र ।
पिबा॒ यथा॒ प्रति॑भृतस्य॒ मध्वो॒ हर्य॑न्[1] य॒ज्ञं स॑ध॒मादे॒ दशो॑णिम् ॥ २ ॥

आ । त्वा॒ । ह॒र्यन्त॑म् । प्र॒ऽयुजः॑ । जना॑नाम् । रथे॑ । व॒ह॒न्तु॒ । हरि॑ऽशिप्रम् । इ॒न्द्र॒ । पिब॑ । यथा॑ । प्रति॑ऽभृतस्य । मध्वः॑ । हर्य॑न् । य॒ज्ञम् । स॒ध॒ऽमादे॑ । दश॑ऽओणिम् ॥ २ ॥

हे इन्द्र हरिशिप्रम् सोमपानेन हरितवर्णाभ्या हनुभ्यां युक्तं त्वा त्वाम् । भाविगत्यैवमुक्तः । आगतस्य सोमपाने सति शिप्रयोर्हरिद्वर्णत्वसंभवात् । तादृशं हर्यन्तम् सोमपानं कामयमानं त्वा त्वां जनानाम् यजमानानाम् अर्थाय प्रयुजः प्रकर्षेण परस्परं संयुक्ता अश्वाः रथे [आ] वहन्तु प्रापयन्तु । हे इन्द्र प्रतिभृतस्य संभृतस्य ग्रहचमसेषु धृतस्य मध्वः[1] मधुवत्प्रियभूतस्य सोमस्य । ⌛कर्मणि षष्ठ्यौ⌛ । प्रतिभृतं मधु हर्यन् कामयमानो यज्ञम् यज्ञसाधनभूतं दशोणिम् । ओणयः अङ्गुलयः । दशभिरङ्गुलिभिर्निष्पीडितं सोमं सधमादे । सह माद्यन्त्यत्रेति सधमादो यज्ञः । तस्मिन्[2] यथा पिब यथा पिबसि । तथा त्वां रथे वहन्तु इत्यर्थः ॥

त्रयोदशी ॥

अपाः॒ पूर्वे॑षां हरिवः सु॒ताना॒मथो॑ इ॒दं सव॑नं॒ केव॑लं ते ।
म॒म॒द्धि सोमं॒ मधु॑मन्तमिन्द्र स॒त्रा वृ॑षं ज॒ठर॒ आ वृ॑षस्व ॥ ३ ॥

अपाः॑ । पूर्वे॑षाम् । ह॒रि॒ऽवः॒ । सु॒ताना॑म् । अथो॒ इति॑ । इ॒दम् । सव॑नम् । केव॑लम् । ते॒ ।
म॒म॒द्धि । सोम॑म् । मधु॑ऽमन्तम् । इ॒न्द्र॒ । स॒त्रा । वृ॒ष॒न् । ज॒ठरे॑ । आ । वृ॒ष॒स्व॒ ॥ ३ ॥

हे हरिवः हरिवन् हरिभ्यां तद्वन् इन्द्र त्वं सुतानाम् अभिषुतानां पू-

१ K V हर्य॑य॒ज्ञं, (V हर्य॑म् in the padas). C E Cs हर्य॑न्य॒ज्ञं. We with B^h D K^m R S^m D.

1 S' मध्वोः. 2 S' तस्मै.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Panini Kanya Maha Vidyalaya Trust and Foundation Chennai and eGangotri

वेषाम् प्रातःसवनसंपादितानां सोमानाम् । माध्यंदिनसवनापेक्षया पूर्वत्वम् एषाम् । ॥ कर्मणि षष्ठ्यावेते ॥ । अभिषुतान् प्रातःसवनिकान् सोमान् अपाः पीतवान् असि । अथो अपि च इदं माध्यंदिनं सवनं केवलम् असाधारणं ते तवैव । "माध्यंदिनं सवनं केवलं ते" इति हि [ऋ० ४, ३५, ७] मन्त्रान्तरम् । अतो माध्यंदिने सवने मधुमत्तम माधुर्योपेतं सोमं ममद्धि । मदवाचिना मदिधातुना पानम् अन्तरेण मदाभावात् पानम् आक्षिप्यते । अतः पिबेत्यर्थः । ॥ मदि स्तुत्यादौ । "बहुलं छन्दसि" इति शपः श्लुः । पादादित्वाद् अनिघातः । हेरपित्त्वात् प्रत्ययस्वरः ॥ । हे वृषन् वर्षक इन्द्र सत्रा साकम् एकधैव जठरे उदरे आ वृषस्व आसिञ्च । यथा कुक्षेः पूर्तिर्भवति तथा पिबेत्यर्थः ॥

चतुर्दशी ॥

अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व ।
मिमिक्षुर्यमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वर्धस्व मदमुक्थवाहः ॥ १ ॥

अप्ऽसु । धूतस्य । हरिऽवः । पिब । इह । नृऽभिः । सुतस्य । जठरम् । पृणस्व ।
मिमिक्षुः । यम् । अद्रयः । इन्द्र । तुभ्यम् । तेभिः । वर्धस्व । मदम् ।
उक्थऽवाहः ॥ १ ॥

हे हरिवः हरिवन् इन्द्र अप्सु उदकेषु सोमाभिषवार्थेषु धूतस्य कम्पितस्य मिश्रितस्य । ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ । अप्सु धूतं नृभिः नेतृभिः अध्वर्युप्रभृतिभिः सुतस्य सुतम् अभिषुतं सोमम् इह अस्मिन् यज्ञे पिब पानं कुरु पीत्वा जठरं पृणस्व च पूरय । जठरपूर्तिपर्यन्तं पिबेत्यर्थः । ॥ "चादिलोपे विभाषा" इति प्रथमा तिङ्भिर्भक्तिर्न निहन्यते । पृणस्वेत्येषा द्वितीया तु निहन्यत एव ॥ । हे इन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं यं सोमम् अद्रयः अभिषवसाधना ग्रावाणो मिमिक्षुः सेक्तुम् अभिषवं कर्तुम् ऐच्छन् । तेभिस्तैरभिषुतैः सोमरसैः हे उक्थवाहः उक्थैः शस्त्रैरुह्यमान इन्द्र तव मदं वर्धस्व अभिवृद्धं कुरु । मत्तो भवेत्यर्थः ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पञ्चदशी ॥

प्रोग्रां पी॒तिं वृष्ण॑ इयर्मि स॒त्यां प्र॒यै सु॒तस्य॑ हर्यश्व॒ तुभ्य॑म् ।
इन्द्र॒ धेना॑भिरि॒ह मा॑दयस्व धी॒भिर्विश्वा॑भिः॒ शच्या॑ गृणा॒नः ॥ २ ॥

प्र । उ॒ग्राम् । पी॒तिम् । वृष्णे॑ । इ॒य॒र्मि॒ । स॒त्याम् । प्र॒ऽयै । सु॒तस्य॑ । ह॒रि॒ऽअ॒श्व॒ । तुभ्य॑म् ।
इन्द्र॑ । धेना॑भिः । इ॒ह । मा॒द॒य॒स्व॒ । धी॒भिः । विश्वा॑भिः । शच्या॑ । गृ॒णा॒नः ॥ २ ॥

हे हर्यश्व हरिनामकाश्वोपेत इन्द्र वृष्णे अभिमतफलवर्षकाय तुभ्यं प्रयै प्रकर्षेण गन्तुम् । ⌛ प्रपूर्वाद् या प्रापणे इत्यस्मात् "प्रयै रोहिष्यै अव्यथिष्यै" इति छन्दसि तुमर्थे कैप्रत्ययान्तो निपातितः । प्रत्ययस्वरेण अन्तोदात्तः ⌛ । तदर्थं सुतस्य अभिषुतस्य सोमस्य उग्राम् उद्गूर्णबलां सत्याम् अवितथमदलक्षणफलोपेतां पीतिम् पानं प्रेयर्मि प्रेरयामि । किं च हे इन्द्र शच्या । कर्मनामैतत् । यागेन निमित्तेन विश्वाभिः सर्वाभिः धीभिः स्तुतिभिः गृणानः स्तूयमानः सन् धेनाभिः प्रीणयित्रीभिः स्तुतिभिर्वाग्भिः इह अस्मिन् यज्ञे मादयस्व तृप्तो भव । ⌛ मद तृप्तियोगे । चुरादिः । आत्मनेपदी ⌛ ॥

षोडशी ॥

ऊ॒ती श॑चीव॒स्तव॑ वी॒र्ये॑ण॒ वयो॒ दधा॑ना उ॒शिज॑ ऋत॒ज्ञाः ।
प्र॒जाव॑दिन्द्र॒ मनु॑षो दुरो॒णे त॒स्थुर्गृ॒णन्तः॑ सध॒माद्या॑सः ॥ ३ ॥

ऊ॒ती । श॒ची॒ऽवः॒ । तव॑ । वी॒र्ये॑ण । वयः॑ । दधा॑नाः । उ॒शिजः॑ । ऋ॒त॒ऽज्ञाः ।
प्र॒जाऽव॑त् । इ॒न्द्र॒ । मनु॑षः । दु॒रो॒णे । त॒स्थुः । गृ॒णन्तः॑ । स॒ध॒ऽमाद्या॑सः ॥ ३ ॥

हे शचीवः शक्तिमन् इन्द्र ऊती ऊत्या रक्षणेन तव वीर्येण सामर्थ्येन च प्रजावत् पुत्रादिरूपाभिः प्रजाभिरुपेतं वयः अन्नं दधानाः धारयन्तः उशिजः त्वां कामयमाना ऋतज्ञाः सत्यभूतफलसाधनं यज्ञं जानन्तः । षष्ठस्याह्नः प्रयोगस्य अतिगहनत्वाद् ऋतज्ञा इत्युक्तम् । सत्रे ये यजमानास्ते ऋत्विज इति शास्त्रेण सर्वेषां यजमानभूतानाम् ऋत्विजां फलसा-

1 S' reads प्रयै after गन्तुम् instead of before प्रकर्षेण.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

धारण्यात् प्रजावद् वयो दधाना इति फलसंबन्धवचनं युक्तम। एवंभूता ऋत्विजो मनुषः मनुष्यस्य यजमानस्य दुरोणे यागगृहे। ॥दुरोण इति गृहनाम। दुरवा भवन्ति दुस्तर्पा इति यास्कः [नि० ४. ५]॥। सत्रस्य बहुकर्तृकत्वेपि केन चिद् यजमानेन अवश्यंभावाद् मनुषो दुरोण इत्युक्तम। सधमाद्यासः सह मदनीयाः सन्तो गृणन्तः त्वां स्तुवन्तः तस्थुः तिष्ठन्ति॥

तृतीयेनुवाके त्रयोदशं सूक्तम्॥

समाप्तश्च तृतीयोनुवाकः॥

चतुर्थेनुवाके चत्वारि सूक्तानि। तत्र "यो जात एव" इति प्रथमं सूक्तं सामसूक्तम् इति व्यवह्रियते। "अस्मा इदु प्र तवसे" इति द्वितीयं सूक्तम् अहीनसूक्तम् इति व्यवह्रियते। द्वादशाहादौ वैराजपृष्ठे विश्वजिति "यो जातः" इति सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुक्तम। सूत्रितं हि वैताने। "नवरात्रेभिजिद्विषुवान् विश्वजिच्चतुर्विंशवत्" इत्युपक्रम्य "विश्वजिति वैराजपृष्ठे 'यद् द्याव इन्द्र ते शतम्' [२०. ८१. १] "'यद् इन्द्र यावतस्त्वम्' [२०. ८२. १] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ "उक्ते योनी। 'इन्द्र क्रतुं न आ भर' [२०. ७९. १] इति तृतीयाम्। "'इन्द्र त्रिधातु शरणम्' [२०. ८३. १] इति सामप्रगाथः। सुकीर्तिर्वृ"षाकपी 'यो जात एव प्रथमो मनस्वान्' [२०. ३४] इति सामसूक्तम् "अहीनसूक्तम् आवपते" इति [वै० ६. ३]॥

तथा अग्नेर्यामिण क्रतावपि माध्यंदिनसवने अस्य सूक्तस्य ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनियोगः। "अग्नेर्यामिण गर्भकारं शंसति" इति प्रक्रम्य सूत्रितम्। "सुकीर्तिं वृषाकपिं सामसूक्तम् अहीनसूक्तम् आवपते" इति [वै० ४. ३.]॥

एतत्सूक्तविषय इतिहासो बृहद्देवतानुक्रमण्याम् उक्तः॥

संयुज्य तपसात्मानम् ऐन्द्रं बिभ्रन्महद् वपुः।

1 S' °द्विश्वजिद्विषुवान् विश्वजि°. 2 S' ततीयेंद्र for तृतीयाम्। इन्द्र. 3 S' सुकीर्तिं वृषाकपिः. 4 S' repeats this whole paragraph again. 5 S' अग्नेर्यामक्रतावपि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अदृश्यत मुहूर्तेन दिवि च व्योम्नि चेह च ॥
तम् इन्द्र इति मत्वा तु दैत्यौ[1] भीमपराक्रमौ ।
धुनिश्च चुमुरिश्चोभौ सायुधावभिपेततुः ॥
विदित्वा स तयोर्भावम् ऋषिः पापं चिकीर्षतोः ।
यो जात इति सूक्तेन कर्माण्यैन्द्राण्यकीर्तयत् ॥

अपरे त्वन्यथा वर्णयन्ति ॥

पुरा किल महेन्द्राद्या वैन्ययज्ञं समागताः ।
ऋषिर्गृत्समदस्तत्र वैन्यस्य सदसि स्थितः ॥
असुराश्च समाजग्मुः शीघ्रम् इन्द्रजिघांसया ।
तान् दृष्ट्वा निर्जगामेन्द्रो यज्ञाद्[2] गृत्समदाकृतिः॥
निरगात् सोपि तद्यज्ञाद् ऋषिर्वैन्येन पूजितः ।
तं दृष्ट्वा चेन्द्र एवायम् इति ते जगृहुः किल ॥
नाहम् इन्द्रोस्मि किं त्वेवंगुणोपेतः स इत्यृषिः ।
यो जात इति सूक्तेन निराचक्रे वधोद्यतान् ॥ इति ॥

केचित् तु अत्र सूक्ते "यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरम् उतेमाहु नैषो अस्तीत्येनम्" इति [५] इन्द्रस्य नास्तित्ववचनाद् अन्यत्रापि "नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ईं ददर्श" इति [ऋ० ८, १००, ३] इन्द्रस्याभावश्रवणाच्च तत्सद्भावं निराकुर्वाणान् प्रति अस्मिन् सूक्ते इन्द्रस्य असाधारणमाहात्म्यकथनैस्तदस्तित्वम्[3] अवागमयद् इति केचिद् आहुः[4] ॥

तत्र प्रथमा ॥

यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद् रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः ॥ १

यः । जातः । एव । प्रथमः । मनस्वान् । देवः । देवान् । क्रतुना । परि । अभूषत् ।

1 S' दैत्यो भीमपराक्रमौ. 2 S' यज्ञान्गृत्स°. 3 S' तदस्तित्वगवागमयदित्यवविदाङ्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Panini Kanya Maha Vidyalaya Foundation Chennai and eGangotri

यस्य । शुष्मात् । रोदसी इति । अभ्यसेताम् । नृम्णस्य । मह्ना । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १ ॥

यं इन्द्रो देवः जात एव प्रादुर्भूतमात्रः सन् प्रथमः प्रकृष्टतमो मुख्यः सन् । ‡प्रथम इति मुख्यनाम प्रतमो भवतीति निरुक्तम् [नि० २, २२] ‡ । मनस्वान् प्रकृष्टेन अनुग्राहकेण मनसा युक्तो देवान् इतरान् ऋतुना कर्मणा असाधारणेन व्यापारेण पर्यभूषत् परिभावयांचकार । स्वाधीनान् अकरोत् । रक्ष्यत्वेन पर्यगृह्णाद् वा । यस्य इन्द्रस्य शुष्मात् शोषकाद् बलाद् रोदसी द्यावापृथिव्यौ अभ्यसेताम् भीते अभूताम् । शुष्मात् इत्यनेन शारीरं बलम् अभिधाय सेनालक्षणं बलं भयसाधनतया अभिधत्ते नृम्णस्य मह्नेति । नॄन् शत्रुजनान् प्रति अभिभावुकं मनो यस्य स तादृशः उक्तलक्षणान् नॄन् नमयतीति वा नृम्णं सेनादिलक्षणं बलम् । तस्य मह्ना महत्त्वेन च अभ्यसेताम् इति पूर्वत्रान्वयः । हे जनासः असुरजनाः स इन्द्रो नाहम् इति ऋषिः आत्मन इन्द्रत्वं पर्यहरत् ॥ अस्य सूक्तस्य इन्द्रसङ्गावप्रतिपादनपरत्वपक्षे हे जनासः इन्द्रो नास्तीति मन्यमाना जनाः उक्तगुणोपेतः स इन्द्रोऽस्त्येवेति व्याख्येयम् । ‡अत्र निरुक्तम् । यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् ऋतुना कर्मणा पर्यभूषत् पर्यगृह्णात् पर्यरक्षद् अत्यक्रामद् इति वा । यस्य बलाद् द्यावापृथिव्यावप्यबिभीतां नृम्णस्य मह्ना बलस्य महत्त्वेन । स जनास इन्द्र इत्यृषेर्दृष्टार्थस्य प्रीतिर्भवत्याख्यानसंयुक्तेति [नि० १०, १०] । पर्यभूषत् इति । भवतेर्लुङि व्यत्ययेन च्लेः क्सः । "श्युकः किति" इति इट्प्रतिषेधः । "यङ्लुगन्नित्यम्" इति निघातप्रतिषेधः । अटः स्वरः । "तिङि चोदात्तवति" इति गतेर्निघातः ‡ ॥

द्वितीया ॥

यः पृथिवीं व्यथमानामदृंहद् यः पर्वतान् प्रकुपिताँ अरम्णात् ।
यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात् स जनास इन्द्रः ॥ २ ॥

1 S' इन्द्रो for य इन्द्रो.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यः । पृथिवीम् । व्यथमानाम् । अदंहत् । यः । पर्वतान् । प्रऽकुपितान् । अरम्णात् ।

यः । अन्तरिक्षम् । विऽममे । वरीयः । यः । द्याम् । अस्तभ्नात् । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ २ ॥

हे जनासः जनाः य इन्द्रः व्यथमानाम् चलन्तीं पृथिवीम् अदंहत् शर्करादिभिर्दृढाम् अकरोत् । यश्च प्रकुपितान् प्रकोपं प्राप्तान् परस्परं[1] युद्धाय इतस्ततश्चलतः पर्वतान् गिरीन् पक्षयुक्तान् अरम्णात् पक्षच्छेदेन नियमितवान् । यथा उत्प्लुत्योत्प्लुत्य प्राणिपीडां न कुर्वन्ति तथा स्वस्थाने स्थापितवान् इत्यर्थः । रमु क्रीडायाम् । अस्य अन्तर्भावितण्यर्थस्य । श्नाप्रत्ययः । अस्य अदंहत् इत्यस्य च यङ्वृत्तयोगाद् अभ्यासघातः । अडागमस्वरः । यश्च इन्द्रः अन्तरिक्षम् । अन्तरा क्षरं भवति सर्वम् इत्यन्तरिक्षम् । कीदृशम् । वरीयः उरुतरम् इयत्ताशून्यं निर्ममे विमानम् अकरोत् । माङ् माने इत्यस्य । [यश्च द्याम् दिवम् अस्तभ्नात् निरुद्धाम् अकरोत् स इन्द्रः इतीन्द्रस्य] सज्ञावं निरुपादिक्षत् ॥

तृतीया ॥

यो हत्वाहिमरिणात् सप्त सिन्धून् यो गा उदाजदपधा वलस्य ।
यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान संवृक् समत्सु स जनास इन्द्रः ॥ ३ ॥

यः । हत्वा । अहिम् । अरिणात् । सप्त । सिन्धून् । यः । गाः । उदऽआजत् । अपऽधा । वलस्य ।

यः । अश्मनोः । अन्तः । अग्निम् । जजान । संऽवृक् । समत्ऽसु । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ ३ ॥

य इन्द्रः अहिम् अन्तरिक्षे गन्तारं मेघं हत्वा विदार्य सप्त सप्तसंख्याकान् स्यन्दनशीलान् सिन्धून् । नदीरित्यर्थः । सप्तसंख्याका गङ्गायमुनादिनदीर्वा अत्र

1 S' परस्पर°. 2 S' यतस्तत°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

रिणात् प्रैरयत्। ॠरी गतिरेषणयोः। ऋयादिः ॠ। यश्च व-
लस्य एतन्नामकस्यासुरस्य गाः असुरेणापहृता बिले स्थापिता गाः अ-
पधा। अप कुत्सितं धीयत इत्यपधा पिधानम्। तस्माद् उदाजत[1] उ-
दगमयत्। ॠअपपूर्वाद् दधातेः "आतश्चोपसर्गे" इति अङ्। "सुपां सुलुक्०" इति पञ्चम्या आकारः ॠ। यश्च अश्मनोः व्या-
श्नयोर्मेघयोरन्तः अग्निं जजान उदपादयत्। मेघयोः संघर्षेण वैद्युतो-
ग्निर्जायत इति प्रसिद्धम् एतत्। अब्भारकत्वेन अतिशीतत्वात् तत्र अ-
ग्न्युत्पादनम् इन्द्रस्य असाधारणं सामर्थ्यम्। यश्च समत्सु संग्रामेषु सं-
वृक् शत्रुसंवर्जको भवति। स इन्द्र इत्यसाधारणैः कर्मभिः एवम्
इन्द्रं ज्ञापयामास ॥

चतुर्थी ॥

येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः।
श्वघ्नीव यो जिगीवां लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ ४ ॥

येन। इमा। विश्वा। च्यवना। कृतानि। यः। दासम्। वर्णम्। अधरम्।
गुहा। अकरित्यकः।
श्वघ्नीऽइव। यः। जिगीवान्। लक्षम्। आदत्। अर्यः। पुष्टानि। सः।
जनासः। इन्द्रः ॥ ४ ॥

येन इन्द्रेण इमा इमानि परिदृश्यमानानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि च्य-
वना च्यवनानि स्वेन च्यावयितव्यानि कृतानि। यद्वा च्यवनानि कृता-
नि। दृढीकृतानीत्यर्थः। ॠच्युङ् स्रुङ् गतौ। "कृत्यल्युटो बहुलम्"
इति ल्युट्। "शेश्छन्दसि बहुलम्" इति शेर्लुक् ॠ। यश्च इन्द्रः
दासम् उपक्षपयितारम् असुरं वर्णम् नीचवर्णम् अधरम् निकृष्टं कृत्वा
गुहा गुहायाम् अकः अकार्षीत्। किं च लक्षम् लक्ष्यं योयः प्रकाशभूतः
शत्रुरस्ति तंतं जिगीवान् जितवान्। ॠजि जये। क्वसौ "सन्लि-
टोर्जेः" इत्यभ्यासाद् उत्तरस्य कुत्वम्। छान्दसो दीर्घः ॠ। ता-

[1] S' आजत् for उदाजत्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

दृशो यः अर्यः अरेः पुष्टानि समृद्धानि धनानि आदत् स्वीकरोति। तत्र दृष्टान्तः। श्वघ्नीव श्वभिः साधनैः मृगान् हन्तीति श्वघ्नी व्याधः स यथा जिगीवान् सन् लक्ष्यमाणं मृगं स्वीकरोति तद्वत्। हे जनाः स इन्द्र इत्यृषिर्ब्रूते ॥

पञ्चमी ॥

यं स्मा॑ पृ॒च्छन्ति॒ कुह॒ सेति॑ घो॒रमु॒तेमा॑हु॒र्नैषो अ॒स्तीत्ये॑नम्।
सो अ॒र्यः पु॒ष्टीर्विज॑ इ॒वा मि॑नाति॒ श्रद॑स्मै धत्त॒ स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ ५ ॥

यम्। स्म॒। पृ॒च्छन्ति॑। कुह॑। सः। इति॑। घो॒रम्। उ॒त। ई॒म्। आ॒हुः॒। न। ए॒षः। अ॒स्ति॒। इति॑। ए॒न॒म्।
सः। अ॒र्यः। पु॒ष्टीः। विजः॑ऽइव। आ। मि॒ना॒ति॒। श्रत्। अ॒स्मै॒। ध॒त्त॒। सः। ज॒ना॒सः॒। इन्द्रः॑ ॥ ५ ॥

घोरम् शत्रूणां हन्तारं भयंकरं यम् इन्द्रं जनाः पृच्छन्ति स्म प्रश्नं कुर्वन्ति। ⌛ "निपातस्य च" इति स्मेत्यस्य संहितायां दीर्घः ⌛। किमिति। इन्द्र इन्द्र इति सर्वे जना ब्रुवते स कुह कुत्र वर्तत इति। उत अपि च ईम् एनम् इन्द्रम् आहुः। के चन ब्रुवते। किमिति। एष इन्द्रो नास्तीति अस्ति चेत् दृष्टिपथं प्राप्नुयात्। न तथास्ति अत एष नास्तीति ब्रुवते। तथाच मन्त्रान्तरम्। "नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ईं ददर्श" [ऋ० ८.१००.३] इति। एवं संशयो न कार्यः। स त्विन्द्रः अर्यः अरेः पुष्टीः पोषिकाः सेनाः विज इव। इवशब्दः एवार्थे। उद्वेजक एव सन्। अथ वा विजो भयहेतुः व्याघ्रादिदुष्टमृगः। स इव आ सर्वतो मिनाति हिनस्ति। ⌛ सेति[1] इत्यत्र "सोचि लोपे चेत् पादपूरणम्" इति सोर्लोपे गुणः ⌛। अस्मा इन्द्राय इन्द्रविषये हे नराः श्रद्धत्त। श्रत् इति सत्यनाम। विश्वासं कुरुत। इन्द्रोस्ति चेत् कुत्र तिष्ठतीति स नास्त्येवेति वा अविश्वासं मा कुरुत। स नास्ति चेत् वृत्रादिशत्रुसेनास्तदन्यः को जयेत्। अतो यः शत्रुसेनानां जेतास्ति हे जनासः जनाः स इन्द्र इति ॥

1 S' सो अर्य इत्यत्र for सेति इत्यत्र.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

षष्ठी ॥

यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः।
युक्तग्राव्णो योविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥ ६ ॥

यः। रध्रस्य। चोदिता। यः। कृशस्य। यः। ब्रह्मणः। नाधमानस्य। कीरेः।

युक्तऽग्राव्णः। यः। अविता। सुऽशिप्रः। सुतऽसोमस्य। सः। जनासः। इन्द्रः ॥ ६ ॥

य इन्द्रो रध्रस्य संराद्धस्य समृद्धस्यापि। रधेरौणादिको रक् प्रत्ययः। चोदिता अभिमतफलप्रेरयिता समृद्धस्य राजादेर्यः शत्रुः तस्य चोदिता अपगमयिता [वा]। यश्च कृशस्य धनादिराहित्येन क्षीणस्यापि चोदिता तदभीष्टधनस्य प्रेरयिता। यश्च कीरेः। स्तोतृनामैतत्। स्तोत्रकर्तुः नाधमानस्य अभिमतं फलं याचमानस्य ब्रह्मणः ब्राह्मणस्यापि चोदिता। यश्च सुशिप्रः शोभनहनुरिन्द्रः युक्तग्राव्णः अभिषवाय प्रयुक्ताश्मनः सुतसोमस्य अभिषवादिना संस्कृतसोमस्य यजमानस्य अविता रक्षिता एवंमहानुभावो योस्ति हे जनासः जनाः स इन्द्र इति ॥

सप्तमी ॥

यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः।
यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥ ७ ॥

यस्य। अश्वासः। प्रऽदिशि। यस्य। गावः। यस्य। ग्रामाः। यस्य। विश्वे। रथासः।

यः। सूर्यम्। यः। उषसम्। जजान। यः। अपाम्। नेता। सः। जनासः। इन्द्रः ॥ ७ ॥

पूर्वमन्त्रे धनिनो निर्धनस्य स्तोतुर्यष्टुश्च अभिमतप्रदाने [यः समर्थः] स इन्द्र इत्युक्तम्। अत्र प्राणिनाम् अपेक्षिता अश्वगोरथप्रकाशवृष्टिलक्षणा

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ये अर्थाः सन्ति तेषां सर्वेषां प्रदाने यः समर्थः स इन्द्र इत्यभिधीयते। यस्य इन्द्रस्य प्रदिशि प्रदेशने अनुशासने संविधौ वा। ☒ अपूर्वात् दिश अतिसर्जने इत्यस्मात् क्विप् ☒। अर्थिभ्यो दातव्या अश्वासः अश्वाः। सन्तीति शेषः। यस्य च गावः तदर्थिभ्यो दातव्या बह्वयो गावः। यस्य च ग्रामलाभकामेभ्यो दित्सिता ग्रामाः। यस्य च विश्वे सर्वे रथासः रथाः। गजोष्ट्रयानादीनां परिग्रहाय विश्व इति विशेषितम्। यश्च इन्द्रो गमनादिसर्वव्यवहारोपयोगिप्रकाशाय सूर्यं जजान। तथा उषसं च जजान उत्पादितवान्। यश्च अपाम् वृष्ट्युदकानां नेता प्रापयिता देवोस्ति हे जनाः स इन्द्र इति ॥

अष्टमी ॥

यं क्रन्दसी संयती विह्वयेते परेवर उभया अमित्राः।
समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास इन्द्रः ॥ ८ ॥

यम्। क्रन्दसी इति। संयती इति सम्ऽयती। विह्वयेते इति विऽह्वयेते। परे। अवरे। उभयाः। अमित्राः।
समानम्। चित्। रथम्। आतस्थिऽवांसा। नाना। हवेते इति। सः। जनासः। इन्द्रः ॥ ८ ॥

संयती परस्परं संगच्छमाने क्रन्दसी शब्दं कुर्वाणे। द्यावापृथिव्यावित्यर्थः। स्वाश्रितानां प्राणिनां वृष्ट्यर्थं पृथिवी द्यौश्च हविरर्थम् इतुभयोः क्रन्दनम्। अथ वा संयती परस्परं संगते क्रन्दसी प्रतिभटान् प्रतियुद्धाय आह्वयन्त्यौ उभे शत्रुसेने विह्वयेते इन्द्रं विविधम् आह्वयतः। स्वस्वसहायायेति शेषः। ☒ क्रदि आह्वाने रोदने च। असुन्। "उगितश्च" इति ङीप् ☒। उक्तमेवार्थं प्रकारान्तरेण स्पष्टम् आह। परे उत्कृष्टा अवरे निकृष्टाश्च। परस्परं जयपराजयापेक्षया परत्वम् अवरत्वं च द्रष्टव्यम्। एवम् उभया अमित्राः प्रतिद्वन्द्विसेनयोर्वर्तमानाः शत्रवः स्वस्वजयार्थं सहायकाय[1] विह्वयन्ते। इत्थं सेनाद्वयान्तःस्थितानाम्

1 S' साहाय्यकाय.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्राह्वानम् अभिधाय अथ सेनास्वामिनोः परस्परप्रतिह्वन्द्विनोरिन्द्राह्वानम् अभिधत्ते । समानं चित् अश्वसारथ्यादिभिः समानम् परस्परसदृशं रथम् आतस्थिवांसा अधिष्ठितवन्तौ । ष्ठा तिष्ठतेर्लिटः क्वसुः । "शर्पूर्वाः खयः" इति खयः शेषः । अभ्यासस्य ह्रस्वत्वे "वस्वेकाजाद्घसाम्" इति इडागमः । प्रत्ययस्वरः ष्ठा । तौ यं नाना पृथक्पृथक् हवेते आह्वयतः । गतम् अन्यत् ॥

नवमी ॥

यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते ।
यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत् स जनास इन्द्रः ॥ ९ ॥

यस्मात् । न । ऋते । विऽजयन्ते । जनासः । यम् । युध्यमानाः । अवसे । हवन्ते ।
यः । विश्वस्य । प्रतिऽमानम् । बभूव । यः । अच्युतऽच्युत् । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

यस्माद् इन्द्रात् बलप्रदात्तुर्ऋते इन्द्रसहायम् अनपेक्ष्य जनासः जनाः प्रबला दुर्बलाश्च सर्वे जयार्थिनो न विजयन्ते शत्रून् न पराभावयन्ति । अतश्च यम् इन्द्रं युध्यमानाः युद्धं कुर्वाणा अवसे स्वस्वरक्षणाय हवन्ते आह्वयन्ति । किं च यश्च इन्द्रो विश्वस्य सर्वस्यापि वृत्रादिशत्रुजातस्य प्रतिमानम् । प्रतिमीयत इति प्रतिमानं प्रतिनिधिर्बभूव । अथ वा "रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय । इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते" इति [ऋ० ६. ४७. १८] मन्त्रवर्णात् सर्वस्यापि प्राणिजातस्य तत्तत्पुण्यपापप्रत्यवेक्षणाय प्रतिबिम्बं बभूव । यश्च अच्युतच्युत् अच्युतस्य केनापि अच्यावयितव्यस्य वृत्रादेः च्युतिरहितस्य स्थावरस्य पर्वतादेर्वा च्यावयिता स जनास इन्द्र इति ॥

दशमी ॥

यः शश्वतो मह्येनो दधानानमन्यमानांश्चर्षी जघान ।
यः शर्धते नानुददाति शृध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनास इन्द्रः ॥१०॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यः। शश्वतः। महि। एनः। दधानान्। अमन्यमानान्। शर्वा। जघान।
यः। शर्धते। न। अनुऽददाति। शृध्याम्। यः। दस्योः। हन्ता। सः।
जनासः। इन्द्रः॥ १०॥

य इन्द्रो महि महत् अत्यधिकम् एनः पापं ब्रह्महत्यादिरूपं दधानान् धारयतः शश्वतः। बहुनामैतत्। बहून् जनान्। जघानेति संबन्धः। के ते महापातकिन इति तान् आह। अमन्यमानान् इन्द्रम् उत्तमहविर्मोपेतं परदेवतेति मतिम् अकुर्वाणान्। स्तुत्या हविषा च इन्द्रम् अपूजयत इत्यर्थः। तादृशान् शर्वा हिंसक इन्द्रः। अथ वा शरुर्वज्रः। तेन वज्रेण जघान हिनस्ति। अथ वा अमन्यमानान् स्वात्मानं ब्रह्मात्मत्वेन अबुध्यमानान्। आत्मघातकान् इत्यर्थः। "असन्नेव स भवति असद् ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद् वेद सन्तम् एनं ततो विदुः" इति [तै० आ० ८. ६] श्रुतेः। अनात्मविदः पापिष्ठत्वं स्मर्यते।

किं तेन न कृतं पापं चोरेणात्मापहारिणा।

इति। तादृशानाम् इन्द्रकृतशिक्षा च श्रूयते। "अरुर्मुखान्[1] यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छम्" इति [कौ० उ० ३. १]। "इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत्" इति च [तै० सं० ६. २. ७. ५]। यश्च शर्धते इन्द्रनैरपेक्ष्येण शत्रुषु बलम् उत्साहं वा कुर्वते पुरुषाय शृध्याम् बलसाध्यं कर्म नानुददाति आनुकूल्येन न प्रयच्छति। डुदाञ् दाने। जुहोत्यादिकः। "अभ्यस्तानाम् आदिः" इत्याद्युदात्तः। "तिङि चोदात्तवति" इति गतेर्निघातः। यश्च दस्योः वृत्रादेर्हन्ता घातकः स जनास इन्द्र इति॥

एकादशी॥

यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविन्दत्।
ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः॥ ११॥

यः। शम्बरम्। पर्वतेषु। क्षियन्तम्। चत्वारिंश्याम्। शरदि। अनुऽअविन्दत्।

१ P P[1] °अविंदन्।

1 So S' distinctly. 2 S' स्वस्य after यश्च.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ओजायमानम्। यः। अहिम्। जघानं। दानुम्। शयानम्। सः। जनासः। इन्द्रः॥ ११॥

य इन्द्रः पर्वतेषु गिरिषु इन्द्रभीत्या क्षियन्तम् निवसन्तम्। पर्वतेष्वि-ति बहुवचनेन इन्द्राद् भीतस्य शम्बरस्य एकत्रानवस्थानं सूचितं भवति। एवं गिरिगह्वरेष्वाच्छन्नं शम्बरम् एतन्नामकम् असुरं चत्वारिंश्याम्। चत्वारिंशत्संख्यापूरणी चत्वारिंशी। तस्यां शरदि तस्मिन् संवत्सरे अन्व-विन्दत् अन्विष्य लब्धवान्। लब्ध्वा व्यनाशयद् इत्यर्थः। किं च य इन्द्रः ओजायमानम् ओजो बलम्। तद्वद् आचरन्तम्। अतिशयि-तबलम् इत्यर्थः। ¤"कर्तुः क्यङ् सलोपश्च"। "ओजसोऽप्सरसो नित्यम्०" इति सकारलोपः¤। ताहशम् अहिम्। आगत्य हन्ती-त्यहिर्वृत्रः। पुनः कीदृशम्। दानुम् दानवं शयानम् शयनं कुर्वाणं ज-घान घातयामास। उक्तम् अन्यत्॥

द्वादशी॥

यः शम्बरं पर्यतरत् कसीभिर्योचारुकास्नापिबत् सुतस्य।
अन्तर्गिरौ यजमानं बहुं जनं यस्मिन्नामूर्छत् स जनास इन्द्रः॥ १२॥

---

१ So we read this mantra with Sâyaṇa's text except that it has सुतम् for सुतस्य. The passage is obviously corrupt, and Sâyaṇa does not perhaps altogether restore it. The expression अचारुकास्ना is too unvedic in appearance, and the interpretation and therefore the text of the second line is far fetched. The accents are our own guesses and may admit of correction. The MSS. read:

BB^{h}V Dc यः शंबरं परियतरक्षसीभिर्योवाकृकत्स्नापिबत्सुतस्य।
अंतर्गिरौ यजमानं वभुंजनं (Dc बभुंजनं) यस्मिन्नामूर्छत्स जनास इन्द्रः॥

C^{m}S the same, except that they have कृक°, and S^m has corrected to परीयत. D too the same, except परियतर°. E too the same, except that it has यंजमा°. R the same, except परियत and वभुंजन्नं. K the same, except that he has °र्योवा. K^m omits the verse and its figure 12, having 13 after 11. Cs also the same as BB^{h}V Dc except that it has कृकंतस्नापि° and वभुंजन्नं. P J the same except that they have no accents; they give the saṁhitâ form, no padas. P^2 the same as BB^{h}V Dc and accents it, reading परियत (no padas). C^p same as BB^{h}V Dc except it has परीयत, कृकत्स्ना°. No padas. २ Note that Sâyaṇa's text has कसी° though his commentary explains कशी°.

1 S$'$ °गह्वरेष्वछंनं. 2 S$'$ ओबलचरंतं for ओजः बलम्। तद्वद् आचरन्तम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

य इन्द्रः कशीभिः दीप्तैर्वज्राद्यायुधैः स्वतेजोभिर्वा शम्बरम् असुरं पर्व-
तरत् पर्यतारयत्। गिरिनदीसमुद्रादिकान् सर्वानपि अत्यक्रामयद् इत्यर्थः।
स्वयं वा तम् असुरं पर्यतरत्। पर्यभवद् इत्यर्थः। यश्च अचारुकाष्ठा
अरमणीयेन आस्येन सुतम् अभिषुतं सोमम् अपालामुखादिस्थितम् अ-
पिबत् पानम् अकार्षीत्। "इमं जम्भसुतं पिब धानावन्तं करम्भिणम्"
इति हि मन्त्रवर्णः [ऋ० ८. ९१. २]। यस्मिन्निन्द्रे हन्तव्ये सति अक-
र्गिरौ पर्वतस्य मध्ये शुद्धे देवयजनप्रदेशे यजमानम् सोमयागं कुर्वाणं
गृत्समदं बहुं जनम् अध्वर्युप्रभृतिं सदःस्थितं जनसंघातं चामूर्छत् आ-
वव्रे। चुमुरिधुनिप्रभृतिकोऽसुरसंघात इति शेषः। स जनास इन्द्र इति
पूर्ववत्॥

त्रयोदशी॥

यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मान्वावृसृजत् सर्तवे सप्त सिन्धून्।
यो रौहिणमस्फुरद् वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः॥ १३॥

यः। सप्तऽरश्मिः। वृषभः। तुविष्मान्। अवऽअसृजत्। सर्तवे। सप्त। सिन्धून्।
यः। रौहिणम्। अस्फुरत्। वज्रऽबाहुः। द्याम्। आऽरोहन्तम्। सः।
जनासः। इन्द्रः॥ १३॥

य इन्द्रः सप्तरश्मिः सप्तसंख्याकाः पर्जन्या एव रश्मयो यस्य स ता-
दृशः। अथ वा सप्तरश्मिरादित्यः। तदात्मक इत्यर्थः। वृषभः वर्षितृ
कामानाम् अपां वा। तुविष्मान् बलवान् सर्तवे सरणाय प्रवहणाय स्रा-
सर्पणशीलान् सिन्धून् स्यन्दमानान्युदकानि अवासृजत्। अवाग् यथा
भवति तथा निर्मितवान्। यद्वा सप्त सिन्धून् सप्तसंख्याका गङ्गाद्या न-
दीरवासृजत्। यश्च वज्रबाहुः वज्रहस्तः सन् द्याम् दिवम् आरोहन्तं
रौहिणम् एतन्नामकम् असुरम् अस्फुरत् जघान। ✕ स्फुर स्फुल
संचलने। तौदादिकः ✕। अन्यद् गतम्॥

चतुर्दशी॥

द्यावा चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते।

1 S' अत्यकाम°. 2 S' °प्रभृति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः ॥ १४ ॥

द्यावा । चित् । अस्मै । पृथिवी इति । नमेते इति । शुष्मात् । चित् । अस्य । पर्वताः । भयन्ते ।

यः । सोमऽपाः । निऽचितः । वज्रऽबाहुः । यः । वज्रऽहस्तः । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १४ ॥

अस्मै इन्द्राय द्यावा द्यावौ पृथिवी पृथिव्यौ । परस्परापेक्षया द्विवचनम् । चित् अप्यर्थे । नमेते इन्द्रस्य महिम्ना स्वयमेव प्रह्वीभवतः । अस्य इन्द्रस्य शुष्मात् बलात् पर्वताश्चित् पर्वता अपि भयन्ते । पक्षच्छेदाद् बिभ्यति । भिञ भये । "बहुलं छन्दसि" इति शप् । यश्च इन्द्रः सोमपाः सोमस्य पाता सन् निचितः प्रज्ञातः । यद्वा नितरां चितो निचितः । दृढाङ्ग इत्यर्थः । वज्रबाहुः वज्रवत् सारभूताभ्यां बाहुभ्याम् उपेतः यश्च वज्रहस्तः वज्रं हस्ते धारयन् भवति स जनास इन्द्र इति ॥

पञ्चदशी ॥

यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमूती ।
यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इन्द्रः ॥ १५ ॥

यः । सुन्वन्तम् । अवति । यः । पचन्तम् । यः । शंसन्तम् । यः । शशमानम् । ऊती ।

यस्य । ब्रह्म । वर्धनम् । यस्य । सोमः । यस्य । इदम् । राधः । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १५ ॥

यः सुन्वन्तम् सोमाभिषवं कुर्वन्तं यजमानम् अवति रक्षति । यश्च पुरोडाशादीनि[1] हवींषि पचन्तं यश्च ऊती ऊत्या रक्षणेन निमित्तेन शंसन्तं स्तुवन्तं यश्च शशमानम् सामभिः स्तोत्रं कुर्वाणं रक्षति । ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं यस्य वर्धनम् वृद्धिकरं भवति । तथा यस्य सोमो वृद्धि-

1 S' पुरोडाशादीन्. 2 S' om. शंसन्तं स्तुवन्तं य°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हेतुर्भवति । यस्य च इदम् असदीयं राधः पुरोडाशादिलक्षणम् अन्नं वृद्धिकरं भवति । स इन्द्र इत्यादि गतम् ॥

षोडशी ॥

जातो व्यख्यत् पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणो नो यो असद् व्रता देवानां स जनास इन्द्रः ॥ १६ ॥

---

१ So we read the mantra with Sâyaṇa and his text except that they have कविष्यमाणः for स्तविष्यमाणः and that the former has जो for यो. The accent on परस्य is a corrected one. The MSS. read :

B B the same as above, except व्यख्य° and माणोन्नोजो (for °माणो नो यो), and वेद जनितुः परस्य.

C जातो व्यक्तः पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोजो असद्व्रता (corrected from °ब्रर्ता) देवानां स &c.

D जातो व्यक्षत्पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोजो असद्व्रता देवानां स &c.

E जातो व्यख्यत्पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोजो असद्व्रता देवानां स &c.

R जातो व्यक्षः पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नो यो असद्व्रता देवानां स &c.

S[m] जातो व्यक्तः पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नो यो असद्व्रता देवानां स &c.

Dc जातो व्यक्तः (changed to व्यख्यत्) पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः (changed to वेद जनितुः) परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोयो असद्व्रता देवानां स &c.

Cs जातो व्यक्तः पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोयो असद्व्रता देवानां स &c.

P P J Cp have no padas, but only the saṁhitâ form which is as follows:-

P जातो व्यक्तः पित्रोरुपस्थे भुवन वेद् जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोयो असाद्व्रता देवानां स जनास इंद्रः ॥

P जातो व्यख्यत्पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोयो असद्व्रता देवानां स जनास इंद्रः ॥

J जातो व्यक्तः पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोयो असद्व्रता देवानां स जनास इंद्रः (no accents) ॥

Cp जातो व्यख्यन्पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणोन्नोजो असद्व्रता देवानां स &c. ॥

---

1 S' स इंद्रं for इदम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

य इन्द्रो जातः प्रादुर्भूतमात्र एव सन् पित्रोः द्यावापृथिव्योः उपस्थे उत्सङ्गे तयोर्मध्ये व्यख्यत् विख्यातवान् प्रकाशितोभूत् । यश्च इन्द्रः भुवः [भुवं] मातृभूतां न वेद न जानाति । तथा परस्य उत्कृष्टस्य जनितुः उत्पादयितुः परम् उत्पादकं पितृस्थानीयं द्युलोकमपि न वेद न जानाति । तयोर्वस्तुतः स्वजननं प्रति अकारणत्वाद् इत्यभिप्रायः । यद्वा भुवो जनितुः भूम्या उत्पादकस्य परस्य अन्यस्य[2] स्वरूपं[3] भुवो जनितारं परम् अन्यम् इति वा व्याख्येयम् । न वेद न जानाति । स्वातिरेकेणेति शेषः । स्वस्यैव सर्वकारणत्वाद् इत्यभिप्रायः । किं च असत् असत्तः असाभिः क्रविष्यमाणः स्तविष्यमाणः स्तूयमानश्च सन् । नशब्दः चार्थे । देवानां व्रता व्रतानि कर्माणि देवार्थान् आ । ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ । आ पूरयति । स इन्द्र इति ॥

सप्तदशी ॥

यः सोमकामो हर्यश्वः सूरिर्यस्माद् रेजन्ते भुवनानि विश्वा ।
यो जघान शम्बरं यश्च शुष्णं य एकवीरः स जनास इन्द्रः ॥ १७ ॥

---

१ So we read the mantra with Sâyaṇa except that he takes (as does his text) हर्यश्वसूरिः as one word. The MSS. thus :–

hBR same as above except हर्यश्वासुः, यस्य for यश्च and एकवीरः for एकवीरः.
D also as above except that it has हर्यश्वासुः, यस्य for यश्च and एकवीरः for एकवीरः.
S[m] हर्यश्वासुरिः changed to हर्यश्व आसुरिः, and यस्य for यश्च.
C सोम कामो हर्यश्व आसुरिः and यस्य शुष्णं य एकवीरः.
E हर्यःश्वासुरिः, यस्य शुष्णं य एकवीरः.
K[m] V like our text except यस्य शुष्णं य एकवीरः.
Dc हर्यश्व आसुरिः, यस्य शुष्णं य एकवीरः changed to हर्यश्वासुरिः, यस्य शुष्णं य एकवीरः.
Cs हर्यश्वा आसुरिः, यस्य.
P is unaccented and reads the same as our text, except हर्यश्वा आसुरिः, and यस्य (for यश्च). No padas.
J like P except it omits आ in आसुरिः. Unaccented. No padas.
P[c] C[P] हर्यश्वासुरिः, यस्य, एकवीरः. No padas.
V K हर्यश्वासुः, यस्य, एकवीरः.

1 S′ जनितः. 2 S′ अन्नस्य. 3 S′ स्वरूप भवो for स्वरूपं भुवो.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

य इन्द्रः सोमकामः सोमं कामयमानः सन् हर्यश्वसूरिः हर्याख्यानाम् अश्वानां सुष्ठु ईरयिता प्रेरयिता भवति । यागप्रदेशस्यागमनायेति शेषः । अथ वा. यः सोमकामः यश्च हर्यश्वः सूरिर्विद्वांश्च । किं च यस्माद् इन्द्राद् विश्वा विश्वानि भुवना भुवनानि भूतजातानि रेजन्ते बिभ्यति । य इन्द्रः शम्बरम् असुरं जघान यश्च शुष्णम् असुरं जघान घातयामास । यश्च एवंविधेषु असाधारणेषु व्यापारेषु एकवीरः असाधारणशूरो भवति स जनास इन्द्र इति उक्तार्थः ॥

अष्टादशी ॥

यः सुन्वते पचते दुध्र आ चिद् वाजं ददर्षि स किलासि सत्यः ।
वयं ते इन्द्र विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम ॥ १८ ॥

यः । सुन्वते । पचते । दुध्रः । आ । चित् । वाजम् । ददर्षि । सः । किल । असि । सत्यः ।
वयम् । ते । इन्द्र । विश्वह । प्रियासः । सुऽवीरासः । विदथम् । आ । वदेम ॥ १८ ॥

अत्र ऋषिः इन्द्रस्य अविद्यमानतां शङ्कमानानाम् अज्ञानिनां विश्वासं जनयन् इन्द्रं प्रत्यक्षीकृत्य ब्रूते । हे इन्द्र यस्त्वं दुध्रश्चित् वस्तुतो दुर्धर्षोपि सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय तथा पचते पशुपुरोडाशादिहविःपाकं कुर्वते च यजमानाय वाजम् तदभिमतम् अन्नम् आ ददर्षि सर्वतो भृशं प्रयच्छसि । दृ गतौ । अस्मात् क्रियासमभिहारे यङ् । अभ्यासरस्य लोपः । अभ्यासस्य "रुग्रिकौ च लुकि" इति रुगागमः । यद्योगाद् अनिघातः । "अभ्यस्तानाम् आदिः" इत्याद्युदात्तः । स तादृशस्त्वं सत्यः किलासि । मन्त्रद्रष्टुर्महर्षेः प्रत्यक्षत्वेपि इदानींतनानां कथं तस्य प्रत्यक्षतेति शङ्कायां यष्टॄणाम् अभिमतान्नलक्षणफलस्य सत्यदृष्टत्वाद् इन्द्रोपि सत्य एवेत्यभिप्रायेण स किलासि सत्य इति ब्रूते । वयं विश्वह विश्वेष्वपि अहःसु सर्वदा । षु "षु

1 So S' clearly.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पां सुलुक्" इत्यादिना सप्तमीबहुवचनस्य लुक् । शकन्ध्वादित्वात् प-रूपत्वम् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण मध्योदात्तः ॥ । हे इन्द्र ते तव प्रियासः प्रियाः सन्तः सुवीरासः शोभनपुत्रादियुक्ताश्च सन्तः विदथम् वेदनसाधनं स्तोत्रम् आ वदेम ब्रूयाम ॥

[इति] चतुर्थेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

चतुर्विंशेऽभिजिति विषुवति विश्वजिति महाव्रते च ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे "अस्मा इदु प्र तवसे तुराय" इति अहीनसूक्तसंज्ञकं विनियुक्तम् । "चतुर्विंश 'इन्द्रमिन्नाथिनो बृहद्' [२०, ३८, ४] इत्याज्यस्तोत्रियः" इति प्रक्रम्य सूत्रितम् । "अभि प्र वः सुराधसम् [२०, ५१, १] प्र सु श्रुतं "सुराधसम् [२०, ५१, ३] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ । मा "विदन्यद् वि शंसत [२०, ८५, १] यच्चिद्धि त्वा जना इमे [२०, ८५, ३] "इति वा । अस्मा इदु प्र तवसे तुराय [२०, ३५] इत्यहीनसूक्तम् "आवपते" इति [वै० ६, १] ॥

तथा अग्नेर्याम्नि माध्यंदिनसवने तच्छस्त्र एव विनियुक्तम् । सूत्रितं हि । "अग्नेर्याम्नि गर्भकारं शंसति" इति प्रक्रम्य सुकीर्तिं वृषाकपिं सामसूक्तम् अहीनसूक्तम् आवपते" इति [वै० ४, ३] ॥

तत्र प्रथमा ॥

अस्मा इदु प्र तवसे तुराय प्रयो न हर्मि स्तोमं माहिनाय ।
ऋचीषमायाधिगव ओहमिन्द्राय ब्रह्माणि राततमा ॥ १ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । प्र । तवसे । तुराय । प्रयः । न । हर्मि । स्तोमम् । माहिनाय ।
ऋचीषमाय । अधिऽगवे । ओहम् । इन्द्राय । ब्रह्माणि । रातऽतमा ॥ १ ॥

अस्मा इदु । इद् उ इति निपातद्वयं पादपूरणम् । अथापि पदपूरणाः कर्मीमिद्वितीति यास्कोक्तेः [नि० १, ९] । अवधारणार्थं वा निपातद्वयम् । अस्मा एव इन्द्राय ओहम् वहनीयं प्रापणीयं स्तोमम् स्तोत्रं प्र हर्मि प्रकर्षेण हरामि । प्रकरोमीत्यर्थः । कीदृशाये-

1 S' om. °हीन°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

न्द्राय । तवसे प्रवृद्धाय बलवते वा तुराय सोमपानार्थं त्वरमाणाय शत्रुहिंसकाय वा माहिनाय । महन्नामैतत् । गुणैर्महते ऋचीषमाय ऋचा स्तुतिसाधनया समाय । ऋग् याद्यूपं प्रतिपादयति ताद्यूप एव तत्र संमितो भवतीत्यृचीषम इत्यर्थः । अथ वा ऋक् स्तुतिः तया समाय । वस्तुतः अपरिमेयगुणत्वेपि ऋचा परिमीयते परिच्छिद्यते इत्यृचीषमत्वाभिधानम् । अध्रिगवे अधृतगमनकर्मणे अप्रतिहतगमनाय इन्द्राय । स्तोत्रप्रेरणे दृष्टान्तम् आह । प्रयो नेति । प्रय इत्यन्ननाम । यथा क्षुधितस्य अन्नं प्रेरयति तद्वत् स्तुतिकामाय स्तोमं प्रहर्मीत्यर्थः । न केवलं स्तोत्रम् अपि तु राततमा राततमानि पूर्वैर्यजमानैरत्यर्थं दत्तानि ब्रह्माणि प्रवृद्धानि सोमादिहवींष्यपि प्र हर्मीति । ⧖ अध्रिगव इत्यत्र अधृतः अन्येनानिवारितः गौर्गमनम् अस्येति तस्यावयवार्थः । "गोश्चियोरुपसर्जनस्य" इति ह्रस्वत्वम् । पृषोदरादित्वाद् अधृतशब्दस्य अध्रिभावः । ओहम् इति । वहतेः कर्मणि घञि छान्दसं संप्रसारणम् ⧖ ।

द्वितीया ॥

अस्मा इदु प्रय इव प्र यंसि भराम्याङ्गूषं बाधे सुवृक्ति ।
इन्द्राय हृदा मनसा मनीषा प्रत्नाय पत्ये धियो मर्जयन्त ॥ २ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । प्रयःऽइव । प्र । यंसि । भरामि । आङ्गूषम् । बाधे । सुऽवृक्ति ।
इन्द्राय । हृदा । मनसा । मनीषा । प्रत्नाय । पत्ये । धियः । मर्जयन्त ॥ २ ॥

अस्मा इदु अस्मा एव इन्द्राय प्रय इव अन्नमिव प्र यंसि प्रयच्छामि । ⧖ यम उपरमे । अस्माल्लुटि पुरुषव्यत्ययः । "बहुलं छन्दसि" इति शपो लुक् ⧖ । सामान्येनोक्तं विशिनष्टि भरामीत्यादिना । बाधे शत्रूणां बाधनाय सुवृक्ति सुष्ठु आवर्जकम् आङ्गूषम् स्तोमरूपम् आघोषम् । ⧖ आङ्गूष स्तोम आघोष इति यास्कः [नि० ५.११.] ⧖ । भरामि संपादयामि । किं च प्रत्नाय पुराणाय पत्ये

1 S' ऋच्या. 2 S' om. आ°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सर्वस्य स्वामिने इन्द्राय अन्येपि ऋत्विजो हृदा हृदयेन मनसा हृदयान्तर्वर्तिना अन्तःकरणेन मनीषा मनीषया बुद्ध्या धियः स्तुतीः मर्जयन्त मार्जयन्ति संस्कुर्वन्ति ॥

तृतीया ॥

अस्मा इदु त्यमुपमं स्वर्षां भराम्याङ्गूषमास्येन ।
मंहिष्ठमच्छोक्तिभिर्मतीनां सुवृक्तिभिः सूरिं वावृधध्यै ॥ ३ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । त्यम् । उपऽमम् । स्वःऽसाम् । भरामि । आङ्गूषम् । आस्येन ।
मंहिष्ठम् । अच्छोक्तिऽभिः । मतीनाम् । सुवृक्तिऽभिः । सूरिम् । ववृधध्यै ॥३॥

अस्मा इदु अस्मा एव इन्द्राय त्यं तं प्रसिद्धम् उपमम् । उपमीयते अनेनेत्युपमः । उपमास्थानभूतम् । ☒"घञर्थे कविधानम्" इति करणे कप्रत्ययः । "आतो लोप इटि च" इत्याकारलोपः☒ । स्वर्षाम् सुष्ठु अरणीयस्य धनस्य दातारं स्वर्गस्य प्रापकं वा एवंलक्षणम् आङ्गूषम् स्तोत्रलक्षणम् आघोषम् आस्येन मुखेन भरामि संपादयामि । किमर्थम् मंहिष्ठम् अतिशयेन धनवन्तम् अतिशयेन प्रवृद्धं वा सूरिम् सुष्ठु धनस्य ईरयितारं विपश्चितं वा उक्तलक्षणम् इन्द्रं ववृधध्यै वर्धयितुं मतीनाम् स्तुतीनां संबन्धिभिः । कैः साधनैः । सुवृक्तिभिः सुष्ठु आवर्जकैः अच्छोक्तिभिः स्वच्छवचनैः । आङ्गूषं भरामीति संबन्धः ॥

चतुर्थी ॥

अस्मा इदु स्तोमं सं हिनोमि रथं न तष्टेव तत्सिनाय ।
गिरश्च गिर्वाहसे सुवृक्तीन्द्राय विश्वमिन्वं मेधिराय ॥ ४ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । स्तोमम् । सम् । हिनोमि । रथम् । न । तष्टाऽइव । ततऽसिनाय ।
गिरः । च । गिर्वाहसे । सुऽवृक्ति । इन्द्राय । विश्वम्ऽइन्वम् । मेधिराय ॥ ४ ॥

अस्मा इदु अस्मा एव इन्द्राय तत्सिनाय तदेव [सिनं] सोमादि-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

लक्षणम् अन्नं यस्य तादृशाय इन्द्राय अथ वा तत्सिनाय रथसाध्यानवो स्वामिने तष्टा शिल्पी रथं न यथा रथं संहिनोति तद्वत् [स्तोमं] सं हिनोमीति । किं च गिर्वाहसे गीर्भिः प्रापणीयाय मेधिराय । मेधो य-ज्ञः । यज्ञार्हाय मेधाविने वा इन्द्राय सुवृक्ति सुष्ठु आवर्जकं विश्वमि-न्वम् विश्वैः सर्वैः प्राप्तव्यं विश्वैः सर्वैर्यजमानैः प्रापणीयं वा सोमादि-लक्षणं हविः गिरश्च स्तुत्यर्थानि वचांसि च । सं हिनोमीत्यनुषङ्गः । यद्वा सुवृक्ति विश्वमिन्वम् इति पदद्वयं फलपरतया व्याख्येयम् । सुष्ठु आवर्जनीयं विश्वैर्बन्ध्वादिभिः प्राप्तव्यम् उपभोक्तव्यम् अन्नम् । लब्धुम् इत्यध्याहारः ॥

पञ्चमी ॥

अस्मा इदु सप्तिमिव श्रवस्येन्द्रायार्कं जुह्वा३ समञ्जे ।
वीरं दानौकसं वन्दध्यै पुरां गूर्तश्रवसं दर्माणम् ॥ ५ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । सप्तिम्ऽइव । श्रवस्या । इन्द्राय । अर्कम् । जुह्वा । सम् । अञ्जे ।
वीरम् । दानऽओकसम् । वन्दध्यै । पुराम् । गूर्तऽश्रवसम् । दर्माणम् ॥५॥

अस्मा इदु अस्मा एव इन्द्राय श्रवस्या श्रवस्यया । श्रव इत्यन्न-नाम । अन्नेच्छया । अन्नलाभायेत्यर्थः । ☒ श्रवःशब्दात् "सुप आ-त्मनः क्यच्" । तदन्ताद्धातोर्भावे "अ प्रत्ययात्" इत्यकारप्रत्ययः । तात्-ष्टाप् । "सुपां सुलुक्०" इति तृतीयाया डादेशः । उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तस्योदात्तत्वम् ☒ । अर्कम् अर्चनीयम् अन्नं हविर्लक्षणम् अन्नं जुह्वा आज्यपूर्णया समञ्जे समक्तं करोमि । ☒ व्यत्ययेनात्मनेपदम् ☒ । ब्रह्मा अर्कं स्तुतिसाधनं मन्त्रम् । ☒ अर्को मन्त्रो भवति यदनेनार्चन्तीति यास्कः [नि० ५, ४] ☒ । जुह्वा जुहूवद् अञ्जनसाधनया जिह्वया समञ्जे संयोजयामि । तत्र दृष्टान्तः । सप्तिमिव अश्वमिव । ☒ जातावेकवच-नम् ☒ । अश्वान् यथा श्रवस्यया रथे समक्तान् संगतान् करोति

1 S' स्तोमादि०. 2 S' बध्वादि०.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तद्वत् । किं च वीरम् शत्रूणां विविधम् ईरयितारं दानौकसम् दानानाम् ओकः सद्मस्थानीयं पुराम् असुरनगराणां दर्माणम् दारकं गूर्तश्रवसम् । श्रव इत्यन्ननाम । प्रशस्यान्नं प्रशस्यकीर्तिं वा उक्तलक्षणम् इन्द्रं वन्दध्यै वन्दितुम् । आह्वयामीति शेषः ॥

षष्ठी ॥

अस्मा इदु त्वष्टा तक्षद् वज्रं स्वपस्तमं स्वर्यं१ रणाय ।
वृत्रस्य चिद् विदद् येन मर्म तुजन्नीशानस्तुजता कियेधाः ॥ ६ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । त्वष्टा । तक्षत् । वज्रम् । स्वपःऽतमम् । स्वर्यम् । रणाय ।
वृत्रस्य । चित् । विदत् । येन । मर्म । तुजन् । ईशानः । तुजता । कियेधाः ॥ ६ ॥

अस्मा इदु अस्मा एवेन्द्राय त्वष्टा सकलजगन्निर्माता विश्वकर्मा वज्रम् एतन्नामकम् आयुधं तक्षत् अतक्षत् निर्मितवान् । कीदृशम् । स्वपस्तमम् अतिशयेन शोभनकर्माणं स्वर्यम् स्वायत्तवीर्यं स्तुत्यं वा । किमर्थम् । रणाय युद्धाय । तुजता हिंसता येन वज्रेण कियेधाः । किं परिमाणं यस्य शत्रुबलस्य तादृग् बलं धारयतीति कियेधाः । यद्वा क्रममाणान् शत्रून् धारयति निगृह्णातीति कियेधाः । परैरपरिच्छेद्यबल इत्यर्थः । ✕कियेधाः कियद्धा इति वा क्रममाणधा इति वेति यास्कः [नि० ६. २०] । पृषोदरादित्वात् पूर्वपदस्य कियेभावः । दधातेर्विच् प्रत्ययः ✕ । ईशानः सर्वस्य स्वामी भवन् इन्द्रः वृत्रस्य चित् सर्वावरकस्य प्रबलस्य वृत्रस्याप्यसुरस्य मर्म । यस्मिन् स्थाने विद्धः सद्यो म्रियते तद् मर्म । तत् तुजन् हिंसन् व्यथयन् विदत् अविदत् लब्धवान् । लब्ध्वा प्राहार्षीद्[1] इत्यर्थः । ✕विदृ लाभे । लुङि लृदित्त्वात् च्लेः अङ् आदेशः । "बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपि" इत्यडभावः । यद्वृत्तयोगाद् अनिघातः ✕ ॥

सप्तमी ॥

अस्येदु मातुः सवनेषु सद्यो महः पितुं पपिवां चार्वन्ना ।

1 S/ प्राहार्षीरित्यर्थः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मुषायद् विष्णुः पचतं सहीयान् विध्यद् वराहं तिरो अद्रिमस्ता ॥ ७ ॥

अस्य । इत् । ऊं इति । मातुः । सवनेषु । सद्यः । महः । पितुम् । पपिवान् । चारु । अन्ना ।

मुषायत् । विष्णुः । पचतम् । सहीयान् । विध्यत् । वराहम् । तिरः । अद्रिम् । अस्ता ॥ ७ ॥

अस्येदु अस्यैवेन्द्रस्य मातुः सर्वस्य निर्मातुः महः महतः माहात्म्यवतः एवंभूतस्य इन्द्रस्य । असाधारणं कर्म उच्यत इति शेषः । यद्वा उक्तलक्षणस्य यज्ञस्येति व्याख्येयम् । किं तत् कर्मेति उच्यते । अयम् इन्द्रः सवनेषु सोमयागसंबन्धिषु प्रातरादिषु त्रिषु सवनेषु सद्यः तदानीमेव होमसमय एव पितुम् । अन्ननामैतत् । पातव्यं सोमं पपिवान् पीतवान् । किं च चारु चारूणि । "सुपां सुलुक्०" इति विभक्तेर्लुक् । अन्ना अन्नानि सवनीयपुरोडाशधानाकरम्भादीनि । भक्षितवान् इति शेषः । किं च विष्णुः सवनत्रयव्यापी इन्द्रः सहीयान् अतिशयेन शत्रूणाम् अभिभविता । सोमपानादिजनितेन बलेनेति भावः । पक्वतम् परिपक्वम् अपहारयोग्यभूतं शत्रूणां धनं मुषायत् अपाहरत् । जन्ताल्लङि "बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपि" इत्यडभावः । तथा अद्रिम् अस्ता अद्रेर्वज्रस्य क्षेपकः प्रयोक्ता स इन्द्रः वराहम् । वराहो मेघो भवति वराहार इति निरुक्तम् [५, ४] । उत्कृष्टस्योदकस्य आहर्तारं धारकं मेघं तिरः प्राप्नः सन् । सत इति प्राप्नस्येति यास्कः [नि० ३, २०] । विध्यत् अविध्यत् वृष्टिलाभार्थं व्यदारयत् ॥

अष्टमी ॥

अस्मा इदु ग्नाश्चिद् देवपत्नीरिन्द्रायार्कमहिहत्य ऊवुः ।
परि द्यावापृथिवी जभ्र उर्वी नास्य ते महिमानं परि ष्टः ॥ ८ ॥

1 S' होमसमसमय एव for होमसमय एव.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्मै । इत् । ऊं इति । मा: । चित् । देवऽपत्नी: । इन्द्राय । अर्कम् । अहिऽहत्ये । ऊवुरित्यूवुः ।

परि । द्यावापृथिवी इति । जभ्रे । उर्वी इति । न । अस्य । ते इति । महिमानम् । परि । स्त इति स्तः ॥ ८ ॥

अस्मा इदु अस्मा एव इन्द्राय अहिहत्ये । अहिर्वृत्रः । तस्य हनने निमित्तभूते सति देवपत्नीः देवानां पालयित्र्यो गायत्र्याद्याः मा अश्वित् गमनस्वभावा अपि अर्कम् अर्चनसाधनं स्तोत्रम् ऊवुः अतन्वत । यद्वा अस्मा इन्द्राय मा अश्वित् । ✕मेना मा इति स्त्रीणाम् इति निरुक्तम् [३.२१] । मा गच्छन्त्येना इति तत्रत्यं निर्वचनम् ✕ । स्वस्वपतिभिरभिगन्तव्याः स्त्रियः । ता विशिनष्टि । देवपत्नीरिति । देवा इन्द्राद्याः पतयो यासां ता देवपत्न्यः । ताश्च "उत मा व्यन्तु देवपत्नीः" इति [ऋ० ५. ४६. ८] मन्त्रोक्ता इन्द्राण्यग्नाय्यश्विन्याद्याः । ता देवपत्न्यः अर्कम् अर्चनसाधनं हविः ऊवुः स्वात्मनि अतन्वत । ✕वेञ् तन्तुसंताने । लिटि "वेञो वयिः" । लिटः कित्त्वाद् यजादित्वेन संप्रसारणे यकारस्य "लिटि वयो यः" इति प्रतिषेधाद् वकारस्य संप्रसारणम् । परपूर्वत्वे[1] द्विर्वचनादि । "वश्चास्यान्यतरस्यां किति" इति यकारस्य वकारादेशः ✕ । [स चेन्द्रः उर्वी विस्तृते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्या परि जभ्रे स्वतेजसा परिजहार । अतिचक्रामेत्यर्थः ।] अस्य इन्द्रस्य महिमानम् महत्त्वं ते द्यावापृथिव्यौ न परि ष्टः न पराभवतः । महत्त्वसंकोचं कर्तुं शक्ते नाभूताम् इत्यर्थः ॥

नवमी ॥

अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।
स्वराळिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय ॥ ९ ॥

---

[1] K[m]K V स्वराळिन्द्रो. [h]B C Cs स्वराडिन्द्रो. We with D E R S[m].

[1] S' °पूर्वत्व°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्य । इत् । एव । प्र । रिरिचे । महित्वम् । दिवः । पृथिव्याः । परि ।
अन्तरिक्षात् ।
स्वऽराट् । इन्द्रः । दमे । आ । विश्वऽगूर्तः । सुऽअरिः । अमत्रः । ववक्षे ।
रणाय ॥ ९ ॥

अस्येदेव अस्यैवेन्द्रस्य महित्वम् महत्त्वं माहात्म्यं दिवः द्युलोकात् परि उपरि प्र रिरिचे । ॥अत्र प्रेत्युपसर्गो धात्वर्थं बाधते । प्रसरणं प्रस्थानम् इतिवत्॥ । अधिकं भवतीत्यर्थः । तथा पृथिव्याः परि भूलोकादप्युपरि प्र रिरिचे । एवम् अन्तरिक्षात् द्यावापृथिव्योरन्तरालवर्तिनो यक्षगन्धर्वाप्सरःप्रभृतीनाम् आश्रयभूताद् अन्तरिक्षलोकादपि प्र रिरिचे । ॥रिचिर् विरेचने । "छन्दसि लुङ्लङ्लिटः" इति वर्तमाने लिट्॥ ॥ किं च अयम् इन्द्रो दमे दमयितव्ये शत्रुजने स्वराट् स्वेनैव तेजसा राजमानः । विश्वगूर्तः विश्वस्मिन् सर्वस्मिन्नपि कार्ये उद्गूर्णबलः । स्वरिः सुष्ठु अभिगन्ता । यद्वा स्वरिः शोभनः इन्द्रव्यतिरिक्तेनान्येन पराभवितुम् अशक्यः शत्रुः सुशब्देन उच्यते । तादृशेन अरिणा उपेतः । अमत्रः युद्धार्थं गमनकुशलः । ॥अम गत्यादिषु । अमिनक्षियजिवधि° [उ°३.१०५] इत्यादिना अत्रन् प्रत्ययः॥ । एवंमहानुभाव इन्द्रो रणाय रमणीयाय संग्रामाय आ ववक्षे आवहति इष्ट्यर्थं मेघान् प्रापयति । ॥वहेर्लेटि "सिब्बहुलं लेटि" इति सिप् । "बहुलं छन्दसि" इति शपः श्लुः । ढत्वकत्वषत्वानि । "लोपस्त आत्मनेपदेषु" इति तलोपः॥ ॥

दशमी ॥

अस्येदेव शवसा शुषन्तं वि वृश्चद् वज्रेण वृत्रमिन्द्रः ।
गा न व्राणा अवनीरमुञ्चदभि श्रवो दावने सचेताः ॥ १० ॥

अस्य । इत् । एव । शवसा । शुषन्तम् । वि । वृश्चत् । वज्रेण । वृत्रम् । इन्द्रः ।
गाः । न । व्राणाः । अवनीः । अमुञ्चत् । अभि । श्रवः । दावने । सऽचेताः ॥ १० ॥

1 S' अस्येदु. 2 S' °वंधि°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्येदेव अस्यैव इन्द्रस्य शवसा बलेन तेजसा शुषन्तम् शुष्यन्तम्। ‡शुष शोषणे। श्यनि प्राप्ते व्यत्ययेन शः। अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे विकरणस्वर एव शिष्यते‡। उक्तरूपं वृत्रम् इन्द्रो देवः वज्रेण आयुधेन वि वृश्चत् व्यच्छिनत्। तथा गा न पणिभिरपहृता गा यथा अमुञ्चत् मोचितवान् एवं व्राणाः वृत्रेण आवृता अपः। ‡वृञ् वरणे। कर्मणि लिट्। शानचि "बहुलं छन्दसि" इति यको लुक्। शानचो ङित्त्वाद् गुणाभावे यण् आदेशः‡। कीदृशीरपः। अवनीः अवित्रीः सकलप्राणिरक्षणहेतुभूता अमुञ्चत् मेघं भित्त्वा अवर्षीत्। तथा कृत्वा दावने हविर्दात्रे यजमानाय श्रवः सर्वैः श्रूयमाणं विख्यातम् अन्नं सचेताः यजमानेन समानचित्तः सन् अभि। ‡उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः‡। अभ्यगमयत्। अथ वा आभिमुख्येन। प्रायच्छद् इति शेषः॥

एकादशी॥

अस्येदु त्वेषसा रन्त सिन्धवः परि यद् वज्रेण सीमयच्छत।
ईशानकृद् दाशुषे दशस्यन् तुर्वीतये गाधं तुर्वणिः कः॥ ११॥

अस्य। इत्। ऊं इति। त्वेषसा। रन्त। सिन्धवः। परि। यत्। वज्रेण। सीम्। अयच्छत।
ईशानऽकृत्। दाशुषे। दशस्यन्। तुर्वीतये। गाधम्। तुर्वणिः। करिति कः॥११॥

अस्येदु अस्यैवेन्द्रस्य त्वेषसा दीप्तेन बलेन सिन्धवः स्यन्दनशीला नद्यो रन्त अरन्त स्वेस्वे स्थाने रमन्ते। यत् यस्मात् कारणाद् अयम् इन्द्रो वज्रेण सीम् सर्वतः एनान् सिन्धून् वज्रेण पर्ययच्छत परितो नियमितवान्। तस्माद् रमन्त इति पूर्वत्र संबन्धः। किं च ईशानकृत् शत्रून् हत्वा आत्मानं स्वामिनं कुर्वन् अथ वा दरिद्रस्य ईशानकर्ता दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय दशस्यन् तदभिमतं प्रयच्छन् इन्द्रः तुर्वीतये एतत्संज्ञकाय अगाधे जले निमग्नाय तुर्वणिः तूर्णवनिः शीघ्रं संभक्ता

‡ S' अस्येदु.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सन् गाधम् प्रतिष्ठां कः अकः अकार्षीत् । ☒ करोतेर्लुङि "मन्त्रे घस०" इत्यादिना च्लेर्लुक् । गुणः । "हल्ङ्या०" इत्यादिना तलोपः ☒ ।

द्वादशी ॥

अस्मा इदु प्र भरा तूतुजानो वृत्राय वज्रमीशानः कियेधाः ।
गोर्न पर्व वि रदा तिरश्चेष्यन्नर्णांस्यपां चरध्यै ॥ १२ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । प्र । भर । तूतुजानः । वृत्राय । वज्रम् । ईशानः । कियेधाः ।
गोः । न । पर्व । वि । रद । तिरश्चा । इष्यन् । अर्णांसि । अपाम् । चरध्यै ॥ १२ ॥

अस्मा इदु अस्मा एव वृत्राय अस्य वृत्रस्य वधार्थं तूतुजानः अत्यर्थं त्वरमाणः अत्यर्थं चलायमानो वा ईशानः सर्वस्य स्वामी कियेधाः कियद् इदं शत्रुबलम् इति तुच्छीकृत्य तस्य बलस्य धारकः[1] । अथ वा क्रममाणः सन् शत्रुधारकः वज्रं प्र भर प्रहर प्रयोजय । न केवलं प्रहरमात्रं किं तु शकलीकुर्वित्याह । गोर्न पर्व यथा मांसार्थिनो गोर्वृषभादेः पशोः पर्व पर्वाणि प्रतिपर्व छिन्दन्ति तद्वत् । अर्णांसि उदकानि [इष्यन्] इच्छन् अपां चरध्यै चरणाय भूमौ प्रवाहाय तिरश्चा तिर्यगञ्चनेन वज्रेण वि रद विशेषेण वृत्रं विलेखय । विविधं छिन्द्धीत्यर्थः । ☒ अत्र निरुक्तम् । अस्मै प्रहर तूर्णं त्वरमाणो वृत्राय वज्रम् ईशानः । कियेधाः कियद्धा इति वा क्रममाणधा इति वा । गोरिव पर्वाणि वि रद मेघस्येष्यन्नर्णांस्यपां चरणायेति [नि० ६, २०] ☒ ॥

त्रयोदशी ॥

अस्येदु प्र ब्रूहि पूर्व्याणि तुरस्य कर्माणि नव्य उक्थैः ।
युधे यदिष्णान आयुधान्यृघायमाणो निरिणाति शत्रून् ॥ १३ ॥

अस्य । इत् । ऊं इति । प्र । ब्रूहि । पूर्व्याणि । तुरस्य । कर्माणि । नव्यैः । उक्थैः ।

1 S' धारकम्. 2 So S'.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

युधे । यत् । इष्णानः । आयुधानि । ऋघायमाणः । निऽरिणाति । शत्रून् ॥ १३ ॥

उक्थैः । उक्थं स्तुतिम् अर्हन्तीति उक्थानि[1] शस्त्राणि । तैः नव्यः स्तुत्यो य इन्द्रः अस्येदु अस्यैव तुरस्य युद्धार्थं त्वरमाणस्येन्द्रस्य पूर्व्याणि पुराणानि कर्माणि एतत्कृतानि बलकर्माणि हे स्तोतः प्र ब्रूहि प्रशंस । यत् यदा युधे योधनाय आयुधानि वज्रादीनि इष्णानः आभीक्ष्ण्येन प्रेरयन् । इष आभीक्ष्ण्ये । क्र्यादिकः । व्यत्ययेन आत्मनेपदम् । शानचश्चित्त्वाद् अन्तोदात्तत्वम् । शत्रून् ऋघायमाणः हिंसंश्च इन्द्रः निरिणाति अभिमुखं गच्छति । तदानीं प्र ब्रूहीति पूर्वेण संबन्धः । निरिणाति । री गतिरेषणयोः । "क्र्यादिभ्यः श्ना" । "श्नाप्वादीनां ह्रस्वः" इति ह्रस्वत्वम् । तिपः पित्त्वाद् अनुदात्तत्वे विकरणस्वरः शिष्यते । "तिङि चोदात्तवति" इति गतेर्निघातः । यद्वृत्तयोगात् "तिङ्ङतिङः" इति निघाताभावः ॥

चतुर्दशी ॥

अस्येदु भिया गिरयश्च दृळ्हा[2] द्यावा च भूमा जनुषस्तुजेते ।
उपो वेनस्य जोगुवान ओणिं सद्यो भुवद् वीर्याय नोधाः ॥ १४ ॥

अस्य । इत् । ऊं इति । भिया । गिरयः । च । दृळ्हाः । द्यावा । च । भूम । जनुषः । तुजेते इति ।
उपो इति । वेनस्य । जोगुवानः । ओणिम् । सद्यः । भुवत् । वीर्याय । नोधाः ॥ १४ ॥

अस्यैव इन्द्रस्य जनुषः जन्मतः प्रादुर्भावत एव । यद्वा जनुषः उत्कृष्टजन्मवतोस्येति व्याख्येयम् । भिया पक्षच्छेदनभयेन गिरयश्च पर्वता अपि दृळ्हा[2] दृढानि अप्रच्यावितानि अभूवन् । पर्वतद्रव्यसामान्यापेक्षया नपुंसकलिङ्गता । किं च अस्य भिया द्यावा च भूमा च द्यावापृथिव्या-

१ K[m] V दृह्वा. [h] B Cs दृढा. We with C D E R S[m] Dc. २ So P P[2] J Cp.
1 S' उक्थानि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वपि तुजेते । ⁂तुजिर्हिंसार्थोपि अत्र कम्पने वर्तते⁂ । कम्पते इत्यर्थः । ⁂अत्र मध्ये चशब्दस्य पाठश्छान्दसः । "दिवो द्यावा" इति दिव्शब्दस्य द्यावादेशः । "सुपां सुलुक्०" इति डादेशः । "देवताद्वन्द्वे च" इत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पदद्वयप्रसिद्धिरपि सांप्रदायिकी⁂ । किं च वेनस्य कान्तस्य ओणिम् दुःखस्यापनोदकं रक्षणम् । ⁂ओणृ अपनयने इत्यस्माद् औणादिक इप्रत्ययः⁂ । जोगुवानः अनेकैः सूक्तैः शब्दयन् नोधाः नवनस्य स्तवस्य धारयिता एतन्नामा महर्षिः वीर्याय सामर्थ्याय सद्यः तदानीमेव उपो उपैव समीप एव भुवत् भवेत् अभवत् । वीर्यवान् अभवद् इत्यर्थः ॥

पञ्चदशी ॥

अस्मा इदु त्यदनु दाय्येषामेको यद् वन्ने भूरेरीशानः ।
प्रैतशं सूर्ये पस्पृधानं सौवश्व्ये सुष्विमावदिन्द्रः ॥ १५ ॥

अस्मै । इत् । ऊं इति । त्यत् । अनु । दायि । एषाम् । एकः । यत् ।
वन्ने । भूरेः । ईशानः ।
प्र । एतशम् । सूर्ये । पस्पृधानम् । सौवश्व्ये । सुष्विम् । आवत् । इन्द्रः ॥ १५ ॥

अस्मा इत् अस्मा एवेन्द्राय त्यत् तत् प्रसिद्धं स्तोत्रं सोमलक्षणम् अन्नं वा अनु आनुलोम्येन दायि अदायि दीयते । अस्मा एवेत्युक्तं तत्र कारणम् आह । यत् यस्मात् कारणाद् भूरेः प्रभूतस्य धनस्य हविषः स्तोत्रस्य वा ईशानः स्वामी इन्द्रः एकः स्तोत्रादिविषये केवलः असाधारणः सन् वन्ने । असाधारण्यं याचितवान् इत्यर्थः । किं च अयम् इन्द्रः सौवश्व्ये स्वश्वस्यापत्ये एतन्नामके राजनि रक्षणीयत्वेन निमित्तभूते सति सूर्ये देवे पस्पृधानम् सौवश्व्यसहायत्वेन पुनःपुनः स्पर्धमानम् । ⁂स्पर्ध संघर्षे । असाल्लिटः कानच् । द्विर्वचने "शर्पूर्वाः खयः" इति पकारः शिष्यते । धातुकारस्य लोपो रेफस्य संप्रसारणं च पृषोदरादित्वात् । चित्त्वाद् अन्तोदात्तत्वम्⁂ । एतशम् एतन्ना-

१ BCs सौवश्व्ये. Also Sâyaṇa and his text. We with hBCDEKKRmSVDm.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मानं महर्षिं सुष्विम् सुष्ठु इन्द्रार्थं सोमाभिषवं कुर्वाणं प्रावत् प्रकर्षेण रक्षितवान्। यद्वा सौवश्व्ये स्वश्वस्यापत्ये सूर्ये इति व्याख्येयम्। सूर्यः स्वश्वस्य तपसा तुष्टः सन् तस्य पुत्रोभूद् इत्ययम् अर्थः आख्यायिकामुखेनावगन्तव्यः। शिष्टं पूर्ववत् ॥

षोडशी ॥

एवा ते हारियोजना सुवृक्तीन्द्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन्।
एषु विश्वपेशसं धियं धाः प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥ १६ ॥

एव। ते। हारिऽयोजन। सुऽवृक्ति। इन्द्र। ब्रह्माणि। गोतमासः। अक्रन्।
आ। एषु। विश्वऽपेशसम्। धियम्। धाः। प्रातः। मक्षु। धियाऽवसुः। जगम्यात् ॥ १६ ॥

हर्योरश्वयोर्योजनम् अस्मिन् रथे स तथोक्तः। तस्य स्वामित्वेन संबन्धी हारियोजनः। हे हारियोजन इन्द्र गोतमासः गोतमगोत्रोत्पन्ना महर्षयः सुवृक्ति सुष्ठु आवर्जकानि अभिमुखीकरणकुशलानि ब्रह्माणि स्तुतिरूपाणि मन्त्रजातानि ते तवैव [एव एवंप्रकारेण] अक्रन् अकृषत। ✕करोतेर्लुङि "मन्त्रे घस०" इत्यादिना च्लेर्लुक्। अन्तादेशः। तस्य ङित्त्वाद् गुणाभावे यणादेशः। "इतश्च" इति इकारलोपे संयोगान्तलोपे च अडागमः ✕। एषु स्तोतृषु विश्वपेशसम् बहुविधरूपयुक्तं धियम्। धिया लभ्यत्वाद् धीर्धनम् उच्यते। यद्वा धीशब्दः कर्मवचनः। पश्वादिबहुविधरूपं धनम् अग्निष्टोमादिबहुविधरूपं कर्म वा आ धाः आधेहि स्थापय। प्रातः इदानीमिव परेद्युरपि प्रातःकाले धियावसुः बुद्ध्या कर्मणा वा प्राप्तधन इन्द्रो मक्षु शीघ्रं जगम्यात् अस्मद्रक्षणार्थम् आगच्छतु ॥

इति चतुर्थेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

आभिप्लविके युग्माहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे "य एक इद्वव्यः" इति सूक्तं संपातसंज्ञया विनियुक्तम्। सूत्रितं हि। "युग्मे-

१ BCs एषु. We with ^{h}BCDEK^{m}KR^{m}SVDc.
1 S' युग्मेत्विद्रः. We with the *Vaitâna*.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"ष्विन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैः [२०.११] य एक इद्व्यश्चर्षणीनाम् [२०.
"३६] यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीमः [२०.३७] इति संपातानाम् ए-
"कैकम् अहरहरावपते पृष्ठ्ये छन्दोमेषु दशमे च" इति [वै०६.१]॥

तत्र प्रथमा ॥

य एक इद्व्यश्चर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्चे आभिः ।
यः पत्यते वृषभो वृष्ण्यावान्त्सत्यः सत्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥ १ ॥

यः । एकः । इत् । हव्यः । चर्षणीनाम् । इन्द्रम् । तम् । गीःऽभिः । अभि ।
अर्चे । आभिः ।

यः । पत्यते । वृषभः । वृष्ण्यऽवान् । सत्यः । सत्वा । पुरुऽमायः । सह-
स्वान् ॥ १ ॥

चर्षणीनाम् । मनुष्यनामैतत् । मनुष्याणां यजमानाना यः इन्द्रः एक इत् एक एव हव्यः प्राधान्येन यज्ञे ह्वातव्यः । यद्वा जयकामानां राजादीनां स्वसहायत्वेन एक एव हव्यः । तं ह्वातव्यम् इन्द्रम् आभिः क्रियमाणप्रकाराभिर्गीर्भिः स्तुतिवाग्भिः अभि अर्चे । अर्चतिः स्तुतिकर्मा । अभिष्टौमि । किं च यो वक्ष्यमाणगुणविशिष्ट इन्द्रः पत्यते सर्वस्येश्वरो भवति । इन्द्रं विशिनष्टि । वृषभः कामानां वर्षिता वृष्ण्यावान् वृष्ण्यं वर्षणयोग्यं बलम् तद् अस्यास्तीति वृष्ण्यवान् । "मादुपधायाः" इति मतुपो वत्वम् । "अन्येषामपि दृश्यते" इति दीर्घः । मतुपः पित्त्वाद् अनुदात्तत्वे "यतोऽनावः" इत्याद्युदात्तत्वम् । सत्यः सत्यफलः सत्वा बलस्य सादयिता पुरुमायः बहुकर्मा सहस्वान् बलवान् एवम् उक्तगुणोपेतो य इन्द्रः पत्यते । तं गीर्भिरभ्यर्चे इति संबन्धः ॥

द्वितीया ॥

तमु नः पूर्वे पितरो नवग्वाः सप्त विप्रासो अभि वाजयन्तः ।
नक्षद्दाभं तुतुरिं पर्वतेष्ठामद्रोघवाचं मतिभिः शविष्ठम् ॥ २ ॥

1 S' °योग्यबलम्. 2 S' बलयिता for बलस्य सादयिता.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तम् । ऊं इति । नः । पूर्वे । पितरः । नवऽग्वाः । सप्त । विप्रासः । अभि । वाजयन्तः ।

नक्षत्तऽद्राभम् । तनुरिम् । पर्वतेऽस्थाम् । अद्रोघऽवाचम् । मतिऽभिः । शविष्ठम् ॥ २ ॥

तमु तमेवेन्द्रं नः अस्माकं संबन्धिनः पूर्वे पुरातनाः पितरः कर्मणा पितृलोकं प्राप्ताः पालयितारो नवग्वाः नवभिर्मासैर्लब्धफलाः सन्तः सत्त्वाद् ये उत्थितास्ते नवग्वाः नवभिर्मासैराप्तगोफला वा । सप्त सप्तसंख्याका विप्रासः मेधाविनः वाजयन्तः वाजम् अन्नं हविर्लक्षणम् इन्द्राय इच्छन्तः वाजिनं बलिनं कुर्वन्तो वा मतिभिः स्तुतिभिः इन्द्रम् अभि । [1]उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः[1] । अभिनुष्टुवुरित्यर्थः । कीदृशम् इन्द्रम् । नक्षद्दाभम् । नशतिर्व्याप्तिकर्मा । अभिगच्छतां शत्रूणां हिंसितारं तनुरिम् दुर्गमात् तारकं पर्वतेष्ठाम् पर्वते मेघे अवस्थितम् अद्रोघवाचम् अद्रोग्धव्या अनतिक्रमणीया वाचो यस्य सः अद्रोघवाक् तम् अद्रोघवाचं शविष्ठम् अतिशयेन बलवन्तम् ॥

तृतीया ॥

तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः ।
यो अस्कृधोयुरजरः स्वर्वान् तमा भर हरिवो मादयध्यै ॥ ३ ॥

तम् । ईमहे । इन्द्रम् । अस्य । रायः । पुरुऽवीरस्य । नृऽवतः । पुरुऽक्षोः । यः । अस्कृधोयुः । अजरः । स्वःऽवान् । तम् । आ । भर । हरिऽवः । मादयध्यै ॥ ३ ॥

तं प्रसिद्धम् इन्द्रम् ईमहे याचामहे । याच्ञाविषयं दर्शयति । अस्य रायः । रयिरिति धननाम । एतद् धनम् । कीदृशं तत् । पुरुवीरस्य वीराः पुत्रादयः बहुभिर्वीरैरुपभोक्तव्यम् । नृवतः नरो मर्त्याः सेवकाः तैः सहितम् । पुरुक्षोः क्षुरित्यन्ननाम । बह्वन्नम् । उक्तविशेषणविशिष्टं धनम् ईमहे इति संबन्धः । किं च यो रयिः अस्कृधोयुः

[1] S' reads the words मतिभिः स्तुतिभिः after उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अच्छिन्नः अजरः जरारहितः स्वर्वान् स्वः स्वर्गः सुखं वा तद्वान् तम् उक्तगुणविशिष्टं रयिम् हे हरिवः हर्याख्याश्ववन्निद्र मादयध्यै अस्मान् मादयितुम् आ भर आहर । ✠ मदि स्तुत्यादौ । "हेतुमति च" इति णिच् । तुमर्थे अध्यैप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेण तृतीयस्य उदात्तत्वम् ✠ ॥

चतुर्थी ॥

तन्नो वि वोचो यदि ते पुरा चिज्जरितारं आनशुः सुम्नमिन्द्र ।
कस्ते भागः किं वयो दुध खिद्वः पुरुहूत पुरूवसोसुरघ्नः ॥ ४ ॥

तत् । नः । वि । वोचः । यदि । ते । पुरा । चित् । जरितारः । आनशुः । सुम्नम् । इन्द्र ।
कः । ते । भागः । किम् । वयः । दुध । खिद्वः । पुरुऽहूत । पुरुवसो इति पुरुऽवसो । असुरऽघ्नः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र पुरा चित् पूर्वमपि ते तव जरितारः स्तोतारः सुम्नम् सुखं यदि आनशुः त्वत्तः सकाशात् प्राप्ताः तर्हि तत् सुम्नम् सुखं नः स्तोतॄणाम् अस्माकमपि वि वोचः प्रब्रूहि । प्रयच्छेति भावः । तस्य सुखस्य उत्कोचभूतः असुरघ्नः शत्रूणा हन्तुस्ते तव भागो यज्ञे निर्दिष्टः कः । किं वयः किं हविर्लक्षणम् अन्नं तव दातव्यम् । तं स्तोत्रादिरूपं भागं सोमादिहविर्लक्षणम् अन्नं च हे दुध दुर्धर हे खिद्वः शत्रूणां खेदयितः हे पुरुहूत बहुभिराहूत हे पुरूवसो बहुधन[1] एवमुक्तैर्गुणैरुपेत इन्द्र नः अस्माकं ब्रूहि प्रब्रूहि । ✠ खिद्व इति । खिद दैन्ये इत्यस्मात् ण्यन्तात् लिटः क्वसुरादेशः । "वस्वेकाजाद्घसाम्" इति नियमाद् इडभावः । द्विर्वचनप्रकरणे "छन्दसि वा" इति विकल्पाद् अनभ्यासः । "मतुवसो रुः संबुद्धौ छन्दसि" इति रुत्वम् । आमन्त्रितनिघातः ✠ ॥

पञ्चमी ॥

तं पृच्छन्ती वज्रहस्तं रथेष्ठामिन्द्रं वेपी वक्वरी यस्य नू गीः ।

1 S' omits असुरघ्नः शत्रूणां हन्तुः and reads instead the words हे असुरघ्नः शत्रूणां हन्तः after हे पुरूवसो बहुधन.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तु॒वि॒ग्रा॒भं तु॑विकू॒र्मिं र॑भो॒दां गा॒तुमि॑षे॒ नक्ष॑ते॒ तुम्र॒मच्छ॑ ॥ ५ ॥

तम् । पृ॒च्छन्ती॑ । वज्र॑ऽहस्तम् । र॒थे॒ऽस्थाम् । इन्द्र॑म् । वेपी॑ । वक्व॑री ।
यस्य॑ । नु । गीः ।

तु॒वि॒ऽग्रा॒भम् । तु॒वि॒ऽकू॒र्मिम् । र॒भः॒ऽदाम् । गा॒तुम् । इ॒षे॒ । नक्ष॑ते । तुम्र॑म् ।
अच्छ॑ ॥ ५ ॥

यस्य स्तोतुर्यजमानस्य वेपी । वेप इति कर्मनाम । यागादिलक्षण-कर्मवती वक्वरी गुणानां प्रवचनशीला गीः वाग् वज्रहस्तम् वज्रं हस्ते धारयन्तं रथेष्ठाम् रथे अवस्थितं तं प्रसिद्धम् इन्द्रं पृच्छन्ती प्रश्नं कुर्वती[1] । अभिगच्छति स्तौति वेति शेषः । तुविग्राभम् बहूनां ग्राहकं तुविकूर्मिम् बहुकर्माणं रभोदाम् रभसो बलस्य दातारम् उक्तलक्षणम् इन्द्रं स यजमानो गातुम् सुखम् इषे इच्छति । नु इति पूरणः । किं च तुम्रम् अभिगन्तारं त्वरयितारं वा शत्रुम् अच्छ आभिमुख्येन नक्षते गच्छति ॥

षष्ठी ॥

अ॒या ह॒ त्यं मा॒यया॑ वावृधा॒नं म॑नो॒जुवा॑[1] स्वतवः॒ पर्व॑तेन ।
अच्यु॑ता चिद् वीलि॒ता[2] स्वो॑जो रु॒जो वि दृ॒ह्ला[3] धृ॑ष॒ता[4] वि॑रप्शिन् ॥ ६ ॥

अ॒या । ह॒ । त्यम् । मा॒यया॑ । व॒वृ॒धा॒नम् । म॒नः॒ऽजुवा॑ । स्व॒ऽत॒वः॒ । पर्व॑तेन ।
अच्यु॑ता । चि॒त् । वी॒लि॒ता[2] । सु॒ऽओ॒जः॒ । रु॒जः । वि । दृ॒ह्ला[3] । धृ॒ष॒ता । वि॒ऽर॒प्शि॒न् ॥ ६ ॥

हे स्वतवः स्वायत्तबल इन्द्र त्वं मनोजुवा मनोवत् शीघ्रं गच्छता पर्वतेन पर्ववता वज्रेण अया अनया प्रसिद्धया मायया शक्त्या ववृधानम् भृशं वर्धमानं त्यम् तं प्रसिद्धं वृत्रं [वि रुजः] व्यरुजः विशेषेण अभाङ्क्षीः ।

१ B B^h C D म॑नो॒जुवा॑ः. We with E K K^m R S^m Cs. २ K K^m V वीळि॒ता. B^h C वीडि॒ता. We with D E R S^m P P^2 J. ३ K K^m V दृ॒ह्ळा. B^h C दृ॒ढा. We with D E R S^m P P^2 J. ४ B B^h दृ॑ष॒ता. We with C D E K K^m R S^m V Dc Cs.

1 S' कुर्वती.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा हे स्वोजः शोभनबल हे विरप्शिन् । विरप्शीति महन्नाम । हे महन् इन्द्र त्वम् अच्युता चित् अच्युतानि अन्यैरच्यावयितव्यान्यपि वीलिता वीलितानि दृढानि अशिथिलीकृतानि दृढा दृढानि शत्रुनगराणि धृषता धर्षकेण वज्रेण वि रुजः विदारितवान् असि ॥

सप्तमी ॥

तं वो धिया नव्यस्या शविष्ठं प्रत्नं प्रत्नवत् परितंसयध्यै ।
स नो वक्षदनिमानः सुवह्नेन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि ॥ ७ ॥

तम् । वः । धिया । नव्यस्या । शविष्ठम् । प्रत्नम् । प्रत्नऽवत् । परिऽतंसयध्यै । सः । नः । वक्षत् । अनिऽमानः । सुऽवह्नाः । इन्द्रः । विश्वानि । अति । दुःऽगहानि ॥ ७ ॥

हे यजमानाः वः युष्मदर्थं शविष्ठम् । शव इति बलनाम । अतिशयितबलं प्रत्नम् पुरातनं तं प्रसिद्धम् इन्द्रं नव्यस्या नवतरया धिया स्तुत्या प्रत्नवत् पुराणा महर्षयो यथा एवं परितंसयध्यै अलंकर्तुम् । प्रवृत्तोस्मीति शेषः । तसि अलंकारे । इदित्त्वान्नुम् । तुमर्थे अध्यैप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेण उपान्त्योदात्तः । अनिमानः निमानरहितः इयत्ताशून्यः । महान् इत्यर्थः । सुवह्ना शोभनं वह्न वहनं यस्य स सुवह्ना शोभनवहनः स उक्तलक्षण इन्द्रः नः अस्मान् विश्वानि सर्वाणि दुर्गहाणि दुर्गमनानि यानियानि दुस्तराणि तानि सर्वाण्यपि अति वक्षत् अतिवहतु ॥

अष्टमी ॥

आ जनाय द्रुह्वणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोन्तरिक्षा ।
तपा वृषन् विश्वतः शोचिषा तान् ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपश्च ॥ ८ ॥

आ । जनाय । द्रुह्वणे । पार्थिवानि । दिव्यानि । दीपयः । अन्तरिक्षा । तप । वृषन् । विश्वतः । शोचिषा । तान् । ब्रह्मऽद्विषे । शोचय । क्षाम । अपः । च ॥ ८ ॥

1 S' °च्यावयितान्यपि. 2 S' दुर्गहा दुर्गहाणि दुर्गगनानि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

हे इन्द्र त्वं द्रुह्वणे साधुजनानां द्वेष्टुः जनाय जनस्य राक्षसादेः पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि दिव्यानि दिवि भवानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षाणि अन्तरिक्षे भवानि च स्थानानि आ दीपयः आ समन्तात् तापय। हे वृषन् कामानां वर्षितः इन्द्र त्वं विश्वतः सर्वतो विद्यमानान् तान् राक्षसादीन् शोचिषा त्वदीयया दीप्त्या तप दह। किं च ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेष्ट्रे राक्षसादये। ब्रह्मद्विषं दग्धुम् इत्यर्थः। क्षाम् पृथिवीम् अपश्च अन्तरिक्षं शोचय दीपय। ॒क्षाम् इति। क्षि निवासगत्योः। तौदादिकः। "अन्येष्वपि दृश्यते" इति सोपसर्जनो विधीयमानो डप्रत्ययः "अपिशब्दः सर्वोपाधिव्यभिचारार्थः" इत्युक्तेर्निरुपपदेभ्योपि भवति। क्षियन्ति निवसन्त्यस्यां प्राणिन इति क्षा वसुंधरा। प्रत्ययस्वरः ॒॥

नवमी॥

भुवो जनस्य दिव्यस्य राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेषसंदृक्।
धिष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्य दयसे वि मायाः॥ ९॥

भुवः। जनस्य। दिव्यस्य। राजा। पार्थिवस्य। जगतः। त्वेषऽसंदृक्।
धिष्व। वज्रम्। दक्षिणे। इन्द्र। हस्ते। विश्वाः। अजुर्य। दयसे। वि। मायाः॥९॥

हे त्वेषसंदृक् दीप्तसंदर्शन इन्द्र दिव्यस्य दिवि भवस्य जनस्य राजा ईश्वरः भुवः भवसि। जगतः जङ्गमस्य पार्थिवस्य च राजा भवसि। दक्षिणे हस्ते वज्रं धिष्व निधेहि। तेन निहितेन वज्रेण विश्वाः सर्वा माया आसुरीः वि दयसे विबाधसे। ॒दय दानरक्षणगतिहिंसादानेष्विति धातुः ॒। हे अजुर्य जरयितुम् अशक्य इन्द्र त्वम् इति॥

दशमी॥

आ संयतमिन्द्र णः स्वस्ति शत्रुतूर्याय बृहतीममृध्राम्।
यया दासान्यार्याणि वृत्रा करो वज्रिन्त्सुतुका नाहुषाणि॥ १०॥

आ। समऽयतम्। इन्द्र। नः। स्वस्तिम्। शत्रुऽतूर्याय। बृहतीम्। अमृध्राम्।

1 S' inserts वृत्रा वृत्राणि शत्रुभूतानि between निधेहि and तेन निहितेन. The words belong to the commentary of the next verse where they have been restored.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ययाऽदासानिऽआर्याणिऽवृत्राऽकरःऽवज्रिन्ऽसुऽउत्तुकाऽनाहुषाणि॥१०॥

शत्रुतूर्याय शत्रूणां तारणाय बृहतीम् महतीम् अमृध्राम् अहिंसितां संयतम् संयतीं संगच्छमानां स्वस्तिम् क्षेमलक्षणां संपदम् हे इन्द्र नः अस्मभ्यम् आ हर। हे इन्द्र वज्रिन् वज्रवन् यया स्वस्त्या दासानि कर्मणा आत्मानम् उपक्षपयितॄणि हीनानि वृत्रा वृत्राणि शत्रुभूतानि नाहुषाणि नहुषा मनुष्याः तत्संबन्धीनि मनुष्यजातानि आर्याणि अरणीयानि श्रेष्ठानि तथा सुतुका सुतुकानि शोभनापत्यभूतानि पुत्रस्थानीयानि करः अकरोः॥

एकादशी॥

स नोऽनियुद्भिः पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गहि प्रयज्यो।
न या अदेवो वरते न देव आभिर्याहि तूयमा मन्द्रयद्रिक्॥११॥

सः। नः। नियुत्ऽभिः। पुरुऽहूत। वेधः। विश्वऽवाराभिः। आ। गहि।
प्रयज्यो इति प्रऽयज्यो।
न। याः। अदेवः। वरते। न। देवः। आ। आभिः। याहि। तूयम्।
आ। मन्द्रयद्रिक्॥११॥

हे पुरुहूत बहुभिर्यजमानैराहूत हे वेधः सर्वस्य विधातः हे प्रयज्यो प्रकर्षेण ईड्य प्रकृष्टगमन वा स तादृशस्त्वं विश्ववाराभिः व्याप्तवालाभिर्विश्वेषां वारयित्रीभिर्वरणीयाभिर्वा नियुद्भिः अश्वैः नः अस्मान् आ गहि आगच्छ। या नियुतस्तवागमनसाधनाः अदेवः देवविलक्षणः अ-

१ P अभिः। We with P² J CP.

1 S′ संयंतं संयंतीं for संयतं संयतीं. 2 S′ is confused from here and reads thus: किं च हे इंद्र वज्रिन् वज्रवन् यया स्वस्त्या दासानि कर्मणा आत्मानं उपक्षपैतॄणि हीनानि मनुष्यजातानि आर्याणि अरणीयानि श्रेष्ठानि करः अकरोः तथा करः अकरोः स तादृशस्त्वं नोस्मान् प्र नाहुषाणि नहुषा मनुष्याः तत्संबंधीनि सुतुका सुतुकानि शोभनापत्यभूतानि पुत्रस्थानीयानिति आगह्यागच्छ॥ 3 S′ सत्वं for स तादृशस्त्वं. We have inserted तादृशः from the words स तादृशस्त्वं नः अस्मान् found in the commentary of the previous verse, which were doubtless intended for this passage.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सुरो न वरते न वारयति तथा देवोपि न वरते । आभिः कैरपि अनिवार्याभिर्नियुद्भिः मद्यद्रिक् मदभिमुखदृष्टिः अस्मदभिमुखः सन् तूयम् तूर्णम् आ[1] याहि आगच्छ ॥

इति तृतीयं सूक्तम् ॥

आभिप्लविके तृतीयेहनि षष्ठे च "यस्तिग्मशृङ्गः" इति संपातसंज्ञकं सूक्तं माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे विनियुक्तम् । सूत्रं तु पूर्वसूक्तेन सह उदाहृतम् ॥

तत्र प्रथमा ॥

यस्ति॒ग्मशृ॑ङ्गो वृष॒भो न भी॒म एकः॑ कृ॒ष्टीश्च्या॒वय॑ति॒ प्र विश्वाः॑ ।
यः॑ शश्व॑तो॒ अदा॑शुषो॒ गय॑स्य प्रय॒न्तासि॒ सुष्वि॑तराय॒ वेदः॑ ॥ १ ॥

यः । ति॒ग्मऽशृ॑ङ्गः । वृ॒ष॒भः । न । भी॒मः । एकः॑ । कृ॒ष्टीः । च्य॒वय॑ति । प्र । विश्वाः॑ ।
यः । शश्व॑तः । अदा॑शुषः । गय॑स्य । प्र॒ऽय॒न्ता । अ॒सि॒ । सुष्वि॑ऽतराय । वेदः॑ ॥ १ ॥

हे इन्द्र यस्त्वं तिग्मशृङ्गः तीक्ष्णाभ्यां शृङ्गाभ्याम् उपेतो वृषभो न भीमः [वृषभ इव] भयजनकः । तथा त्वम् एकः असहायस्त्वं विश्वाः सर्वाः कृष्टीः । मनुष्यनामैतत् । सर्वान् अस्माकं शत्रुजनान् प्र च्यावयसि प्रकर्षेण अपगमयसि । यश्च त्वं शश्वतः । बहुनामैतत् । बहोः अदाशुषः हविरदत्तवतः अयजमानस्य गयस्य । गयम् इति गृहनाम । गृहसदृशस्य यथा कोशगृहं धनपूर्णं[2] वर्तते एवम् अप्रदानेन धनपूर्णगृहसदृशस्य लुब्धकस्य वेदः धनं सुष्वितराय । सुष्ठु सोमाभिषववान् सुष्वी । अतिशयेन सुष्वी सुष्वितरः । तादृशाय यजमानाय प्रयन्तासि प्रकर्षेण नियमयिता [प्रदाता] भवसि ॥

१ B °श्चा॒वय॑ति॒. २ So we read with B B^h C D E K K^m R S^m P P^2 J V. Rw read स.
३ So P P^2 J Cp and *Ṛigveda*.

1 S' आगह्यागच्छ. 2 S' धनंपूर्णं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

द्वितीया ॥

त्वं ह॒ त्यदिन्द्र॒ कुत्स॑माव॒: शुश्रू॑षमाणस्त॒न्वा॑ सम॒र्ये ।
दास॑ं यच्छुष्णं॒ कुय॑वं॒ न्यस्मा॒ अर॑न्धय आर्जुने॒याय॒ शिक्ष॑न् ॥ २ ॥

त्वम् । ह॒ । त्यत् । इ॒न्द्र॒ । कुत्स॑म् । आ॒व॒: । शुश्रू॑षमाण: । त॒न्वा॑ । सम्-म॒र्ये ।
दास॑म् । यत् । शुष्ण॑म् । कुय॑वम् । नि । अ॒स्मै॒ । अर॑न्धय: । आ॒र्जु॒ने॒याय॑ । शिक्ष॑न् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं ह त्वं खलु त्यत् तत् तदा कुत्सम् एतन्नामानं समर्ये मर्यैर्मर्त्यैर्योद्भृभिः सहितः संग्रामः समर्यः तस्मिन् । अथ वा मर्यैर्मर्त्यैर्ऋत्विग्भिः सहिते यज्ञे तन्वा शरीरेण शुश्रूषमाणः उपचरन् आवः अरक्षः । यत् यदा अस्मै आर्जुनेयाय अर्जुन्याः पुत्राय कुत्साय दासम् एतत्संज्ञकम् असुरं शुष्णम् असुरं कुयवं च असुरं शिक्षन् तेषां धनं कुत्साय प्रयच्छन् नि अरन्धयः नितरां वशम् अनैषीः ॥

तृतीया ॥

त्वं धृ॑ष्णो धृष॒ता वी॒तह॑व्यं॒ प्राव॒ो विश्वा॑भिरू॒तिभि॑: सु॒दास॑म् ।
प्र पौरु॑कुत्सिं त्र॒सद॑स्युमाव॒: क्षेत्र॑साता वृत्र॒हत्ये॑षु पू॒रुम् ॥ ३ ॥

त्वम् । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । धृ॒ष॒ता । वी॒तऽह॑व्यम् । प्र । आ॒व॒: । विश्वा॑भि: । ऊ॒तिऽभि॑: । सु॒ऽदास॑म् ।
प्र । पौरु॑ऽकुत्सिम् । त्र॒सद॑स्युम् । आ॒व॒: । क्षेत्र॑ऽसाता । वृ॒त्र॒ऽहत्ये॑षु । पू॒रुम् ॥ ३ ॥

हे धृष्णो शत्रूणां धर्षक इन्द्र [त्वं] धृषता शत्रुधर्षकेण वज्रेण वीतहव्यम् दत्तहविष्कं सुदासम् शोभनदानम् एतन्नामकं राजानम् अथ वा वीतहव्यं सुदासं च विश्वाभिः सर्वाभिः ऊतिभिः रक्षणाभिः प्रावः प्रारक्षः । किं च वृत्रहत्येषु संग्रामेषु क्षेत्रसाता क्षेत्रसातौ भूमिदाने निमित्तभूते सति पौरुकुत्सिम् पुरुकुत्सपुत्रं त्रसदस्युं राजानं पूरुं च आवः ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

चतुर्थी ॥

त्वं नृभिर्नृमणो देववीतौ भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि।
त्वं नि दस्युं चुमुरिं धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥

त्वम्। नृऽभिः। नृऽमनः। देवऽवीतौ। भूरीणि। वृत्रा। हरिऽअश्व। हंसि।
त्वम्। नि। दस्युम्। चुमुरिम्। धुनिम्। च। अस्वापयः। दभीतये।
सुऽहन्तु ॥ ४ ॥

हे नृमणः नृभिर्नेतृभिः स्तोतृभिर्मननीय नृषु यजमानेषु अनुग्रहमनोयुक्त वा हे हर्यश्व हरिनामकाश्वोपेत इन्द्र त्वं देववीतौ। देवा वियन्ति आगच्छन्ति भक्षयन्त्यत्रेति[1] वा देववीतिर्यज्ञः। अथ वा देवा युद्धार्थं गच्छन्त्यत्रेति देववीतिर्देवसंग्रामः। तस्मिन्निमित्तभूते सति नृभिः नेतृभिर्योद्धृभिर्मरुद्भिः सहितः सन् भूरीणि बहूनि वृत्रा वृत्राणि आवरकाणि रक्षांसि पापानि च हंसि हननं करोषि। किं च हे इन्द्र त्वं दभीतये दभीतिनामकाय राजर्षये तदर्थं सुहन्तु। अविभक्तिकोयं निर्देशः। सुहन्तुः शोभनहननसाधनवज्रोपेतः सन् दस्युं चुमुरिं धुनिं च नि अस्वापयः व्यनाशयः ॥

पञ्चमी ॥

तव च्यौत्नानि वज्रहस्त तानि नव यत् पुरो नवतिं च सद्यः।
निवेशने शततमाविवेषीरहन् च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥

तव। च्यौत्नानि। वज्रऽहस्त। तानि। नव। यत्। पुरः। नवतिम्।
च। सद्यः।
निऽवेशने। शतऽतमा। अविवेषीः। अहन्। च। वृत्रम्। नमुचिम्।
उत। अहन् ॥ ५ ॥

हे वज्रहस्त इन्द्र तव तानि प्रसिद्धानि बलानि च्यौत्नानि अतिदृढानि परैरनभिभाव्यानि यत् यस्मात् कारणात् च्यौत्नैस्तैर्बलैः सहितः

[1] भक्षयंतीति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सन् नव नवतिं च पुरः एकोनशतसंख्याकानि पुराणि असुरसंबन्धीनि सद्यस्तदानीमेव धाटीमुखेनैव । व्यनाशय इति शेषः । निवेशने निवेशनाय शततमा शततमीं पुरीं च अविवेषीः व्याप्नोः । ⌛ विष्लृ व्याप्तौ । यङ्लुगन्ताद् अस्मात् लुङ् । अभ्यासगुणाभावश्छान्दसः ⌛ । [वृत्रं च अहन् नमुचिं नामासुरं च अहन् हतवान् असि] ॥

षष्ठी ॥

सना॒ ता त॑ इन्द्र॒ भोज॑नानि रा॒तह॑व्याय दा॒शुषे॑ सु॒दासे॑ ।
वृष्णे॑ ते॒ हरी॒ वृष॑णा युनज्मि॒ व्यन्तु॒ ब्रह्मा॑णि पुरुशाक॒ वाज॑म् ॥ ६ ॥

सना॑ । ता । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । भोज॑नानि । रा॒तऽह॑व्याय । दा॒शुषे॑ । सु॒ऽदासे॑ । वृष्णे॑ । ते॒ । हरी॒ इति॑ । वृष॑णा । यु॒न॒ज्मि॒ । व्यन्तु॑ । ब्रह्मा॑णि । पु॒रु॒ऽशा॒क॒ । वाज॑म् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव रातहव्याय दत्तहव्याय दाशुषे यजमानाय सुदासे [ता] तानि त्वया दत्तानि भोजनानि भोग्यानि धनानि सना सनानि सनातनानि । बभूवुरिति शेषः । हे पुरुशाक बहुकर्मन् इन्द्र वृष्णे कामानां वर्षित्रे ते तुभ्यम् । त्वाम् आनेतुम् इत्यर्थः । वृषणा वृषणौ हरी अश्वौ युनज्मि रथे योजयामि । ब्रह्माणि अस्मदीयानि स्तोत्राणि वाजम् बलिनं त्वां व्यन्तु गच्छन्तु ॥

सप्तमी ॥

मा ते॑ अ॒स्यां स॑हसाव॒न् परि॑ष्टाव॒घाय॑ भूम हरिवः परा॒दै ।
त्राय॑स्व नोवृ॒केभि॒र्वरू॑थै॒स्तव॑ प्रि॒यासः॑ सू॒रिषु॑ स्याम ॥ ७ ॥

मा । ते॒ । अ॒स्याम् । स॒ह॒सा॒ऽव॒न् । परि॑ष्टौ । अ॒घाय॑ । भू॒म॒ । ह॒रि॒ऽवः॒ । प॒रा॒ऽदै ।
त्राय॑स्व । नः॒ । अ॒वृ॒केभिः॑ । वरू॑थैः । तव॑ । प्रि॒यासः॑ । सू॒रिषु॑ । स्या॒म॒ ॥ ७ ॥

हे सहसावन् बलवन् इन्द्र । ⌛ मध्ये तृतीयाविभक्तिश्छान्दसी ⌛ । अथ वा सह एव सहसं तद्वन् । ⌛ मतुपि "अन्ये-

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

धामपि दृश्यते" इति दीर्घः ॥ । [हे हरिवः हरितवर्णोपेताश्च इन्द्र ते तव] अस्यां क्रियमाणाया परिष्टौ पर्येषणायां परादै परादानाय परित्यागाय एवंलक्षणाय अघाय पापाय वयं मा भूम । किं च हे इन्द्र नः अस्मान् अवृकेभिः अवृकैरहिंसितव्यैः वरूथैः । वारयन्त्युपद्रवान् इति वरूथानि रक्षणानि । तैर्नः अस्मान् त्रायस्व पाहि । वयं च सूरिषु स्तोतृषु विद्वत्सु मध्ये तव प्रियासः प्रियाः स्याम भवेम ॥

अष्टमी ॥

प्रियास इत् ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः ।
नि तुर्वशं नि याद्वं शिशीह्यतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८ ॥

प्रियासः । इत् । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः । मदेम । शरणे । सखायः । नि । तुर्वशम् । नि । याद्वम् । शिशीहि । अतिथिऽग्वाय । शंस्यम् । करिष्यन् ॥ ८ ॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र ते तव अभिष्टौ अभ्येषणायाम् अभिगमनेच्छायां नरः हविषां नेतारो यजमाना वयं सखायस्तव सखिभूताः समानख्यानाः अत एव प्रियास इत् प्रिया एव सन्तः शरणे । गृहनामैतत् । मदीय एव गृहे मदेम हृष्टा भवेम । किं च अतिथिग्वाय अतिथ्यर्था गावो यस्य सः । अतिथिग्वः । अथ वा सत्कारार्थम् अतिथीन् गच्छतीत्यतिथिग्वः । तस्मै राज्ञे शंस्यम् शंसनीयं प्रख्यापनीयं सुखं करिष्यन् कुर्वंस्त्वं तुर्वशम् एतन्नामकं राजानं नि शिशीहि निशितं कुरु । तथा याद्वम् यदुकुलोत्पन्नं राजानं च नि शिशीहि ॥

नवमी ॥

सद्यश्चिन्नु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शंसन्त्युक्थशास उक्था ।
ये ते हवेभिर्वि पणीरदाशन्नस्मान् वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥ ९ ॥

सद्यः । चित् । नु । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः । शंसन्ति । उक्थऽशंसः । उक्था ।

---

१ So P distinctly. P[2] °शसः । changed to °शासः । J °शासः । changed to °शसः । Cp उक्थऽशसः

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ये । ते । हवेभिः । वि । पणीन् । अदाशन् । अस्मान् । वृणीष्व । युज्या-
य । तस्मै ॥ ९ ॥

हे मघवन्निन्द्र ते तव अभिष्टौ अभ्येषणायाम् अभिगत्यां सत्यां तव अभिगमने सति नरः स्तुतिनेतार ऋत्विजः उक्थशासः उक्थानां शस्त्राणां शंसितारः सद्यश्चिन्नु तवाभिगमनसमय एव [उक्था] उक्थानि शस्त्राणि शंसन्ति कुर्वन्ति । ते इत्युक्तं के त इति तान् विशिनष्टि । ये नरः नेतार ऋत्विजः ते तव हवेभिः हवैः आह्वानैः पणीन् वणिग्भूतान् लुब्धकान् अयजतो नरान् व्यदाशन् । दाशतिर्वधकर्मा । विशेषेण हिंसितवन्तः । ते शंसन्तीति पूर्वत्र संबन्धः । यस्माद् एवं तस्माद् उक्थानां शंसितॄन् अस्मान् तस्मै प्रसिद्धाय युज्याय योजयितव्याय फलाय यागाय वा वृणीष्व वरणं कुरु स्वीकुरु ॥

दशमी ॥

एते स्तोमा नरां नृतम तुभ्यमस्मद्र्यञ्चो ददतो मघानि ।
तेषामिन्द्र वृत्रहत्ये शिवो भूः सखा च शूरोविता च नृणाम् ॥ १० ॥

एते । स्तोमाः । नराम् । नृऽतम । तुभ्यम् । अस्मद्र्यञ्चः । ददतः । मघानि ।
तेषाम् । इन्द्र । वृत्रऽहत्ये । शिवः । भूः । सखा । च । शूरः । अविता ।
च । नृणाम् ॥ १० ॥

नराम् नेतॄणां मध्ये हे नृतम अतिशयेन नेतः इन्द्र अस्मद्र्यञ्चः अस्मान् अञ्चन्तः अस्मदभिमुखाः मघानि मंहनीयानि धनानि हविर्लक्षणानि ददतः प्रयच्छन्तः सन्तः एते इदानीं कृतप्रकारा स्तोमाः स्तवाः तुभ्यं त्वदर्थम् । कृता इति शेषः । यद्वा मघानि ददतः प्रयच्छतः । [2]चतुर्थ्यर्थे षष्ठी[2] । प्रयच्छते तुभ्यम् इति व्याख्येयम । हे इन्द्र तेषाम् एतेषाम् अस्माभिः कृतानां स्तोमानाम् । यद्वा तेषां स्तोमसंपादकानाम् अस्माकम् इति व्याख्येयम । वृत्रहत्ये वृत्रस्य आवरकस्य पापस्य वा हत्ये हनने निमित्तभूते सति शिवः सुखयिता भूः

1 S' तवाभिगमनसमसमयएव. 2 S' त्वां. 3 S' प्रयच्छतोसन्नम for प्रयच्छन्तः सन्तः
4 S' सुखैता.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

भव। किं च नृणाम् हविषां[1] स्तुतीनां वा नेतृणाम् अस्माकं शूरस्त्वं सखा च भूः सखिवन्मित्रभूतो भव। अविता च रक्षिता च भूः भव॥

एकादशी॥

नू इन्द्र शूर स्तवमान ऊती ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधस्व।
उप नो वाजान् मिमीह्युप स्तीन् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ११॥

नु। इन्द्र। शूर। स्तवमानः। ऊती। ब्रह्मऽजूतः। तन्वा। ववृधस्व।
उप। नः। वाजान्। मिमीहि। उप। स्तीन्। यूयम्। पात। स्वस्तिऽभिः।
सदा। नः॥ ११॥

हे शूर शौर्योपेत इन्द्र ऊती ऊत्या रक्षणया निमित्तभूतया स्तवमानः। ☒कर्मणि कर्तृप्रत्ययः☒। अस्माभिः स्तूयमानः तथा ब्रह्मजूतः ब्रह्मणा हविषा जूतः प्रापितश्च सन् तन्वा स्वकीयेन शरीरेण ववृधस्व अत्यर्थं प्रवृद्धो भव। ततो नः अस्मभ्यं वाजान् अन्नानि उप मिमीहि। उप प्रयच्छेत्यर्थः। तथा स्तीन् स्त्यायन्ति समर्धयन्ति कुलम् इति स्तयः पुत्राद्याः। तानपि उप मिमीहि। हे अन्ये अग्न्यादयो देवाः यूयमपि स्वस्तिभिः। सु अस्तीति स्वस्ति क्षेमः। तैः सदा नः अस्मान् पात रक्षत॥

इति चतुर्थोनुवाकः॥

---

[1] S' हविषा स्तुतीनां for हविषां स्तुतीनां वा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अभिप्लवे षडहे "आ याहि सुषुमा हि ते" इत्यादयो यथाक्रमं षड् आज्यस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "अभिप्लव आ याहि सुषुमा हि त इति षड् आज्यस्तोत्रिया आरम्भणीयापर्यासवर्जम्" इति [वै० ६. १] ॥ पाठक्रमात् "इन्द्रं वो विश्वतस्परि" [२०. ३९. १] "व्यन्तरिक्षमतिरत्" [२०. ३९. २] इत्येतयोः प्रयोगे प्राप्ते प्रतिषेधार्थम् आरम्भणीयापर्यासवर्जमित्युक्तम् । तेन "आ याहि सुषुमा हि ते" [२०. ३८. १–३] "इन्द्रमिद् गाथिनो बृहत्" [२०. ३८. ४–६] "इन्द्रेण सं हि दृक्षसे" [२०. ४०. १–३] "इन्द्रो दधीचो अस्थभिः" [२०. ४१. १–३] "वाचमष्टापदीमहम्" [२०. ४२, १–३] "भिन्धि विश्वा अप द्विषः" [२०. ४३. १–३] इति षट् स्तोत्रियाः ॥

तथा गवामयनस्य चतुर्विंशे "इन्द्रमिद् गाथिनो बृहत्" [२०. ३८. ४–६] इत्याज्यस्तोत्रियो भवति । "चतुर्विंश इन्द्रमिद् गाथिनो बृहद् इत्याज्यस्तोत्रियः" [वै० ६. १] इति सूत्रितत्वात् ॥

तथा स्वरसामाख्येषु त्रिष्वहःसु यथाक्रमम् "आ याहि" इत्यादय आज्यस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "स्वरसामस्वा याहि सुषुमा हि त इन्द्रमिद् गाथिनो बृहद् इन्द्रेण सं हि दृक्षस इति" इति [वै० ६. ३] ॥

आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् ।
एदं बर्हिः सदो मम ॥ १ ॥

आ । याहि । सुषुम । हि । ते । इन्द्र । सोमम् । पिब । इमम् ॥
आ । इदम् । बर्हिः । सदः । मम ॥ १ ॥

आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥२॥

आ । त्वा । ब्रह्मऽयुजा । हरी इति । वहताम् । इन्द्र । केशिना ॥ उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ २ ॥

ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥

ब्रह्माणः । त्वा । वयम् । युजा । सोमऽपाम् । इन्द्र । सोमिनः ॥ सुतऽवन्तः । हवामहे ॥ ३ ॥

इन्द्रमिद् गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ४ ॥

इन्द्रम् । इत् । गाथिनः । बृहत् । इन्द्रम् । अर्केभिः । अर्किणः ॥ इन्द्रम् । वाणीः । अनूषत ॥ ४ ॥

इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ५ ॥

इन्द्रः । इत् । हर्योः । सचा । सम्ऽमिश्लः । आ । वचःऽयुजा ॥ इन्द्रः । वज्री । हिरण्ययः ॥ ५ ॥

इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद् दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥६॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रः । दीर्घाय । चक्षसे । आ । सूर्यम् । रोहयत् । दिवि ॥ वि । गोभिः । अद्रिम् । रुरयत् ॥ ६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

गवामयनादौ संवत्सरे प्रातःसवने अनुरूपाद् अनन्तरम् "इन्द्रं वो विश्वतस्परि" [२०. ३९. १] इति ऋग् आरम्भणीया । तत्रैव "व्यन्तरिक्षम् अतिरत्" [२०. ३९. २] इति पर्यासो भवति । तद् उक्तं वैताने । "इन्द्रं वो विश्वतस्परीत्यारम्भणीया । व्यन्तरिक्षमतिरदिति पर्यासः" इति [वै० ६. ५.] ॥ आरभ्यते उक्थमुखम् इत्यारम्भणीया । पर्यस्यते परिसमाप्यते अनेन शस्त्रमिति पर्यासः ॥

तथा गोसवविवधवैश्यस्तोमेषु त्रिषु एकाहेषु "इन्द्रं वो विश्वतस्परि" [२०. ३९.] "आनो विश्वाषु हव्यः" [२०. १०४. ३] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "गोसवविवधवैश्यस्तोमेष्विन्द्रं वो विश्वतस्पर्यानो विश्वाषु हव्य इति" इति [वै० ८. १] ॥

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १ ॥

इन्द्रम् । वः । विश्वतः । परि । हवामहे । जनेभ्यः ॥ अस्माकम् । अस्तु । केवलः ॥ १ ॥

व्यन्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद् वलम् ॥ २ ॥

वि । अन्तरिक्षम् । अतिरत् । मदे । सोमस्य । रोचना ॥ इन्द्रः । यत् । अभिनत् । वलम् ॥ २ ॥

उद् गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन् गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे वलम् ॥ ३ ॥

उत् । गाः । आजत् । अङ्गिरःऽभ्यः । आविः । कृण्वन् । गुहा । सतीः ॥ अर्वाञ्चम् । नुनुदे । वलम् ॥ ३ ॥

इन्द्रेण रोचना दिवो दृळ्हानि दंहितानि च । स्थिराणि न पराणुदे ॥ ४ ॥

इन्द्रेण । रोचना । दिवः । दृळ्हानि । दंहितानि । च ॥ स्थिराणि । न । पराऽणुदे ॥ ४ ॥

अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिषुः ॥ ५ ॥

अपाम् । ऊर्मिः । मदन्ऽइव । स्तोमः । इन्द्र । अजिरऽयते ॥ वि । ते । मदाः । अराजिषुः ॥ ५ ॥

इति पञ्चमेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

"इन्द्रेण सं हि दृक्षसे" इत्यस्य "आ याहि सुषुमा हि ते" [२०. ३८] इत्यत्र विनियोग उक्तः ॥

तथा पृष्ठस्य तृतीयेहनि "इन्द्रेण सं हि दृक्षसे" [२०. ४०.] "वयं घ त्वा सुतावन्तः" [२०. ५२.] "त्वं न इन्द्रा भर" [२०. १०८] इत्येते आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "तृतीय इन्द्रेण सं हि दृक्षसे वयं घ त्वा सुतावन्तस्त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. ४.] ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रेण सं हि दृक्षसे संजग्मानो अबिभ्युषा। मन्दू समानवर्चसा ॥ १ ॥

इन्द्रेण। सम्। हि। दृक्षसे। सम्ऽजग्मानः। अबिभ्युषा ॥ मन्दू इति। समानऽवर्चसा ॥ १ ॥

अनवद्यैरभिद्युभिर्मखः सहस्वदर्चति। गणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ २ ॥

अनवद्यैः। अभिद्युऽभिः। मखः। सहस्वत्। अर्चति ॥ गणैः। इन्द्रस्य। काम्यैः ॥ २ ॥

आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे। दधाना नाम यज्ञियम् ॥ ३ ॥

आत्। अह। स्वधाम्। अनु। पुनः। गर्भऽत्वम्। आऽईरिरे ॥ दधानाः। नाम। यज्ञियम् ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

"इन्द्रो दधीचो अस्थभिः" इत्यस्य "आ याहि सुषुमा हि ते" [२०. ३८] इत्यत्र विनियोग उक्तः ॥

तथा पृष्ठ्यषडहस्य एकविंशस्तोमके चतुर्थेहनि एकाहैकीभूते "इन्द्रो दधीचो अस्थभिः" इत्यादयः आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति। तद् उक्तं वैताने। "पृष्ठ्यस्यैकविंश इन्द्रो दधीचो अस्थभिः [२०. ४१] विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरम् [२०. ५४] एवा ह्यसि वीरयुः [२०. ६०] इति" इति [वै० ८. २] ॥

इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव ॥ १ ॥

इन्द्रः। दधीचः। अस्थऽभिः। वृत्राणि। अप्रतिऽस्कुतः ॥ जघान। नवतीः। नव ॥ १ ॥

इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः पर्वतेष्वपश्रितम्। तद् विदच्छर्यणावति ॥ २ ॥

इच्छन्। अश्वस्य। यत्। शिरः। पर्वतेषु। अपऽश्रितम् ॥ तत्। विदत्। शर्यणाऽवति ॥ २ ॥

अत्राह गोरमन्वत नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे ॥ ३ ॥

अत्र। अह। गोः। अमन्वत। नाम। त्वष्टुः। अपीच्यम् ॥ इत्था। चन्द्रमसः। गृहे ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके चतुर्थं सूक्तम् ॥

"वाचमष्टापदीमहम्" इत्यस्य विनियोगः "आ याहि सुषुमा हि ते" [२०. ३८] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा अश्वमेधस्य त्र्यहस्य द्वितीयेऽहनि "वाचमष्टापदीमहम्" [२०. ४२] "स्वादोरित्था विषूवतः" [२०. १०९] इत्येतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "अश्वमेधस्य वाचमष्टापदीमहं स्वादोरित्था विषूवत इति" इति [वै० ८. ३] ॥

वाचमष्टापदीमहं नवस्रक्तिमृतस्पृशम्। इन्द्रात् परि तन्वं ममे ॥ १ ॥

वाचम्। अष्टाऽपदीम्। अहम्। नवऽस्रक्तिम्। ऋतऽस्पृशम् ॥ इन्द्रात्। परि। तन्वम्। ममे ॥ १ ॥

---

१ B $\overset{h}{B}$ मंड्व°. २ C P अस्थि°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अनु॑ त्वा रोद॑सी उ॒भे क्रक्ष॑माणमकृपेताम् । इन्द्र॒ यद् दस्यु॒हाभ॑वः ॥२॥

अनु॑ । त्वा । रोद॑सी इति॑ । उ॒भे इति॑ । क्रक्ष॑माणम् । अकृपेताम् ॥ इन्द्र॑ । यत् । दस्यु॒- हा । अभ॑वः ॥ २ ॥

उत्ति॑ष्ठन्नोज॑सा स॒ह पी॒त्वी शिप्रे॑ अवेपयः । सोम॑मिन्द्र॒ चमू॒ सुत॑म् ॥३॥

उत्ऽति॑ष्ठन् । ओज॑सा । स॒ह । पी॒त्वी । शिप्रे॒ इति॑ । अ॒वे॒प॒यः ॥ सोम॑म् । इ॒न्द्र॒ । चमू॒ इति॑ । सुत॑म् ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके पञ्चमं सूक्तम् ॥

"भिन्धि विश्वा अप द्विषः" इत्यस्य विनियोगः "आ याहि" [२०. ३८] इत्यत्र उक्तः ॥

तथा अग्नेर्याग्नि क्रतौ उपरिष्टान्माध्यंदिनवचनात् प्रातःसवने "भिन्धि विश्वा अप द्विषः" [२०. ४३] इत्यनुरूपम् अभितः "आ नो याहि" [२०. ४] इत्यनुरूपो भवति । तद् उक्तं वैताने । "भिन्धि विश्वा अप द्विष इत्यनुरूपमभित आ नो याहीति" इति [वै० ४. ३] ॥

भि॒न्धि विश्वा॒ अप॒ द्विष॒: परि॒ बाधो॑ ज॒ही मृध॑: । वसु॑ स्पा॒र्हं तदा भ॑र ॥ १ ॥

भि॒न्धि । विश्वा॑: । अप॑ । द्विष॑: । परि॑ । बाध॑: । ज॒हि । मृध॑: ॥ वसु॑ । स्पा॒र्हम् । तत् । आ । भ॒र॒ ॥ १ ॥

यद् वी॒ळावि॑न्द्र॒ यत् स्थि॒रे यत् पर्शा॑ने॒ परा॑भृतम् । वसु॑ स्पा॒र्हं तदा भ॑र ॥ २ ॥

यत् । वी॒ळौ । इ॒न्द्र॒ । यत् । स्थि॒रे । यत् । पर्शा॑ने । परा॑ऽभृतम् ।° ॥ २ ॥

यस्य॑ ते॒ विश्व॑मानु॒षो भूरे॑र्दत्तस्य॒ वेद॑ति । वसु॑ स्पा॒र्हं तदा भ॑र ॥ ३ ॥

यस्य॑ । ते॒ । विश्व॑ऽमानुषः । भूरे॑: । द॒त्त॒स्य॒ । वेद॑ति ॥ वसु॑ । स्पा॒र्हम् । तत् । आ । भ॒र॒ ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके षष्ठं सूक्तम् ॥

प्र स॒म्राज॑ं चर्षणी॒नामिन्द्रं॑ स्तोता॒ नव्यं॑ गी॒र्भिः । नर॑ं नृ॒षाह॒ं मंहि॑ष्ठम् ॥१॥

प्र । स॒म्ऽराज॑म् । चर्षणी॒नाम् । इन्द्र॑म् । स्तो॒ता॒ । नव्य॑म् । गी॒:ऽभि॒: ॥ नर॑म् । नृ॒ऽसह॑म् । मंहि॑ष्ठम् ॥ १ ॥

---

१ BC यद्वीडा°. K K V यद्वीळा°. We with D E R S De. २ So P P J Cp.
३ P वदंति ।. We with P J Cp.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यस्मिन्नुक्थानि रण्यन्ति विश्वानि च श्रवस्या। अपामवो न समुद्रे ॥२॥

यस्मिन्। उक्थानि। रण्यन्ति। विश्वानि। च। श्रवस्या॥ अपाम्। अवः। न। समुद्रे ॥२॥

तं सुष्टुत्या विवासे ज्येष्ठराजं भरे कृत्नुम्। महो वाजिनं सनिभ्यः ॥ ३ ॥

तम्। सुऽस्तुत्या। आ। विवासे। ज्येष्ठऽराजम्। भरे। कृत्नुम्॥ महः। वाजिनम्। स-निऽभ्यः ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके सप्तमं सूक्तम् ॥

तीव्रसुदुपशदोपहव्याख्येषु त्रिषु एकाहेषु "अयमु ते समतसि" [२०. ४५] "इमा उ त्वा पुरूवसो" [२०. १०४] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः ॥

तथा व्युष्टिब्रहे एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः ॥

तद् उक्तं वैताने। "तीव्रसुदुपशदोपहव्येष्वयमु ते समतसीमा उ त्वा पुरूवसो इति। व्युष्टिब्रहे च" इति [वै० ८. १] ॥

तथा संसर्पचतुर्वीरयोश्चतुरहयोः सर्वेष्वहःसु एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "संसर्पचतुर्वीरयो-रयमु ते समतसीमा उ त्वा पुरूवसो इति" इति [वै० ८. ३.] ॥

अयमु ते समतसि कपोत इव गर्भधिम्। वचस्तच्चिन्न ओहसे ॥ १ ॥

अयम्। ऊं इति। ते। सम्। अतसि। कपोतःऽइव। गर्भऽधिम्॥ वचः। तत्। चित्। नः। ओहसे ॥ १ ॥

स्तोत्रं राधानां पते गिर्वाहो वीर यस्य ते। विभूतिरस्तु सूनृता ॥ २ ॥

स्तोत्रम्। राधानाम्। पते। गिर्वाहः। वीर। यस्य। ते॥ विऽभूतिः। अस्तु। सूनृता॥२॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतयेस्मिन् वाजे शतक्रतो। समन्येषु ब्रवावहै ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वः। तिष्ठ। नः। ऊतये। अस्मिन्। वाजे। शतक्रतो इति शतऽक्रतो॥ सम्। अ-न्येषु। ब्रवावहै ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके अष्टमं सूक्तम् ॥

खरसामाख्येषु त्रिष्वहःसु अभिप्लवे च "सं चोदय चित्रमर्वाक्" [२०. ७१. ११] "प्रणेतारं वस्यो अच्छा" [२०. ४६] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ पर्यायेण भवतः। तद् उक्तं वैताने। "खरसामसु संचोदय चित्रमर्वाक् प्रणेतारं वस्यो अच्छेति पर्यायेण। अभिप्लवे च" इति [वै० ८. ४] ॥

प्रणेतारं वस्यो अच्छा कर्तारं ज्योतिः समत्सु। सासह्वांसं युधामि-त्रान् ॥ १ ॥

प्रऽनेतारम्। वस्यः। अच्छ। कर्तारम्। ज्योतिः। समत्ऽसु॥ ससऽह्वांसम्। युधा। अमित्रान् ॥ १ ॥

---

१ B सुमन्येषु.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स नः पप्रिः पारयाति स्वस्ति नावा पुरुहूतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ॥ २ ॥

सः । नः । पप्रिः । पारयाति । स्वस्ति । नावा । पुरुऽहूतः ॥ इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विषः ॥ २ ॥

स त्वं न इन्द्र वाजेभिर्दशस्या च गातुया च । अच्छा च नः सुम्नं नेषि ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । वाजेभिः । दशस्य । च । गातुऽया । च ॥ अच्छ । च । नः । सुम्नम् । नेषि ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके नवमं सूक्तम् ॥

अतिरात्रे अतिरिक्तोक्थेषु "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] "महाँ इन्द्रो य ओजसा" [२०. १३८] इत्येतौ स्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "तमिन्द्रं वाजयामसि महाँ इन्द्रो य ओजसेति स्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा छन्दोमाख्येषु त्रिष्वहःसु प्रातःसवने "इन्द्रा याहि चित्रभानो" [२०. ८४] "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] "महाँ इन्द्रो य ओजसा" [२०. १३८] इत्येते यथाक्रमम् आज्यस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "छन्दोमेष्विन्द्रा याहि चित्रभानो तमिन्द्रं वाजयामसि महाँ इन्द्रो य ओजसेत्याज्यस्तोत्रियाः" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा वैश्वदेवादीनां त्र्यहाणां द्वितीयेष्वहःसु यथासंभवम् "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] "अस्तावि मन्म पूर्व्यम्" [२०. ११९] "तं ते मदं गृणीमसि" [२०. ६१] एते आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "द्वितीयेषु तमिन्द्रं वाजयामस्यस्तावि मन्म पूर्व्यं तं ते मदं गृणीमसीति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा साकमेधत्र्यहस्य तृतीयेऽहनि "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८] इत्येतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "साकमेधस्य तमिन्द्रं वाजयामसि श्रायन्त इव सूर्यमिति" इति [वै० ८. ३] ॥

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो भुवत् ॥ १ ॥

तम् । इन्द्रम् । वाजयामसि । महे । वृत्राय । हन्तवे ॥ सः । वृषा । वृषभः । भुवत् ॥ १ ॥

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥ २ ॥

इन्द्रः । सः । दामने । कृतः । ओजिष्ठः । सः । मदे । हितः ॥ द्युम्नी । श्लोकी । सः । सोम्यः ॥ २ ॥

गिरा वज्रो न संभृतः सबलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥ ३ ॥

गिरा । वज्रः । न । सम्ऽभृतः । सऽबलः । अनपऽच्युतः ॥ ववक्षे । ऋष्वः । अस्तृतः ॥ ३ ॥

१ B B सोम्यः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रमिद् गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ४ ॥

इन्द्रम् । इत् । गाथिनः । बृहत् । इन्द्रम् । अर्केभिः । अर्किणः ॥ इन्द्रम् । वाणीः । अनूषत ॥ ४ ॥

इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः॥५॥

इन्द्रः । इत् । हर्योः । सचा । सम्ऽमिश्लः । आ । वचःऽयुजा ॥ इन्द्रः । वज्री । हिरण्ययः ॥ ५ ॥

इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद् दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥६॥

इन्द्रः । दीर्घाय । चक्षसे । आ । सूर्यम् । रोहयत् । दिवि ॥ वि । गोभिः । अद्रिम् । ऐरयत् ॥ ६ ॥

आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं बर्हिः सदो मम ७

आ । याहि । सुसुम । हि । ते । इन्द्र । सोमम् । पिब । इमम् ॥ आ । इदम् । बर्हिः । सदः । मम ॥ ७ ॥

आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ८

आ । त्वा । ब्रह्मऽयुजा । हरी इति । वहताम् । इन्द्र । केशिना ॥ उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ ८ ॥

ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥९॥

ब्रह्माणः । त्वा । वयम् । युजा । सोमऽपाम् । इन्द्र । सोमिनः ॥ सुतऽवन्तः । हवामहे ॥ ९ ॥

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ १० ॥

युञ्जन्ति । ब्रध्नम् । अरुषम् । चरन्तम् । परि । तस्थुषः ॥ रोचन्ते । रोचना । दिवि ॥ १० ॥

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥ ११॥

युञ्जन्ति । अस्य । काम्या । हरी इति । विऽपक्षसा । रथे ॥ शोणा । धृष्णू इति । नृऽवाहसा ॥ ११ ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥ १२ ॥

केतुम् । कृण्वन् । अकेतवे । पेशः । मर्याः । अपेशसे ॥ सम् । उषत्ऽभिः । अजायथाः ॥ १२ ॥

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ १३ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

उत् । ऊं इति । त्यम् । जातऽवेदसम् । देवम् । वहन्ति । केतवः ॥ दृशे । विश्वाय । सूर्यम् ॥ १३ ॥

अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥ १४ ॥

अप । त्ये । तायवः । यथा । नक्षत्रा । यन्ति । अक्तुऽभिः ॥ सूराय । विश्वऽचक्षसे ॥ १४ ॥

अदृश्रन्नस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु । भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥ १५ ॥

अदृश्रन् । अस्य । केतवः । वि । रश्मयः । जनान् । अनु ॥ भ्राजन्तः । अग्नयः । यथा ॥ १५ ॥

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचन ॥ १६ ॥

तरणिः । विश्वऽदर्शतः । ज्योतिःऽकृत् । असि । सूर्य ॥ विश्वम् । आ । भासि । रोचन ॥ १६ ॥

प्रत्यङ् देवानां विशः प्रत्यङुदेषि मानुषीः । प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे ॥ १७ ॥

प्रत्यङ् । देवानाम् । विशः । प्रत्यङ् । उत् । एषि । मानुषीः ॥ प्रत्यङ् । विश्वम् । स्वः । दृशे ॥ १७ ॥

येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ १८ ॥

येन । पावक । चक्षसा । भुरण्यन्तम् । जनान् । अनु ॥ त्वम् । वरुण । पश्यसि ॥ १८ ॥

वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहर्मिमानो अक्तुभिः । पश्यं जन्मानि सूर्य ॥ १९ ॥

वि । द्याम् । एषि । रजः । पृथु । अहः । मिमानः । अक्तुऽभिः ॥ पश्यन् । जन्मानि । सूर्य ॥ १९ ॥

सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणम् ॥ २० ॥

सप्त । त्वा । हरितः । रथे । वहन्ति । देव । सूर्य ॥ शोचिःऽकेशम् । विऽचक्षणम् ॥ २० ॥

अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः । ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥ २१ ॥

अयुक्त । सप्त । शुन्ध्युवः । सूरः । रथस्य । नप्त्यः ॥ ताभिः । याति । स्वयुक्तिऽभिः ॥ २१ ॥

इति पञ्चमेनुवाके दशमं सूक्तम् ॥

विषुवति सौर्यपृष्ठे "अभि त्वा वर्चसा गिरः" इति चतुर्थः स्तोत्रियः ॥

अभि त्वा वर्चसा गिरः[1] सिञ्चन्तीराचरण्यवः । अभि वत्सं न धेनवः ॥ १

[1] °सा गिरः सिंचतीराचरण्यवः B $\overset{h}{B}$ C D E R $\overset{m}{S}$ K Dc Cs $\overset{2}{P}$ C^P V; so also $\overset{m}{K}$ J, but they read ति for ती. The accent requied would seem to be as सिञ्चती.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ता अ॑र्षन्ति शु॒भ्रियः॒ पृञ्च॑न्ती॒र्वर्च॑सा प्रि॒यः । जा॒तं जा॒त्रीर्यथा॑ हृ॒दा ॥२॥

वज्रा॑पव॒साध्यः॑ की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हन् । मह्य॒मायु॑र्घृ॒तं पयः॑ ॥ ३ ॥

आयं गौः पृश्नि॑रक्रमी॒दस॑दन्मा॒तरं॑ पु॒रः । पि॒तरं॑ च प्र॒यन्त्स्वः॑ ॥ ४ ॥

आ । अ॒यम् । गौः । पृश्निः॑ । अ॒क्र॒मी॒त् । अस॑दत् । मा॒तर॑म् । पु॒रः ॥ पि॒तर॑म् । च॒ । प्र॒ऽयन् । स्वः॑ ॥ ४ ॥

अ॒न्तश्च॑रति रोच॒ना अ॒स्य प्रा॒णाद॑पान॒तः । व्य॑ख्यन्महि॒षः स्वः॑ ॥ ५ ॥

अ॒न्तः । च॒र॒ति॒ । रो॒च॒ना । अ॒स्य । प्रा॒णात् । आ॒पा॒न॒तः ॥ वि । अ॒ख्य॒त् । म॒हि॒षः । स्वः॑ ॥५॥

त्रिं॒शद् धामा॒ वि रा॑जति॒ वाक् प॑त॒ङ्गो अ॑शिश्रियत् । प्रति॒ वस्तो॒रह॒र्द्युभिः॑ ६

त्रिं॒शत् । धाम॑ । वि । रा॒ज॒ति॒ । वाक् । प॒त॒ङ्गः । अ॒शि॒श्रि॒य॒त् ॥ प्रति॑ । वस्तोः॑ । अहः॑ । द्युऽभिः॑ ॥ ६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके एकादशं सूक्तम् ॥

विषुवति सौर्यपृष्ठे "यच्छक्रा वाचमारुहन्" इति षष्ठः स्तोत्रियः ॥

---

१ B & $\overset{2}{P}$ J K E R C D V ॰य॒ः पृंच॑ती॒र्वर्च॑सा प्रि॒यः ।
$\overset{m}{K}$ $\overset{h}{B}$ $\overset{m}{S}$ ॰ य॒ः पृच॑ती॒र्वर्च॑सा प्रि॒यः ।

२ B $\overset{h}{B}$ K C D E R $\overset{m}{S}$ Dc Cs $\overset{2}{P}$ J Cp जा॒त्रीर्यथा॑ हृ॒दा ।
$\overset{m}{K}$ जा॒त्रीर्यथा॑ प्रि॒या ।

३ B $\overset{h}{B}$ Dc वज्रा॑पव॒साध्यः॑ की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हन् ।
C वज्रा॑पवसाध्यः की॒र्तिम्रियमा॑ण॒माव॑हन् ।
D वज्रा॑पय॒साध्यः॑ की॒र्तिम्रि॒यमा॑ण॒माव॑हन् ।
E वज्रा॑पव॒साध्यः॑ की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हान् ।
J वज्रा॑पवसा॒ध्यः की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हान् ।
K V वज्रा॑यव॒साध्य॑की॒र्तिम्रि॒यमा॑ण॒माव॑हन् ।
P वज्रापवसाध्यः कीर्तिर्म्रियमाणमावहान्, no accents, no padas.
$\overset{2}{P}$ वज्रा॑पव॒साध्यः॑ की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हान् ।
R वज्रा॑पवसा॒ध्यः की॒र्तिर्म्रि॒यमा॑ण॒माव॑हा॒न् ।
$\overset{m}{S}$ Cs वज्रा॑पवसाध्यः की॒र्तिम्रि॒यमा॑ण॒माव॑हन् ।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यच्छ्क्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथः । सं देवा अमदन् वृषा ॥ १ ॥
शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आ मदर्दिवि ॥ २ ॥
शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन् वि राजति । विमदन् बर्हिरासरन् ॥ ३ ॥

---

१ B B^{a} यछक्रा वाचमारुहन्नंतरिक्ष सिषासथः । सं देवा अमदन्वृषा ॥
C यछक्रा वाचमारुहन्नंतरिक्षं सिषासथः । सं देवा अमदन्वृषा ॥
D V यछक्रा वाचमरुहन्नंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा अमदन्वृषा ॥
E यछक्रा वा torn..... न्नंतरिक्षं सिषासति । सं देवा अमदन्वृषा ॥
J यछक्रा वाचमारुहन्नंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा अमदन्वृषा ॥
K^{m} यच्छक्रा वाचमारुहन्नंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा असदन्वृषा ॥
P यछक्रा वाचमारुहन्तंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा अमदन्वृषा, no padas, noaccents ॥
P यछक्रा वाचमारुहन्तंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा अमदन्वृषा ॥
R यछक्रा वाचमारुहन्नंत्तरिक्षं सिषासतः । सं देवा अमदन्वृषा ॥
S^{m} यछक्रा वाचमा (corrected to म) रुहन्नंतरिक्षं सिषासथ । सं देवा अमदन्वृषा ॥

२ B^{b} B K K^{m} V C$_{s}$ C$_{P}$ शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
C शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्टहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
D शक्रो वाचमदृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
E शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
J शक्रो वाचमदृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
P शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमददिवि. no accents, no division.
P^{a} शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
R C$_{s}$ शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥
S^{m} शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचोअधृष्णुहि । महिष्ठ आमदर्दिवि ॥

३ B B^{b} शक्रो वाचमधृष्ट(B ष्टु)हि धामधर्मन्नवि (न्वि for न्नवि B) राजति । विमदन्बर्हिरासरन् ॥
C शक्रो वाचमधृष्टहि धामधर्मन्वि राजति । विमदन्बर्हिरासरन् ॥
D V शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्वि राजति । विमदन्बर्हिरासदन् ॥
E P^{a} C$_{P}$ शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्वि राजति । विमदन्बर्हिरासरन् (P^{a} has no division and no padas) ॥
J शक्रो वाच अधृष्णुहि धामधर्मन्विराजति । विमदं बर्हिरासरन् ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तं वो दस्समृतीषहं वसोर्मन्दानमन्धसः ।
अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नवामहे ॥ ४ ॥

तम् । वः । दस्सम् । ऋतिऽसहम् । वसोः । मन्दानम् । अन्धसः ।
अभि । वत्सम् । न । स्वसरेषु । धेनवः । इन्द्रम् । गीःऽभिः । नवामहे ॥ ४ ॥

द्युक्षं सुदानुं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् ।
क्षुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ ५ ॥

द्युक्षम् । सुऽदानुम् । तविषीभिः । आऽवृतम् । गिरिम् । न । पुरुऽभोजसम् ।
क्षुऽमन्तम् । वाजम् । शतिनम् । सहस्रिणम् । मक्षु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ ५ ॥

तत् त्वा यामि सुवीर्यं तद् ब्रह्म पूर्वचित्तये ।
येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ ॥ ६ ॥

तत् । त्वा । यामि । सुऽवीर्यम् । तत् । ब्रह्म । पूर्वऽचित्तये ।
येन । यतिऽभ्यः । भृगवे । धने । हिते । येन । प्रस्कण्वम् । आविथ ॥ ६ ॥

येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः ।
सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥ ७ ॥

येन । समुद्रम् । असृजः । महीः । अपः । तत् । इन्द्र । वृष्णि । ते । शवः ।
सद्यः । सः । अस्य । महिमा । न । सम्ऽनशे । यम् । क्षोणीः । अनुऽचक्रदे ॥ ७ ॥

इति पञ्चमेनुवाके द्वादशं सूक्तम् ॥

वाजपेये क्रतौ "कन्नव्यो अतसीनाम्" इति सामप्रगाथो भवति । तद् उक्तं वैताने । "कन्नव्यो अतसीनामिति सामप्रगाथः" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा गवामयनादौ संवत्सरे माध्यंदिने सवने "कन्नव्यो अतसीनाम्" इति कद्वान् सामप्रगाथो भवति । तद् उक्तं वैताने । "माध्यंदिने कन्नव्यो अतसीनामिति कद्वान् सामप्रगाथः" इति [वै० ६. ५] ॥

कन्नव्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः ।
नही न्वस्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गृणन्त आनशुः ॥ १ ॥

K शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्वि राजति । विमदन्बर्हिरासदन् ॥
P शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन् वि राजति । विमदन्बहिरासरन् no accents, no padas ॥
R Cs शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्वि राजति । विमदं बर्हिरासरन् ॥
S K शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्वि राजति । विमदन्बर्हिरासदन् ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

कत् । नव्यः । अतसीनाम् । तुरः । गृणीत । मर्त्यः ।
नहि । नु । अस्य । महिमानम् । इन्द्रियम् । स्वर्हः । गृणन्तः । आनशुः ॥ १ ॥

कदु स्तुवन्त ऋतयन्त देवत ऋषिः को विप्र ओहते ।
कदा हवं मघवन्निन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ २ ॥

कत् । ऊं इति । स्तुवन्तः । ऋतऽयन्त । देवत । ऋषिः । कः । विप्रः । ओहते ।
कदा । हवम् । मघऽवन् । इन्द्र । सुन्वतः । कत् । ऊं इति । स्तुवतः । आ । गमः ॥ २ ॥

इति पञ्चमेनुवाके त्रयोदशं सूक्तम् ॥

चतुर्विंशे माध्यंदिने सवने "अभि प्र वः सुराधसम्" [२०. ५१] "प्र सु श्रुतं सुराधसम्" [२०. ५१, ३] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "अभि प्र वः सुराधसं प्र सु श्रुतं सुराधसमिति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ" इति [वै० ६. १] ॥

तथा अभिप्लवे युग्मेष्वहःसु द्वितीयचतुर्थषष्ठेषु "अभि प्र वः सुराधसम्" "प्र सु श्रुतं सुराधसम्" इति बार्हतौ प्रगाथौ पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "अभि प्र वः सुराधसमिति युग्मेषु" इति [वै० ६. १] ॥

तथा विषुवति अनुरूपादनन्तरम् "तं वो दस्ममृतीषहम्" [२०. ४९. ४] "अभि प्र वः सुराधसम्" [२०. ५१] इति नौधसश्यैतयोनी इच्छया शंसति । तद् उक्तं वैताने । "अनुरूपात् तं वो दस्ममृतीषहम् अभि प्र वः सुराधसम् इति नौधसश्यैतयोनी कामम्" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा त्र्यहाणां तृतीयेष्वहःसु यथासंभवम् "महाँ इन्द्रो य ओजसा" [२०. १३८] "अभि प्र वः सुराधसम्" [२०. ५१] "एवा ह्यसि वीरयुः" [२०. ६०] इति आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "तृतीयेषु महाँ इन्द्रो य ओजसाभि प्र वः सुराधसम् एवा ह्यसि वीरयुरिति" इति [वै० ८. ३] ॥

अभि प्र वः सुराधसमिन्द्रमर्च यथा विदे ।
यो जरितृभ्यो मघवा पुरूवसुः सहस्रेणेव शिक्षति ॥ १ ॥

अभि । प्र । वः । सुऽराधसम् । इन्द्रम् । अर्च । यथा । विदे ।
यः । जरितृऽभ्यः । मघऽवा । पुरुऽवसुः । सहस्रेणऽइव । शिक्षति ॥ १ ॥

शतानीकेव प्र जिगाति धृष्णुया हन्ति वृत्राणि दाशुषे ।
गिरेरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दत्राणि पुरुभोजसः ॥ २ ॥

शतानीकाऽइव । प्र । जिगाति । धृष्णुऽया । हन्ति । वृत्राणि । दाशुषे ।
गिरेःऽइव । प्र । रसाः । अस्य । पिन्विरे । दत्राणि । पुरुऽभोजसः ॥ २ ॥

प्र सु श्रुतं सुराधसमर्चा शक्रमभिष्टये ।
यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु सहस्रेणेव मंहते ॥ ३ ॥

१ K K^{m} ष्टुवन्त.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्र। सु। श्रुतम्। सुऽराधसम्। अर्च। शक्रम्। अभिष्टये।
यः। सुन्वते। स्तुवते। काम्यम्। वसु। सहस्रेणऽइव। मंहते ॥ ३ ॥

शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः।
गिरिर्न भुज्मा मघवत्सु पिन्वते यदीं सुता अमन्दिषुः ॥ ४ ॥

शतऽअनीकाः। हेतयः। अस्य। दुस्तराः। इन्द्रस्य। सम्ऽइषः। महीः।
गिरिः। न। भुज्मा। मघवत्ऽसु। पिन्वते। यत्। ईम्। सुताः। अमन्दिषुः ॥ ४ ॥

इति पञ्चमेनुवाके चतुर्दशं सूक्तम् ॥

"वयं घ त्वा सुतावन्तः" इत्यस्य विनियोगः "इन्द्रेण सं हि दृक्षसे" [२०. ४०] इत्यत्रोक्तः ॥

तथा पृष्ठ्यस्य तृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठानां चतुर्णामहाम् "वयं घ त्वा सुतावन्तः" इत्यादीनामष्टानां तृचानां द्वौ द्वौ यथाक्रमं स्तोत्रियानुरूपौ भवतः। तत्र "वयं घ त्वा" [२०. ५२] "क ईं वेद" [२०. ५३] इति तृतीयेऽहि स्तोत्रियानुरूपौ भवतः। "विश्वाः पृतनाः" [२०. ५४] "तमिन्द्रम्" [२०. ५५] इति चतुर्थे। "इन्द्रो मदाय" [२०. ५६] "मदेमदे हि" [२०. ५६. ४] इति पञ्चमे। "सुरूपकृत्नुम्" [२०. ५७] "शुष्मिन्तमं नः" [२०. ५७. ४] इति षष्ठे। तद् उक्तं वैताने। "तृतीयादीनां वयं घ त्वा सुतावन्त इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपाः" इति [वै० ६. २] ॥

तथा छन्दोमाख्येषु त्रिष्वहःसु "वयं घ त्वा सुतावन्तः" "क ईं वेद सुते सचा" इति प्रथमेऽहनि माध्यंदिने स्तोत्रियानुरूपौ भवतः। "क ईं वेद सुते सचा" "वयं घ त्वा सुतावन्तः" इति द्वितीये। "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८] "वण्महाँ असि सूर्य" [२०. ५८. ३] इति तृतीये। तद् उक्तं वैताने। "वयं घ त्वा सुतावन्त इत्यादिवण्महाँ असि सूर्येत्यन्ताः पृष्ठस्तोत्रियानुरूपाः" इति [वै० ६. ३] ॥

वयं घ त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तबर्हिषः।
पवित्रस्य प्रस्रवणेषु वृत्रहन् परि स्तोतार आसते ॥ १ ॥

वयम्। घ। त्वा। सुतऽवन्तः। आपः। न। वृक्तऽबर्हिषः।
पवित्रस्य। प्रऽस्रवणेषु। वृत्रऽहन्। परि। स्तोतारः। आसते ॥ १ ॥

स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः।
कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः ॥ २ ॥

स्वरन्ति। त्वा। सुते। नरः। वसो इति। निरेके। उक्थिनः।
कदा। सुतम्। तृषाणः। ओकः। आ। गमः। इन्द्र। स्वब्दीऽइव। वंसगः ॥ २ ॥

कण्वेभिर्धृष्णवा धृषद् वाजं दर्षि सहस्रिणम्।
पिशङ्गरूपं मघवन् विचर्षणे मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ ३ ॥

---

१ B °धृष्णुवा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

कण्वेभिः । धृष्णो इति । आ । धृषत् । वाजम् । दर्षि । सहस्रिणम् ।
पिशङ्गरूपम् । मघऽवन् । विऽचर्षणे । मक्षु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके पंचदशं सूक्तम् ॥

त्रिककुदशाहस्याहीनस्य नवसहःसु "शग्ध्यू षु शचीपते" [२०. ११८] "अभि प्र गोपतिं गिरा" [२०. ९२] "त वो दस्समृतीषहम्" [२०. ४९. ४] "वयमेनमिदा ह्यः" [२०. ९७] "इन्द्रमिद् गाथिनो बृहत्" [२०. ३८. ४] "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८] "क ईं वेद सुते सचा" [२०. ५३] "विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरम्" [२०. ५४] "यदिन्द्र प्रागपागुदक्" [२०. १२०] इत्येते नव पृष्ठस्तोत्रिया यथाक्रमं भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "त्रिककुदश्य-हस्य नवसु शग्ध्यू षु शचीपतेऽभि प्रगोपतिं गिरा तं वो दस्समृतीषहं वयमेनमिदा ह्य इन्द्रमिद्गाथिनो बृहच्छ्रायन्त इव सूर्यं क ईं वेद सुते सचा विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं यदिन्द्र प्रागपागुदगिति" इति [वै० ८. ४] ॥

क ईं वेद सुते सचा पिबन्तं कद् वयो दधे ।
अयं यः पुरो विभिनत्त्योजसा मन्दानः शिप्र्यन्धसः ॥ १ ॥

कः । ईम् । वेद । सुते । सचा । पिबन्तम् । कत् । वयः । दधे ।
अयम् । यः । पुरः । विऽभिनत्ति । ओजसा । मन्दानः । शिप्री । अन्धसः ॥ १ ॥

दाना मृगो न वारणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नकिष्ट्वा नि यमदा सुते गमो महाँ अरस्योजसा ॥ २ ॥

दाना । मृगः । न । वारणः । पुरुऽत्रा । चरथम् । दधे ।
नकिः । त्वा । नि । यमत् । आ । सुते । गमः । महान् । चरसि । ओजसा ॥ २ ॥

य उग्रः सन्ननिष्टृत स्थिरो रणाय संस्कृतः ।
यदि स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥ ३ ॥

यः । उग्रः । सन् । अनिःऽस्तृतः[1] । स्थिरः । रणाय । संस्कृतः ।
यदि । स्तोतुः । मघऽवा । शृणवत् । हवम् । न । इन्द्रः । योषति । आ । गमत्[2] ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके षोडशं सूक्तम् ॥

पृष्ठ्यषडहस्य एकविंशस्तोमके चतुर्थेऽहनि एकाहैकीभूते "इन्द्रो दधीचो अस्थभिः" [२०. ४१] "विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरम्" [२०. ५४] "एवा ह्यसि वीरयुः" [२०. ६०] इति आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "पृष्ठस्यैकविंश इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरम् एवाह्यसि वीरयुरिति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा व्युष्टद्याङ्गिरसकापिवनचैत्ररथह्यहानां द्वितीयेष्वहःसु "विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरम्" इति स्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने । "द्वितीयेषु विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरमिति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा त्रिककुदशाहस्याहीनस्य अष्टमेऽहनि एष पृष्ठस्तोत्रियो भवति । सूत्रं पूर्वसूक्ते उक्तम् ॥

---

१ This *Visarga* does not appear in Ṛigveda. २ P गमत् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजूस्ततक्षुरिन्द्रं जजनुश्च राजसे ।
क्रत्वा वरिष्ठं वर आमुरिमुतोग्रमोजिष्ठं तवसं तरस्विनम् ॥ १ ॥

विश्वाः । पृतनाः । अभिऽभूतरम् । नरम् । सऽजूः । ततक्षुः । इन्द्रम् । जजनुः । च । राजसे ।
क्रत्वा । वरिष्ठम् । वरे । आऽमुरिम् । उत । उग्रम् । ओजिष्ठम् । तवसम् । तरस्विनम् ॥ १ ॥

समीं रेभासो अस्वरन्निन्द्रं सोमस्य पीतये ।
स्वर्पतिं यदीं वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समूतिभिः ॥ २ ॥

सम् । ईम् । रेभासः । अस्वरन् । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये ।
स्वःऽपतिम् । यत् । ईम् । वृधे । धृतऽव्रतः । हि । ओजसा । सम् । ऊतिऽभिः ॥ २ ॥

नेमिं नमन्ति चक्षसा मेषं विप्रा अभिस्वरा ।
सुदीतयो वो अद्रुहोपि कर्णे तरस्विनः समृक्वभिः ॥ ३ ॥

नेमिम् । नमन्ति । चक्षसा । मेषम् । विप्राः । अभिऽस्वरा ।
सुऽदीतयः । वः । अद्रुहः । अपि । कर्णे । तरस्विनः । सम् । ऋक्वऽभिः ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके सप्तदशं सूक्तम् ॥

"तमिन्द्रं जोहवीमि" इत्यस्य विनियोगः "वयं घ त्वा सुतावन्तः" [२०. ५२] इति सूक्ते उक्तः ॥

तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रा दधानमप्रतिष्कुतं शवांसि ।
मंहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ववर्तद् राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री १

तम् । इन्द्रम् । जोहवीमि । मघऽवानम् । उग्रम् । सत्रा । दधानम् । अप्रतिऽस्कुतम् ।
शवांसि ।
मंहिष्ठः । गीःऽभिः । आ । च । यज्ञियः । ववर्तत् । राये । नः । विश्वा । सुऽपथा ।
कृणोतु । वज्री ॥ १ ॥

या इन्द्र भुज आभरः स्वर्वाँ असुरेभ्यः ।
स्तोतारमिन्मघवन्नस्य वर्धय ये च त्वे वृक्तबर्हिषः ॥ २ ॥

याः । इन्द्र । भुजः । आ । अभरः । स्वःऽवान् । असुरेभ्यः ।
स्तोतारम् । इत् । मघऽवन् । अस्य । वर्धय । ये । च । त्वे इति । वृक्तऽबर्हिषः ॥ २ ॥

---

१ P नेमम् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं गां भागमव्ययम् ।
यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन् तं धेहि मा पणौ ॥ ३ ॥

यम् । इन्द्र । दधिषे । त्वम् । अश्वम् । गाम् । भागम् । अव्ययम् ।
यजमाने । सुन्वति । दक्षिणाऽवति । तस्मिन् । तम् । धेहि । मा । पणौ ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेऽनुवाके अष्टादशं सूक्तम् ॥

पृष्ठ्यषडहस्य पञ्चमेऽहनि "उत्तिष्ठन्नोजसा सह" [२०. ४२. ३] "इन्द्रो मदाय वावृधे" [२०. ५६] "इन्द्राय साम गायत" [२०. ६२. ५–७] इत्येते आज्यपृष्ठोक्थस्तोत्रिया भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "पञ्चम उत्तिष्ठन्नोजसा सहेन्द्रो मदाय वावृध इन्द्राय साम गायतेति" इति [वै० ८. ३] ॥

इन्द्रो मदाय वावृधे शवसे वृत्रहा नृभिः ।
तमिन्महत्स्वाजिषूतेमर्भे हवामहे स वाजेषु प्र नोऽविषत् ॥ १ ॥

इन्द्रः । मदाय । ववृधे । शवसे । वृत्रऽहा । नृऽभिः ।
तम् । इत् । महत्ऽसु । आजिषु । उत । ईम् । अर्भे । हवामहे । सः । वाजेषु । प्र ।
नः । अविषत् ॥ १ ॥

असि हि वीर सेन्योऽसि भूरि पराददिः ।
असि दभ्रस्य चिद् वृधो यजमानाय शिक्षसि सुन्वते भूरि ते वसु ॥ २ ॥

असि । हि । वीर । सेन्यः । असि । भूरि । पराऽददिः ।
असि । दभ्रस्य । चित् । वृधः । यजमानाय । शिक्षसि । सुन्वते । भूरि । ते । वसु ॥ २ ॥

यदुदीरत आजयो धृष्णवे धीयते धना ।
युक्ष्वा मदच्युता हरी कं हनः कं वसौ दधोऽस्माँ इन्द्र वसौ दधः ॥ ३ ॥

यत् । उत्ऽईरते । आजयः । धृष्णवे । धीयते । धना ।
युक्ष्व । मदऽच्युता । हरी इति । कम् । हनः । कम् । वसौ । दधः । अस्मान् । इन्द्र ।
वसौ । दधः ॥ ३ ॥

मदेमदे हि नो ददिर्यूथा गवामृजुक्रतुः ।
सं गृभाय पुरू शतोभयाहस्त्या वसु शिशीहि राय आ भर ॥ ४ ॥

मदेऽमदे । हि । नः । ददिः । यूथा । गवाम् । ऋजुऽक्रतुः ।
सम् । गृभाय । पुरु । शता । उभयाहस्त्या । वसु । शिशीहि । रायः । आ । भर ॥ ४ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मादयस्व सुते सचा शवसे शूर राधसे ।
विद्मा हि त्वा पुरूवसुमुप कामान्त्ससृज्महेथा नोविता भव ॥ ५ ॥

मादयस्व । सुते । सचा । शवसे । शूर । राधसे ।
विद्म । हि । त्वा । पुरुऽवसुम् । उप । कामान् । ससृज्महे । अथ । नः । अविता । भव ॥ ५ ॥

एते त इन्द्र जन्तवो विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् ।
अन्तर्हि ख्यो जनानामर्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर ॥ ६ ॥

एते । ते । इन्द्र । जन्तवः । विश्वम् । पुष्यन्ति । वार्यम् ।
अन्तः । हि । ख्यः । जनानाम् । अर्यः । वेदः । अदाशुषाम् । तेषाम् । नः । वेदः ।
आ । भर ॥ ६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके एकोनविंशं सूक्तम् ॥

अस्तोर्याम्णि क्रतौ तृतीयसवने "सुरूपकृत्नुमूतये" [२०. ५७] "शुष्मिन्तमं न ऊतये" [२०. ५७, ४] इति स्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तत्र "सुरूपकृत्नुमूतये" इति स्तोत्रियमभितः प्राकृतः स्तोत्रियो भवति । "शुष्मिन्तमं न ऊतये" इत्यनुरूपमभितः प्राकृतोऽनुरूपो भवति । तद् उक्तं वैताने । "तृतीयसवने सुरूपकृत्नुमूतये शुष्मिन्तमं न ऊतय इति स्तोत्रियानुरूपावभितः स्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा महाव्रते प्रातःसवने "सुरूपकृत्नुमूतये" इत्याज्यस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "महाव्रते सुरूपकृत्नुमूतय इत्याज्यस्तोत्रियः" इति [वै० ६. ४] ॥

तथा श्येनसंदंशाजिरवज्रेषु एकाहेषु "सुरूपकृत्नुमूतये" [२०. ५७] "उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः" [२०. ९३] एतौ आज्यस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः । "त्वामिद्धि हवामहे" इति [२०. ९८] पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "श्येनसंदंशाजिरवज्रेषु सुरूपकृत्नुमूतय उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमास्त्वामिद्धि हवामह इति" इति [वै० ८. १] ॥

सुरूपकृत्नुमूतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहूमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥

सुरूपऽकृत्नुम् । ऊतये । सुदुघाम्ऽइव । गोऽदुहे ॥ जुहूमसि । द्यविंऽद्यवि ॥ १ ॥

उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब । गोदा इद् रेवतो मदः ॥२॥

उप । नः । सवना । आ । गहि । सोमस्य । सोमऽपाः । पिब ॥ गोऽदाः । इत् ।
रेवतः । मदः ॥ २ ॥

अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अति ख्य आ गहि ३

अथ । ते । अन्तमानाम् । विद्याम । सुऽमतीनाम् ॥ मा । नः । अति । ख्यः । आ । गहि ॥३॥

शुष्मिन्तमं न ऊतये द्युम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ४

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

शुष्मिन्ऽतमम् । नः । ऊतये । द्युम्निनम् । पाहि । जागृविम् ॥ इन्द्र । सोमम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ ४ ॥

इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे ॥५॥

इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । या । ते । जनेषु । पञ्चऽसु ॥ इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ५ ॥

अगन्निन्द्र श्रवो बृहद् द्युम्नं दधिष्व दुष्टरम् । उत् ते शुष्मं तिरामसि ॥६॥

अगन् । इन्द्र । श्रवः । बृहत् । द्युम्नम् । दधिष्व । दुस्तरम् ॥ उत् । ते । शुष्मम् । तिरामसि ॥ ६ ॥

अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः ।
उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ७ ॥

अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । अथो इति । शक्र । पराऽवतः ।
ऊं इति । लोकः । यः । ते । अद्रिऽवः । इन्द्र । इह । ततः । आ । गहि ॥ ७ ॥

इन्द्रो अङ्ग महद् भयमभी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥८॥

इन्द्रः । अङ्ग । महत् । भयम् । अभि । सत् । अप । चुच्यवत् ॥ सः । हि । स्थिरः । विऽचर्षणिः ॥ ८ ॥

इन्द्रश्च मृळयाति नो न नः पश्चाद्घं नशत् । भद्रं भवाति नः पुरः ॥९॥

इन्द्रः । च । मृळयाति । नः । न । नः । पश्चात् । अघम् । नशत् ॥ भद्रम् । भवाति । नः । पुरः ॥ ९ ॥

इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून् विचर्षणिः ॥१०॥

इन्द्रः । आशाभ्यः । परि । सर्वाभ्यः । अभयम् । करत् ॥ जेता । शत्रून् । विऽचर्षणिः ॥ १० ॥

क ईं वेद सुते सचा पिबन्तं कद् वयो दधे ।
अयं यः पुरो विभिनत्त्योजसा मन्दानः शिप्र्यन्धसः ॥ ११ ॥

कः । ईम् । वेद । सुते । सचा । पिबन्तम् । कत् । वयः । दधे ।
अयम् । यः । पुरः । विऽभिनत्ति । ओजसा । मन्दानः । शिप्री । अन्धसः ॥ ११ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

दाना मृगो न वारणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नकिष्ट्वा नि यमदा सुते गमो महांश्चरस्योजसा ॥ १२ ॥

दाना । मृगः । न । वारणः । पुरुऽत्रा । चरथम् । दधे ।
नकिः । त्वा । नि । यमत् । आ । सुते । गमः । महान् । चरसि । ओजसा ॥ १२ ॥

य उग्रः सन्ननिष्टृत स्थिरो रणाय संस्कृतः ।
यदिं स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥ १३ ॥

यः । उग्रः । सन् । अनिःऽस्तृतः । स्थिरः । रणाय । संऽस्कृतः ।
यदि । स्तोतुः । मघऽवा । शृणवत् । हवम् । न । इन्द्रः । योषति । आ । गमत् ॥ १३ ॥

वयं घ त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तबर्हिषः ।
पवित्रस्य प्रस्रवणेषु वृत्रहन् परि स्तोतार आसते ॥ १४ ॥

वयम् । घ । त्वा । सुतऽवन्तः । आपः । न । वृक्तऽबर्हिषः ।
पवित्रस्य । प्रऽस्रवणेषु । वृत्रऽहन् । परि । स्तोतारः । आसते ॥ १४ ॥

स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः ।
कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः ॥ १५ ॥

स्वरन्ति । त्वा । सुते । नरः । वसो इति । निरेके । उक्थिनः ।
कदा । सुतम् । तृषाणः । ओकः । आ । गमः । इन्द्र । स्वब्दीऽइव । वंसगः ॥ १५ ॥

कण्वेभिर्धृष्णवा धृषद् वाजं दर्षि सहस्रिणम् ।
पिशङ्गरूपं मघवन् विचर्षणे मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ १६ ॥

कण्वेभिः । धृष्णो इति । आ । धृषत् । वाजम् । दर्षि । सहस्रिणम् ।
पिशङ्गऽरूपम् । मघऽवन् । विऽचर्षणे । मक्षु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ १६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके विंशं सूक्तम् ॥

विष्णुवति सौर्यपृष्ठे "वण्महाँ असि सूर्य" [२०. ५८, ३] "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८, १] इति विकल्पितौ पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "वण्महाँ असि सूर्य श्रायन्त इव सूर्यमिति वा" इति [वै० ६. ३] ॥ तथा तीव्रसुच्चतुःपर्याययोः साहस्रान्त्ययोर्दशपेये विभ्रंशयज्ञे "श्रायन्त इव सूर्यम्" इत्येष पृष्ठस्तोत्रियो भवति ॥

१ B °धृष्णुवा.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा साद्यःक्राभिधानेषु एकाहेषु श्येनयागवर्जितेषु "अहमिद्धि पितुष्परि" [२०. ११५] इत्याज्यस्तोत्रियो भवति। चकारात् "श्रायन्त इव सूर्यम्" इत्याज्यस्तोत्रियो भवति ॥

तद् उक्तं वैताने। "तीव्रसुच्चतुःपर्याययोः सहस्रान्त्ययोर्दशपेये विभ्रंशयज्ञे श्रायन्त इव सूर्यमिति। साद्यःक्रेषु सर्वेषु वर्जम् अहमिद्धि पितुष्परीति च" इति [वै० ८. २] ॥

तथा साकमेधस्य तृतीयेऽहनि अस्य सूक्तस्य विनियोग उक्तः। स च "तमिन्द्रं वाजयामसि" इति सूक्ते [२०. ४१] द्रष्टव्यः ॥

तथा चतुरहाणां तृतीयेष्वहःसु "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८] "त्वं न इन्द्रा भर" [२०. १०८] एतौ पृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "चतुरहाणां श्रायन्त इव सूर्यं त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा त्रिकुकुद्दशाहे अस्य विनियोगः "क ईं वेद सुते सचा" इति सूक्ते [२०. ५३] उक्तः ॥

श्रायन्त इव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।
वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम ॥ १ ॥

श्रायन्तःऽइव । सूर्यम् । विश्वा । इत् । इन्द्रस्य । भक्षत ।
वसूनि । जाते । जनमाने । ओजसा । प्रति । भागम् । न । दीधिम ॥ १ ॥

अनर्शरातिं वसुदामुप स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।
सो अस्य कामं विधतो न रोषति मनो दानाय चोदयन् ॥ २ ॥

अनर्शऽरातिम् । वसुऽदाम् । उप । स्तुहि । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ।
सः । अस्य । कामम् । विधतः । न । रोषति । मनः । दानाय । चोदयन् ॥ २ ॥

बण्महाँ असि सूर्य बडादित्य महाँ असि ।
महस्ते सतो महिमा पनस्यतेऽद्धा देव महाँ असि ॥ ३ ॥

बट् । महान् । असि । सूर्य । बट् । आदित्य । महान् । असि ।
महः । ते । सतः । महिमा । पनस्यते । अद्धा । देव । महान् । असि ॥ ३ ॥

बट् सूर्य श्रवसा महाँ असि सत्रा देव महाँ असि ।
महा देवानामसुर्यः पुरोहितो विभु ज्योतिरदाभ्यम् ॥ ४ ॥

बट् । सूर्य । श्रवसा । महान् । असि । सत्रा । देव । महान् । असि ।
महा । देवानाम् । असुर्यः । पुरःऽहितः । विऽभु । ज्योतिः । अदाभ्यम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चमेनुवाके एकविंशं सूक्तम् ॥

१ B $\dot{B}$ C_s °सूर्यः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

दशरात्रस्य दशमेऽहनि माध्यंदिने सवने "उदु त्ये मधुमत्तमाः" [२०. ५९. १] "उदिन्वस्य रिच्यते" [२०. ५९. ३] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "उदु त्ये मधुमत्तमा उदिन्वस्य रिच्यत इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ६. ३] ॥

उदु॒ त्ये मधु॑मत्तमा॒ गिर स्तोमा॑स ईरते ।
स॒त्रा॒जितो॑ धन॒सा अ॑क्षि॒तोत॑यो वाज॒यन्तो॒ रथा॑ इव ॥ १ ॥

उत् । उ॒ इति॑ । त्ये । मधु॑मत्ऽतमाः । गिरः॑ । स्तोमा॑सः । ई॒र॒ते॒ ।
स॒त्रा॒ऽजितः॑ । ध॒न॒ऽसाः । अ॒क्षि॒तऽऊ॑तयः । वा॒ज॒ऽयन्तः॑ । रथा॑ःऽइव ॥ १ ॥

कण्वा॑ इव॒ भृग॑वः॒ सूर्या॑ इव॒ विश्व॒मिद्धी॒तमा॑नशुः ।
इन्द्रं॒ स्तोमे॑भि॒र्म॒हय॑न्त॒ आय॑वः प्रि॒यमे॑धासो अस्वरन् ॥ २ ॥

कण्वा॑ःऽइव । भृग॑वः । सूर्या॑ःऽइव । विश्व॑म् । इत् । धी॒तम् । आ॒न॒शुः ।
इन्द्र॑म् । स्तोमे॑भिः । म॒हऽय॑न्तः । आय॑वः । प्रि॒यऽमे॑धासः । अ॒स्व॒र॒न् ॥ २ ॥

उदि॑न्व॒स्य रि॑च्यते॒ंशो धन॑ं न जि॒ग्युषः॑ ।
य इन्द्रो॒ हरि॑वान्न द॒भन्ति॒ तं रिपो॒ दक्षं॑ दधाति सो॒मिनि॑ ॥ ३ ॥

उत् । इत् । नु । अ॒स्य॒ । रि॒च्य॒ते॒ । अं॒शः॑ । धन॑म् । न । जि॒ग्युषः॑ ।
यः । इन्द्रः॑ । हरि॑ऽवान् । न । द॒भन्ति॒ । तम् । रिपः॑ । दक्ष॑म् । द॒धा॒ति॒ । सो॒मिनि॑ ॥ ३॥

मन्त्र॑मख॒र्वं॑ सु॒धित॑ं सु॒पेश॑सं॒ दधा॑त य॒ज्ञिये॒ष्वा ।
पूर्वी॑श्च॒न प्र॑सि॒तय॑स्तरन्ति॒ तं य इन्द्रे॒ कर्म॑णा भु॒वत् ॥ ४ ॥

मन्त्र॑म् । अ॒ख॒र्वम् । सु॒ऽधित॑म् । सु॒ऽपेश॑सम् । दधा॑त । य॒ज्ञिये॑षु । आ ।
पूर्वीः॑ । च॒न । प्र॒ऽसि॒तयः॑ । त॒र॒न्ति॒ । तम् । यः । इन्द्रे॑ । कर्म॑णा । भु॒वत् ॥ ४ ॥

इति पञ्चमेऽनुवाके द्वाविंशं सूक्तम् ॥

अभिप्लवमध्यमेष्वहःसु द्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमेषु । "एवा ह्यसि वीरयुः" इत्यादयोऽष्टौ तृचास्तृतीयसवने उक्थ स्तोत्रियानुरूपा यथाक्रमं भवन्ति । एवं च "एवा ह्यसि वीरयुः" [२०. ६०] "एवा ह्यस्य सूनृता" [२०. ६०. ४–६] इति स्तोत्रियानुरूपौ द्वितीये । "तं ते मदं गृणीमसि" [२०. ६१] "तम्वभि प्र गायत" [२०. ६१. ४–६] इति तृतीये । "वयमु त्वामपूर्व्य" [२०. ६२, १] "यो न इदमिदं पुरा" [२०. ६२, ३] इति चतुर्थे । "इन्द्राय साम गायत" [२०. ६२. ५–७] "तम्वभि प्र गायत" [२०. ६१. ४–६] इति पञ्चमे । तद् उक्तं वैताने । "मध्यमेष्वेवा ह्यसि वीरयुरित्युक्थस्तोत्रियानुरूपाः" इति [वै० ६. १] ॥

तथा वैकृतस्य पृष्ठयषड्यहस्य द्वितीयेऽहनि "एवा ह्यसि वीरयुः" इति उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "पृष्ठयषड्यहस्य एवा ह्यसि वीरयुरित्युक्थे" इति [वै० ८. ३] ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा तस्यैव तृतीयेऽहनि अस्य विनियोगः "अभि प्र वः सुराधसम्" इति सूक्ते [२०. ५१] उक्तः ॥

तथा पृष्ठ्यषडहस्य द्वितीयेऽहनि "एवा ह्यसि वीरयुः" इति पृष्ठोक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "पृष्ठ्यषडहस्यैवा ह्यसि वीरयुरिति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा पृष्ठ्यषडहस्य द्वितीयेऽहनि एष उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "पृष्ठ्यस्य द्वितीय एवा ह्यसि वीरयुरिति" इति [वै० ८. ४] ॥

एवा ह्यसि वीरयुरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः ॥ १ ॥

एव । हि । असि । वीरऽयुः । एव । शूरः । उत । स्थिरः ॥ एव । ते । राध्यम् । मनः ।

एवा रातिस्तुविमघ विश्वेभिर्धायि धातृभिः । अधा चिदिन्द्र मे सचा ॥ २ ॥

एव । रातिः । तुविऽमघ । विश्वेभिः । धायि । धातृऽभिः ॥ अध । चित् । इन्द्र ।

मे । सचा ॥ २ ॥

मो षु ब्रह्मेव तन्द्रयुर्भुवो वाजानां पते । मत्स्वा सुतस्य गोमतः ॥ ३ ॥

मो इति । सु । ब्रह्माऽइव । तन्द्रयुः । भुवः । वाजानाम् । पते ॥ मत्स्व । सुतस्य ।

गोऽमतः ॥ ३ ॥

एवा ह्यस्य सूनृता विरप्शी गोमती मही । पक्वा शाखा न दाशुषे ॥ ४ ॥

एव । हि । अस्य । सूनृता । विऽरप्शी । गोऽमती । मही ॥ पक्वा । शाखा । न ।

दाशुषे ॥ ४ ॥

एवा हि ते विभूतय ऊतय इन्द्र मावते । सद्यश्चित् सन्ति दाशुषे ॥ ५ ॥

एव । हि । ते । विऽभूतयः । ऊतयः । इन्द्र । माऽवते ॥ सद्यः । चित् । सन्ति ।

दाशुषे ॥ ५ ॥

एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या । इन्द्राय सोमपीतये ॥ ६ ॥

एव । हि । अस्य । काम्या । स्तोमः । उक्थम् । च । शंस्या ॥ इन्द्राय । सोमऽपीतये ॥ ६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके त्रयोविंशं सूक्तम् ॥

अभिप्लवे "तं ते मदं गृणीमसि" इत्यस्य विनियोगः पूर्वेण [२०. ६०] सह उक्तः ॥

तथा व्युष्ठ्याङ्गिरसकापिवनचैत्ररथब्रह्मणां प्रथमेऽहनि "तं ते मदं गृणीमसि" इति उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "व्युष्ठ्याङ्गिरसकापिवनचैत्ररथब्रह्मणां तं ते मदं गृणीमसीति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा वैश्वदेवादीनां त्र्यहाणां द्वितीयेष्वहःसु अस्य विनियोगः "तमिद्वाजयामसि" इति सूक्ते [२०. ४७] उक्तः ॥

तं ते मदं गृणीमसि वृषणं पृत्सु सासहिम् ।
उ लोककृत्नुमद्रिवो हरिश्रियम् ॥ १ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तम्। ते। मदम्। गृणीमसि। वृषणम्। पृत्ऽसु। सऽसहिम्।
ऊं इति। लोकऽकृत्नुम्। अद्रिऽवः। हरिऽश्रियम्॥ १॥

येन ज्योतींष्यायवे मनवे च विवेदिथ।
मन्दानो अस्य बर्हिषो वि राजसि॥ २॥

येन। ज्योतींषि। आयवे। मनवे। च। विवेदिथ।
मन्दानः। अस्य। बर्हिषः। वि। राजसि॥ २॥

तद्या चित्त उक्थिनोनु ष्टुवन्ति पूर्वथा।
वृषपत्नीरपो जया दिवेदिवे॥ ३॥

तत्। अद्य। चित्। ते। उक्थिनः। अनु। स्तुवन्ति। पूर्वऽथा।
वृषऽपत्नीः। अपः। जय। दिवेऽदिवे॥ ३॥

तम्वभि प्र गायत पुरुहूतं पुरुष्टुतम्।
इन्द्रं गीर्भिस्तविषमा विवासत॥ ४॥

तम्। ऊं इति। अभि। प्र। गायत। पुरुऽहूतम्। पुरुऽस्तुतम्।
इन्द्रम्। गीःऽभिः। तविषम्। आ। विवासत॥ ४॥

यस्य द्विबर्हसो बृहत् सहो दाधार रोदसी।
गिरीँरज्राँ अपः स्वर्वृषत्वना॥ ५॥

यस्य। द्विऽबर्हसः। बृहत्। सहः। दाधार। रोदसी इति।
गिरीन्। अज्रान्। अपः। स्वः। वृषऽत्वना॥ ५॥

स राजसि पुरुष्टुतँ एको वृत्राणि जिघ्नसे।
इन्द्र जैत्रा श्रवस्या च यन्तवे॥ ६॥

सः। राजसि। पुरुऽस्तुत। एकः। वृत्राणि। जिघ्नसे।
इन्द्र। जैत्रा। श्रवस्या। च। यन्तवे॥ ६॥

इति पञ्चमेनुवाके चतुर्विंशं सूक्तम्॥

"वयमु त्वामपूर्व्य" इत्याद्यृचस्य विनियोगः [२०. १४] इत्यत्र उक्तः॥
तथा "इन्द्राय साम गायत" [२०. ६२. ५] इत्यस्य विनियोगः "इन्द्रो मदाय वावृधे" [२०. ५६] इत्यनेन सह उक्तः॥

१ Cs °ष्टुत.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वयमु त्वामपूर्व्य स्थूरं न कच्चिद् भरन्तोवस्यवः । वाजे चित्रं हवामहे॥१॥

वयम् । ऊं इति । त्वाम् । अपूर्व्य । स्थूरम् । न । कत् । चित् । भरन्तः । अवस्यवः ।

वाजे । चित्रम् । हवामहे ॥ १ ॥

उप त्वा कर्मन्नूतये स नो युवोग्रश्चक्राम यो धृषत् ।

त्वामिद्ध्यवितारं ववृमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥

उप । त्वा । कर्मन् । ऊतये । सः । नः । युवा । उग्रः । चक्राम । यः । धृषत् ।

त्वाम् । इत् । हि । अवितारम् । ववृमहे । सखायः । इन्द्र । सानसिम् ॥ २ ॥

यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय तमु वः स्तुषे ।

सखाय इन्द्रमूतये ॥ ३ ॥

यः । नः । इदम्ऽइदम् । पुरा । प्र । वस्यः । आऽनिनाय । तम् । ऊं इति । वः । स्तुषे ।

सखायः । इन्द्रम् । ऊतये ॥ ३ ॥

हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि ष्मा यो अमन्दत ।

आ तु नः स वयति गव्यमश्व्यं स्तोतृभ्यो मघवा शतम् ॥ ४ ॥

हरिऽअश्वम् । सत्ऽपतिम् । चर्षणिऽसहम् । सः । हि । स्म । यः । अमन्दत ।

आ । तु । नः । सः । वयति । गव्यम् । अश्व्यम् । स्तोतृऽभ्यः । मघऽवा । शतम् ॥ ४ ॥

इन्द्राय साम गायत विप्राय बृहते बृहत् । धर्मकृते विपश्चिते पनस्यवे॥५॥

इन्द्राय । साम । गायत । विप्राय । बृहते । बृहत् ॥ धर्मऽकृते । विपःऽचिते । पनस्यवे॥५॥

त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो महाँ असि॥६॥

त्वम् । इन्द्र । अभिऽभूः । असि । त्वम् । सूर्यम् । अरोचयः ॥ विश्वऽकर्मा । विश्वऽदेवः ।

महान् । असि ॥ ६ ॥

विभ्राजं ज्योतिषा स्व१रगच्छो रोचनं दिवः ।

देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे ॥ ७ ॥

विऽभ्राजन् । ज्योतिषा । स्वः । अगच्छः । रोचनम् । दिवः ।

देवाः । ते । इन्द्र । सख्याय । येमिरे ॥ ७ ॥

---

१ B व:. See page 598.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तम्वभि प्र गायत पुरुहूतं पुरुष्टुतम्। इन्द्रं गीर्भिस्तविषमा विवासत ॥८॥

तम्। ऊं इति। अभि। प्र। गायत। पुरुऽहूतम्। पुरुऽस्तुतम्॥ इन्द्रम्। गीःऽभिः। तविषम्। आ। विवासत॥ ८॥

यस्य द्विबर्हसो बृहत् सहो दाधार रोदसी। गिरीरज्राँ अपः स्वर्वृषत्वना॥ ९॥

यस्य। द्विऽबर्हसः। बृहत्। सहः। दाधार। रोदसी इति॥ गिरीन्। अज्रान्। अपः। स्वः। वृषऽत्वना॥ ९॥

स राजसि पुरुष्टुतँ एको वृत्राणि जिघ्नसे। इन्द्र जैत्रा श्रवस्या च यन्तवे॥ १०॥

सः। राजसि। पुरुऽस्तुत। एकः। वृत्राणि। जिघ्नसे॥ इन्द्र। जैत्रा। श्रवस्या। च। यन्तवे॥ १०॥

इति पञ्चमेनुवाके पंचविंशं सूक्तम्॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि "इमा नु कं भुवना सीषधाम" [२०. ६३. १] "हत्वाय देवा असुरान् यदायन्" [२०. ६३. २] इति द्वैपदौ पच्छः शंसति। तद् उक्तं वैताने। "षष्ठ इमा नु कं भुवना सीषधाम हत्वाय देवा असुरान् यदायन्निति द्वैपदौ पच्छः" इति [वै० ६. २]॥

वाजपेये तृतीयसवने प्राकृतयोः स्तोत्रियानुरूपयोः प्रत्याम्नायकौ "य एक इद् विदयते" [२०. ६३. ४] "य इन्द्र सोमपातमः" [२०. ६३. ७] एतौ उक्थस्तोत्रियानुरूपौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "तृतीयसवने य एक इद् विदयते य इन्द्र सोमपातम इत्युक्थस्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ४. ३]॥

तथा अभिजिति विषुवति विश्वजिति महाव्रते च तृतीयसवने एतौ उक्थस्तोत्रियानुरूपौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "अभिजिति विषुवति विश्वजिति महाव्रते च य एक इद् विदयते य इन्द्र सोमपातम इत्युक्थस्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ६. १]॥

तथा विश्वजिति एकाहीभूते "य एक इद् विदयते" इत्येष उक्थस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "विश्वजिति य एक इद् विदयत इति" इति [वै० ८. २]॥

तथा चतुरहाणां चतुर्थेऽहःसु "महाँ इन्द्रो य ओजसा" [२०. १३८] "य एक इद् विदयते" [२०. ६३. ४] एतौ आज्योक्थस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "चतुर्थेषु महाँ इन्द्रो य ओजसा य एक इद् विदयत इति" इति [वै० ८. ३]॥

तथा अभिप्लवपञ्चाहस्य "य एक इद् विदयते" इति उक्थस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "अभिप्लवपञ्चाहस्य य एक इद् विदयत इति" इति [वै० ८. ३]॥

तथा अभिप्लवस्य षष्ठमहः उक्थ्यसंस्थं भवति तदा "य एक इद् विदयते" [२०. ६३. ४] "यत् सोममिन्द्र विष्णवि" [२०. १११] एतौ उक्थस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "षष्ठमुक्थ्यं चेद् य एक इद् विदयते यत् सोममिन्द्र विष्णवीति" इति [वै० ८. ३]॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा द्वादशाहस्य छन्दोमन्यहस्य प्रथमान्त्ययोरङ्गोः "त्वं न इन्द्रा भर" [२०. १०८] "य एक इद् विदयते" इति उक्थस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः। तद् उक्तं वैताने। "द्वादशाहस्य छन्दोमप्रथमान्त्ययोस्त्वं न इन्द्रा भर य एक इद् विदयते इति" इति [वै० ८. ४] ॥

इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः।
यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकॢपाति ॥ १ ॥

इमा। नु। कम्। भुवना। सीसधाम। इन्द्रः। च। विश्वे। च। देवाः।
यज्ञम्। च। नः। तन्वम्। च। प्रऽजाम्। च। आदित्यैः। इन्द्रः। सह। चीकॢपाति।

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनूनाम्।
हत्वाय देवा असुरान् यदायन् देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ २ ॥

आदित्यैः। इन्द्रः। सऽगणः। मरुत्ऽभिः। अस्माकम्। भूतु। अविता। तनूनाम्।
हत्वाय। देवाः। असुरान्। यत्। आयन्। देवाः। देवऽत्वम्। अभिऽरक्षमाणाः ॥ २ ॥

प्रत्यञ्चमर्कमनयं छचीभिरादित् स्वधामिषिरां पर्यपश्यन्।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ३ ॥

प्रत्यञ्चम्। अर्कम्। अनयन्। शचीभिः। आत्। इत्। स्वधाम्। इषिराम्। परि।
अपश्यन्।
अया। वाजम्। देवऽहितम्। सनेम। मदेम। शतऽहिमाः। सुऽवीराः ॥ ३ ॥

य एक इद् विदयते वसु मर्ताय दाशुषे। ईशानो अप्रतिष्कुत इन्द्रो अङ्ग ॥ ४ ॥

यः। एकः। इत्। विऽदयते। वसु। मर्ताय। दाशुषे ॥ ईशानः। अप्रतिऽस्कुतः।
इन्द्रः। अङ्ग ॥ ४ ॥

कदा मर्तमराधसं पदा क्षुम्पमिव स्फुरत्। कदा नः शुश्रवद् गिर इन्द्रो अङ्ग ॥ ५ ॥

कदा। मर्तम्। अराधसम्। पदा। क्षुम्पम्ऽइव। स्फुरत् ॥ कदा। नः। शुश्रवत्।
गिरः। इन्द्रः। अङ्ग ॥ ५ ॥

यश्चिद्धि त्वा बहुभ्य आ सुतावाँ आविवासति। उग्रं तत् पत्यते शव इन्द्रो अङ्ग ॥ ६ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यः। चित्। हि। त्वा। बहुऽभ्यः। आ। सुतऽवान्। आऽविवासति ॥ उग्रम्। तत्। पत्यते। शवः। इन्द्रः। अङ्ग ॥ ६ ॥

य इन्द्र सोमपातमो मदः शविष्ठ चेततति। येना हंसि न्यत्रिणं तमीमहे ॥ ७ ॥

यः। इन्द्र। सोमऽपातमः। मदः। शविष्ठ। चेततति ॥ येन। हंसि। नि। अत्रिणम्। तम्। ईमहे ॥ ७ ॥

येना दशग्वमभिगुं वेपयन्तं स्वर्णरम्। येना समुद्रमाविथा तमीमहे॥८॥

येन। दशऽग्वम्। अभिऽगुम्। वेपयन्तम्। स्वःऽनरम् ॥ येन। समुद्रम्। आविथ। तम्। ईमहे ॥ ८ ॥

येन सिन्धुं महीरपो रथाँ इव प्रचोदयः। पन्थामृतस्य यातवे तमीमहे॥९॥

येन। सिन्धुम्। महीः। अपः। रथान्ऽइव। प्रऽचोदयः ॥ पन्थाम्। ऋतस्य। यातवे। तम्। ईमहे ॥ ९ ॥

इति पञ्चमेनुवाके षड्विंशं सूक्तम् ॥

अभिप्लवस्य पञ्चमेहनि "एन्द्र नो गधि प्रियः" इति उक्थस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "पञ्चम एन्द्र नो गधि प्रिय इति" इति [वै० ८. ३] ॥

एन्द्र नो गधि प्रियः सत्राजिदगोह्यः। गिरिर्न विश्वतस्पृथुः पतिर्दिवः१

आ। इन्द्र। नः। गधि। प्रियः। सत्राऽजित्। अगोह्यः ॥ गिरिः। न। विश्वतः। पृथुः। पतिः। दिवः ॥ १ ॥

अभि हि सत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी। इन्द्रासि सुन्वतो वृधः पतिर्दिवः ॥ २ ॥

अभि। हि। सत्य। सोमऽपाः। उभे इति। बभूथ। रोदसी इति ॥ इन्द्र। असि। सुन्वतः। वृधः। पतिः। दिवः ॥ २ ॥

त्वं हि शश्वतीनामिन्द्र दर्ता पुरामसि। हन्ता दस्योर्मनोर्वृधः पतिर्दिवः३

त्वम्। हि। शश्वतीनाम्। इन्द्र। दर्ता। पुराम्। असि ॥ हन्ता। दस्योः। मनोः। वृधः। पतिः। दिवः ॥ ३ ॥

---

१ K विश्वतः पृथुः. C °तः स्पृथुः.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एदु मध्वो मदिन्तरं सिञ्च वाध्वर्यो अन्धसः। एवा हि वीर स्तवते सदावृधः ॥ ४ ॥

आ। इत्। ऊं इति। मध्वः। मदिन्ऽतरम्। सिञ्च। वा। अध्वर्यो इति। अन्धसः। एव। हि। वीरः। स्तवते। सदाऽवृधः ॥ ४ ॥

इन्द्रं स्थातर्हरीणां नकिष्टे पूर्व्यस्तुतिम्। उदानंश शवसा न भन्दना ॥ ५ ॥

इन्द्रं। स्थातः। हरीणाम्। नकिः। ते। पूर्व्यऽस्तुतिम् ॥ उत्। आनंश। शवसा। न। भन्दना ॥ ५ ॥

तं वो वाजानां पतिमहूमहि श्रवस्यवः। अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वावृधेन्यम् ॥ ६ ॥

तम्। वः। वाजानाम्। पतिम्। अहूमहि। श्रवस्यवः ॥ अप्रायुऽभिः। यज्ञेभिः। ववृधेन्यम् ॥ ६ ॥

इति पञ्चमेनुवाके सप्तविंशं सूक्तम् ॥

दशाहस्य नवनेहनि "एतो न्विन्द्रं स्तवाम" इति उक्थस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "नवम एतो न्विन्द्रं स्तवामेति" इति [वै० ८. ४] ॥

एतो न्विन्द्रं स्तवाम सखाय स्तोम्यं नरम्। कृष्टीर्यो विश्वा अभ्यस्त्येक इत् ॥ १ ॥

एतो इति। नु। इन्द्रम्। स्तवाम। सखायः। स्तोम्यम्। नरम् ॥ कृष्टीः। यः। विश्वाः। अभि। अस्ति। एकः। इत् ॥ १ ॥

अगोरुधाय गविषे द्युक्षाय दस्म्यं वचः। घृतात् स्वादीयो मधुनश्च वोचत ॥ २ ॥

अगोऽरुधाय। गोऽइषे। द्युक्षाय। दस्म्यम्। वचः ॥ घृतात्। स्वादीयः। मधुनः। च। वोचत ॥ २ ॥

यस्यामितानि वीर्या३ न राधः पर्येतवे। ज्योतिर्न विश्वमभ्यस्ति दक्षिणा ॥ ३ ॥

यस्य। अमितानि। वीर्या। न। राधः। परिऽएतवे ॥ ज्योतिः। न। विश्वम्। अभि। अस्ति। दक्षिणा ॥ ३ ॥

इति पञ्चमेनुवाके अष्टाविंशं सूक्तम् ॥

१ K K वीर्या१., २ K ज्योतिर्हि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनूर्मिं वाजिनं यमम्। अर्यो गयं मंहमानं वि दाशुषे॥१॥

स्तुहि। इन्द्रम्। व्यश्वऽवत्। अनूर्मिम्। वाजिनम्। यमम्॥ अर्यः। गयम्। मंहमानम्। वि। दाशुषे॥ १॥

एवा नूनमुप स्तुहि वैयश्व दशमं नवमम्। सुविद्वांसं चर्कृत्यं चरणीनाम्॥ २॥

एव। नूनम्। उप। स्तुहि। वैयश्व। दशमम्। नवमम्॥ सुऽविद्वांसम्। चर्कृत्यम्। चरणीनाम्॥ २॥

वेत्था हि निर्ऋतीनां वज्रहस्त परिवृजम्। अहरहः शुन्ध्युः परिपदामिव॥ ३॥

वेत्थ। हि। निःऽऋतीनाम्। वज्रऽहस्त। परिऽवृजम्॥ अहःऽअहः। शुन्ध्युः। परिपदाम्ऽइव॥ ३॥

पञ्चमेनुवाके एकोनत्रिंशं सूक्तम्॥

इति पञ्चमोनुवाकः॥

पृष्ठ्यषडहस्य षष्ठेहनि प्रातःसवनमाध्यंदिनयोर्द्वयोः सवनयोः प्राकृतीनां प्रस्थितयाज्यानां पुरस्तात् "वनोति हि" इत्याद्याः पारुच्छेप्याख्या ऋचः संधत्ते। तद् उक्तं वैताने। "पृष्ठ्यषष्ठे वनोति हि सुन्वन् क्षयं परीणसः [२०. ६७] विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तुञ्जते [२०. ७२] इति पारुच्छेपीरुपदधाति द्वयोः सवनयोः पुरस्तात् प्रस्थितयाज्यानाम्" इति [वै० ६. १]॥

वनोति हि सुन्वन् क्षयं परीणसः सुन्वानो हि ष्मा यजत्यव द्विषो देवानामव द्विषः।
सुन्वान इत् सिषासति सहस्रा वाज्यवृतः।
सुन्वानायेन्द्रो ददात्याभुवं रयिं ददात्याभुवम्॥ १॥

वनोति। हि। सुन्वन्। क्षयम्। परीणसः। सुन्वानः। हि। स्म। यजति। अव। द्विषः। देवानाम्। अव। द्विषः।
सुन्वानः। इत्। सिसासति। सहस्रा। वाजी। अवृतः।
सुन्वानाय। इन्द्रः। ददाति। आऽभुवम्। रयिम्। ददाति। आऽभुवम्॥ १॥

---

१ P अनूर्मिं। We with P J Cp. २ P नमम्। ३ B परीणसः Corrected to परीणसः. ४ So we with all our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मो षु वो अस्मदभि तानि पौंस्या सना भूवन् द्युम्नानि मोत
जारिषुरस्मत् पुरोत जारिषुः ।
यद् वश्चित्रं युगेयुगे नव्यं घोषादमर्त्यम् ।
अस्मासु तन्मरुतो यच्च दुष्टरं दिधृता यच्च दुष्टरम् ॥ २ ॥

मो इति । सु । वः । अस्मत् । अभि । तानि । पौंस्या । सना । भूवन् । द्युम्नानि ।
मा । उत । जारिषुः । अस्मत् । पुरा । उत । जारिषुः ।
यत् । वः । चित्रम् । युगेऽयुगे । नव्यम् । घोषात् । अमर्त्यम् ।
अस्मासु । तत् । मरुतः । यत् । च । दुस्तरम् । दिधृत । यत् । च । दुस्तरम् ॥ २ ॥

अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुं सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न
जातवेदसम् ।
य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।
घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजुह्वानस्य सर्पिषः ॥ ३ ॥

अग्निम् । होतारम् । मन्ये । दास्वन्तम् । वसुम् । सूनुम् । सहसः । जातऽवेदसम् ।
विप्रम् । न । जातऽवेदसम् ।
यः । ऊर्ध्वया । सुऽअध्वरः । देवः । देवाच्या । कृपा ।
घृतस्य । विऽभ्राष्टिम् । अनु । वष्टि । शोचिषा । आऽजुह्वानस्य । सर्पिषः ॥ ३ ॥

यज्ञैः संमिश्लाः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामं छुभ्रासो अञ्जिषु प्रिया उत ।
आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥ ४ ॥

यज्ञैः । सम्ऽमिश्लाः । पृषतीभिः । ऋष्टिऽभिः । यामन् । शुभ्रासः । अञ्जिषु । प्रियाः । उत ।
आऽसद्य । बर्हिः । भरतस्य । सूनवः । पोत्रात् । आ । सोमम् । पिबत । दिवः । नरः ॥ ४ ॥

आ वक्षि देवाँ इह विप्र यक्षि चोशन् होतर्नि षदा योनिषु त्रिषु ।
मति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिबाग्नीध्रात् तव भागस्य तृप्णुहि ॥ ५ ॥

आ । वक्षि । देवान् । इह । विप्र । यक्षि । च । उशन् । होतः । नि । सद । योनिषु । त्रिषु ।

---

१ B C भु°. २ B B^h D E R S^m Dc Cs °वंद्यु°. We with C K K^m V. ३ P P J शुवद्.
We with C^p as in Rigveda. ४ So we with all our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्रति। वीहि। प्रऽस्थितम्। सोम्यम्। मधु। पिब। आग्नीध्रात्। तव। भागस्य।
तृप्णुहि ॥ ५ ॥

एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि बाह्वोर्हितः।
तुभ्यं सुतो मघवन् तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत् पिब ॥ ६ ॥

एषः। स्यः। ते। तन्वः। नृम्णऽवर्धनः। सहः। ओजः। प्रऽदिवि। बाह्वोः। हितः।
तुभ्यम्। सुतः। मघऽवन्। तुभ्यम्। आऽभृतः। त्वम्। अस्य। ब्राह्मणात्। आ।
तृपत्। पिब ॥ ६ ॥

यमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे सेदु हव्यो ददिर्यो नाम पत्यते।
अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोत्रात् सोमं द्रविणोदः पिब ऋतुभिः ७

यम्। ऊं इति। पूर्वम्। अहुवे। तम्। इदम्। हुवे। सः। इत्। ऊं इति। हव्यः।
ददिः। यः। नाम। पत्यते।
अध्वर्युऽभिः। प्रऽस्थितम्। सोम्यम्। मधु। पोत्रात्। सोमम्। द्रविणःऽदः। पिब।
ऋतुऽभिः ॥ ७ ॥

इति षष्ठेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

छन्दोमानां प्रथमेहनि प्रातःसवने "सुरूपकृत्नुमूतये" इति द्वादश ऋच आवापस्थाने आवपते। तद् उक्तं वैताने। "सुरूपकृत्नुमूतय इति द्वादशर्चः" इति [वै० ६. ३] ॥

सुरूपकृत्नुमूतये सुदुघामिव गोदुहे। जुहूमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥
सुरूपऽकृत्नुम्। ऊतये। सुदुघाम्ऽइव। गोऽदुहे ॥ जुहूमसि। द्यविऽद्यवि ॥ १ ॥

उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब। गोदा इद् रेवतो मदः २
उप। नः। सवना। आ। गहि। सोमस्य। सोमऽपाः। पिब ॥ गोऽदाः। इत्।
रेवतः। मदः ॥ २ ॥

अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम्। मा नो अति ख्य आ गहि ॥३॥
अथ। ते। अन्तमानाम्। विद्याम। सुऽमतीनाम् ॥ मा। नः। अति। ख्यः। आ। गहि॥३॥

परेहि विग्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विपश्चितम्। यस्ते सखिभ्य आ वरम्॥४॥
परा। इहि। विग्रम्। अस्तृतम्। इन्द्रम्। पृच्छ। विपःऽचितम् ॥ यः। ते। स-
खिऽभ्यः। आ। वरम् ॥ ४ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

उत ब्रुवन्तु नो निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इद् दुवः ॥५॥

उत । ब्रुवन्तु । नः । निदः । निः । अन्यतः । चित् । आरत ॥ दधानाः । इन्द्रे । इत् । दुवः ॥ ५ ॥

उत नः सुभगाँ अरिर्वोचेयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥ ६ ॥

उत । नः । सुऽभगान् । अरिः । वोचेयुः । दस्म । कृष्टयः ॥ स्याम । इत् । इन्द्रस्य । शर्मणि ॥ ६ ॥

एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम् । पतयन्मन्दयत्सखम् ॥ ७ ॥

आ । ईम् । आशुम् । आशवे । भर । यज्ञऽश्रियम् । नृऽमादनम् ॥ पतयत् । मन्दयत्ऽसखम् ॥ ७ ॥

अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः । प्रावो वाजेषु वाजिनम् ॥८॥

अस्य । पीत्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । घनः । वृत्राणाम् । अभवः ॥ प्र । आवः । वाजेषु । वाजिनम् ॥ ८ ॥

तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र सातये ॥९॥

तम् । त्वा । वाजेषु । वाजिनम् । वाजयामः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ धनानाम् । इन्द्र । सातये ॥ ९ ॥

यो रायोऽवनिर्महान्त्सुपारः सुन्वतः सखा । तस्मा इन्द्राय गायत ॥१०॥

यः । रायः । अवनिः । महान् । सुऽपारः । सुन्वतः । सखा ॥ तस्मै । इन्द्राय । गायत ॥१०॥

आ त्वेता नि षीदतेन्द्रमभि प्र गायत । सखाय स्तोमवाहसः ॥ ११ ॥

आ । तु । आ । इत । नि । सीदत । इन्द्रम् । अभि । प्र । गायत ॥ सखायः । स्तोमऽवाहसः ॥ ११ ॥

पुरूतमं पुरूणामीशानं वार्याणाम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ १२ ॥

पुरुऽतमम् । पुरूणाम् । ईशानम् । वार्याणाम् । इन्द्रम् । सोमे । सचा । सुते ॥ १२ ॥

इति षष्ठेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

छन्दोमानां द्वितीयेहनि "स घा नो योग आ भुवत्" इति द्वात्रिंशतम् ऋच आवपते । तद् उक्तं वैताने । "स घा नो योग आ भुवदिति द्वात्रिंशतम्" इति [वै० ६. ३] ॥

१ B Dc महाँत्सु°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स घा नो योग आ भुवत् स राये स पुरंध्याम्। गमद् वाजेभिरा स नः॥१॥

सः। घ। नः। योगे। आ। भुवत्। सः। राये। सः। पुरम्ऽध्याम्॥ गमत्। वाजेभिः। आ। सः। नः॥ १॥

यस्य संस्थे न वृण्वते हरी समत्सु शत्रवः। तस्मा इन्द्राय गायत॥ २॥

यस्य। सम्ऽस्थे। न। वृण्वते। हरी इति। समत्ऽसु। शत्रवः॥ तस्मै। इन्द्राय। गायत॥ २॥

सुतपाव्ने सुता इमे शुचयो यन्ति वीतये। सोमासो दध्याशिरः॥ ३॥

सुतऽपाव्ने। सुताः। इमे। शुचयः। यन्ति। वीतये॥ सोमासः। दधिऽआशिरः॥ ३॥

त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो॥ ४॥

त्वम्। सुतस्य। पीतये। सद्यः। वृद्धः। अजायथाः॥ इन्द्र। ज्यैष्ठ्याय। सुक्रतो इति सुऽक्रतो॥ ४॥

आ त्वा विशन्त्वाशवः सोमास इन्द्र गिर्वणः। शं ते सन्तु प्रचेतसे॥५॥

आ। त्वा। विशन्तु। आशवः। सोमासः। इन्द्र। गिर्वणः॥ शम्। ते। सन्तु। प्रऽचेतसे॥ ५॥

त्वां स्तोमा अवीवृधन् त्वामुक्था शतक्रतो। त्वां वर्धन्तु नो गिरः॥६॥

त्वाम्। स्तोमाः। अवीवृधन्। त्वाम्। उक्था। शतक्रतो इति शतऽक्रतो। त्वाम्। वर्धन्तु। नः। गिरः॥ ६॥

अक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिन्द्रः सहस्रिणम्। यस्मिन् विश्वानि पौंस्या॥ ७॥

अक्षितऽऊतिः। सनेत्। इमम्। वाजम्। इन्द्रः। सहस्रिणम्॥ यस्मिन्। विश्वानि। पौंस्या॥ ७॥

मा नो मर्ताँ अभि द्रुहन् तनूनामिन्द्र गिर्वणः। ईशानो यवया वधम्॥ ८॥

मा। नः। मर्तान्। अभि। द्रुहन्। तनूनाम्। इन्द्र। गिर्वणः॥ ईशानः। यवय। वधम्॥ ८॥

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि॥ ९॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

युञ्जन्ति । ब्रध्नम् । अरुषम् । चरन्तम् । परि । तस्थुषः ॥ रोचन्ते । रोचना । दिवि ॥९॥

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥ १०॥

युञ्जन्ति । अस्य । काम्या । हरी इति । विऽपक्षसा । रथे ॥ शोणा । धृष्णू इति । नृऽवाहसा ॥ १० ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥ ११ ॥

केतुम् । कृण्वन् । अकेतवे । पेशः । मर्याः । अपेशसे ॥ सम् । उषत्ऽभिः । अजायथाः ॥ ११

आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥ १२ ॥

आत् । अह । स्वधाम् । अनु । पुनः । गर्भऽत्वम् । आऽईरिरे ॥ दधानाः । नाम । यज्ञियम् ॥ १२ ॥

इति षष्ठेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

छन्दोमानां तृतीयेहनि "वीळु चिदारुजत्नुभिः" इति षट्त्रिंशतम् ऋचः आवापस्थाने आवपते । तद् उक्तं वैतसे। "वीळु चिदारुजत्नुभिरिति षट्त्रिंशतम् आवपते" इति [वै० ६. ३] ॥

वीळु चिदारुजत्नुभिर्गुहा चिदिन्द्र वह्निभिः । अविन्द उस्रिया अनु ॥१॥

वीळु । चित् । आरुजत्नुऽभिः । गुहा । चित् । इन्द्र । वह्निऽभिः ॥ अविन्दः । उस्रियाः । अनु ॥ १ ॥

देवयन्तो यथा मतिमच्छा विदद् वसुं गिरः । महामनूषत श्रुतम् ॥ २॥

देवऽयन्तः । यथा । मतिम् । अच्छ । विदत्ऽवसुम् । गिरः । महाम् । अनूषत । श्रुतम् ॥ २ ॥

इन्द्रेण सं हि दृक्षसे संजग्मानो अबिभ्युषा । मन्दू समानवर्चसा ॥३॥

इन्द्रेण । सम् । हि । दृक्षसे । सम्ऽजग्मानः । अबिभ्युषा ॥ मन्दू इति । समानऽवर्चसा ॥ ३ ॥

अनवद्यैरभिद्युभिर्मखः सहस्वदर्चति । गणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ ४ ॥

अनवद्यैः । अभिद्युऽभिः । मखः । सहस्वत् । अर्चति ॥ गणैः । इन्द्रस्य । काम्यैः ॥ ४ ॥

अतः परिज्मन्ना गहि दिवो वा रोचनादधि । सम्यस्मिन्नृञ्जते गिरः ॥५॥

अतः । परिऽज्मन् । आ । गहि । दिवः । वा । रोचनात् । अधि ॥ सम् । अस्मिन् । ऋञ्जते । गिरः ॥ ५ ॥

१ BKKV वीळु. CRDc वीडु. Cs विलु. We with DES. २ BB मण्डू.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इतो वा सातिमीमहे दिवो वा पार्थिवादधि। इन्द्रं महो वा रजसः॥६॥

इतः । वा । सातिम् । ईमहे । दिवः । वा । पार्थिवात् । अधि ॥ इन्द्रम् । महः । वा । रजसः ॥ ६ ॥

इन्द्रमिद् गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ७ ॥

इन्द्रम् । इत् । गाथिनः । बृहत् । इन्द्रम् । अर्केभिः । अर्किणः ॥ इन्द्रम् । वाणीः । अनूषत ॥ ७ ॥

इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥८ ॥

इन्द्रः । इत् । हर्योः । सचा । सम्ऽमिश्लः । आ । वचःऽयुजा ॥ इन्द्रः । वज्री । हिरण्ययः ॥ ८ ॥

इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद् दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्॥९॥

इन्द्रः । दीर्घाय । चक्षसे । आ । सूर्यम् । रोहयत् । दिवि ॥ वि । गोभिः । अद्रिम् । ऐरयत् ॥ ९ ॥

इन्द्र वाजेषु नोव सहस्रप्रधनेषु च । उग्र उग्राभिरूतिभिः ॥ १० ॥

इन्द्र । वाजेषु । नः । अव । सहस्रऽप्रधनेषु । च ॥ उग्रः । उग्राभिः । ऊतिऽभिः ॥ १० ॥

इन्द्रं वयं महाधन इन्द्रमर्भे हवामहे । युजं वृत्रेषु वज्रिणम् ॥ ११ ॥

इन्द्रम् । वयम् । महाऽधने । इन्द्रम् । अर्भे । हवामहे ॥ युजम् । वृत्रेषु । वज्रिणम् ॥ ११ ॥

स नो वृषन्नमुं चरुं सत्रादावन्नपा वृधि । अस्मभ्यमप्रतिष्कुतः ॥ १२ ॥

सः । नः । वृषन् । अमुम् । चरुम् । सत्राऽदावन् । अप । वृधि ॥ अस्मभ्यम् । अप्रतिऽस्कुतः ॥ १२ ॥

तुञ्जेतुञ्जे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः । न विन्धे अस्य सुष्टुतिम्१३

तुञ्जेऽतुञ्जे । ये । उत्ऽतरे । स्तोमाः । इन्द्रस्य । वज्रिणः ॥ न । विन्धे । अस्य । सुऽस्तुतिम् ॥ १३ ॥

वृषा यूथेव वंसगः कृष्टीरियर्त्योजसा । ईशानो अप्रतिष्कुतः ॥ १४ ॥

वृषा । यूथाऽइव । वंसगः । कृष्टीः । इयर्ति । ओजसा ॥ ईशानः । अप्रतिऽस्कुतः ॥ १४ ॥

य एकश्चर्षणीनां वसूनामिरज्यति । इन्द्रः पञ्च क्षितीनाम् ॥ १५ ॥

यः । एकः । चर्षणीनाम् । वसूनाम् । इरज्यति ॥ इन्द्रः । पञ्च । क्षितीनाम् ॥ १५ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १६ ॥

इन्द्रम् । वः । विश्वतः । परि । हवामहे । जनेभ्यः ॥ अस्माकम् । अस्तु । केवलः ॥ १६ ॥

एन्द्र सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमूतये भर ॥ १७ ॥

आ । इन्द्र । सानसिम् । रयिम् । सऽजित्वानम् । सदाऽसहम् ॥ वर्षिष्ठम् । ऊतये । भर ॥ १७ ॥

नि येन मुष्टिहत्यया नि वृत्रा रुणधामहै । त्वोतासो न्यर्वता ॥ १८ ॥

नि । येन । मुष्टिऽहत्यया । नि । वृत्रा । रुणधामहै ॥ त्वाऽऊतासः । नि । अर्वता ॥ १८ ॥

इन्द्र त्वोतास आ वयं वज्रं घना ददीमहि । जयेम सं युधि स्पृधः ॥ १९ ॥

इन्द्र । त्वाऽऊतासः । आ । वयम् । वज्रम् । घना । ददीमहि ॥ जयेम । सम् । युधि । स्पृधः ॥ १९ ॥

वयं शूरेभिरस्तृभिरिन्द्र त्वया युजा वयम् । सासह्याम पृतन्यतः ॥ २० ॥

वयम् । शूरेभिः । अस्तृऽभिः । इन्द्र । त्वया । युजा । वयम् ॥ ससह्याम । पृतन्यतः ॥ २० ॥

इति षष्ठेनुवाके चतुर्थं सूक्तम् ॥

"सं चोदय चित्रमर्वाक्" [२०. ७१. ११] इत्यस्य विनियोगः "प्रणेतारं वस्यो अच्छा" [२०. ४६] इत्यनेन सह ज्ञ

महाँ इन्द्रः परश्च नु महित्वमस्तु वज्रिणे । द्यौर्न प्रथिना शवः ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । परः । च । नु । महिऽत्वम् । अस्तु । वज्रिणे ॥ द्यौः । न । प्रथिना । शवः ॥ १ ॥

समोहे वा य आशत नरस्तोकस्य सनितौ । विप्रासो वा धियायवः ॥ २ ॥

सम्ऽओहे । वा । ये । आशत । नरः । तोकस्य । सनितौ ॥ विप्रासः । वा । धियाऽयवः ॥ २ ॥

यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिन्वते । उर्वीरापो न काकुदः ॥ ३ ॥

यः । कुक्षिः । सोमऽपातमः । समुद्रःऽइव । पिन्वते ॥ उर्वीः । आपः । न । काकुदः ॥ ३ ॥

एवा ह्यस्य सूनृता विरप्शी गोमती मही । पक्वा शाखा न दाशुषे ॥ ४ ॥

एव । हि । अस्य । सूनृता । विऽरप्शी । गोऽमती । मही ॥ पक्वा । शाखा । न । दाशुषे ॥ ४ ॥

एवा हि ते विभूतय ऊतय इन्द्र मावते । सद्यश्चित् सन्ति दाशुषे ॥ ५ ॥

१ B सास्°. २ P पृथिना ।. ३ P पिन्वते ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एव। हि। ते। विऽभूतयः। ऊतयः। इन्द्र। माऽवते॥ सद्यः। चित्। सन्ति। दाशुषे॥ ५॥

एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या। इन्द्राय सोमपीतये॥ ६॥

एव। हि। अस्य। काम्या। स्तोमः। उक्थम्। च। शंस्या॥ इन्द्राय। सोमऽपीतये॥ ६॥

इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो विश्वेभिः सोमपर्वभिः। महाँ अभिष्टिरोजसा॥७॥

इन्द्र। आ। इहि। मत्सि। अन्धसः। विश्वेभिः। सोमपर्वऽभिः॥ महान्। अभिष्टिः। ओजसा॥ ७॥

एमेनं सृजता सुते मन्दिमिन्द्राय मन्दिने। चक्रिं विश्वानि चक्रये॥ ८॥

आ। ईम्। एनम्। सृजत[1]। सुते। मन्दिम्। इन्द्राय। मन्दिने॥ चक्रिम्। विश्वानि। चक्रये॥ ८॥

मत्स्वा सुशिप्र मन्दिभिः[2] स्तोमेभिर्विश्वचर्षणे। सचैषु सवनेष्वा॥ ९॥

मत्स्व। सुऽशिप्र। मन्दिऽभिः। स्तोमेभिः। विश्वऽचर्षणे॥ सचा। एषु[3]। सवनेषु। आ॥ ९॥

असृग्रमिन्द्र ते गिरः प्रति त्वामुदहासत। अजोषा वृषभं पतिम्॥ १०॥

असृग्रम्। इन्द्र। ते। गिरः। प्रति। त्वाम्। उत्। अहासत॥ अजोषाः। वृषभम्। पतिम्॥ १०॥

सं चोदय चित्रमर्वाग् राध इन्द्र वरेण्यम्। असदित् ते विभु प्रभु॥११॥

सम्। चोदय। चित्रम्। अर्वाक्। राधः। इन्द्र। वरेण्यम्॥ असत्। इत्। ते। विऽभु। प्रऽभु॥ ११॥

अस्मान्त्सु तत्र चोदयेन्द्र राये रभस्वतः। तुविद्युम्न यशस्वतः॥ १२॥

अस्मान्। सु। तत्र। चोदय। इन्द्र। राये। रभस्वतः॥ तुविऽद्युम्न। यशस्वतः[4]॥ १२॥

सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत्। विश्वायुर्धेह्यक्षितम्॥ १३॥

सम्। गोऽमत्। इन्द्र। वाजऽवत्। अस्मे इति। पृथु। श्रवः। बृहत्॥ विश्वऽआयुः। धेहि। अक्षितम्॥ १३॥

अस्मे धेहि श्रवो बृहद् द्युम्नं सहस्रसातमम्। इन्द्र ता रथिनीरिषः॥ १४

---

१ P सृजते।. २ B[h] C K S[m] Dc मन्दिभिः. We with D E K[m] R V Cs. ३ P[2] एषु।. ४ P यशस्वः।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्से इति । धेहि । श्रवः । बृहत् । द्युम्नम् । सहस्रऽसातमम् ॥ इन्द्रं । ताः । रथिनीः । इषः ॥ १४ ॥

वसोरिन्द्रं वसुपतिं गीर्भिर्गृणन्त ऋग्मियम् । होम गन्तारमूतये ॥१५॥

वसोः । इन्द्रम् । वसुऽपतिम् । गीःऽभिः । गृणन्तः । ऋग्मियम् ॥ होम । गन्तारम् । ऊतये ॥ १५ ॥

सुतेसुते न्योकसे बृहद् बृहत एदरिः । इन्द्राय शूषमर्चति ॥ १६ ॥

सुतेऽसुते । निऽओकसे । बृहत् । बृहते । आ । इत् । अरिः ॥ इन्द्राय । शूषम् । अर्चति ॥ १६ ॥

षष्ठेनुवाके पञ्चमं सूक्तम् ॥

इति षष्ठोनुवाकः ॥

पृष्ठ्यषडहस्य षष्ठेहनि "विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तुञ्जते" इत्यस्य विनियोगः "वनोति हि सुन्वन् क्षयं परीणसः" [२०.६७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तुञ्जते समानमेकं वृषमण्यवः पृथक् स्वः सनिष्यवः पृथक् ।

तं त्वा नावं न पर्षणिं शूषस्य धुरि धीमहि ।

इन्द्रं न यज्ञैश्चितयन्त आयव स्तोमेभिरिन्द्रमायवः ॥ १ ॥

विश्वेषु । हि । त्वा । सवनेषु । तुञ्जते । समानम् । एकम् । वृषऽमन्यवः । पृथक् । स्वरिति स्वः । सनिष्यवः । पृथक् ।

तम् । त्वा । नावम् । न । पर्षणिम् । शूषस्य । धुरि । धीमहि ।

इन्द्रम् । न । यज्ञैः । चितयन्तः । आयवः । स्तोमेभिः । इन्द्रम् । आयवः ॥ १ ॥

वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सक्षन्त इन्द्र निःसृजः ।

यद् गव्यन्ता द्वा जना स्वर्यन्ता समूहसि ।

आविष्करिक्रद् वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम् ॥ २ ॥

१ BB^h No stop.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वि । त्वा । ततस्रे । मिथुनाः । अवस्यवः । व्रजस्य । साता । गव्यस्य । निःऽसृजः ।
सक्षन्तः । इन्द्र । निःऽसृजः ।
यत् । गव्यन्ता । द्वा । जना[1] । स्वः । यन्ता । सम्ऽऊहसि ।
आविः । करिक्रत् । वृषणम् । सचाऽभुवम् । वज्रम् । इन्द्र । सचाऽभुवम् ॥ २ ॥

उतो नो अस्या उषसो जुषेत ह्यर्कस्य बोधि हविषो हवीमभिः
स्वर्षाता हवीमभिः ।
यदिन्द्र हन्तवे मृधो वृषा वज्रिं चिकेतसि ।
आ मे अस्य वेधसो नवीयसो मन्म श्रुधि नवीयसः ॥ ३ ॥

उतो इति । नः । अस्याः । उषसः । जुषेत । हि । अर्कस्य । बोधि । हविषः । हवी-
मऽभिः । स्वःऽसाता । हवीमऽभिः ।
यत् । इन्द्र । हन्तवे । मृधः । वृषा । वज्रिन् । चिकेतसि ।
आ । मे । अस्य । वेधसः । नवीयसः । मन्म । श्रुधि । नवीयसः ॥ ३ ॥

इति सप्तमेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

पृष्ठ्यस्य चतुर्थेहनि "तुभ्येदिमा सवना शूर विश्वा" इति पुरस्तात्संपातसूक्तात् षड्ऋच आवपते । तासां प्रथमास्तिस्र ऋचः अर्धर्चशः शंसति । तद् उक्तं वैताने । "चतुर्थे तुभ्येदिमा सवना शूर विश्वेति षट् पुरस्तात्संपाताः । तिस्रोर्धर्चशः" इति [वै० ६. २] ॥

तुभ्येदिमा सवना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि ।
त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥ १ ॥

तुभ्यं । इत् । इमा । सवना । शूर । विश्वा । तुभ्यम् । ब्रह्माणि । वर्धना । कृणोमि ।
त्वम् । नृऽभिः । हव्यः । विश्वधा । असि ॥ १ ॥

नू चिन्नु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवन्ति महिमानमुग्र ।
न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥ २ ॥

नु । चित् । नु । ते । मन्यमानस्य । दस्म । उत् । अश्नुवन्ति । महिमानम् । उग्र ।
न । वीर्यम् । इन्द्र । ते । न । राधः ॥ २ ॥

---

२ [1] जनाः ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमतिं कृणुध्वम् । विशः पूर्वीः
प्र चरा चर्षणिप्राः ॥ ३ ॥

प्र । वः । महे । महिऽवृधे । भरध्वम् । प्रऽचेतसे । प्र । सुऽमतिम् । कृणुध्वम् ।
विशः । पूर्वीः । प्र । चर । चर्षणिऽप्राः ॥ ३ ॥

यदा वज्रं हिरण्यमिदथा रथं हरी यमस्य वहतो वि सूरिभिः ।
आ तिष्ठति मघवा सनश्रुत इन्द्रो वाजस्य दीर्घश्रवस्पतिः ॥ ४ ॥

यदा । वज्रम् । हिरण्यम् । इत् । अथ । रथम् । हरी इति । यम् । अस्य । वहतः ।
वि । सूरिऽभिः ।

आ । तिष्ठति । मघऽवा । सनऽश्रुतः । इन्द्रः । वाजस्य । दीर्घऽश्रवसः । पतिः ॥ ४ ॥

सो चिन्नु वृष्टिर्यूथ्या३ स्वा सचाँ इन्द्रः श्मश्रूणि हरिताभि मृष्णुते ।
अव वेति सुक्षयं सुते मधूदिद्धूनोति वातो यथा वनम् ॥ ५ ॥

सो इति । चित् । नु । वृष्टिः । यूथ्या । स्वा । सचा । इन्द्रः । श्मश्रूणि । हरिता ।
अभि । मृष्णुते ।

अव । वेति । सुऽक्षयम् । सुते । मधु । उत् । इत् । धूनोति । वातः । यथा । वनम् ॥ ५ ॥

यो वाचा विवाचो मृध्रवाचः पुरू सहस्राशिवा जघान ।
तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसि पितेव यस्तविषीं वावृधे शवः ॥ ६ ॥

यः । वाचा । विऽवाचः । मृध्रऽवाचः । पुरु । सहस्रा । अशिवा । जघान ।
तत्ऽतत् । इत् । अस्य । पौंस्यम् । गृणीमसि । पिताऽइव । यः । तविषीम् । ववृधे ।
शवः ॥ ६ ॥

इति सप्तमेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

पृष्ठ्यस्य पञ्चमेहनि पुरस्तात् संपातात् पङ्क्तिच्छन्दस्कम् "यच्चिद्धि सत्य सोमपाः" इति सूक्तम् आवपते । तस्य शंसन-धर्ममपि सूत्रकार आह । तद् उक्तं वैताने । "पञ्चमे यच्चिद्धि सत्य सोमपा इति पाङ्क्तं सप्तर्चम् । द्वौद्वाववसाय पञ्चमं सन्तनोति । त्रयं वावसाय द्वयम्" इति [वै० ६. २] ॥ अस्य अर्थः । पाङ्क्तस्य एकैकस्य द्वौ द्वौ पादौ संहतौ अवसाय अर्धर्चशस्यवत् पञ्चमं पादं प्रणवेनोपसंतनोति संवध्नाति । पादत्रयं संहतं वा अवसाय अन्त्यपादद्वयं संहतं प्रणवेनोपसंतनोति इति ॥

१ K P °श्रुत. २ K °थ्या । स्वा. ३ P श्मश्रुणि ।. ४ P P² प्रृष्णुते ।. ५ P तविषीम् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यच्चिद्धि सत्य सोमपा अनाशस्ता इव स्मसि ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ १ ॥

यत् । चित् । हि । सत्य । सोमऽपाः । अनाशस्ताःऽइव । स्मसि ।
आ । तु । नः । इन्द्र । शंसय । गोषु । अश्वेषु । शुभ्रिषु । सहस्रेषु । तुविऽमघ ॥ १ ॥

शिप्रिन् वाजानां पते शचीवस्तव दंसना । आ तू० ॥ २ ॥

शिप्रिन् । वाजानाम् । पते । शचीऽवः । तव । दंसना ।० ॥ २ ॥

नि ष्वापया मिथूदृशा सस्तामबुध्यमाने । आ तू० ॥ ३ ॥

नि । स्वापय । मिथुऽदृशा । सस्ताम् । अबुध्यमाने इति ।० ॥ ३ ॥

ससन्तु त्या अरातयो बोधन्तु शूर रातयः । आ तू० ॥ ४ ॥

ससन्तु । त्याः । अरातयः । बोधन्तु । शूर । रातयः ।० ॥ ४ ॥

समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापयामुया । आ तू० ॥ ५ ॥

सम् । इन्द्र । गर्दभम् । मृण । नुवन्तम् । पापया । अमुया ।० ॥ ५ ॥

पतति कुण्डृणाच्या दूरं वातो वनादधि । आ तू० ॥ ६ ॥

पतति । कुण्डृणाच्या । दूरम् । वातः । वनात् । अधि ।० ॥ ६ ॥

सर्वं परिक्रोशं जहि जम्भया कृकदाश्वम् ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ७ ॥

सर्वम् । परिऽक्रोशम् । जहि । जम्भय । कृकदाश्वम् ।
आ । तु । नः । इन्द्र । शंसय । गोषु । अश्वेषु । शुभ्रिषु । सहस्रेषु । तुविऽमघ ॥ ७ ॥

इति सप्तमेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि पुरस्तात् संपातात् "वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यवः" इति तिस्रः सप्तपदा आवपते सूत्रोक्तप्रकारेण प्रणवेनोपसंतनोति च। तद् उक्तं वैताने। "षष्ठे वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यव इति। सप्तपदानामेकैकमवसाय द्वयं संतनोति। द्वयमवसाय द्वयम्" इति [वै० ६. २] ॥ अस्य अर्थः। सप्तपदानां तिसृणामृचाम् एकैकस्यामृचि एकैकं पदम् अवसाय पदत्रयं प्रणवेनोपसंतनोति। ततः परं पादद्वयमवसाय अपरं पादद्वयं प्रणवेनोपसंतनोति ॥

वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः
सक्षन्त इन्द्र निःसृजः ।

१ P वुवन्तम् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यद् गव्यन्ता द्वा जना स्वर्यन्ता समूहसि ।
आविष्करिक्रद् वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम् ॥ १ ॥

वि । त्वा । ततस्रे । मिथुनाः । अवस्यवः । व्रजस्य । साता । गव्यस्य । निःऽसृजः ।
सक्षन्तः । इन्द्र । निःऽसृजः ।
यत् । गव्यन्ता । द्वा । जनाः । स्वः । यन्ता । सम्ऽऊहसि ।
आविः । करिक्रत् । वृषणम् । सचाऽभुवम् । वज्रम् । इन्द्र । सचाऽभुवम् ॥ १ ॥

विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूरवः पुरो यदिन्द्र शारदीरवातिरः
सासहानो अवातिरः ।
शासस्तमिन्द्र मर्त्यमयज्युं शवसस्पते ।
महीममुष्णाः पृथिवीमिमा अपो मन्दसान इमा अपः ॥ २ ॥

विदुः । ते । अस्य । वीर्यस्य । पूरवः । पुरः । यत् । इन्द्र । शारदीः । अवऽअतिरः ।
ससहानः । अवऽअतिरः ।
शासः । तम् । इन्द्र । मर्त्यम् । अयज्युम् । शवसः । पते ।
महीम् । अमुष्णाः । पृथिवीम् । इमाः । अपः । मन्दसानः । इमाः । अपः ॥ २ ॥

आदित् ते अस्य वीर्यस्य चर्किरन्मदेषु वृषन्नुशिजो यदाविथ
सखीयतो यदाविथ ।
चकर्थ कारमेभ्यः पृतनासु प्रवन्तवे ।
ते अन्यामन्यां नद्यं सनिष्णत श्रवस्यन्तः सनिष्णत ॥ ३ ॥

आत् । इत् । ते । अस्य । वीर्यस्य । चर्किरन् । मदेषु । वृषन् । उशिजः । यत् ।
आविथ । सखिऽयतः । यत् । आविथ ।
चकर्थ । कारम् । एभ्यः । पृतनासु । प्रऽवन्तवे ।
ते । अन्याम्ऽअन्याम् । नद्यम् । सनिष्णत । श्रवस्यन्तः । सनिष्णत ॥ ३ ॥

इति सप्तमेनुवाके चतुर्थं सूक्तम् ॥

१ P °र्यस्य ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहन्येव पूर्वोक्तसप्तपदाभ्योनन्तरं पुरस्तात् संपातात् "वने न वा यो न्यधायि चाकन्" इत्यष्टर्चम् आवपते। तद् उक्तं वैताने। "वने न वा यो न्यधायि चाकन्नित्यष्टर्चं च" इति [वै० ६. २] ॥

तथा छन्दोमानां द्वितीयतृतीययोरह्नोः माध्यंदिने सवने उपरिष्टात् संपाताद् अष्टर्चम् [२०. ७६] "आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी" [२०. ७७] इति सूक्तं चावपते। तद् उक्तं वैताने। "उत्तरयोरष्टर्चम् आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषीति चावपते" इति [वै० ६. ३] ॥ "वने न वा यो न्यधायि चाकन्" इत्यस्य अष्टर्चम् इति संज्ञा ॥

वने न वा यो न्यधायि चाकं छुचिर्वां स्तोमो भुरणावजीगः।
यस्येदिन्द्रः पुरुदिनेषु होता नृणां नर्यो नृतमः क्षपावान् ॥ १ ॥

वने। न। वा। यः। नि। अधायि। चाकन्। शुचिः। वाम्। स्तोमः। भुरणौ।
अजीगरिति।
यस्य। इत्। इन्द्रः। पुरुऽदिनेषु। होता। नृणाम्। नर्यः। नृऽतमः। क्षपाऽवान् ॥ १ ॥

प्र ते अस्या उषसः प्रापरस्या नृतौ स्याम नृतमस्य नृणाम्।
अनु त्रिशोकः शतमावहन्नृन् कुत्सेन रथो यो असत् ससवान् ॥ २ ॥

प्र। ते। अस्याः। उषसः। प्र। अपरस्याः। नृतौ। स्याम। नृऽतमस्य। नृणाम्।
अनु। त्रिऽशोकः। शतम्। आ। अवहत्। नृन्। कुत्सेन। रथः। यः। असत्।
ससऽवान् ॥ २ ॥

कस्ते मद इन्द्र रन्त्यो भूद् दुरो गिरो अभ्युग्रो वि धाव।
कद् वाहो अर्वागुप मा मनीषा आ त्वा शक्यामुपमं राधो अन्नैः ॥३॥

कः। ते। मदः। इन्द्र। रन्त्यः। भूत्। दुरः। गिरः। अभि। उग्रः। वि। धाव।
कत्। वाहः। अर्वाक्। उप। मा। मनीषा। आ। त्वा। शक्याम्। उपऽमम्। राधः।
अन्नैः ॥ ३ ॥

कदु द्युम्नमिन्द्र त्वावतो नॄन् कया धिया करसे कन्न आगन्।
मित्रो न सत्य उरुगाय भृत्या अन्ने समस्य यदसन्मनीषाः ॥ ४ ॥

कत्। ऊं इति। द्युम्नम्। इन्द्र। त्वाऽवतः। नृन्। कया। धिया। करसे। कत्। नः।
आ। अगन्।
मित्रः। न। सत्यः। उरुऽगाय। भृत्यै। अन्ने। समस्य। यत्। असन्। मनीषाः ॥ ४ ॥

प्रेरय सूरो अर्थं न पारं ये अस्य कामं जनिधा इव ग्मन्।
गिरश्च ये ते तुविजात पूर्वीर्नरं इन्द्र प्रतिशिक्षन्त्यन्नैः ॥ ५ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्र । ईरय । सूरः । अर्थम् । न । पारम् । ये । अस्य । कामम् । जनिधाःऽइव । रमतः ।
गिरः । च । ये । ते । तुविऽजात । पूर्वीः । नरः । इन्द्र । प्रतिऽशिक्षन्ति । अन्नैः ॥ ५ ॥

मात्रे नु ते सुमिते इन्द्र पूर्वी द्यौर्मज्मना पृथिवी काव्येन ।
वरीय ते घृतवन्तः सुतासः स्वाङ्गन् भवन्तु पीतये मधूनि ॥ ६ ॥

मात्रे इति । नु । ते । सुमिते इति सुऽमिते । इन्द्र । पूर्वी इति । द्यौः । मज्मना ।
पृथिवी । काव्येन ।

वरीय । ते । घृतऽवन्तः । सुतासः । स्वाङ्गन् । भवन्तु । पीतये । मधूनि ॥ ६ ॥

आ मध्वो अस्मा असिचन्नमत्रमिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः[१] ।
स वावृधे वरिमन्ना पृथिव्या अभि क्रत्वा नर्यः पौंस्यैश्च ॥ ७ ॥

आ । मध्वः । अस्मै । असिचन् । अमत्रम् । इन्द्राय । पूर्णम् । सः । हि । सत्यऽराधाः ।
सः । ववृधे । वरिमन् । आ । पृथिव्याः । अभि । क्रत्वा । नर्यः । पौंस्यैः । च ॥ ७ ॥

व्यानळिन्द्रः[२] पृतनाः स्वोजा आस्मै यतन्ते सख्याय पूर्वीः ।
आ स्मा रथं न पृतनासु तिष्ठ यं भद्रया[३] सुमत्या चोदयासे ॥ ८ ॥

वि । आनट् । इन्द्रः । पृतनाः । सुऽओजाः । आ । अस्मै । यतन्ते । सख्याय । पूर्वीः ।
आ । स्म । रथम् । न । पृतनासु । तिष्ठ । यम् । भद्रया । सुऽमत्या । चोदयासे ॥ ८ ॥

इति सप्तमेऽनुवाके पञ्चमं सूक्तम् ॥

छन्दोमानां द्वितीयतृतीययोरृचोः "आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी" इत्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्ते उक्तः ॥

आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवन्त्वस्य हरयः उप नः ।
तस्मा इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥

आ । सत्यः । यातु । मघऽवान् । ऋजीषी । द्रवन्तु । अस्य । हरयः । उप । नः ।
तस्मै । इत् । अन्धः । सुषुम । सुऽदक्षम् । इह । अभिऽपित्वम् । करते । गृणानः ॥ १ ॥

अव स्य शूराध्वनो नान्तेऽस्मिन् नो अद्य सवने मन्दध्यै ।
शंसायुक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय मन्म ॥ २ ॥

---

१ B °राधः. २ K K[m] V °नळिन्द्रः. B C R S[m] नडिन्द्रः. We with D E Dc Cs, P भद्राय ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अर्व। स्य। शूर। अध्वनः। न। अन्ते। अस्मिन्। नः। अद्य। सवने। मन्दध्यै।
शंसाति। उक्थम्। उशनाऽइव। वेधाः। चिकितुषे। असुर्याय। मन्म ॥ २ ॥

कविर्न निण्यं विदथानि साधन् वृषा यत् सेकं विपिपानो अर्चात्।
दिव इत्था जीजनत् सप्त कारून्हा चिच्चक्रुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥

कविः। न। निण्यम्। विदथानि। साधन्। वृषा। यत्। सेकम्। विऽपिपानः। अर्चात्।
दिवः। इत्था। जीजनत्। सप्त। कारून्। अहा। चित्। चक्रुः। वयुना। गृणन्तः ॥ ३ ॥

स्वर्यद् वेदि सुदृशीकमर्कैर्महि ज्योती रुरुचुर्यद्ध वस्तोः।
अन्धा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥

स्वः। यत्। वेदि। सुऽदृशीकम्। अर्कैः। महि। ज्योतिः। रुरुचुः। यत्। ह। वस्तोः।
अन्धा। तमांसि। दुधिता। विऽचक्षे। नृऽभ्यः। चकार। नृऽतमः। अभिष्टौ ॥ ४ ॥

ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीष्युभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा।
अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥ ५ ॥

ववक्षे। इन्द्रः। अमितम्। ऋजीषी। उभे इति। आ। पप्रौ। रोदसी इति। महिऽत्वा।
अतः। चित्। अस्य। महिमा। वि। रेचि। अभि। यः। विश्वा। भुवना। बभूव ॥ ५ ॥

विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरेच सखिभिर्निकामैः।
अश्मानं चिद् ये बिभिदुर्वचोभिर्व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥ ६ ॥

विश्वानि। शक्रः। नर्याणि। विद्वान्। अपः। रिरेच। सखिऽभिः। निऽकामैः।
अश्मानम्। चित्। ये। बिभिदुः। वचःऽभिः। व्रजम्। गोऽमन्तम्। उशिजः। वि।
ववुरिति वव्रुः ॥ ६ ॥

अपो वृत्रं वव्रिवांसं परा हन् प्रावत् ते वज्रं पृथिवी सचेताः।
प्राणोसि समुद्रियाण्यैनोः पतिर्भवं छवसा शूर धृष्णो ॥ ७ ॥

अपः। वृत्रम्। वव्रिऽवांसम्। परा। अहन्। प्र। आवत्। ते। वज्रम्। पृथिवी।
सऽचेताः।
प्र। अर्णांसि। समुद्रियाणि। ऐनोः। पतिः। भवन्। शवसा। शूर। धृष्णो इति ॥ ७ ॥

१ P changes °न्ते to °न्ता। P अते। २ So we with our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अपो यदद्रिं पुरुहूत दर्दराविर्भुवत् सरमा पूर्व्यं ते ।
स नो नेता वाजमा दर्षि भूरिं गोत्रा रुजन्नङ्गिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥

अपः । यत् । अद्रिम् । पुरुऽहूत । ददरैः । आविः । भुवत् । सरमा । पूर्व्यम् । ते ।
सः । नः । नेता । वाजम् । आ । दर्षि । भूरिम् । गोत्रा । रुजन् । अङ्गिरःऽभिः ।
गृणानः ॥ ८ ॥

इति सप्तमेनुवाके षष्ठं सूक्तम् ॥

वाजपेये "तद् वो गाय" इति स्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "तद् वो गायेति स्तोत्रियः" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा बृहस्पतिसवे "तद् वो गाय सुते सचा" [२०. ७८] "वयमेनमिदाह्यः" [२०. ९७] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः । तद् उक्तं वैताने । "बृहस्पतिसवे तद् वो गाय सुते सचा वयमेनमिदाह्य इति" इति [वै० ८. १] ॥

तथा तत्रैव प्रातःसवनमाध्यंदिनसवनयोः एतावेव उक्थमुखीयं तृचपर्यासश्च भवतः माध्यंदिने पर्यासाद्यतृचवर्जम् । तद् उक्तं वैताने । "सवनयोरुक्थमुखीयतृचपर्यासौ । माध्यंदिने पर्यासाद्यतृचवर्जम्" इति [वै० ८. १] ॥

तथा सर्वजित्यृषभे मरुत्स्तोमे साहस्रान्त्ये च चतुर्ष्वेकाहेषु "तद् वो गाय सुते सचा" "वयमेनमिदाह्यः" एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "सर्वजित्यृषभे मरुत्स्तोमे साहस्रान्त्ये तद् वो गाय सुते सचा वयमेनमिदाह्य इति" इति [वै० ८. १] ॥

तद् वो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्वने । शं यद् गवे न शाकिने ॥ १ ॥

तत् । वः । गाय । सुते । सचा । पुरुऽहूताय । सत्वने ॥ शम् । यत् । गवे । न ।
शाकिने ॥ १ ॥

न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमतः । यत् सीमुप श्रवद् गिरः ॥ २ ॥

न । घ । वसुः । नि । यमते[1] । दानम् । वाजस्य । गोऽमतः ॥ यत् । सीम् । उप ।
श्रवत् । गिरः ॥ २ ॥

कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमन्तं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥ ३ ॥

कुवित्ऽसस्य । प्र । हि । व्रजम् । गोऽमन्तम् । दस्युऽहा । गमत् ॥ शचीभिः । अप ।
नः । वरत् ॥ ३ ॥

इति सप्तमेनुवाके सप्तमं सूक्तम् ॥

वाजपेये माध्यंदिने सवने "इन्द्र क्रतुं न आ भर" [२०. ७९] "इन्द्र ज्येष्ठम्" [२०. ८०] "उदु त्ये मधुमत्तमाः" [२०. ५९] इत्येतेषामन्यतमो विकल्पेन स्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "माध्यंदिन इन्द्र क्रतुं न आ भरेति स्तोत्रियः इन्द्र ज्येष्ठम् उदुत्ये मधुमत्तमा इति वा" इति [वै० ४. ३] ॥

---

१ P यमते । २ So we with all our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा विषुवति सौर्यपृष्ठे "इन्द्र क्रतुं न आ भर" "इन्द्र ज्येष्ठं न आ भर" इति विकल्पेन स्तोत्रियानुरूपौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "इन्द्र क्रतुं न आ भर इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरेति वा" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा विश्वजिति वैराजपृष्ठे "इन्द्र क्रतुं न आ भर" इति इमां पूर्वाभ्यां तृतीयाम् अर्धर्चशःप्रग्रथनां शंसति । तद् उक्तं वैताने । "इन्द्र क्रतुं न आ भरेति तृतीयाम्" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा इन्द्रस्तोमाख्ये एकाहे "इन्द्र क्रतुं न आ भर" [२०. ७९] "तव त्यदिन्द्रियं बृहत्" [२०. १०६] इत्येतौ पृष्ठोक्थस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "इन्द्रस्तोम इन्द्र क्रतुं न आ भर तव त्यदिन्द्रियं बृहदिति" इति [वै० ८. १] ॥

तथा विषुवति एकाहीभूते "इन्द्र क्रतुं न आ भर" इति पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "विषुवतीन्द्र क्रतुं न आ भरेति" इति [वै० ८. २] ॥

इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
शिक्षा णो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ १ ॥

इन्द्र । क्रतुम् । नः । आ । भर । पिता । पुत्रेभ्यः । यथा ।
शिक्ष । नः । अस्मिन् । पुरुऽहूत । यामनि । जीवाः । ज्योतिः । अशीमहि ॥ १ ॥

मा नो अज्ञाता वृजना दुराध्यो३ माशिवासो अव क्रमुः ।
त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरपोति शूर तरामसि ॥ २ ॥

मा । नः । अज्ञाताः । वृजनाः । दुःऽआध्यः । मा । अशिवासः । अव । क्रमुः ।
त्वया । वयम् । प्रऽवतः । शश्वतीः । अपः । अति । शूर । तरामसि ॥ २ ॥

इति सप्तमेनुवाके अष्टमं सूक्तम् ॥

वाजपेये माध्यंदिने सवने "इन्द्र ज्येष्ठम्" इत्यस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः ॥
तथा विषुवति सौर्यपृष्ठे अस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः ॥

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भर ओजिष्ठं पपुरि श्रवः ।
येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः ॥ १ ॥

इन्द्र । ज्येष्ठम् । नः । आ । भर । ओजिष्ठम् । पपुरि । श्रवः ।
येन । इमे इति । चित्र । वज्रऽहस्त । रोदसी इति । आ । उभे इति । सुऽशिप्र । प्राः ॥ १ ॥

त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन् देवेषु हूमहे ।
विश्वा सु नो विथुरा पिब्दना वसोमित्रान् सुषहान् कृधि ॥ २ ॥

---

१ B K R Cs P P J चरामसि. We with C D E K S V Dc Cp. २ B D भरा.
३ B उभे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

त्वाम् । उ॒ग्रम् । अव॑से । च॒र्ष॒णि॒ऽसह॑म् । राज॑न् । दे॒वेषु॑ । हू॒म॒हे॒ ।
विश्वा॑ । सु । नः॒ । वि॒थु॒रा । पि॒ब्द॒ना । व॒सो॒ इति॑ । अ॒मित्रा॑न् । सु॒ऽसहा॑न् । कृ॒धि॒ ॥२॥

इति सप्तमेनुवाके नवमं सूक्तम् ॥

अप्तोर्याम्णि क्रतौ माध्यंदिने सवने "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] इति स्तोत्रियम् अभितः प्राकृतः स्तोत्रियो भवति । "यदिन्द्र यावतस्त्वम्" [२०. ८२] इत्यनुरूपम् अभितः प्राकृतोनुरूपः । तद् उक्तं वैताने । "माध्यंदिने यद् द्याव इन्द्र ते शतं यदिन्द्र यावतस्त्वम् इति स्तोत्रियानुरूपावभितस्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा विश्वजिति वैराजपृष्ठे "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" "यदिन्द्र यावतस्त्वम्" इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "विश्वजिति वैराजपृष्ठे यद् द्याव इन्द्र ते शतं यदिन्द्र यावतस्त्वम् इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा तनूपृष्ठे षडहे "अभि त्वा शूर नोनुमः" [२०. १२१] "त्वामिद्धि हवामहे" [२०. ९८] "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] "पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा" [२०. ११७] "कया नश्चित्र आ भुवत्" [२०. १२४] "रेवतीर्नः सधमादे" [२०. १२२] इति पृष्ठस्तोत्रिया यथाक्रमं भवन्ति । तद् उक्तं वैताने । "तनूपृष्ठेभि त्वा शूर नोनुमस्त्वामिद्धि हवामहे यद् द्याव इन्द्र ते शतं पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा कया नश्चित्र आ भुवद् रेवतीर्नः सधमाद इति" इति [वै० ८. ४] ॥

यद् द्याव॑ इन्द्र ते श॒तं श॒तं भूमी॑रु॒त स्युः ।
न त्वा॑ वज्रिन्[1]स॒हस्रं॒ सूर्या॒ अनु॒ न जा॒तम॑ष्ट॒ रोद॑सी ॥ १ ॥

यत् । द्याव॑ः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । श॒तम् । श॒तम् । भूमी॑ः । उ॒त । स्युरिति॒ स्युः ।
न । त्वा॒ । व॒ज्रि॒न् । स॒हस्र॑म् । सूर्या॑ः । अनु॑ । न । जा॒तम् । अ॒ष्ट॒ । रोद॑सी॒ इति॑ ॥ १ ॥

आ प॑प्राथ महि॒ना वृष्ण्या॑ वृष॒न् विश्वा॑ शविष्ठ॒ शव॑सा ।
अ॒स्माँ अ॑व मघव॒न् गोम॑ति व्र॒जे वज्रिं॑[2] चि॒त्राभि॑रू॒तिभि॑ः ॥ २ ॥

आ । प॒प्रा॒थ॒ । म॒हि॒ना । वृष्ण्या॑ । वृ॒ष॒न् । विश्वा॑ । श॒वि॒ष्ठ॒ । शव॑सा ।
अ॒स्मान् । अ॒व॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । गोऽम॑ति । व्र॒जे । वज्रि॑न् । चि॒त्राभि॑ः । ऊ॒तिऽभि॑ः ॥ २ ॥

इति सप्तमेनुवाके दशमं सूक्तम् ॥

अप्तोर्याम्णि क्रतौ "यदिन्द्र यावतस्त्वम्" इतिसूक्तस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः ॥
तथा विश्वजिति वैराजपृष्ठे अस्य सूक्तस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः ॥

यदि॑न्द्र॒ याव॑त॒स्त्वमे॒ताव॑द॒हमीशी॑य ।
स्तो॒तार॒मिद् दि॑धिषेय रदावसो॒ न पा॑प॒त्वाय॑ रासीय ॥ १ ॥

यत् । इ॒न्द्र॒ । याव॑तः । त्वम् । ए॒ताव॑त् । अ॒हम् । ईशी॑य ।
स्तो॒तार॑म् । इत् । दि॒धि॒षे॒य॒ । र॒द॒व॒सो॒ इति॑ रदऽवसो । न । पा॒प॒ऽत्वाय॑ । रा॒सी॒य॒ ॥ १ ॥

१ B K^m वज्रिं°. B^h K Dc Cs °ज्रिन्°. Wc with E C D R S^m. २ B वज्रं. K वज्रिन्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

शिक्षेयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे।
नहि त्वदन्यन्मघवन् न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥ २ ॥

शिक्षेयम्। इत्। महऽयते। दिवेऽदिवे। रायः। आ। कुहचित्ऽविदे।
नहि। त्वत्। अन्यत्। मघऽवन्। नः। आप्यम्। वस्यः। अस्ति। पिता। चन ॥ २ ॥

इति सप्तमेनुवाके एकादशं सूक्तम् ॥

अग्नेर्याम्नि प्राकृतसामप्रगाथादनन्तरम् "इन्द्र त्रिधातु शरणम्" इति सामप्रगाथो भवति। तद् उक्तं वैताने। "सामप्रगाथाद् इन्द्र त्रिधातु शरणम् इति सामप्रगाथः" इति [वै० ४. ३] ॥

तथा विश्वजिति वैराजपृष्ठे "इन्द्र त्रिधातु शरणम्" इति सामप्रगाथो भवति। तद् उक्तं वैताने। "इन्द्र त्रिधातु शरणम् इति सामप्रगाथः" इति [वै० ६. ३] ॥

इन्द्र त्रिधातु शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमत्।
छर्दिर्यच्छ मघवन्त्र्यश्व मह्यं च यावया दिद्युमेभ्यः ॥ १ ॥

इन्द्र। त्रिऽधातु। शरणम्। त्रिऽवरूथम्। स्वस्तिऽमत्।
छर्दिः। यच्छ। मघवत्ऽत्र्यश्व। मह्यम्। च। यवय। दिद्युम्। एभ्यः ॥ १ ॥

ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया।
अध स्मा नो मघवन्निन्द्र गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव ॥ २ ॥

ये। गव्यता। मनसा। शत्रुम्। आऽदभुः। अभिऽप्रघ्नन्ति। धृष्णुऽया।
अध। स्म। नः। मघऽवन्। इन्द्र। गिर्वणः। तनूऽपाः। अन्तमः। भव ॥ २ ॥

इति सप्तमेनुवाके द्वादशं सूक्तम् ॥

चतुर्विंशे द्वितीयेहनि प्रातःसवने "इन्द्रा याहि चित्रभानो" इति विकल्पेन आज्यस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "इन्द्रा याहि चित्रभानो इति वा" इति [वै० ६. १] ॥

तथा छन्दोमाख्येषु त्रिष्वहःसु प्रातःसवने अस्य "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] इत्यनेन सह विनियोग उक्तः ॥

तथा चतुर्विंशे सांवत्सरिके एकाहीभूते "इन्द्रा याहि चित्रभानो" [२०. ८४] "मा चिदन्यद् वि शंसत" [२०. ८५] इत्याज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "चतुर्विंश इन्द्रा याहि चित्रभानो मा चिदन्यद् वि शंसतेति" इति [वै० ८. २] ॥

इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः। अण्वीभिस्तना पूतासः॥१॥

इन्द्र। आ। याहि। चित्रभानो इति चित्रऽभानो। सुताः। इमे। त्वाऽयवः।
अण्वीभिः। तना। पूतासः ॥ १ ॥

इन्द्रा याहि धियेषितो विप्रजूतः सुतावतः। उप ब्रह्माणि वाघतः॥ २ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

०धिया । इषितः । विप्रऽजूतः । सुतऽवतः ॥ उप । ब्रह्माणि । वाघतः ॥ २ ॥

इन्द्रा याहि तूतुजान उप ब्रह्माणि हरिवः । सुते दधिष्व नश्चनः ॥३॥

इन्द्र । आ । याहि । तूतुजानः । उप । ब्रह्माणि । हरिऽवः ।

सुते । दधिष्व । नः । चनः ॥ ३ ॥

इति सप्तमेनुवाके त्रयोदशं सूक्तम् ॥

चतुर्विंशे माध्यंदिने सवने "मा चिदन्यद् वि शंसत" [२०. ८५. १, २] "यच्चिद्धि त्वा जना इमे" [२०. ८५. ३, ४] इति विकल्पेन पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ बार्हतौ प्रगाथौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "मा चिदन्यद् वि शंसत यच्चिद्धि त्वा जना इम इति वा" इति [वै० ६. १] ॥

तथा चतुर्विंशे सांवत्सरिके एकाहीभूते "मा चिदन्यद् वि शंसत" इत्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्ते उक्तः ॥

मा चिदन्यद् वि शंसत सखायो मा रिषण्यत ।

इन्द्रमित् स्तोता वृषणं सचा सुते मुहुरुक्था च शंसत ॥ १ ॥

मा । चित् । अन्यत् । वि । शंसत । सखायः । मा । रिषण्यत ।

इन्द्रम् । इत् । स्तोत । वृषणम् । सचा । सुते । मुहुः । उक्था । च । शंसत ॥ १ ॥

अवक्रक्षिणं वृषभं यथाजुरं गां न चर्षणीसहम् ।

विद्वेषणं संवननोभयंकरं मंहिष्ठमुभयाविनम् ॥ २ ॥

अवऽक्रक्षिणम् । वृषभम् । यथा । अजुरम् । गाम् । न । चर्षणिऽसहम् ।

विऽद्वेषणम् । सम्ऽवनना । उभयम्ऽकरम् । मंहिष्ठम् । उभयाविनम्[2] ॥ २ ॥

यच्चिद्धि त्वा जना इमे नाना हवन्त ऊतये ।

अस्माकं ब्रह्मेदमिन्द्र भूतु तेहा विश्वा च वर्धनम ॥ ३ ॥

यत् । चित् । हि । त्वा । जनाः । इमे । नाना । हवन्ते । ऊतये ।

अस्माकम् । ब्रह्म । इदम् । इन्द्र । भूतु । ते । अहा । विश्वा । च । वर्धनम् ॥ ३ ॥

वि तर्तूर्यन्तो मघवन् विपश्चितोर्यो विपो जनानाम् ।

उप क्रमस्व पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमूतये ॥ ४ ॥

वि । तर्तूर्यन्ते । मघऽवन् । विपःऽचितः । अर्यः । विपः । जनानाम् ।

उप । क्रमस्व । पुरुऽरूपम् । आ । भर । वाजम् । नेदिष्ठम् । ऊतये ॥ ४ ॥

इति सप्तमेनुवाके चतुर्दशं सूक्तम् ॥

१ P $\hat{P}$ C_P शँसत । We with J. २ P °मिनम् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

संवत्सरे माध्यंदिने सवने सामप्रगाथाद् अनन्तरम् "ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि" इति आरम्भणीया भवति। तद् उक्तं वैताने। "ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मीत्यारम्भणीया" इति [वै० ६. ५] ॥

ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू।
स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन् प्रजानन् विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥१॥

ब्रह्मणा। ते। ब्रह्मऽयुजा। युनज्मि। हरी इति। सखाया। सधऽमादे। आशू इति।
स्थिरम्। रथम्। सुऽखम्। इन्द्र। अधिऽतिष्ठन्। प्रऽजानन्। विद्वान्। उप। याहि।
सोमम् ॥ १ ॥

इति सप्तमेनुवाके पञ्चदशं सूक्तम् ॥

द्वितीये छन्दोमेहनि "अध्वर्यवोरुणं दुग्धमंशुम्" [२०. ८७] "यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान्" [२०. ८८] "अस्तेव सु प्रतरं लायमस्यन्" [२०. ८९] इत्यैकाहिकानि भवन्ति। तद् उक्तं वैताने। "द्वितीयेध्वर्यवोरुणं दुग्धमंशुं यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान् अस्तेव सु प्रतरं लायमस्यन् इत्यैकाहिकानि" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा तृतीये छन्दोमेहनि "अध्वर्यवोरुणम्" [२०. ८७] "यो अद्रिभित् प्रथमजा ऋतावा" [२०. ९०] "आ. यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय" [२०. ९४] इत्येतानि ऐकाहिकानि भवन्ति। तद् उक्तं वैताने। "तृतीयेध्वर्यवोरुणं यो अद्रिभित् प्रथमजा ऋतावा यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदायेति" इति [वै० ६. ३] ॥

अध्वर्यवोरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभाय क्षितीनाम्।
गौराद् वेदीयाँ अवपानमिन्द्रो विश्वाहेयाति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥

अध्वर्यवः। अरुणम्। दुग्धम्। अंशुम्। जुहोतन। वृषभाय। क्षितीनाम्।
गौरात्। वेदीयान्। अवऽपानम्। इन्द्रः। विश्वाहा। इत्। याति। सुतऽसोमम्।
इच्छन् ॥ १ ॥

यद् दधिषे प्रदिवि चार्वन्नं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि।
उत हृदोत मनसा जुषाण उशन्निन्द्र प्रस्थितान् पाहि सोमान् ॥ २ ॥

यत्। दधिषे। प्रऽदिवि। चारु। अन्नम्। दिवेऽदिवे। पीतिम्। इत्। अस्य। वक्षि।
उत। हृदा। उत। मनसा। जुषाणः। उशन्। इन्द्र। प्रऽस्थितान्। पाहि। सोमान्॥२॥

जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच।
एन्द्र पप्राथोर्वन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकर्थ ॥ ३ ॥

जज्ञानः। सोमम्। सहसे। पपाथ। प्र। ते। माता। महिमानम्। उवाच।
आ। इन्द्र। पप्राथ। उरु। अन्तरिक्षम्। युधा। देवेभ्यः। वरिवः। चकर्थ ॥ ३ ॥

---

१ B C₃ युनज्मि. २ P °मदे।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यद् योधयां महतो मन्यमानान् साक्षाम तान् बाहुभिः शाशदानान्।
यद्वा नृभिर्वृत इन्द्राभियुध्यास्तं त्वयाजिं सौश्रवसं जयेम ॥ ४ ॥

यत्। योधयाः। महतः। मन्यमानान्। साक्षाम। तान्। बाहुऽभिः। शाशदानान्।
यत्। वा। नृऽभिः। वृतः। इन्द्र। अभिऽयुध्याः। तम्। त्वया। आजिम्। सौश्रव-
सम्। जयेम ॥ ४ ॥

प्रेन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मघवा या चकार।
यदेददेवीरसहिष्ट माया अथाभवत् केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥

प्र। इन्द्रस्य। वोचम्। प्रथमा। कृतानि। प्र। नूतना। मघऽवा। या। चकार।
यदा। इत्। अदेवीः। असहिष्ट। मायाः। अथ। अभवत्। केवलः। सोमः। अस्य॥५॥

तवेदं विश्वमभितः पशव्यं १ यत् पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य।
गवामसि गोपतिरेक इन्द्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६ ॥

तव। इदम्। विश्वम्। अभितः। पशव्यम्। यत्। पश्यसि। चक्षसा। सूर्यस्य।
गवाम्। असि। गोऽपतिः। एकः। इन्द्र। भक्षीमहि। ते। प्रऽयतस्य। वस्वः ॥ ६॥

बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य।
धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

बृहस्पते। युवम्। इन्द्रः। च। वस्वः। दिव्यस्य। ईशाथे इति। उत। पार्थिवस्य।
धत्तम्। रयिम्। स्तुवते। कीरये। चित्। यूयम्। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥७॥

इति सप्तमेनुवाके षोडशं सूक्तम् ॥

द्वितीये छन्दोमेहनि "यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान्" इत्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्तेन सह उक्तः ॥

यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान् बृहस्पतिस्त्रिषधस्थो रवेण।
तं प्रत्नास ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥

यः। तस्तम्भ। सहसा। वि। ज्मः। अन्तान्। बृहस्पतिः। त्रिऽसधस्थः। रवेण।
तम्। प्रत्नासः। ऋषयः। दीध्यानाः। पुरः। विप्राः। दधिरे। मन्द्रऽजिह्वम् ॥ १ ॥

धुनेतयः सुप्रकेतं मदन्तो बृहस्पते अभि ये नस्ततस्रे।
पृषन्तं सृप्रमदब्धमूर्वं[३] बृहस्पते रक्षतादस्य योनिम् ॥ २ ॥

१ B ज्मो. २ B सुप्रकृतं. ३ K K[m] °मूर्मिं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

धु॒नऽइ॑तयः । सु॒ऽप्र॒के॒तम् । मद॑न्तः । बृह॑स्पते । अ॒भि । ये । नः॒ । त॒त॒स्रे ।
पृष॑न्तम् । सृ॒प्रम् । अद॑ब्धम् । ऊ॒र्वम् । बृह॑स्पते । रक्ष॑तात् । अ॒स्य॒ । योनि॑म् ॥ २ ॥

बृह॑स्पते॒ या प॑र॒मा प॑रा॒वदत॒ आ त॑ ऋत॒स्पृशो॒ नि षे॑दुः ।
तुभ्यं॑ खा॒ता अ॑व॒ता अद्रि॑दुग्धा॒ मध्व॑[1] श्चोतन्त्य॒भितो॑ विर॒प्शम् ॥ ३ ॥

बृह॑स्पते[2] । या । प॒र॒मा । प॒रा॒ऽवत् । अतः॑ । आ । ते॒ । ऋ॒त॒ऽस्पृशः॑ । नि । से॒दुः॒ ।
तुभ्य॑म् । खा॒ताः । अ॒व॒ताः । अद्रि॑ऽदुग्धाः । मध्वः॑ । श्चो॒त॒न्ति॒ । अ॒भितः॑ । वि॒ऽर॒प्शम्[3] ॥ ३ ॥

बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मं जाय॑मानो म॒हो ज्योति॑षः पर॒मे व्यो॑मन् ।
स॒प्तास्य॑स्तुविजा॒तो रवे॑ण॒ वि स॒प्तर॑श्मिरधम॒त् तमां॑सि ॥ ४ ॥

बृह॒स्पतिः॑ । प्र॒थ॒मम् । जाय॑मानः । म॒हः । ज्योति॑षः । प॒र॒मे । विऽओ॑मन् ।
स॒प्तऽआ॑स्यः । तु॒वि॒ऽजा॒तः । रवे॑ण । वि । स॒प्तऽर॑श्मिः । अ॒ध॒म॒त् । तमां॑सि ॥ ४ ॥

स सु॒ष्टुभा॒ स ऋक्व॑ता ग॒णेन॑ व॒लं रु॑रोज फलि॒गं रवे॑ण ।
बृह॒स्पति॑रु॒स्रिया॑ हव्य॒सूदः॒ कनि॑क्रद॒द् वाव॑शती॒रुदा॑जत् ॥ ५ ॥

सः । सु॒ऽस्तुभा॑ । सः । ऋक्व॑ता । ग॒णेन॑ । व॒लम् । रु॒रो॒ज॒ । फ॒लि॒ऽगम् । रवे॑ण ।
बृह॒स्पतिः॑ । उ॒स्रियाः॑ । ह॒व्य॒ऽसूदः॑ । कनि॑क्रदत् । वाव॑शतीः । उत् । आ॒ज॒त् ॥ ५ ॥

ए॒वा पि॒त्रे वि॒श्वदे॑वाय॒ वृष्णे॑ य॒ज्ञैर्वि॑धेम॒ नम॑सा ह॒विर्भिः॑ ।
बृह॑स्पते सुप्र॒जा वी॒रव॑न्तो व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम् ॥ ६ ॥

ए॒व । पि॒त्रे । वि॒श्वऽदे॑वाय । वृष्णे॑ । य॒ज्ञैः । वि॒धे॒म॒ । नम॑सा[4] । ह॒विःऽभिः॑ ।
बृह॑स्पते । सु॒ऽप्र॒जाः । वी॒रऽव॑न्तः । व॒यम् । स्या॒म॒ । पत॑यः । र॒यी॒णाम् ॥ ६ ॥

इति सप्तमेनुवाके सप्तदशं सूक्तम् ॥

द्वितीये छन्दोमेहनि "अस्तेव सु प्रतरं लायमस्यन्" इत्यस्य विनियोगः "अध्वर्यवोरुणं दुग्धमंशुम्" [२०.८७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

अस्ते॑व॒ सु प्र॑त॒रं लाय॒मस्य॒न् भूष॑न्निव॒ प्र भ॑रा॒ स्तोम॑मस्मै ।
वा॒चा वि॑प्रास्तरत॒ वाच॑म॒र्यो नि रा॑मय जरितः॒ सोम॒ इन्द्र॑म् ॥ १ ॥

---

१ E मध्वः॑. २ P P² बृह॑ते ।. ३ P P² J °प्शि° ।. We with Cp and Samhita where B B^h C D E K K^m R S^m all give °प्श°. ४ P मन॑सा ।. We with P² J Cp.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्ताऽइव । सु । प्रऽतरम् । लायम् । अस्यन् । भूषन्ऽइव । प्र । भर । स्तोमम् । अस्मै ।
वाचा । विप्राः । तरत । वाचम् । अर्यः । नि । रमय । जरितरिति । सोमे । इन्द्रम् ॥ १ ॥

दोहन गामुप शिक्षा सखायं प्र बोधय जरितर्जारमिन्द्रम् ।
कोशं न पूर्णं वसुना न्यृष्टमा च्यावय मघदेयाय शूरम् ॥ २ ॥

दोहेन । गाम् । उप । शिक्ष । सखायम् । प्र । बोधय । जरितः । जारम् । इन्द्रम् ।
कोशम् । न । पूर्णम् । वसुना । निऽऋष्टम् । आ । च्यवय । मघऽदेयाय । शूरम् ॥ २ ॥

किमङ्ग त्वा मघवन् भोजमाहुः शिशीहि मा शिश्यं त्वा शृणोमि ।
अप्नस्वती मम धीरस्तु शक्र वसुविदं भगमिन्द्रा भरा नः ॥ ३ ॥

किम् । अङ्ग । त्वा । मघऽवन् । भोजम् । आहुः । शिशीहि । मा । शिश्यम् । त्वा । शृणोमि ।
अप्नस्वती । मम । धीः । अस्तु । शक्र । वसुऽविदम् । भगम् । इन्द्र । आ । भर । नः ॥ ३ ॥

त्वां जना ममसत्येष्विन्द्र संतस्थाना वि ह्वयन्ते समीके ।
अत्रा युजं कृणुते यो हविष्मान्नासुन्वता सख्यं वष्टि शूरः ॥ ४ ॥

त्वाम् । जनाः । ममऽसत्येषु । इन्द्र । सम्ऽतस्थानाः । वि । ह्वयन्ते । सम्ऽईके ।
अत्र । युजम् । कृणुते । यः । हविष्मान् । न । असुन्वत । सख्यम् । वष्टि । शूरः ॥ ४ ॥

धनं न स्पन्द्रं बहुलं यो अस्मै तीव्रान्त्सोमाँ आसुनोति प्रयस्वान् ।
तस्मै शत्रून्त्सुतुकान् प्रातरह्नो नि स्वष्ट्रान् युवति हन्ति वृत्रम् ॥ ५ ॥

धनम् । न । स्पन्द्रम् । बहुलम् । यः । अस्मै । तीव्रान् । सोमान् । आऽसुनोति ।
प्रयस्वान् ।

तस्मै । शत्रून् । सुऽतुकान् । प्रातः । अह्नः । नि । सुऽअष्ट्रान् । युवति । हन्ति । वृत्रम् ॥ ५ ॥

यस्मिन् वयं दधिमा शंसमिन्द्रे यः शिश्राय मघवा कामम्स्मे ।
आराच्चित् सन् भयतामस्य शत्रुर्न्यस्मै द्युम्ना जन्या नमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन् । वयम् । दधिम । शंसम् । इन्द्रे । यः । शिश्राय । मघऽवा । कामम् । अस्मे इति ।
आरात् । चित् । सन् । भयताम् । अस्य । शत्रुः । नि । अस्मै । द्युम्ना । जन्या ।
नमन्ताम् ॥ ६ ॥

---

१ B $\overset{h}{B}$ K $\overset{m}{K}$ कशं. २ So we with all our Mss. ३ So we with all our Mss. ४ B पर्य°. ५ $\overset{h}{B}$ K $\overset{m}{K}$ Dc Cs शत्रुन्यस्मै. ६ P $\overset{2}{P}$ शँसम् ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

आ॒राच्छत्रु॒मप॑ बाधस्व दू॒रमु॒ग्रो यः शम्बः॑ पुरुहूत॒ तेन॑ ।
अ॒स्मे धे॑हि॒ यव॑म॒द् गोम॑दिन्द्र कृ॒धी धियं॑ जरि॒त्रे वाज॑रत्नाम् ॥ ७ ॥

आ॒रात् । शत्रु॑म् । अप॑ । बा॒ध॒स्व॒ । दू॒रम् । उ॒ग्रः । यः । शम्बः॑ । पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । तेन॑ ।
अ॒स्मे इति॑ । धे॒हि॒ । यव॑ऽमत् । गोऽम॑त् । इ॒न्द्र॒ । कृ॒धि । धिय॑म् । ज॒रि॒त्रे । वाज॑ऽरत्नाम् ७

प्र यम॒न्तर्वृ॑षस॒वासो॒ अग्म॑न्[1] ती॒व्राः सोमा॑ बहु॒लान्ता॑स॒ इन्द्र॑म् ।
नाह॑ दा॒मानं॑ म॒घवा॒ नि यं॑स॒न् नि सु॑न्व॒ते व॑हति॒ भूरि॑ वा॒मम् ॥ ८ ॥

प्र । यम्[2] । अ॒न्तः । वृ॒ष॒ऽस॒वासः॑ । अग्म॑न् । ती॒व्राः । सोमाः॑ । ब॒हु॒लऽअ॑न्तासः । इन्द्र॑म् ।
न । अह॑ । दा॒मान॑म् । म॒घऽवा॑ । नि । यं॒स॒त् । नि । सु॒न्व॒ते । व॒ह॒ति॒ । भूरि॑ । वा॒मम् ८

उ॒त[3] प्र॒हामति॑दीवा जयति कृ॒तमि॑व श्व॒घ्नी वि चि॑नोति का॒ले ।
यो दे॒वका॑मो॒ न धनं॑ रु॒णद्धि॒ समित् तं रा॒यः सृ॑जति स्व॒धाभिः॑ ॥ ९ ॥

उ॒त । प्र॒ऽहाम् । अति॑ऽदीवा । ज॒य॒ति॒ । कृ॒तम्ऽइ॑व । श्व॒ऽघ्नी । वि । चि॒नो॒ति॒ । का॒ले ।
यः । दे॒वऽका॑मः । न । धन॑म् । रु॒णद्धि॑ । सम् । इत् । तम् । रा॒यः । सृ॒ज॒ति॒ । स्व॒धाभिः॑ ॥९॥

गोभि॑ष्टरे॒माम॑तिं दु॒रेवां॒ यवे॑न वा॒ क्षुधं॑ पुरुहूत॒ विश्वे॑ ।
व॒यं राज॑सु प्रथ॒मा धना॒न्यरि॑ष्टासो वृज॒नीभि॑र्जयेम ॥ १० ॥

गोभिः॑ । त॒रे॒म॒ । अम॑तिम् । दुः॒ऽएवा॑म् । यवे॑न । वा॒ । क्षुध॑म् । पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । विश्वे॑ ।
व॒यम् । राज॑ऽसु । प्र॒थ॒माः । धना॑नि । अरि॑ष्टासः । वृ॒ज॒नीभिः॑ । ज॒ये॒म॒ ॥ १० ॥

बृह॒स्पति॑र्नः॒ परि॑ पातु प॒श्चादु॒तोत्त॑रस्मा॒दध॑रादघा॒योः ।
इन्द्रः॑ पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः॒ सखा॒ सखि॑भ्यो॒ वरी॑यः कृणोतु ॥ ११ ॥

---

१ B अग्नं॑°. २ P इ॒यम् ।. We with P[2] J Cp. ३ S[m] like all other MSS here gives the beginning of the 9th verse and refers to two verses as occuring before i. e. in the 52nd hymn of the 2nd Kâṇḍa; but unlike other MSS it reproduces the verses. The text however is much altered and reads finally as follows:—

उ॒त प्र॒हाम॑ति॒ दीव्या॑ जयति कृ॒तं यच्छ्व॒घ्नी वि॑चि॒नोति॑ का॒ले ।
यो दे॒वका॑मो॒ न धना॑ रुणद्धि॒ समित्तं रा॒या सृ॑जति स्व॒धावा॑न् ।
गोभि॑ष्टरे॒माम॑तिं दु॒रेवां॒ यवे॑न॒ क्षुधं॑ पुरुहूत॒ विश्वां॑ ।
व॒यं राज॑भिः प्रथ॒मा धना॑न्य॒स्माके॑न वृ॒जने॑ना जयेम ॥ १० ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उत्ऽतरस्मात् । अधरात् । अघऽयोः ।
इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः । सखा । सखिऽभ्यः । वरीयः । कृणोतु ॥ ११ ॥

इति सप्तमेनुवाके अष्टादशं सूक्तम् ॥

तृतीये छन्दोमेहनि "यो अद्रिभित्" इत्यस्य विनियोगः "अध्वर्यवोरुणम्" [२०. ८७] इत्यनेन सह उक्तः ॥ तथा उभयोर्द्वितीयतृतीययोरहोरैकाहिकानां सूक्तानां मध्यमस्य आदावन्ते वा "यो अद्रिभित्" [२०. ९०] "इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता नः" [२०. ९१] इत्येतयोर्यथाक्रमम् एकैकं शंसति । तद् उक्तं वैताने । "यो अद्रिभिद् इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता न इत्युभयोरेकैकं मध्यमस्यादावन्त्ये वा" इति [वै० ६. ३] ॥

यो अद्रिभित् प्रथमजा ऋतावा बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान् ।
द्विबर्हज्मा प्राघर्मसत् पिता न आ रोदसी वृषभो रोरवीति ॥ १ ॥

यः । अद्रिऽभित् । प्रथमऽजाः । ऋतऽवा । बृहस्पतिः । आङ्गिरसः । हविष्मान् ।
द्विबर्हऽज्मा । प्राघर्मऽसत् । पिता । नः । आ । रोदसी इति । वृषभः । रोरवीति ॥ १ ॥

जनाय चिद् य ईवत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहूतौ चकार ।
घ्नन् वृत्राणि वि पुरो ददरीति जयन् शत्रूरमित्रान् पृत्सु साहन् ॥ २ ॥

जनाय । चित् । यः । ईवते । ऊं इति । लोकम् । बृहस्पतिः । देवऽहूतौ । चकार ।
घ्नन् । वृत्राणि । वि । पुरः । ददरीति । जयन् । शत्रून् । अमित्रान् । पृत्ऽसु । सहन् ॥ २ ॥

बृहस्पतिः समजयद् वसूनि महो व्रजान् गोमतो देव एषः ।
अपः सिषासन्त्स्वरप्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः ॥ ३ ॥

बृहस्पतिः । सम् । अजयत् । वसूनि । महः । व्रजान् । गोऽमतः । देवः । एषः ।
अपः । सिसासन् । स्वः । अप्रतिऽइतः । बृहस्पतिः । हन्ति । अमित्रम् । अर्कैः ॥ ३ ॥

सप्तमेनुवाके एकोनविंशं सूक्तम् ॥

इति सप्तमोनुवाकः ॥

"इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता नः" इति सूक्तस्य पूर्वसूक्तेन सह उक्तो विनियोगः ॥

इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता नः ऋतप्रजातां बृहतीमविन्दत् ।
तुरीयं स्विज्जनयद् विश्वजन्योयास्य उक्थमिन्द्राय शंसन् ॥ १ ॥

इमाम् । धियम् । सप्तऽशीर्ष्णीम् । पिता । नः । ऋतऽप्रजाताम् । बृहतीम् । अविन्दत् ।
तुरीयम् । स्वित् । जनयत् । विश्वऽजन्यः । अयास्यः । उक्थम् । इन्द्राय । शंसन् ॥ १ ॥

१ K R जयन्. २ B शत्रूं°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ऋतं शंसन्त ऋजु दीध्याना दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः।
विप्रं पदमङ्गिरसो दधाना यज्ञस्य धाम प्रथमं मनन्त ॥ २ ॥

ऋतम्। शंसन्तः। ऋजु। दीध्यानाः। दिवः। पुत्रासः। असुरस्य। वीराः।
विप्रम्। पदम्। अङ्गिरसः। दधानाः। यज्ञस्य। धाम। प्रथमम्। मनन्त ॥ २ ॥

हंसैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्।
बृहस्पतिरभिकनिक्रदद् गा उत प्रास्तौदुच्च विद्वाँ अगायत् ॥ ३ ॥

हंसैःऽइव। सखिऽभिः। वावदत्ऽभिः। अश्मन्ऽमयानि। नहना। विऽअस्यन्।
बृहस्पतिः। अभिऽकनिक्रदत्। गाः। उत। प्र। अस्तौत्। उत्। च। विद्वान्।
अगायत्[२] ॥ ३ ॥

अवो द्वाभ्यां पर एकया गा गुहा तिष्ठन्तीरनृतस्य सेतौ।
बृहस्पतिस्तमसि ज्योतिरिच्छन्नुदुस्रा आकर्वि हि तिस्र आवः ॥ ४ ॥

अवः। द्वाभ्याम्। परः। एकया। गाः। गुहा। तिष्ठन्तीः। अनृतस्य। सेतौ।
बृहस्पतिः। तमसि। ज्योतिः। इच्छन्। उत्। उस्राः। आ। अकः। वि। हि।
तिस्रः। आवरित्यावः ॥ ४ ॥

विभिद्या पुरं शयथेमपाचीं निस्त्रीणि साकमुदधेरकृन्तत्।
बृहस्पतिरुषसं सूर्यं गामर्कं विवेद स्तनयन्निव द्यौः ॥ ५ ॥

विऽभिद्य। पुरम्। शयथा। ईम्। अपाचीम्। निः। त्रीणि। साकम्। उद्ऽधेः।
अकृन्तत्।
बृहस्पतिः। उषसम्। सूर्यम्। गाम्। अर्कम्। विवेद। स्तनयन्ऽइव। द्यौः ॥ ५ ॥

इन्द्रो वलं रक्षितारं दुघानां करेणेव वि चकर्ता रवेण।
स्वेदाञ्जिभिराशिरमिच्छमानोरोदयत् पणिमा गा अमुष्णात् ॥ ६ ॥

इन्द्रः। वलम्। रक्षितारम्। दुघानाम्। करेणऽइव। वि। चकर्त। रवेण।
स्वेदाञ्जिऽभिः। आऽशिरम्। इच्छमानः। अरोदयत्। पणिम्। आ। गाः। अमुष्णात् ॥ ६ ॥

स ईं सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिर्गोधायसं वि धनसैरदर्दः।

---

१ P °स्तो°। We with P J Cp. २ P °त्। We with P J Cp. ३ B Dc Cs °यै निव. ४ B सखिभि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैर्घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानिट् ॥ ७ ॥

सः । ईम् । सत्येभिः । सखिऽभिः । शुचत्ऽभिः । गोऽधायसम् । वि । धनऽजैः । अदर्दरित्यदर्दः ।

ब्रह्मणः । पतिः । वृषऽभिः । वराहैः । घर्मऽस्वेदेभिः । द्रविणम् । वि । आनट् ॥ ७ ॥

ते सत्येन मनसा गोपतिं गा ईयानासः इषणयन्त धीभिः ।

बृहस्पतिर्मिथोअवद्यपेभिरुदुस्रियाः असृजत स्वयुग्भिः ॥ ८ ॥

ते । सत्येन । मनसा । गोऽपतिम् । गाः । इयानासः । इषणयन्त । धीभिः ।

बृहस्पतिः । मिथःऽअवद्यपेभिः । उत् । उस्रियाः । असृजत । स्वयुक्ऽभिः ॥ ८ ॥

तं वर्धयन्तो मतिभिः शिवाभिः सिंहमिव नानदतं सधस्थे ।

बृहस्पतिं वृषणं शूरसातौ भरेभरे अनु मदेम जिष्णुम् ॥ ९ ॥

तम् । वर्धयन्तः । मतिऽभिः । शिवाभिः । सिंहम्ऽइव । नानदतम् । सधऽस्थे ।

बृहस्पतिम् । वृषणम् । शूरऽसातौ । भरेऽभरे । अनु । मदेम । जिष्णुम् ॥ ९ ॥

यदा वाजमसनद् विश्वरूपमा द्यामरुक्षदुत्तराणि सद्म ।

बृहस्पतिं वृषणं वर्धयन्तो नाना सन्तो बिभ्रतो ज्योतिरासा ॥ १० ॥

यदा । वाजम् । असनत् । विश्वऽरूपम् । आ । द्याम् । अरुक्षत् । उत्ऽतराणि । सद्म ।

बृहस्पतिम् । वृषणम् । वर्धयन्तः । नाना । सन्तः । बिभ्रतः । ज्योतिः । आसा ॥ १० ॥

सत्यामाशिषं कृणुता वयोधै कीरिं चिद्ध्यवथ स्वेभिरेवैः ।

पश्चा मृधो अप भवन्तु विश्वास्तद् रोदसी शृणुतं विश्वमिन्वे ॥ ११ ॥

सत्याम् । आऽशिषम् । कृणुत । वयःऽधै । कीरिम् । चित् । हि । अवथ । स्वेभिः । एवैः ।

पश्चा । मृधः । अप । भवन्तु । विश्वाः । तत् । रोदसी इति । शृणुतम् । विश्वमिन्वे इति विश्वम्ऽइन्वे ॥ ११ ॥

इन्द्रो महा महतो अर्णवस्य वि मूर्धानमभिनदर्बुदस्य ।

अहन्नहिमरिणात् सप्त सिन्धून् देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥ १२ ॥

इन्द्रः । महा । महतः । अर्णवस्य । वि । मूर्धानम् । अभिनत् । अर्बुदस्य ।

१ B B^{b} ईया°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अहन्। अहिम्। अरिणात्। सप्त। सिन्धून्। देवैः। द्यावापृथिवी इति। प्र। अवतम्। नः ॥ १२ ॥

इति अष्टमेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

अतिरात्रे मध्यमे पर्याये "अभि त्वा वृषभा सुते" [२०. २२] "अभि प्र गोपतिं गिरा" [२०. ९२] एतौ स्तोत्रियानुरूपौ उक्थशंसनधर्मकौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "अभि त्वा वृषभा सुतेभि प्र गोपतिं गिरेति स्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ४. २] ॥

तथा पृष्ठ्यषडहस्य षष्ठेहनि प्रातःसवने "अभि प्र गोपतिं गिरा" इत्येकविंशतिमृच आवपते। तद् उक्तं वैताने। "षष्ठेभि प्र गोपतिं गिरेत्येकविंशतिः" इति [वै० ६. २] ॥

तथा अभिजिति "अभि प्र गोपतिं गिरा" इत्याज्यस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "अभिजित्यभि प्र गोपतिं गिरेति च" इति [वै० ८. २] ॥

तथा त्रिककुद्दशाहे अस्य विनियोगः "क ईं वेद सुते सचा" [२०. ५३] इत्यनेन सह उक्तः ॥

अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे। सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥ १ ॥

अभि। प्र। गोऽपतिम्। गिरा। इन्द्रम्। अर्च। यथा। विदे ॥ सूनुम्। सत्यस्य। सत्ऽपतिम् ॥ १ ॥

आ हरयः ससृज्रिरेरुषीरधि बर्हिषि। यत्राभि संनवामहे ॥ २ ॥

आ। हरयः। ससृज्रिरे। अरुषीः। अधि। बर्हिषि ॥ यत्र। अभि। सम्ऽनवामहे ॥ २ ॥

इन्द्राय गावो आशिरं दुदुह्रे वज्रिणे मधु। यत् सीमुपह्वरे विदत् ॥ ३ ॥

इन्द्राय। गावः। आऽशिरम्। दुदुह्रे। वज्रिणे। मधु ॥ यत्। सीम्। उपऽह्वरे। विदत् ॥ ३ ॥

उद् यद् ब्रध्नस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि।
मध्वः पीत्वा सचेवहि त्रिः सप्त सख्युः पदे ॥ ४ ॥

उत्। यत्। ब्रध्नस्य। विष्टपम्। गृहम्। इन्द्रः। च। गन्वहि।
मध्वः। पीत्वा। सचेवहि। त्रिः। सप्त। सख्युः। पदे ॥ ४ ॥

अर्चत प्रार्चत प्रियमेधासो अर्चत।
अर्चन्तु पुत्रका उत पुरं न धृष्ण्वर्चत ॥ ५ ॥

अर्चत। प्र। अर्चत। प्रियऽमेधासः। अर्चत।
अर्चन्तु। पुत्रकाः। उत। पुरम्। न। धृष्णु। अर्चत ॥ ५ ॥

अव स्वराति गर्गरो गोधा परि सनिष्वणत्।

---

१ B B[h] °ज्रिरे°. See page 642 verse 5. २ K सनिष्णवत्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पिङ्गा परि चनिष्कदद्दिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥ ६ ॥

अर्व । स्वराति । गर्गरः । गोधा । परि । सनिस्वनत् ।
पिङ्गा । परि । चनिस्कदत् । इन्द्राय । ब्रह्म । उत्ऽयतम् ॥ ६ ॥

आ यत् पतन्त्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः ।
अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥ ७ ॥

आ । यत् । पतन्ति । एन्यः । सुऽदुघाः । अनपऽस्फुरः ।
अपऽस्फुरम् । गृभायत । सोमम् । इन्द्राय । पातवे ॥ ७ ॥

अपादिन्द्रो अपादग्निर्विश्वे देवा अमत्सत ।
वरुण इदिह क्षयत् तमापो अभ्यनूषत वत्सं संशिश्वरीरिव ॥ ८ ॥

अपात् । इन्द्रः । अपात् । अग्निः । विश्वे । देवाः । अमत्सत ।
वरुणः । इत् । इह । क्षयत् । तम् । आपः । अभि । अनूषत । वत्सम् । संशिश्वरीःऽइव ॥ ८ ॥

सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः ।
अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्म्यं सुषिरामिव ॥ ९ ॥

सुऽदेवः । असि । वरुण । यस्य । ते । सप्त । सिन्धवः ।
अनुऽक्षरन्ति । काकुदम् । सूर्म्यम् । सुषिराम्ऽइव ॥ ९ ॥

यो व्यतीरफाणयत् सुयुक्ताँ उप दाशुषे ।
तक्को नेता तदिद् वपुरुपमा यो अमुच्यत ॥ १० ॥

यः । व्यतीन् । अफाणयत् । सुऽयुक्तान् । उप । दाशुषे ।
तक्कः । नेता । तत् । इत् । वपुः । उपऽमा । यः । अमुच्यत ॥ १० ॥

अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ।
भिनत् कनीन ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥ ११ ॥

अति । इत् । ऊं इति । शक्रः । ओहते । इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विषः ।
भिनत् । कनीनः । ओदनम् । पच्यमानम् । परः । गिरा ॥ ११ ॥

अर्भको न कुमारकोधि तिष्ठन्नवं रथम् ।
स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्तुमम् ॥ १२ ॥

१ B तदिद्ध्युं°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अर्भकः। न। कुमारकः। अधि। तिष्ठत्। नवम्। रथम्।
सः। पक्षत्। महिषम्। मृगम्। पित्रे। मात्रे। विभुऽक्रतुम्॥ १२॥

आ तू सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययम्।
अधं द्युक्षं सचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्तिगामनेहसम्॥ १३॥

आ। तु। सुऽशिप्र। दम्ऽपते। रथम्। तिष्ठ। हिरण्ययम्।
अधं। द्युक्षम्। सचेवहि। सहस्रऽपादम्। अरुषम्। स्वस्तिऽगाम्। अनेहसम्॥ १३॥

तं घेमित्था नमस्विन उप स्वराजमासते।
अर्थं चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयन्ति दावने॥ १४॥

तम्। घ। ईम्। इत्था। नमस्विनः। उप। स्वऽराजम्। आसते।
अर्थम्। चित्। अस्य। सुऽधितम्। यत्। एतवे। आऽवर्तयन्ति। दावने॥ १४॥

अनु प्रत्नस्यौकसः प्रियमेधास एषाम्।
पूर्वामनु प्रयतिं वृक्तबर्हिषो हितप्रयस आशत॥ १५॥

अनु। प्रत्नस्य। ओकसः। प्रियऽमेधासः। एषाम्।
पूर्वाम्। अनु। प्रऽयतिम्। वृक्तऽबर्हिषः। हितऽप्रयसः। आशत॥ १५॥

यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरध्रिगुः।
विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे॥ १६॥

यः। राजा। चर्षणीनाम्। याता। रथेभिः। अध्रिऽगुः।
विश्वासाम्। तरुता। पृतनानाम्। ज्येष्ठः। यः। वृत्रऽहा। गृणे॥ १६॥

इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्नवसे यस्य द्विता विधर्तरि।
हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः॥ १७॥

इन्द्रम्। तम्। शुम्भ। पुरुऽहन्मन्। अवसे। यस्य। द्विता। विऽधर्तरि।
हस्ताय। वज्रः। प्रति। धायि। दर्शतः। महः। दिवे। न। सूर्यः॥ १७॥

नकिष्टं कर्मणा नशद् यश्चकार सदावृधम्।
इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृष्णवोजिसम्॥ १८॥

नकिः। तम्। कर्मणा। नशत्। यः। चकार। सदाऽवृधम्।
इन्द्रम्। न। यज्ञैः। विश्वऽगूर्तम्। ऋभ्वसम्। अधृष्टम्। धृष्णुऽओजसम्॥ १८॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अषा॑ल्ह॒मु॒ग्रं पृत॑नासु सास॒हिं यस्मि॑न् म॒हीरु॑रु॒ज्रयः॑ ।
सं धे॒नवो॒ जाय॑माने अनोनवु॒र्द्याव॒ः क्षामो॑ अनोनवुः ॥ १९ ॥

अषा॑ल्हम् । उ॒ग्रम् । पृत॑नासु । स॒स॒हिम् । यस्मि॑न् । म॒हीः । उ॒रु॒ऽज्रयः॑ ।
सम् । धे॒नवः॑ । जाय॑माने । अ॒नो॒न॒वुः॒ । द्यावः॑ । क्षामः॑ । अ॒नो॒न॒वुः॒ ॥ १९ ॥

यद् द्याव॑ इन्द्र ते श॒तं श॒तं भूमी॑रु॒त स्युः ।
न त्वा॑ वज्रिन्त्स॒हस्रं॒ सूर्या॒ अनु॒ न जा॒तम॑ष्ट॒ रोद॑सी ॥ २० ॥

यत् । द्यावः॑ । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । श॒तम् । श॒तम् । भूमीः॑ । उ॒त । स्युरिति॒ स्युः ।
न । त्वा॒ । व॒ज्रि॒न् । स॒हस्र॑म् । सूर्याः॑ । अनु॑ । न । जा॒तम् । अ॒ष्ट॒ । रोद॑सी॒ इति॑ ॥ २० ॥

आ प॑प्राथ महि॒ना वृष्ण्या॑ वृष॒न् विश्वा॑ शविष्ठ॒ शव॑सा ।
अ॒स्माँ अ॑व मघव॒न् गोम॑ति व्र॒जे वज्रिं॑ चि॒त्राभि॑रू॒तिभिः॑ ॥ २१ ॥

आ । प॒प्रा॒थ॒ । म॒हि॒ना । वृष्ण्या॑ । वृ॒ष॒न् । विश्वा॑ । श॒वि॒ष्ठ॒ । शव॑सा ।
अ॒स्मान् । अ॒व॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । गोऽम॑ति । व्र॒जे । वज्रि॑न् । चि॒त्राभिः॑ । ऊ॒तिऽभिः॑ ॥ २१ ॥

इति अष्टमेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

दशरात्रे दशमेहनि "उत् त्वा मन्दन्तु" इति आज्यस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "उत् त्वा मन्दन्त्वित्याज्यस्तोत्रियः" इति [वै० ६. ३] ॥

तथा श्येनसंदंशाजिरवज्रेषु एकाहेषु "सुरूपकृत्नुमूतये" [२०.५७] "उत् त्वा मन्दन्तु स्तोमाः" [२०.९३] "त्वामिद्धि हवामहे" [२०. ९८] इत्याद्यावाज्यस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः । तृतीयः पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "श्येनसंदंशाजिरवज्रेषु सुरूपकृत्नुमूतय उत् त्वा मन्दन्तुस्तोमास्त्वामिद्धि हवामह इति" इति [वै० ८. १] ॥

महाव्रते प्रातःसवने "ईङ्खयन्तीरपस्युवः" [२०.९३. ४] इति पञ्चर्चं सूक्तम् आवापस्थाने आवपते । तद् उक्तं वैताने । "ईङ्खयन्तीरपस्युव इत्यावपते" इति [वै० ६. ४] ॥

उत् त्वा॑ मन्दन्तु॒ स्तोमाः॑ कृणु॒ष्व राधो॑ अद्रिवः । अव॑ ब्रह्म॒द्विषो॑ जहि ॥ १ ॥

उत् । त्वा॒ । म॒न्द॒न्तु॒ । स्तोमाः॑ । कृ॒णु॒ष्व । राधः॑ । अ॒द्रि॒ऽवः॒ ॥ अव॑ । ब्र॒ह्म॒ऽद्विषः॑ । ज॒हि॒ ॥ १ ॥

प॒दा प॒णीँर॑रा॒धसो॒ नि बा॑धस्व म॒हाँ अ॑सि । न॒हि त्वा॒ कश्च॒न प्रति॑ ॥ २ ॥

प॒दा । प॒णीन् । अ॒रा॒धसः॑ । नि । बा॒ध॒स्व॒ । म॒हान् । अ॒सि॒ ॥ न॒हि । त्वा॒ । कः । च॒न । प्रति॑ ॥ २ ॥

त्वमी॑शिषे सु॒ताना॒मिन्द्र॒ त्वमसु॑तानाम् । त्वं राजा॒ जना॑नाम् ॥ ३ ॥

१ K K^m V Dc °ळ्ह°. C °ढ°. We with B^h D E R S^m. २ B R Cs °व॒ क्षामो॑.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

त्वम् । ईशिषे । सुतानाम् । इन्द्र । त्वम् । असुतानाम् ॥ त्वम् । राजा । जनानाम् ॥ ३ ॥

ईङ्खयन्तीरपस्युव इन्द्रं जातमुपासते । भेजानासः सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

ईङ्खयन्तीः । अपस्युवः । इन्द्रम् । जातम् । उप । आसते ॥ भेजानासः । सुऽवीर्यम् ॥ ४ ॥

त्वमिन्द्र बलादधि सहसो जात ओजसः । त्वं वृषन् वृषेदसि ॥ ५ ॥

त्वम् । इन्द्र । बलात् । अधि । सहसः । जातः । ओजसः ॥ त्वम् । वृषन् । वृषा । इत् । असि ॥ ५ ॥

त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्य१न्तरिक्षमतिरः । उद् द्यामस्तभ्ना ओजसा ॥ ६ ॥

त्वम् । इन्द्र । असि । वृत्रऽहा । वि । अन्तरिक्षम् । अतिरः ॥ उत् । द्याम् । अस्तभ्नाः । ओजसा ॥ ६ ॥

त्वमिन्द्र सजोषसमर्कं बिभर्षि बाह्वोः । वज्रं शिशान ओजसा ॥ ७ ॥

त्वम् । इन्द्र । सऽजोषसम् । अर्कम् । विभर्षि । बाह्वोः ॥ वज्रम् । शिशानः । ओजसा ॥ ७ ॥

त्वमिन्द्राभिभूरसि विश्वा जातान्योजसा । स विश्वा भुव आभवः ॥ ८ ॥

त्वम् । इन्द्र । अभिऽभूः । असि । विश्वा । जातानि । ओजसा ॥ सः । विश्वाः । भुवः । आ । अभवः ॥ ८ ॥

इति अष्टमेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

तृतीये छन्दोमेहनि "आ यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय" इत्यस्य "अध्वर्यवोरुणम्" [२०. ८७] इत्यनेन सह उक्तो विनियोगः ॥

आ यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय यो धर्मणा तूतुजानस्तुविष्मान् ।
प्रत्वक्षाणो अति विश्वा सहांस्यपारेण महता वृष्ण्येन ॥ १ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । स्वऽपतिः । मदाय । यः । धर्मणा । तूतुजानः । तुविष्मान् । प्रऽत्वक्षाणः । अति । विश्वा । सहांसि । अपारेण । महता । वृष्ण्येन ॥ १ ॥

सुष्ठामा रथः सुयमा हरी ते मिम्यक्ष वज्रो नृपते गभस्तौ ।
शीभं राजन्त्सुपथा याह्यर्वाङ् वर्धाम ते पपुषो वृष्ण्यानि ॥ २ ॥

सुऽस्थामा । रथः । सुऽयमा । हरी इति । ते । मिम्यक्ष । वज्रः । नृऽपते । गभस्तौ । शीभम् । राजन् । सुऽपथा । आ । याहि । अर्वाङ् । वर्धाम । ते । पपुषः । वृष्ण्यानि ॥ २

१ K ब्रह्म०. २ K °क्षद्. ३ C °जंत्सु°. ४ K वर्धाप.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एन्द्रवाहौ नृपतिं वज्रबाहुमुग्रमुग्रास्तविषास एनम् ।
प्रत्वक्षसं वृषभं सत्यशुष्ममेमस्मत्रा सधमादो वहन्तु ॥ ३ ॥

आ । इन्द्रऽवाहः । नृऽपतिम् । वज्रऽबाहुम् । उग्रम् । उग्रासः । तविषासः । एनम् ।
प्रऽत्वक्षसम् । वृषभम् । सत्यऽशुष्मम् । आ । ईम् । अस्मऽत्रा । सधऽमादः । वहन्तु ॥ ३ ॥

एवा पतिं द्रोणसाचं सचेतसमूर्जः स्कम्भं धरुण आ वृषायसे ।
ओजः कृष्व सं गृभाय त्वे अप्यसो यथा केनिपानामिनो वृधे ॥ ४ ॥

एव । पतिम् । द्रोणऽसाचम् । सऽचेतसम् । ऊर्जः । स्कम्भम् । धरुणे । आ । वृषऽयसे ।
ओजः । कृष्व । सम् । गृभाय । त्वे इति । अपि । असः । यथा । केऽनिपानाम् । इनः । वृधे ॥ ४ ॥

गमन्नस्मे वसून्या हि शंसिषं स्वाशिषं भरमा याहि सोमिनः ।
त्वमीशिषे सास्मिन्ना सत्सि बर्हिष्यनाधृष्या तव पात्राणि धर्मणा ॥ ५ ॥

गमन् । अस्मे इति । वसूनि । आ । हि । शंसिषम् । सुऽआशिषम् । भरम् । आ ।
याहि । सोमिनः ।
त्वम् । ईशिषे । सः । अस्मिन् । आ । सत्सि । बर्हिषि । अनाधृष्या । तव । पात्राणि ।
धर्मणा ॥ ५ ॥

पृथक् प्रायन् प्रथमा देवहूतयोकृण्वत श्रवस्यानि दुष्टरा ।
न ये शेकुर्यज्ञियां नावमारुहमीर्मैव ते न्यविशन्त केपयः ॥ ६ ॥

पृथक् । प्र । आयन् । प्रथमाः । देवऽहूतयः । अकृण्वत । श्रवस्यानि । दुस्तरा ।
न । ये । शेकुः । यज्ञियाम् । नावम् । आऽरुहम् । ईर्मा । एव । ते । नि । अविशन्त ।
केपयः ॥ ६ ॥

एवैवापागपरे सन्तु दूढ्योश्वा येषां दुर्युज आययुज्रे ।
इत्था ये प्रागुपरे सन्ति दावने पुरूणि यत्र वयुनानि भोजना ॥ ७ ॥

एव । एव । अपाक् । अपरे । सन्तु । दुःऽध्यः । अश्वाः । येषाम् । दुःऽयुजः । आऽययुज्रे ।
इत्था । ये । प्राक् । उपरे । सन्ति । दावने । पुरूणि । यत्र । वयुनानि । भोजना ॥ ७ ॥

---

१ P तविषासः । २ B C D Cs °मूर्जः. We with ^{h}B E K ^{m}K R ^{m}S V Dc. ३ K हणुष्व°.
४ B एवैवपाग°. ५ B दूढ्यो३°. ६ P संतु । ७ P °जाः । ८ P °रू° ।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

गिरींरज्रान् रेजमानाँ अधारयद् द्यौः क्रन्ददन्तरिक्षाणि कोपयत्।
समीचीने धिषणे वि ष्कभायति वृष्णः पीत्वा मद उक्थानि शंसति॥८॥

गिरीन्। अज्रान्। रेजमानान्। अधारयत्। द्यौः। क्रन्दत्। अन्तरिक्षाणि। कोपयत्। समीचीने इति सम्ऽईचीने। धिषणे इति। वि। स्कभायति। वृष्णः। पीत्वा। मदे। उक्थानि। शंसति॥ ८॥

इमं बिभर्मि सुकृतं ते अङ्कुशं येनारुजासि मघवञ्छफारुजः।
अस्मिन्त्सु ते सवने अस्त्वोक्यं सुत इष्टौ मघवन् बोध्याभगः॥ ९॥

इमम्। बिभर्मि। सुऽकृतम्। ते। अङ्कुशम्। येन। आऽरुजासि। मघऽवन्। शफऽआरुजः।

अस्मिन्। सु। ते। सवने। अस्तु। ओक्यम्। सुते। इष्टौ। मघऽवन्। बोधि। आऽभगः॥ ९॥

गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम्।
वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनेना जयेम॥ १०॥

गोभिः। तरेम। अमतिम्। दुःऽएवाम्। यवेन। क्षुधम्। पुरुऽहूत। विश्वाम्। वयम्। राजऽभिः। प्रथमाः। धनानि। अस्माकेन। वृजनेन। जयेम॥ १०॥

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु॥ ११॥

बृहस्पतिः। नः। परि। पातु। पश्चात्। उत। उत्ऽतरस्मात्। अधरात्। अघऽयोः। इन्द्रः। पुरस्तात्। उत। मध्यतः। नः। सखा। सखिऽभ्यः। वरिवः। कृणोतु॥ ११॥

इति अष्टमेनुवाके चतुर्थं सूक्तम्॥

महाव्रते "त्रिकद्रुकेषु महिषः" [२०. ९५. १] "प्रो ष्वस्मै पुरोरथम्" [२०. ९५. २] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "त्रिकद्रुकेषु महिषः प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिति स्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ६. ४]॥

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत् सोममपिबद् विष्णुना सुतं यथावशत्।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सश्चद् देवो देवं सत्यमिन्द्रं[1]
सत्य इन्दुः ॥ १ ॥

त्रिऽकद्रुकेषु । महिषः । यवऽआशिरम् । तुविऽशुष्मः । तृपत् । सोमम् । अपिबत् ।
विष्णुना । सुतम् । यथा । अवशत् ।
सः । ईम् । ममाद । महि । कर्म । कर्तवे । महाम् । उरुम् । सः । एनम् । सश्चत् ।
देवः । देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः । इन्दुः ॥ १ ॥

प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत ।
अभीके चिदु लोककृत् संगे समत्सु वृत्रहास्माकं बोधि चोदिता[2] नभन्-
तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ २ ॥

प्रो इति । सु । अस्मै । पुरःऽरथम् । इन्द्राय । शूषम् । अर्चत ॥ अभीके । चित् । उ इति ।
लोकऽकृत् । सम्ऽगे । समत्ऽसु । वृत्रऽहा । अस्माकम् । बोधि । चोदिता ।
नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वऽसु ॥ २ ॥

त्वं सिन्धूँरवासृजोधराचो अहन्नहिम् ।
अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे विश्वं पुष्यसि वार्यं तं त्वा परि ष्वजामहे[3] नभ०॥३॥

त्वम् । सिन्धून् । अव । असृजः । अधराचः । अहन् । अहिम् ।
अशत्रुः । इन्द्र । जज्ञिषे । विश्वम् । पुष्यसि । वार्यम् । तम् । त्वा । परि । स्वजामहे । ०॥३॥

वि षु विश्वा अरातयोर्यो नशन्त नो धियः ।
अस्तासि शत्रवे वधं यो न इन्द्र जिघांसति या ते रातिर्ददिर्वसु[4] नभन्-
तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ ४ ॥

---

१ B B^{h} S^{m} give in the margin the following verses:—
अध त्विषीमा(V मां अ०)नभ्योजसा क्रविं युधा भवदारोदसी अपृणदस्य मज्मना प्र वावृधे।
अधत्तान्यं जठरे प्रेम रिच्यत सैनं० ॥ २ ॥
साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ववक्षिथ साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिर्मृधो विचर्षणिः।
दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं० ॥ ३ ॥
K K^{m} also give these, but they give साकं जातः &c before अध &c. C D E R P P^{2} J altogether omit these and we follow them. V has them and is sure they ought to be there.

२ None of our Mss have the stop (।) here which Rw has. ३ B अशत्रु०. ४ B नः शत. K न शतं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वि। सु। विश्वाः। अरातयः। अर्यः। नशन्त। नः। धियः।
अस्ता। असि। शत्रवे। वधम्। यः। नः। इन्द्र। जिघांसति। या। ते। रातिः।
ददिः। वसु। नभन्ताम्। अन्यकेषाम्। ज्याकाः। अधि। धन्वऽसु ॥ ४ ॥

इति अष्टमेनुवाके पञ्चमं सूक्तम् ॥

महाव्रते माध्यंदिने सवने "तीव्रस्याभिवयसो अस्य पाहि" इत्येताश्चतुर्विंशतिम् ऋचः आवापस्थाने आवपते। तद् उक्तं वैताने। "तीव्रस्याभिवयसो अस्य पाहीति चतुर्विंशतिम् आवपते" इति [वै० ६. ४] ॥

तीव्रस्याभिवयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह मुञ्च।
इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन् तुभ्यमिमे सुतासः ॥ १ ॥

तीव्रस्य। अभिऽवयसः। अस्य। पाहि। सर्वऽरथा। वि। हरी इति। इह। मुञ्च।
इन्द्र। मा। त्वा। यजमानासः। अन्ये। नि। रीरमन्। तुभ्यम्। इमे। सुतासः ॥ १ ॥

तुभ्यं सुतास्तुभ्यमु सोत्वासस्त्वां गिरः श्वात्र्या आ ह्वयन्ति।
इन्द्रेदमद्य सवनं जुषाणो विश्वस्य विद्वाँ इह पाहि सोमम् ॥ २ ॥

तुभ्यम्। सुताः। तुभ्यम्। ऊं इति। सोत्वासः। त्वाम्। गिरः। श्वात्र्याः। आ। ह्वयन्ति।
इन्द्र। इदम्। अद्य। सवनम्। जुषाणः। विश्वस्य। विद्वान्। इह। पाहि। सोमम्॥२॥

य उशता मनसा सोममस्मै सर्वहृदा देवकामः सुनोति।
न गा इन्द्रस्तस्य परा ददाति प्रशस्तमिच्चारुमस्मै कृणोति ॥ ३ ॥

यः। उशता। मनसा। सोमम्। अस्मै। सर्वऽहृदा। देवऽकामः। सुनोति।
न। गाः। इन्द्रः। तस्य। परा। ददाति। प्रऽशस्तम्। इत्। चारुम्। अस्मै। कृणोति ३

अनुस्पष्टो भवत्येषो अस्य यो अस्मै रेवान् न सुनोति सोमम्।
निररत्नौ मघवा तं दधाति ब्रह्मद्विषो हन्यनानुदिष्टः ॥ ४ ॥

अनुऽस्पष्टः। भवति। एषः। अस्य। यः। अस्मै। रेवान्। न। सुनोति। सोमम्।
निः। अरत्नौ। मघऽवा। तम्। दधाति। ब्रह्मऽद्विषः। हन्ति। अननुऽदिष्टः ॥ ४ ॥

अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोपगन्तवा उ।
आभूषन्तस्ते सुमतौ नवायां वयमिन्द्र त्वा शुनं हुवेम ॥ ५ ॥

---

१ B Cs. अनुस्पृष्टो.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अश्वऽयन्तः । गव्यन्तः । वाजयन्तः । हवामहे । त्वा । उपऽगन्तवै । ऊं इति । आऽभूषन्तः । ते । सुऽमतौ । नवायाम् । वयम् । इन्द्र । त्वा । शुनम् । हुवेम ॥ ५ ॥

मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कमज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् ।
ग्राहिर्जग्राह यद्येतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्तमेनम् ॥ ६ ॥

मुञ्चामि । त्वा । हविषा । जीवनाय । कम् । अज्ञातऽयक्ष्मात् । उत । राजऽयक्ष्मात् । ग्राहिः । जग्राह । यदि । एतत् । एनम् । तस्याः । इन्द्राग्नी इति । प्र । मुमुक्तम् । एनम् ॥ ६ ॥

यदि क्षितायुर्यदि वा परेतो यदि मृत्योरन्तिकं नीत एव ।
तमा हरामि निर्ऋतेरुपस्थादस्पार्शमेनं शतशारदाय ॥ ७ ॥

यदि । क्षितऽआयुः । यदि । वा । पराऽइतः । यदि । मृत्योः । अन्तिकम् । निऽइतः । एव । तम् । आ । हरामि । निःऽऋतेः । उपऽस्थात् । अस्पार्शम् । एनम् । शतऽशारदाय ॥ ७ ॥

सहस्राक्षेण शतवीर्येण शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ।
इन्द्रो यथैनं शरदो नयात्यति विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ८ ॥

सहस्रऽअक्षेण । शतऽवीर्येण । शतऽआयुषा । हविषा । आ । अहार्षम् । एनम् । इन्द्रः । यथा । एनम् । शरदः । नयाति । अति । विश्वस्य । दुःऽइतस्य । पारम् ॥ ८ ॥

शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्तान्छतमु वसन्तान् ।
शतं त इन्द्रो अग्निः सविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ॥ ९ ॥

शतम् । जीव । शरदः । वर्धमानः । शतम् । हेमन्तान् । शतम् । ऊं इति । वसन्तान् । शतम् । ते । इन्द्रः । अग्निः । सविता । बृहस्पतिः । शतऽआयुषा । हविषा । आ । अहार्षम् । एनम् ॥ ९ ॥

आहार्षमविदं त्वा पुनरागाः पुनर्णवः ।
सर्वाङ्ग सर्वं ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेविदम् ॥ १० ॥

आ । अहार्षम् । अविदम् । त्वा । पुनः । आ । अगाः । पुनःऽनवः । सर्वऽअङ्ग । सर्वम् । ते । चक्षुः । सर्वम् । आयुः । च । ते । अविदम् ॥ १० ॥

ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधतामितः ।
अमीवा यस्ते गर्भं दुर्णामा योनिमाशये ॥ ११ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ब्रह्म॑णा । अ॒ग्निः । स॒म्ऽवि॒दा॒नः । र॒क्षः॒ऽहा । बा॒ध॒ता॒म् । इ॒तः ।
अमी॑वा । यः । ते॒ । गर्भ॑म् । दुः॒नामा॑ । योनि॑म् । आ॒ऽशये॑ ॥ ११ ॥

यस्ते॒ गर्भ॒ममी॑वा दु॒र्णामा॒ योनि॑मा॒शये॑ ।
अ॒ग्निष्टं ब्रह्म॑णा स॒ह निष्क्र॒व्याद॑मनीनशत् ॥ १२ ॥

यः । ते॒ । गर्भ॑म् । अमी॑वा । दुः॒ऽनामा॑ । योनि॑म् । आ॒ऽशये॑ ।
अ॒ग्निः । तम् । ब्रह्म॑णा । स॒ह । निः । क्र॒व्य॒ऽअद॑म् । अ॒नी॒न॒श॒त् ॥ १२ ॥

यस्ते॒ हन्ति॑ प॒तय॑न्तं निष॒त्स्नुं[1] यः स॑रीसृ॒पम् ।
जा॒तं यस्ते॒ जिघां॑सति॒ तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ १३ ॥

यः । ते॒ । हन्ति॑ । प॒तय॑न्तम् । नि॒ऽस॒त्स्नुम्[1] । यः । स॒री॒सृ॒पम् ।
जा॒तम् । यः । ते॒ । जिघां॑सति । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ १३ ॥

यस्त॑ ऊ॒रू वि॒हर॑त्यन्त॒रा दम्प॑ती॒ शये॑ ।
योनिं॒ यो अ॒न्तरा॒रेल्हि॒[2] तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ १४ ॥

यः । ते॒ । ऊ॒रू इति॑ । वि॒ऽहर॑ति । अ॒न्त॒रा । दम्प॑ती॒ इति॒ दम्ऽप॑ती । शये॑ ।
योनि॑म् । यः । अ॒न्तः । आ॒ऽरेल्हि॑ । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ १४ ॥

यस्त्वा॒ भ्राता॒ पति॑र्भू॒त्वा जा॒रो भू॒त्वा नि॒पद्य॑ते ।
प्र॒जां यस्ते॒ जिघां॑सति॒ तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ १५ ॥

यः । त्वा॒ । भ्राता॑ । पतिः॑ । भू॒त्वा । जा॒रः । भू॒त्वा । नि॒ऽपद्य॑ते ।
प्र॒ऽजाम् । यः । ते॒ । जिघां॑सति । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ १५ ॥

यस्त्वा॒ स्वप्ने॑न॒ तम॑सा मोहयि॒त्वा नि॒पद्य॑ते ।
प्र॒जां यस्ते॒ जिघां॑सति॒ तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ १६ ॥

यः । त्वा॒ । स्वप्ने॑न । तम॑सा । मो॒ह॒यि॒त्वा । नि॒ऽपद्य॑ते ।
प्र॒ऽजाम् । यः । ते॒ । जिघां॑सति । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ १६ ॥

अ॒क्षीभ्यां॑ ते॒ नासि॑काभ्यां॒ कर्णा॑भ्यां॒ छुबु॑का॒दधि॑ ।
यक्ष्मं॑ शीर्ष॒ण्यं॑ म॒स्तिष्का॑ज्जि॒ह्वाया॒ वि वृ॑हामि ते ॥ १७ ॥

---

१ D निष॒त्सुं. P °त्सुं ।. २ KV °रेह्लि. C K^m R Dc °रेढि॒. We with B B^h D E S^m.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अक्षीभ्याम् । ते । नासिकाभ्याम् । कर्णाभ्याम् । छुबुकात् । अधि ।
यक्ष्मम् । शीर्षण्यम् । मस्तिष्कात् । जिह्वायाः । वि । वृहामि । ते ॥ १७ ॥

ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनूक्यात् ।
यक्ष्मं दोषण्यं१मंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥ १८ ॥

ग्रीवाभ्यः । ते । उष्णिहाभ्यः । कीकसाभ्यः । अनूक्यात् ।
यक्ष्मम् । दोषण्यम् । अंसाभ्याम् । बाहुऽभ्याम् । वि । वृहामि । ते ॥ १८ ॥

हृदयात् ते परि क्लोम्नो हलीक्ष्णात् पार्श्वाभ्याम् ।
यक्ष्मं मतस्नाभ्यां प्लीह्नो यक्नस्ते वि वृहामसि ॥ १९ ॥

हृदयात् । ते । परि । क्लोम्नः । हलीक्ष्णात् । पार्श्वाभ्याम् ।
यक्ष्मम् । मतस्नाभ्याम् । प्लीह्नः । यक्नः । ते । वि । वृहामसि ॥ १९ ॥

आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोरुदरादधि ।
यक्ष्मं कुक्षिभ्यां प्लाशेर्नाभ्या वि वृहामि ते ॥ २० ॥

आन्त्रेभ्यः । ते । गुदाभ्यः । वनिष्ठोः । उदरात् । अधि ।
यक्ष्मम् । कुक्षिऽभ्याम् । प्लाशेः । नाभ्याः । वि । वृहामि । ते ॥ २० ॥

ऊरुभ्यां ते अष्ठीवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं भसद्यं१ श्रोणिभ्यां भासदं भंससो वि वृहामि ते ॥ २१ ॥

ऊरुऽभ्याम् । ते । अष्ठीवत्ऽभ्याम् । पार्ष्णिऽभ्याम् । प्रऽपदाभ्याम् ।
यक्ष्मम् । भसद्यम् । श्रोणिऽभ्याम् । भासदम् । भंससः । वि । वृहामि । ते ॥ २१ ॥

अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः स्नावभ्यो धमनिभ्यः ।
यक्ष्मं पाणिभ्यामङ्गुलिभ्यो नखेभ्यो वि वृहामि ते ॥ २२ ॥

अस्थिऽभ्यः । ते । मज्जऽभ्यः । स्नावऽभ्यः । धमनिऽभ्यः ।
यक्ष्मम् । पाणिऽभ्याम् । अङ्गुलिऽभ्यः । नखेभ्यः । वि । वृहामि । ते ॥ २२ ॥

अङ्गेअङ्गे लोम्निलोम्नि यस्ते पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं त्वचस्यं ते वयं कश्यपस्य वीबर्हेण विष्वञ्चं वि वृहामसि ॥ २३ ॥

अङ्गेऽअङ्गे । लोम्निऽलोम्नि । यः । ते । पर्वणिऽपर्वणि ।
यक्ष्मम् । त्वचस्यम् । ते । वयम् । कश्यपस्य । विऽबर्हेण । विष्वञ्चम् । वि । वृहामसि ॥ २३ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अपेहि मनसस्पतेऽप क्राम परश्चर।
परो निर्ऋत्या आ चक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥ २४ ॥

अप। इहि। मनसः। पते। अप। क्राम। परः। चर।
परः। निःऽऋत्यै। आ। चक्ष्व। बहुधा। जीवतः। मनः ॥ २४ ॥

अष्टमेनुवाके षष्ठं सूक्तम् ॥

इति अष्टमोनुवाकः ॥

वृहस्पतिसवे "वयमेनमिदा ह्यः" इत्यस्य "तद् वो गाय सुते सचा" [२०. ७८] इत्यनेन सह उक्तो विनियोगः ॥
तथा सर्वजित्यृषभादिषु अस्य तेनैव सह उक्तो विनियोगः ॥

तथा त्रिवृदादिषु सूत्रोक्तेषु सप्तसु त्रिरात्रैकाहेषु "उभयं शृणवच्च नः" [२०. ११३] "वयमेनमिदा ह्यः" [२०. ९७] "पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा" [२०. ११७] एते आज्यस्तोत्रिया भवन्ति चकारात् पृष्ठस्तोत्रिया विकल्पिता भवन्ति। तद् उक्तं वैताने। "त्रिवृत्पञ्चदशसप्तदशैकविंशत्रिणवत्रयस्त्रिंशनवसप्तदशेषूभयं शृणवच्च नो वयमेनमिदा ह्यः पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति" इति [वै०. ८. २] ॥

तथा त्रिककुद्दशाहे अस्य विनियोगः "क ईं वेद सुते सचा [२०. ५३] इत्यनेन सह उक्तः ॥

वयमेनमिदा ह्योपीपेमेह वज्रिणम्।
तस्मा उ अद्य समना सुतं भरा नूनं भूषत श्रुते ॥ १ ॥

वयम्। एनम्। इदा। ह्यः। अपीपेम। इह। वज्रिणम्।
तस्मै। ऊं इति। अद्य। समना। सुतम्। भर। आ। नूनम्। भूषत। श्रुते ॥ १ ॥

वृकश्चिदस्य वारण उरामथिरा वयुनेषु भूषति।
सेमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गहीन्द्र प्र चित्रया धिया ॥ २ ॥

वृकः। चित्। अस्य। वारणः। उराऽमथिः। आ। वयुनेषु। भूषति।
सः। इमम्। नः। स्तोमम्। जुजुषाणः। आ। गहि। इन्द्र। प्र। चित्रया। धिया ॥ २ ॥

कदूं न्वस्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम्।
केनो नु कं श्रोमतेन न शुश्रुवे जनुषः परि वृत्रहा ॥ ३ ॥

कत्। ऊं इति। नु। अस्य। अकृतम्। इन्द्रस्य। अस्ति। पौंस्यम्।

---

१ P P^{3} °ये°। We with J Cp. २ D K^{m} S^{m} Dc न स्तोमं we with B B^{h} C E K R V Cs. ३ P P^{3} सा. ४ B Cs कदु. ५ B Cs न्व३°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

केनो इति । उ । कम् । श्रोमतेन । न । शुश्रुवे । जनुषः । परि । वृत्रऽहा ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके प्रथमं सूक्तम् ॥

श्येनसंदंशाजिरवज्रेषु एकाहेषु "त्वामिद्धि हवामहे" इत्यस्य विनियोगः "सुरूपकृत्नुमूतये" [२०. ५७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा तनूपृष्ठे षडहे अस्य विनियोगः "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] इत्यनेन सह उक्तः ॥

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।
त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥

त्वाम् । इत् । हि । हवामहे । साता । वाजस्य । कारवः ।
त्वाम् । वृत्रेषु । इन्द्र । सत्ऽपतिम् । नरः । त्वाम् । काष्ठासु । अर्वतः ॥ १ ॥

स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया महस्तवानो अद्रिवः ।
गामश्वं रथ्यमिन्द्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥

सः । त्वम् । नः । चित्र । वज्रऽहस्त । धृष्णुऽया । महः । स्तवानः । अद्रिऽवः ।
गाम् । अश्वम् । रथ्यम् । इन्द्र । सम् । किर । सत्रा । वाजम् । न । जिग्युषे ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके द्वितीयं सूक्तम् ॥

अपूर्वाख्ये एकाहे "अभि त्वा पूर्वपीतये" इत्येष पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "अपूर्वेभि त्वा पूर्वपीतय इति" इति [वै० ८. १] ॥

अभि त्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमेभिरायवः ।
समीचीनास ऋभवः समस्वरन् रुद्रा गृणन्त पूर्व्यम् ॥ १ ॥

अभि । त्वा । पूर्वऽपीतये । इन्द्र । स्तोमेभिः । आयवः ।
सम्ऽईचीनासः । ऋभवः । सम् । अस्वरन् । रुद्राः । गृणन्त । पूर्व्यम् ॥ १ ॥

अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे सुतस्य विष्णवि ।
अद्या तमस्य महिमानमायवोनु ष्टुवन्ति पूर्वथा ॥ २ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । ववृधे । वृष्ण्यम् । शवः । मदे । सुतस्य । विष्णवि ।
अद्य । तम् । अस्य । महिमानम् । आयवः । अनु । स्तुवन्ति । पूर्वऽथा ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके तृतीयं सूक्तम् ॥

१ B वाजं. २ K वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

व्रात्यस्तोमाख्येषु एकाहेषु "आ त्वेता नि षीदत" [२०. ६८. ११] "अधा हीन्द्र गिर्वणः" [२०. १००] इति आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः। तद् उक्तं वैताने। "व्रात्यस्तोमेष्वा त्वेता नि षीदताधा हीन्द्र गिर्वण इति" [वै०८. १]॥

तथा पवित्रादिषु राजसूयैकाहेषु "यत् सोममिन्द्र विष्णवि" [२०. १११] "अधा हीन्द्र गिर्वणः" [२०. १००] "अभ्रातृव्यो अना त्वम्" [२०. ११४] "त्वम् न इन्द्रा भर" [२०. १०८] एते यथासंभवम् उक्थस्तोत्रिया भवन्ति। चकाराद् "यदद्य कच्च वृत्रहन्" [२०. ११२] "उभयं शृणवच्च नः" [२०. ११३] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः॥

तथा चतुरहपञ्चाहाहीनदशाहच्छन्दोमदशाहेषु "यत् सोममिन्द्र विष्णवि" एते चत्वारो यथासंभवम् उक्थस्तोत्रिया भवन्ति॥

तद् उक्तं वैताने। "राजसूयेषु यत्सोममिन्द्र विष्णव्यधा हीन्द्र गिर्वणोऽभ्रातृव्यो अना त्वं त्वं न इन्द्रा भरेति च। चतुरहपञ्चाहाहीनदशाहच्छन्दोमदशाहेषु च" इति [वै० ८. २]॥

अधा हीन्द्र गिर्वण उप त्वा कामान् महः[1] ससृज्महे[2]। उदेव यन्त उदभिः॥ १॥

अध। हि। इन्द्र। गिर्वणः। उप। त्वा। कामान्। महः। ससृज्महे।
उदाऽइव। यन्तः। उदऽभिः॥ १॥

वार्ण त्वा यव्याभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि। ववृध्वांसं चिदद्रिवो दिवेदिवे २

वाः। न। त्वा। यव्याभिः। वर्धन्ति। शूर। ब्रह्माणि॥ ववृध्वांसम्। चित्। अद्रिऽवः।
दिवेऽदिवे॥ २॥

युञ्जन्ति हरी इषिरस्य गाथयोरौ रथ उरुयुगे। इन्द्रवाहा वचोयुजा॥३॥

युञ्जन्ति। हरी इति। इषिरस्य। गाथया। उरौ। रथे। उरुऽयुगे॥ इन्द्रऽवाहा।
वचःऽयुजा॥ ३॥

इति नवमेनुवाके चतुर्थं सूक्तम्॥

अग्निष्टुत्सु एकाहेषु "ईलेन्यो नमस्यः" [२०. १०२] "अग्निं दूतं वृणीमहे" [२०. १०१] "अग्निमीलिष्वावसे" [२०. १०३] "अग्न आ याह्यग्निभिः" [२०. १०३. २] एषु आद्यौ आज्यस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः। उत्तरौ पृष्ठस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "अग्निष्टुत्स्वीलेन्यो नमस्योग्निं दूतं वृणीमहेग्निमीलिष्वावसेग्न आ याह्यग्निभिरिति" इति [वै० ८. १]॥

तथा विराजेग्नेःस्तोमेग्नेःकुलाये "अग्निं दूतं वृणीमहे" "अग्निमीलिष्वावसे" एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "विराजेग्नेःस्तोमेग्नेःकुलायेग्निं दूतं वृणीमहेग्निमीलिष्वावस इति" [वै० ८. २]॥

अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्॥१॥

अग्निम्। दूतम्। वृणीमहे। होतारम्। विश्वऽवेदसम्॥ अस्य। यज्ञस्य। सुऽक्रतुम्॥१॥

अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विश्पतिम्। हव्यवाहं पुरुप्रियम्॥२॥

---

१ K °महत्. २ B Cs ससृज्महे.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अग्निम्ऽअग्निम् । हवीमऽभिः । सदा । हवन्त । विश्पतिम् ॥ हव्यऽवाहम् । पुरुऽप्रियम् ॥२॥

अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृक्तबर्हिषे । असि होता न ईड्यः ॥ ३ ॥

अग्ने । देवान् । इह । आ । वह । जज्ञानः । वृक्तऽबर्हिषे ॥ असि । होता । नः । ईड्यः ॥३॥

इति नवमेनुवाके पञ्चमं सूक्तम् ॥

अग्निष्टुत्सु एकाहेषु "ईलेन्यो नमस्यः" इत्यस्य पूर्वेण सह उक्तो विनियोगः ॥

ईलेन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि दर्शतः । समग्निरिध्यते वृषा ॥ १ ॥

ईलेन्यः । नमस्यः । तिरः । तमांसि । दर्शतः ॥ सम् । अग्निः । इध्यते । वृषा ॥ १ ॥

वृषो अग्निः समिध्यतेश्वो न देववाहनः । तं हविष्मन्त ईलते ॥ २ ॥

वृषो इति । अग्निः । सम् । इध्यते । अश्वः । न । देवऽवाहनः ॥ तम् । हविष्मन्तः । ईलते ॥ २ ॥

वृषणं त्वा वयं वृषन् वृषणः समिधीमहि । अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥ ३ ॥

वृषणम् । त्वा । वयम् । वृषन् । वृषणः । सम् । इधीमहि ॥ अग्ने । दीद्यतम् । बृहत् ॥३॥

इति नवमेनुवाके षष्ठं सूक्तम् ॥

"अग्निमीलिष्वावसे" इत्यस्य "अग्निं दूतं वृणीमहे" [२०. १०१] इत्यनेन सह उक्तो विनियोगः ॥

अग्निमीलिष्वावसे गाथाभिः शीरशोचिषम् ।
अग्निं राये पुरुमील्ह श्रुतं नरोग्निं सुदीतये छर्दिः ॥ १ ॥

अग्निम् । ईलिष्व । अवसे । गाथाभिः । शीरऽशोचिषम् ।

अग्निम् । राये । पुरुऽमील्ह । श्रुतम् । नरः । अग्निम् । सुऽदीतये । छर्दिः ॥ १ ॥

अग्न आ याह्यग्निभिर्होतारं त्वा वृणीमहे ।
आ त्वामनक्तु प्रयता हविष्मती यजिष्ठं बर्हिरासदे ॥ २ ॥

अग्ने । आ । याहि । अग्निऽभिः । होतारम् । त्वा । वृणीमहे ।

आ । त्वाम् । अनक्तु । प्रऽयता । हविष्मती । यजिष्ठम् । बर्हिः । आऽसदे ॥ २ ॥

---

१ P² पुरुऽप्रियम् ।. We with P J C_P. २ K V इळे°. K^m इडे°. B^h C ईडे°. C_s इळे°. We with D E R S^m D_c. P P² J ईडेन्यः ।. We with C_P. ३ K K^m V ईळते. B^h C ईडते. C_s इलते. We with D E R S^m D_c. ४ K V °मीळि°. B^h C K^m °मीडि°. We with D E R S^m D_c. P P² ईडिष्व ।. ५ C K K^m D_c °मीढ°. V °मीह्व.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अच्छा हि त्वा सहसः सूनो अङ्गिरः स्रुचश्चरन्त्यध्वरे।
ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पूर्व्यम् ॥ ३ ॥

अच्छ। हि। त्वा। सहसः। सूनो इति। अङ्गिरः। स्रुचः। चरन्ति। अध्वरे।
ऊर्जः। नपातम्। घृतऽकेशम्। ईमहे। अग्निम्। यज्ञेषु। पूर्व्यम् ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके सप्तमं सूक्तम् ॥

"इमा उ त्वा पुरूवसो" इत्यस्य विनियोगः "अयमु ते समतसि" [२०. ४५] इत्यनेन सह उक्तः ॥

इमा उ त्वा पुरूवसो गिरो वर्धन्तु या मम।
पावकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत ॥ १ ॥

इमाः। ऊं इति। त्वा। पुरुवसो इति पुरुऽवसो। गिरः। वर्धन्तु। याः। मम।
पावकऽवर्णाः। शुचयः। विपःऽचितः। अभि। स्तोमैः। अनूषत ॥ १ ॥

अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे।
सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ २ ॥

अयम्। सहस्रम्। ऋषिऽभिः। सहःऽकृतः। समुद्रःऽइव। पप्रथे।
सत्यः। सः। अस्य। महिमा। गृणे। शवः। यज्ञेषु। विप्रऽराज्ये ॥ २ ॥

आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूषतु।
उप ब्रह्माणि सवनानि वृत्रहा परमज्या ऋचीषमः ॥ ३ ॥

आ। नः। विश्वासु। हव्यः। इन्द्रः। समत्ऽसु। भूषतु।
उप। ब्रह्माणि। सवनानि। वृत्रऽहा। परमऽज्याः। ऋचीषमः ॥ ३ ॥

त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य ईशानकृत्।
तुविद्युम्नस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शवसो महः ॥ ४ ॥

त्वम्। दाता। प्रथमः। राधसाम्। असि। असि। सत्यः। ईशानऽकृत्।
तुविऽद्युम्नस्य। युज्याः। आ। वृणीमहे। पुत्रस्य। शवसः। महः ॥ ४ ॥

इति नवमेनुवाके अष्टमं सूक्तम् ॥

प्रतीचीनस्तोमे एकाहे "त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषु" इत्येष आज्यपृष्ठस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "प्रतीचीनस्तोमे त्वमिन्द्र प्रतूर्तिष्विति" इति [वै० ८.१] ॥

---

१ B वर्धतु. २ P सहःऽकृतः।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

राजि एकाहे "यो राजा चर्षणीनाम्" [२०. १०५.४] इति पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "राजि यो राजा चर्षणीनाम् इति" इति [वै० ८.१] ॥

त्वमिन्द्र प्रतूर्तिष्वभि विश्वा असि स्पृधः ।
अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुष्यतः ॥ १ ॥

त्वम् । इन्द्र । प्रऽतूर्तिषु । अभि । विश्वाः । असि । स्पृधः ।
अशस्तिऽहा । जनिता । विश्वऽतूः । असि । त्वम् । तूर्य । तरुष्यतः ॥ १ ॥

अनु ते शुष्मं[1][2] तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा ।
विश्वास्ते स्पृधः[3] श्नथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वसि ॥ २ ॥

अनु । ते । शुष्मम् । तुरयन्तम् । ईयतुः । क्षोणी इति । शिशुम् । न । मातरा ।
विश्वाः । ते । स्पृधः । श्नथयन्त । मन्यवे । वृत्रम् । यत् । इन्द्र । तूर्वसि ॥ २ ॥

इत ऊती वो अजरं[3] प्रहेतारमप्रहितम् ।
आशुं जेतारं हेतारं रथीतममतूर्तं तुग्र्यावृधम् ॥ ३ ॥

इतः । ऊती । वः । अजरम् । प्रऽहेतारम् । अप्रऽहितम् ।
आशुम् । जेतारम् । हेतारम् । रथिऽतमम् । अतूर्तम् । तुग्र्यऽवृधम् ॥ ३ ॥

यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरध्रिगुः ।
विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे ॥ ४ ॥

यः । राजा । चर्षणीनाम् । याता । रथेभिः । अध्रिऽगुः ।
विश्वासाम् । तरुता । पृतनानाम् । ज्येष्ठः । यः । वृत्रऽहा । गृणे ॥ ४ ॥

इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्नवसे यस्य द्विता विधर्तरि ।
हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ ५ ॥

इन्द्रम् । तम् । शुम्भ । पुरुऽहन्मन् । अवसे । यस्य । द्विता । विऽधर्तरि ।
हस्ताय । वज्रः । प्रति । धायि । दर्शतः । महः । दिवे । न । सूर्यः ॥ ५ ॥

इति नवमेनुवाके नवमं सूक्तम् ॥

इन्द्रस्तोमाख्ये एकाहे "तव त्यदिन्द्रियं बृहत्" इत्यस्य "इन्द्र क्रतुं न आ भर" [२०. ७९] इत्यनेन सह उक्तो विनियोगः ॥

---

१ B शुष्मि. २ B cancels visarga. ३ P °रां ।. ४ P °ग्म्° ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तव॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं बृ॒हत् तव॒ शुष्म॑मु॒त क्रतु॑म्। व॒ज्रं शि॑शाति धि॒षणा॒ वरे॑ण्यम् ॥ १ ॥

तव॑। त्यत्। इ॒न्द्रि॒यम्। बृ॒हत्। तव॑। शुष्म॑म्। उ॒त। क्रतु॑म्॥ व॒ज्रम्। शि॒शा॒ति॒। धि॒षणा॑। वरे॑ण्यम्॥ १॥

तव॒ द्यौरि॑न्द्र॒ पौंस्यं॑ पृथि॒वी व॑र्धति॒ श्रवः॑। त्वामापः॒ पर्व॑तासश्च हिन्विरे २

तव॑। द्यौः। इ॒न्द्र॒। पौंस्य॑म्। पृ॒थि॒वी। व॒र्ध॒ति॒। श्रवः॑॥ त्वाम्। आपः॑। पर्व॑तासः। च॒। हि॒न्वि॒रे॒॥ २॥

त्वां विष्णु॑र्बृहन् क्षयो॑ मि॒त्रो गृ॑णाति॒ वरु॑णः। त्वां शर्धो॑ मद॒त्यनु॑ मारु॒तम् ॥ ३ ॥

त्वाम्। विष्णुः। बृ॒हन्। क्षयः॑। मि॒त्रः। गृ॒णा॒ति॒। वरु॑णः॥ त्वाम्। शर्धः॑। म॒द॒ति॒। अनु॑। मा॒रु॒तम्॥ ३॥

इति नवमेनुवाके दशमं सूक्तम्॥

विघने एकाहे "समस्य मन्यवे विशः" [२०. १०७] "तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठम्" [२०. १०७.४] इत्येतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "विघने समस्य मन्यवे विशस्तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति" इति [वै० ८.१]॥

सम॑स्य म॒न्यवे॑ विशो॒ विश्वा॑ नमन्त कृ॒ष्टयः॑। स॒मु॒द्राये॑व॒ सिन्ध॑वः ॥१ ॥

सम्। अ॒स्य॒। म॒न्यवे॑। विशः॑। विश्वाः॑। न॒म॒न्त॒। कृ॒ष्टयः॑॥ स॒मु॒द्राय॑ऽइव। सिन्ध॑वः॥१॥

ओज॒स्तद॑स्य तित्विष उ॒भे यत् स॒मव॑र्तयत्। इन्द्र॒श्चर्मे॑व॒ रोद॑सी ॥ २ ॥

ओजः॑। तत्। अ॒स्य॒। ति॒त्वि॒षे॒। उ॒भे इति॑। यत्। स॒म्ऽअव॑र्तयत्॥ इन्द्रः॑। चर्म॑ऽइव। रोद॑सी॒ इति॑॥ २॥

वि चि॑द् वृ॒त्रस्य॒ दोध॑तो व॒ज्रेण॑ श॒तप॑र्वणा। शिरो॑ बिभेद वृ॒ष्णिना॑ ॥३ ॥

वि। चि॒त्। वृ॒त्रस्य॑। दोध॑तः। व॒ज्रेण॑। श॒तऽप॑र्वणा॥ शिरः॑। वि॒ऽभे॒द॒। वृ॒ष्णिना॑॥ ३॥

तदिदा॑स॒ भुव॑नेषु॒ ज्येष्ठं॒ यतो॑ ज॒ज्ञ उ॒ग्रस्त्वेष॑नृम्णः।
स॒द्यो ज॑ज्ञा॒नो नि रि॑णाति॒ शत्रू॑ननु॒ यदे॑नं॒ मद॑न्ति॒ विश्व॒ ऊमाः॑ ॥ ४ ॥

तत्। इत्। आ॒स॒। भुव॑नेषु। ज्येष्ठ॑म्। यतः॑। ज॒ज्ञे। उ॒ग्रः। त्वेष॑ऽनृम्णः।
स॒द्यः॑। ज॒ज्ञा॒नः। नि। रि॒णा॒ति॒। शत्रू॑न्। अनु॑। यत्। ए॒न॒म्। मद॑न्ति। विश्वे॑। ऊमाः॑॥ ४

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वावृधानः शवसा भूर्योजाः शत्रुर्दासाय भियसं दधाति ।
अव्यनच्च व्यनच्च सस्नि सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥ ५ ॥

ववृधानः । शवसा । भूरिऽओजाः । शत्रुः । दासाय । भियसम् । दधाति ।
अविऽअनत् । च । विऽअनत् । च । सस्नि । सम् । ते । नवन्त । प्रऽभृता । मदेषु ॥ ५ ॥

त्वे ऋतुमपि पृञ्चन्ति भूरि द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः ।
स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥ ६ ॥

त्वे इति । ऋतुम् । अपि । पृञ्चन्ति । भूरि । द्विः । यत् । एते । त्रिः । भवन्ति । ऊमाः ।
स्वादोः । स्वादीयः । स्वादुना । सृज । सम् । अदः । सु । मधु । मधुना । अभि । योधीः ॥ ६ ॥

यदि चिनु त्वा धना जयन्तं रणेरणे अनुमदन्ति विप्राः ।
ओजीयः शुष्मिन्स्थिरमा तनुष्व मा त्वा दभन् दुरेवासः कशोकाः ॥ ७ ॥

यदि । चित् । नु । त्वा । धना । जयन्तम् । रणेऽरणे । अनुऽमदन्ति । विप्राः ।
ओजीयः । शुष्मिन् । स्थिरम् । आ । तनुष्व । मा । त्वा । दभन् । दुःऽएवासः । कशोकाः ॥ ७ ॥

त्वया वयं शाशद्महे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
चोदयामि ते आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयांसि ॥ ८ ॥

त्वया । वयम् । शाशद्महे । रणेषु । प्रऽपश्यन्तः । युधेन्यानि । भूरि ।
चोदयामि । ते । आयुधा । वचःऽभिः । सम् । ते । शिशामि । ब्रह्मणा । वयांसि ॥ ८ ॥

नि तद् दधिषेवरे परे च यस्मिन्नाविथावसा दुरोणे ।
आ स्थापयत मातरं जिगत्नुमतः इन्वत कर्वराणि भूरि ॥ ९ ॥

नि । तत् । दधिषे । अवरे । परे । च । यस्मिन् । आविथ । अवसा । दुरोणे ।
आ । स्थापयत । मातरम् । जिगत्नुम् । अतः । इन्वत । कर्वराणि । भूरि ॥ ९ ॥

स्तुष्व वर्ष्मन् पुरुवर्मानं समृभ्वाणमिनतममाप्तमाप्यानाम् ।
आ दर्शति शवसा भूर्योजाः प्र सक्षति प्रतिमानं पृथिव्याः ॥ १० ॥

स्तुष्व । वर्ष्मन् । पुरुऽवर्मानम् । सम् । ऋभ्वाणम् । इनऽतमम् । आप्तम् । आप्यानाम् ।
आ । दर्शति । शवसा । भूरिऽओजाः । प्र । सक्षति । प्रतिऽमानम् । पृथिव्याः ॥ १० ॥

इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवदिन्द्राय शूषमग्रियः स्वर्षाः ।
महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा तुरश्चिद् विश्वमर्णवत् तपस्वान् ॥ ११ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इमा । ब्रह्म । बृहत्ऽदिवः । कृणवत् । इन्द्राय । शूषम् । अग्रियः । स्वःऽसाः ।
महः । गोत्रस्य । क्षयति । स्वऽराजा । तुरः । चित् । विश्वम् । अर्णवत् । तपस्वान् ॥ ११ ॥

एवा महान् बृहद्दिवो अथर्वावोचत् स्वां तन्वं१मिन्द्रमेव ।
स्वसारौ मातरिश्वरी अरिप्रे हिन्वन्ति चैनेशवसा वर्धयन्ति च ॥ १२ ॥

एव । महान् । बृहत्ऽदिवः । अथर्वा । अवोचत् । स्वाम् । तन्वम् । इन्द्रम् । एव ।
स्वसारौ । मातरिश्वरी इति । अरिप्रे इति । हिन्वन्ति । च । एने इति । शवसा ।
वर्धयन्ति । च ॥ १२ ॥

चित्रं देवानां केतुरनीकं ज्योतिष्मान् प्रदिशः सूर्य उद्यन् ।
दिवाकरोति द्युम्नैस्तमांसि विश्वातारीद् दुरितानि शुक्रः ॥ १३ ॥

चित्रम् । देवानाम् । केतुः । अनीकम् । ज्योतिष्मान् । प्रऽदिशः । सूर्यः । उत्ऽयन् ।
दिवाऽकरः । अति । द्युम्नैः । तमांसि । विश्वा । अतारीत् । दुःऽइतानि । शुक्रः ॥ १३ ॥

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आप्राद् द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥ १४ ॥

चित्रम् । देवानाम् । उत् । अगात् । अनीकम् । चक्षुः । मित्रस्य । वरुणस्य । अग्नेः ।
आ । अप्रात् । द्यावापृथिवी इति । अन्तरिक्षम् । सूर्यः । आत्मा । जगतः । तस्थुषः । च ॥ १४ ॥

सूर्यो देवीमुषसं रोचमानां मर्यो न योषामभ्येति पश्चात् ।
यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥ १५ ॥

सूर्यः । देवीम् । उषसम् । रोचमानाम् । मर्यः । न । योषाम् । अभि । एति । पश्चात् ।
यत्र । नरः । देवऽयन्तः । युगानि । विऽतन्वते । प्रति । भद्राय । भद्रम् ॥ १५ ॥

इति नवमेनुवाके एकादशं सूक्तम् ॥

वज्रपुनःस्तोमाख्ययोरेकाहयोः "त्वं न इन्द्रा भर" इत्येष उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "वज्रे पुनःस्तोमे त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. १] ॥

तथा पवित्रादिषु राजसूयैकाहेषु एतस्य विनियोगः "अधा हीन्द्र गिर्वणः" [२०. १००] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा वैदश्वरसान्नोरुयहयोः प्रथमयोरह्नोः एष उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "वैदश्वरसान्नोस्त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा चतुरहाणां तृतीयेष्वहःसु अस्य विनियोगः "श्रायन्त इव सूर्यम्" [२०. ५८] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा अभ्यासङ्गयपञ्चशारदीययोः पञ्चाहयोर्द्वितीयेहनि एष उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "अभ्यासङ्गय-पञ्चशारदीययोर्द्वितीये त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. ३] ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तथा अभिप्लवस्यायुराख्येहनि एष उक्थस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "आयुषि त्वं न इन्द्रा भरेति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा पृष्ठषडहस्य तृतीयेहनि अस्य विनियोगः "इन्द्रेण सं हि दृक्षसे" [२०. ४०] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा द्वादशाहस्य च्छन्दोमन्यहस्य प्रथमान्त्ययोरहोः "त्वं न इन्द्रा भर" [२०. १०८] "य एक इद् विदयते" [२०. ६३.४] एतौ उक्थस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः । तद् उक्तं वैताने । "द्वादशाहस्य च्छन्दोमप्रथमान्त्ययोस्त्वं न इन्द्रा भर य एक इद् विदयत इति" इति [वै० ८. ४] ॥

त्वं न इन्द्रा भरौँ[1] ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनाषहम् ॥ १ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । आ । भर । ओजः । नृम्णम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विऽचर्षणे ॥ आ । वीरम् । पृतनाऽसहम् ॥ १ ॥

त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा ते सुम्नमीमहे ॥ २ ॥

त्वम् । हि । नः । पिता । वसो इति । त्वम् । माता । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । बभूविथ ॥ अध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ २ ॥

त्वां शुष्मिन् पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् ३

त्वाम् । शुष्मिन् । पुरुऽहूत । वाजऽयन्तम् । उप । ब्रुवे । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । सः । नः । रास्व । सुऽवीर्यम् ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके द्वादशं सूक्तम् ॥

साहस्राख्याश्चत्वार एकाहा ब्राह्मणपठिताः । तेषां प्रथमद्वितीययोः "स्वादोरित्था विषूवतः" इति पृष्ठस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने । "साहस्राद्ययोः स्वादोरित्था विषूवत इति" इति [वै० ८. १] ॥

तथा अश्वमेधन्यहस्य द्वितीयेहनि अस्य विनियोगः "वाचमष्टापदीमहम्" [२०. ४२] इत्यनेन सह उक्तः ॥

स्वादोरित्था विषूवतो मध्वः पिबन्ति गौर्यः[2] ।
या इन्द्रेण सयावरीर्वृष्णा मदन्ति शोभसे वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ १ ॥

स्वादोः । इत्था । विषुऽवतः । मध्वः । पिबन्ति । गौर्यः[2] ।
याः । इन्द्रेण । सऽयावरीः । वृष्णा । मदन्ति । शोभसे । वस्वीः । अनु । स्वऽराज्यम् ॥

ता अस्य पृशनायुवः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।
प्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिन्वन्ति सायकं वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ २ ॥

---

१ B D भरॉं । २ B °वृतो.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ताः। अस्य। पृशनऽयुवः। सोमम्। श्रीणन्ति। पृश्नयः।
प्रियाः। इन्द्रस्य। धेनवः। वज्रम्। हिन्वन्ति। सायकम्।० ॥ २ ॥

ता अस्य नमसा सहः सपर्यन्ति प्रचेतसः।
व्रतान्यस्य सश्चिरे पुरूणि पूर्वचित्तये वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ ३ ॥

ताः। अस्य। नमसा। सहः। सपर्यन्ति। प्रऽचेतसः।
व्रतानि। अस्य। सश्चिरे। पुरूणि। पूर्वऽचित्तये। वस्वीः। अनु। स्वऽराज्यम् ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके त्रयोदशं सूक्तम् ॥

विराडादिषु सप्तस्वेकाहेषु "इन्द्राय मद्वने सुतम्" [२०. ११०] "यत् सोममिन्द्र विष्णवि" [२०. १११] एतौ आज्योक्थस्तोत्रियौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "विराजि भूमिस्तोमे वनस्पतिसवे लिष्यपचित्योरिन्द्राग्न्योःस्तोम इन्द्राग्न्योःकुलाय इन्द्राय मद्वने सुतं यत् सोममिन्द्र विष्णवीति" इति [वै० ८. २] ॥

इन्द्राय मद्वने सुतं परि ष्टोभन्तु नो गिरः। अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १ ॥

इन्द्राय। मद्वने। सुतम्। परि। स्तोभन्तु। नः। गिरः ॥ अर्कम्। अर्चन्तु। कारवः॥१॥

यस्मिन् विश्वा अधि श्रियो रणन्ति सप्त संसदः। इन्द्रं सुते हवामहे॥२॥

यस्मिन्। विश्वाः। अधि। श्रियः। रणन्ति। सप्त। सम्ऽसदः ॥ इन्द्रम्। सुते। हवामहे २

त्रिकद्रुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमत्नत। तमिद् वर्धन्तु नो गिरः ॥ ३ ॥

त्रिऽकद्रुकेषु। चेतनम्। देवासः। यज्ञम्। अत्नत ॥ तम्। इत्। वर्धन्तु। नः। गिरः ॥३॥

इति नवमेनुवाके चतुर्दशं सूक्तम् ॥

"यत् सोममिन्द्र विष्णवि" इत्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्तेन सह उक्तः ॥
तथा पवित्रादिषु राजसूयैकाहेषु चतुरहादिषु च अस्य विनियोगः "अधा हीन्द्र गिर्वणः" [२०. १००] इत्यनेन सह उक्तः ॥
तथा अभिप्लवस्य षष्ठमहः उक्थ्यसंस्थं चेद् भवति तदा "य एक इद् विदयते" [२०. ६३. ४] "यत् सोममिन्द्र विष्णवि" [२०. १११] एतौ उक्थस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "षष्ठमुक्थ्यं चेद् य एक इद् विदयते यत् सोममिन्द्र विष्णवीति" इति [वै० ८. ३] ॥

यत् सोममिन्द्र विष्णवि यद्वा घ त्रित आप्त्ये। यद्वा मरुत्सु मन्दसे
समिन्दुभिः ॥ १ ॥

यत्। सोमम्। इन्द्र। विष्णवि। यत्। वा। घ। त्रिते। आप्त्ये ॥ यत्। वा। मरुत्ऽसु। मन्दसे। सम्। इन्दुऽभिः ॥ १ ॥

यद्वा शक्र परावति समुद्रे अधि मन्दसे। अस्माकमित् सुते रणा
समिन्दुभिः ॥ २ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यत् । वा । शक्र । पराऽवति । समुद्रे । अधि । मन्दसे ॥ अस्माकम् । इत् । सुते । रण । सम् । इन्दुऽभिः ॥ २ ॥

यद्वासि सुन्वतो वृधो यजमानस्य सत्पते । उक्थे वा यस्य रण्यसि समिन्दुभिः ॥ ३ ॥

यत् । वा । असि । सुन्वतः । वृधः । यजमानस्य । सत्ऽपते ॥ उक्थे । वा । यस्य । रण्यसि । सम् । इन्दुऽभिः ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके पंचदशं सूक्तम् ॥

विनुत्यभिभूत्यादिषु अष्टसु द्वन्द्वैकाहेषु "यदद्य कच्च वृत्रहन्" [२०. ११२] "उभयं शृणवच्च नः" [२०. ११३] एतौ आज्यपृष्ठस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "विनुत्यभिभूत्यो राशिमराशयोः शदोपशदयोः सम्राट्स्वराजोर्यदद्य कच्च वृत्रहन्नुभयं शृणवच्च न इति" इति [वै० ८. २] ॥

यदद्य कच्च वृत्रहन्नुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ १ ॥

यत् । अद्य । कत् । च । वृत्रऽहन् । उत्ऽअगाः । अभि । सूर्य ॥ सर्वम् । तत् । इन्द्र । ते । वशे ॥ १ ॥

यद्वा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत् सत्यमित् तव ॥ २ ॥

यत् । वा । प्रऽवृद्ध । सत्ऽपते । न । मरै । इति । मन्यसे ॥ उतो इति । तत् । सत्यम् । इत् । तव ॥ २ ॥

ये सोमासः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वांस्ताँ इन्द्र गच्छसि ॥ ३ ॥

ये । सोमासः । पराऽवति । ये । अर्वाऽवति । सुन्विरे ॥ सर्वान् । तान् । इन्द्र । गच्छसि ३

इति नवमेनुवाके षोडशं सूक्तम् ॥

विनुत्यभिभूत्यादिषु "उभयं शृणवच्च नः" इत्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्तेन सह उक्तः ॥
तथा त्रिवृदादिषु अस्य विनियोगः "वयमेनमिदा ह्यः" [२०. ९७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

उभयं शृणवच्च न इन्द्रो अर्वागिदं वचः ।
सत्राच्या मघवा सोमपीतये धिया शविष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥

उभयम् । शृणवत् । च । नः । इन्द्रः । अर्वाक् । इदम् । वचः ।
सत्राच्या । मघऽवा । सोमऽपीतये । धिया । शविष्ठः । आ । गमत् ॥ १ ॥

तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः ।
उतोपमानां प्रथमो नि षीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥

१ So we with all our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तम्। हि। स्वऽराजम्। वृषभम्। तम्। ओजसे। धिषणे इति। निःऽततक्षतुः।
उत। उपऽमानाम्। प्रथमः। नि। सीदसि। सोमऽकामम्। हि। ते। मनः॥ २॥

इति नवमेनुवाके सप्तदशं सूक्तम्॥

पवित्रादिषु राजसूयैकाहेषु "अभ्रातृव्यो अना त्वम्" इत्यस्य विनियोगः "अधा हीन्द्र गिर्वणः" [२०. १००] इत्यनेन सह उक्तः॥

तथा अभिप्लवषडहस्य गवाख्येहनि "अभ्रातृव्यो अना त्वम्" इत्येष उक्थस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "षडहस्य गव्यभ्रातृव्यो अना त्वमिति" इति [वै० ८. ३]॥

अभ्रातृव्यो अना त्वमनापिरिन्द्र जनुषा सनादसि। युधेदापित्वमिच्छसे १
अभ्रातृव्यः। अना। त्वम्। अनापिः। इन्द्र। जनुषा। सनात्। असि॥ युधा। इत्।
आपिऽत्वम्। इच्छसे॥ १॥

नकिः रेवन्तं सख्याय विन्दसे पीयन्ति ते सुराश्वः।
यदा कृणोषि नदनुं समूहस्यादित् पितेव हूयसे॥ २॥

नकिः। रेवन्तम्। सख्याय। विन्दसे। पीयन्ति। ते। सुराश्वः।
यदा। कृणोषि। नदनुम्। सम्। ऊहसि। आत्। इत्। पिताऽइव। हूयसे॥ २॥

इति नवमेनुवाके अष्टादशं सूक्तम्॥

साद्यःक्रामिधानेषु एकाहेषु श्येनयागवर्जितेषु "अहमिद्धि पितुष्परि" इत्याज्यस्तोत्रियो भवति। तद् उक्तं वैताने। "साद्यःक्रेषु श्येनवर्जम् अहमिद्धि पितुष्परीति च" इति [वै० ८. २.]॥

अहमिद्धि पितुष्परि मेधामृतस्य जग्रभ। अहं सूर्य इवाजनि॥ १॥
अहम्। इत्। हि। पितुः। परि। मेधाम्। ऋतस्य। जग्रभ॥ अहम्। सूर्यःऽइव।
अजनि॥ १॥

अहं प्रत्नेन मन्मना गिरः शुम्भामि कण्ववत। येनेन्द्रः शुष्ममिद् दधे २
अहम्। प्रत्नेन। मन्मना। गिरः। शुम्भामि। कण्वऽवत॥ येन। इन्द्रः। शुष्मम्।
इत्। दधे॥ २॥

ये त्वामिन्द्र न तुष्टुवुर्ऋषयो ये च तुष्टुवुः। ममेद् वर्धस्व सुष्टुतः॥ ३॥
ये। त्वाम्। इन्द्र। न। तुस्तुवुः। ऋषयः। ये। च। तुस्तुवुः॥ मम। इत्। वर्धस्व।
सुऽस्तुतः॥ ३॥

इति नवमेनुवाके एकोनविंशं सूक्तम्॥

---

१ P तत्। २ So we with all our Mss.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अतिरात्राणां सर्वस्तोमाख्ययोः "मा भूम निष्ठ्या इव" [२०. ११६] "विधुं दद्राणं सलिलस्य पृष्ठे" [९. १५. ९] एतौ पृष्ठस्तोत्रियौ यथाक्रमं भवतः। तद् उक्तं वैताने। "अतिरात्राणां सर्वस्तोमयोर्मा भूम निष्ठ्या इव विधुं दद्राणं सलिलस्य पृष्ठ इति" इति [वै० ८. २] ॥

तथा चतुरहाणां सर्वेष्वहःसु एतौ पृष्ठस्तोत्रियौ विकल्पितौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "सर्वेषु मा भूम निष्ठ्या इव विधुं दद्राणं सलिलस्य पृष्ठ इति" इति [वै० ८. ३] ॥

मा भूम निष्ठ्या इवेन्द्र त्वदरणा इव।
वनानि न प्रजहितान्यद्रिवो दुरोषासो अमन्महि ॥ १ ॥

मा। भूम। निष्ठ्याःऽइव। इन्द्र। त्वत्। अरणाःऽइव।
वनानि। न। प्रऽजहितानि। अद्रिऽवः। दुरोषासः। अमन्महि ॥ १ ॥

अमन्महीदनाशवोनुग्रासश्च वृत्रहन्।
सकृत् सु ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ २ ॥

अमन्महि। इत्। अनाशवः। अनुग्रासः। च। वृत्रऽहन्।
सकृत्। सु। ते। महता। शूर। राधसा। अनु। स्तोमम्। मुदीमहि ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके विंशं सूक्तम् ॥

त्रिवृदादिषु "पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा" इत्यस्य विनियोगः "वयमेनमिदा ह्यः" [२०. ९७] इत्यनेन सह उक्तः॥ तथा तनूपृष्ठे षडहे अस्य विनियोगः "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] इत्यनेन सह उक्तः ॥

पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वाद्रिः।
सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वा ॥ १ ॥

पिब। सोमम्। इन्द्र। मन्दतु। त्वा। यम्। ते। सुसाव। हरिऽअश्व। अद्रिः।
सोतुः। बाहुऽभ्याम्। सुऽयतः। न। अर्वा ॥ १ ॥

यस्ते मदो युज्यश्चारुरस्ति येन वृत्राणि हर्यश्व हंसि।
स त्वामिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥ २ ॥

यः। ते। मदः। युज्यः। चारुः। अस्ति। येन। वृत्राणि। हरिऽअश्व। हंसि।
सः। त्वाम्। इन्द्र। प्रभुवसो इति प्रभुऽवसो। ममत्तु ॥ २ ॥

बोधा सु मे मघवन् वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिम्।
इमा ब्रह्म सधमादे जुषस्व ॥ ३ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

बोधं । सु । मे । मघऽवन् । वाचम् । आ । इमाम् । याम् । ते । वसिष्ठः । अर्चति ।
प्रऽशस्तिम् ।

इमा । ब्रह्म । सधऽमादे । जुषस्व ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके एकविंशं सूक्तम् ॥

चातुर्मास्यवैश्वदेवादीनां सप्तानां त्र्यहाणां प्रथमेऽह्नः सु "शग्ध्यू षु शचीपते" इत्येष पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "चातुर्मास्यवैश्वदेवगर्गवैदच्छन्दोमवत्पराकान्तर्वस्वश्वमेधत्र्यहाणां शग्ध्यू षु शचीपत इति" इति [वै०८. ३] ॥

तथा त्रिककुद्दशाहाहीने अस्य विनियोगः "क ईं वेद सुते सचा" [२०. ५३] इत्यनेन सह उक्तः ॥

साकमेधत्र्यहस्य प्रथमेहनि "इन्द्रमिद् देवतातये" [२०. ११८. ३] इत्येष पृष्ठस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "साकमेधस्येन्द्रमिद् देवतातय इति" इति [वै० ८. ३] ॥

शग्ध्यू३ षु शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
भगं न हि त्वा यशसं वसुविदमनु शूर चरामसि ॥ १ ॥

शग्धि । ऊं इति । सु । शचीऽपते । इन्द्र । विश्वाभिः । ऊतिऽभिः ।
भगम् । न । हि । त्वा । यशसम् । वसुऽविदम् । अनु । शूर । चरामसि ॥ १ ॥

पौरो अश्वस्य पुरुकृद् गवामस्युत्सो देव हिरण्ययः ।
नकिर्हि दानै परिमर्धिषत्त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥ २ ॥

पौरः । अश्वस्य । पुरुऽकृत् । गवाम् । असि । उत्सः । देव । हिरण्ययः ।
नकिः । हि । दानम् । परिऽमर्धिषत् । त्वे इति । यत्ऽयत् । यामि । तत् । आ । भर ॥२॥

इन्द्रमिद् देवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे ।
इन्द्रं समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनस्य सातये ॥ ३ ॥

इन्द्रम् । इत् । देवऽतातये । इन्द्रम् । प्रऽयति । अध्वरे ।
इन्द्रम् । सम्ऽईके । वनिनः । हवामहे । इन्द्रम् । धनस्य । सातये ॥ ३ ॥

इन्द्रो मह्ना रोदसी पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।
इन्द्रे ह विश्वा भुवनानि येमिर इन्द्रे सुवानास इन्दवः ॥ ४ ॥

इन्द्रः । मह्ना । रोदसी इति । पप्रथत् । शवः । इन्द्रः । सूर्यम् । अरोचयत् ।
इन्द्रे । ह । विश्वा । भुवनानि । येमिरे । इन्द्रे । सुवानासः । इन्दवः ॥ ४ ॥

इति नवमेनुवाके द्वाविंशं सूक्तम् ॥

वैश्वदेवादित्यहेषु "अस्तावि मन्म पूर्व्यम्" इत्यस्य विनियोगः "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०.४७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अस्तावि मन्म पूर्व्यं ब्रह्मेन्द्राय वोचत ।
पूर्वीर्ऋतस्य बृहतीरनूषत स्तोतुर्मेधा असृक्षत ॥ १ ॥

अस्तावि । मन्म । पूर्व्यम् । ब्रह्म । इन्द्राय । वोचत ।
पूर्वीः । ऋतस्य । बृहतीः । अनूषत । स्तोतुः । मेधाः । असृक्षत ॥ १ ॥

तुरण्यवो मधुमन्तं घृतश्चुतं विप्रासो अर्कमानृचुः ।
अस्मे रयिः पप्रथे वृष्ण्यं शवोऽस्मे सुवानास इन्दवः ॥ २ ॥

तुरण्यवः । मधुऽमन्तम् । घृतऽश्चुतम् । विप्रासः । अर्कम् । आनृचुः ।
अस्मे इति । रयिः । पप्रथे । वृष्ण्यम् । शवः । अस्मे इति । सुवानासः । इन्दवः ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके त्रयोविंशं सूक्तम् ॥

दशाहस्य गवामयनिकस्य अष्टमेहनि "यदिन्द्र प्रागपागुदक्" इत्येष उक्थस्तोत्रियो भवति । उक्तं वैताने । "दशाहस्याष्टमे यदिन्द्र प्रागपागुदगिति" इति [वै० ८. ४] ॥
तथा त्रिककुद्दशाहाहीने अस्य विनियोगः "क ईं वेद सुते सचा" [२०. ५३] इत्यनेन सह उक्तः ॥

यदिन्द्र प्रागपागुदङ्न्यग् वा हूयसे नृभिः ।
सिमा पुरू नृषूतो अस्यानवेसि प्रशर्ध तुर्वशे ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा । हूयसे । नृऽभिः ।
सिम । पुरु । नृऽसूतः । असि । आनवे । असि । प्रऽशर्ध । तुर्वशे ॥ १ ॥

यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे सचा ।
कण्वासस्त्वा ब्रह्मभि स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ २ ॥

यत् । वा । रुमे । रुशमे । श्यावके । कृपे । इन्द्र । मादयसे । सचा ।
कण्वासः । त्वा । ब्रह्मऽभिः । स्तोमऽवाहसः । इन्द्र । आ । यच्छन्ति । आ । गहि ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके चतुर्विंशं सूक्तम् ॥

तनूष्टुष्टे षष्ठे "अभि त्वा शूर नोनुमः" इत्यस्य विनियोगः "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] इत्यनेन सह उक्तः ॥

अभि त्वा शूर नोनुमोदुग्धा इव धेनवः ।
ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥ १ ॥

अभि । त्वा । शूर । नोनुमः । अदुग्धाःऽइव । धेनवः ।
ईशानम् । अस्य । जगतः । स्वःऽदृशम् । ईशानम् । इन्द्र । तस्थुषः ॥ १ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

न त्वावाँ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते।
अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ २ ॥

न। त्वाऽवान्। अन्यः। दिव्यः। न। पार्थिवः। न। जातः। न। जनिष्यते।
अश्वऽयन्तः। मघऽवन्। इन्द्र। वाजिनः। गव्यन्तः। त्वा। हवामहे ॥ २ ॥

इति नवमेनुवाके पञ्चविंशं सूक्तम् ॥

तन्नृपृष्ठे षड्हे "रेवतीर्नः सधमादे" इत्यस्य विनियोगः "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०. ८१] इत्यनेन सह उक्तः ॥

रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥ १ ॥

रेवतीः। नः। सधऽमादे। इन्द्रे। सन्तु। तुविऽवाजाः ॥ क्षुऽमन्तः। याभिः। मदेम ॥ १ ॥

आ घ त्वावान् त्मनाप्त स्तोतृभ्यो धृष्णवियानः। ऋणोरक्षं न चक्र्योः[२] ॥ २ ॥

आ। घ। त्वाऽवान्। त्मना। आप्तः। स्तोतृऽभ्यः। धृष्णो इति। इयानः ॥ ऋणोः।
अक्षम्। न। चक्र्योः ॥ २ ॥

आ यद् दुवः शतक्रतवा कामं जरितॄणाम्[१]। ऋणोरक्षं न शचीभिः ॥ ३ ॥

आ। यत्। दुवः। शतक्रतो इति शतऽक्रतो। आ। कामम्। जरितॄणाम् ॥ ऋणोः।
अक्षम्। न। शचीभिः ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके षड्विंशं सूक्तम् ॥

विषुवति सौर्यपृष्ठे माध्यंदिने "चित्रं देवानामुदगादनीकम्" [२०. १०७. १४] "तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्" [२०. १२३] इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ भवतः। तद् उक्तं वैताने। "चित्रं देवानामुदगादनीकं तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम् इति पृष्ठस्तोत्रियानुरूपौ" इति [वै० ६. ३] ॥

तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्तोर्वितततं सं जभार।
यदेदयुक्त हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै ॥ १ ॥

तत्। सूर्यस्य। देवऽत्वम्। तत्। महिऽत्वम्। मध्या। कर्तोः। विऽततम्। सम्। जभार।
यदा। इत्। अयुक्त। हरितः। सधऽस्थात्। आत्। रात्री। वासः। तनुते। सिमस्मै ॥ १ ॥

तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे।
अनन्तमन्यद् रुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति ॥ २ ॥

तत्। मित्रस्य। वरुणस्य। अभिऽचक्षे। सूर्यः। रूपम्। कृणुते। द्योः। उपऽस्थे।

---

१ B Cs जरीतॄणाम्. २ J द्यौः।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अनन्तम्। अन्यत्। रुशत्। अस्य। पाजः। कृष्णम्। अन्यत्। हरितः। सम्। भरन्ति ॥ २॥

इति नवमेनुवाके सप्तविंशं सूक्तम् ॥

तनूपृष्टे षडहे "कया नश्चित्र आ भुवत्" इत्यस्य विनियोगः "यद् द्याव इन्द्र ते शतम्" [२०.८१] इत्यनेन सह उक्तः॥

कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता ॥ १॥

कया। नः। चित्रः। आ। भुवत्। ऊती। सदाऽवृधः। सखा ॥ कया। शचिष्ठया। वृता १

कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृळ्हा चिदारुजे वसु ॥२॥

कः। त्वा। सत्यः। मदानाम्। मंहिष्ठः। मत्सत्। अन्धसः ॥ दृळ्हा। चित्। आऽरुजे। वसु ॥२॥

अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः ॥ ३ ॥

अभि। सु। नः। सखीनाम्। अविता। जरितॄणाम् ॥ शतम्। भवासि। ऊतिऽभिः ॥३॥

इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः।
यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकॢपाति ॥ ४ ॥

इमा। नु। कम्। भुवना। सीसधाम। इन्द्रः। च। विश्वे। च। देवाः।
यज्ञम्। च। नः। तन्वम्। च। प्रऽजाम्। च। आदित्यैः। इन्द्रः। सह। चीकॢपाति ॥ ४ ॥

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनूनाम्।
हत्वाय देवा असुरान् यदायन् देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ५ ॥

आदित्यैः। इन्द्रः। सऽगणः। मरुत्ऽभिः। अस्माकम्। भूतु। अविता। तनूनाम्।
हत्वाय। देवाः। असुरान्। यत्। आयन्। देवाः। देवऽत्वम्। अभिऽरक्षमाणाः ॥ ५ ॥

प्रत्यञ्चमर्कमनयं छचीभिरादित् स्वधामिषिरां पर्यपश्यन्।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥

---

१ ^{h}B C K ^{m}K R Dc दृढा. We with D E ^{m}S V Cs P ^{2}P J Cp. २ B ^{h}B K ^{m}K omit the rest of the hymn observing: असुरांन्यदायँन्निति द्विपदासूक्तौ ॥ स्तोत्रियानुरूपौ ॥ C and all other Samhitâ and Pada Mss omit the rest of this hymn as it has appeared before (See XX. 63) and indicate the omission and the special nature of the Ṛiks omitted by the following remark, which unhappily is so incorrectly written in all Mss that we have given the reading of C only as containing the fewest mistakes:— इमा नु कं भुवना सीषधाम हत्वाय देवा असुरान् यदायंन्निति द्विपदासूक्तौ स्तोत्रियानुरूपौ ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

प्रत्यञ्चम्। अर्कम्। अनयन्। शचीभिः। आत्। इत्। स्वधाम्। इषिराम्। परि। अपश्यन्।
अया। वाजम्। देवऽहितम्। सनेम। मदेम। शतऽहिमाः। सुऽवीराः॥ ६॥

इति नवमेनुवाके अष्टाविंशं सूक्तम्॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि "अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रान्" इति सुकीर्त्याख्यस्य सकलसूक्तस्य पच्छः शंसने प्राप्ते चतुर्थीम् अर्धर्चशः शंसति। तद् उक्तं वैताने। "अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रान् इति सुकीर्तिम्। चतुर्थीमर्धर्चशः" इति [वै० ६. २]॥

सौत्रामण्यां गृहीतेष्वाज्येषु "कुविदङ्ग यवमन्तः" [२०. १२५. २] इति ऋचा पयोग्रहान् गृह्णन्तमध्वर्युम् अभिमन्त्रयते। तद् उक्तं वैताने। "गृहीतेष्वाज्येषु कुविदङ्ग यवमन्त इति पयोग्रहान् गृह्णन्तम्" इति [वै० ५. ३]॥

तत्रैव वपामार्जनादनन्तरम् "युवं सुराममश्विना" [२०. १२५. ४–७] इति चतसृभिर्ऋग्भिः पयःसुराग्रहाणां होमान् अनुमन्त्रयते। तद् उक्तं वैताने। "वपामार्जनाद् युवं सुराममश्विनेति चतसृभिः पयःसुराग्रहाणाम्" इति [वै० ५. ३]॥

अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानपापाचो अभिभूते नुदस्व।
अपोदीचो अप शूराधराच उरौ यथा तव शर्मन् मदेम॥ १॥

अप। इन्द्र। प्राचः। मघऽवन्। अमित्रान्। अप। अपाचः। अभिऽभूते। नुदस्व।
अप। उदीचः। अप। शूर। अधराचः। उरौ। यथा। तव। शर्मन्। मदेम॥ १॥

कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद् यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय।
इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः॥ २॥

कुवित्। अङ्ग। यवऽमन्तः। यवम्। चित्। यथा। दान्ति। अनुऽपूर्वम्। विऽयूय।
इहऽइह। एषाम्। कृणुहि। भोजनानि। ये। बर्हिषः। नमःऽवृक्तिम्। न। जग्मुः॥ २॥

नहि स्थूरृतुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेषु।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः॥ ३॥

नहि। स्थूरि। ऋतुऽथा। यातम्। अस्ति। न। उत। श्रवः। विविदे। सम्ऽगमेषु।
गव्यन्तः। इन्द्रम्। सख्याय। विप्राः। अश्वऽयन्तः। वृषणम्। वाजयन्तः॥ ३॥

युवं सुराममश्विना नमुचावासुरे सचा।
विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम्॥ ४॥

युवम्। सुराममम्। अश्विना। नमुचौ। आसुरे। सचा।
विऽपिपाना। शुभः। पती इति। इन्द्रम्। कर्मऽसु। आवतम्॥ ४॥

---

१ P सुरागम्। Cp. सुऽराममम्।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पुत्रमिव पितरावश्विनोभेन्द्रावथुः काव्यैर्दंसनाभिः ।
यत् सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥

पुत्रम्ऽइव । पितरौ । अश्विना । उभा । इन्द्र । आवथुः । काव्यैः । दंसनाभिः ।
यत् । सुऽरामम् । वि । अपिबः । शचीभिः । सरस्वती । त्वा । मघऽवन् । अभिष्णक् ॥५॥

इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
बाधतां द्वेषो अभयं नः कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ६ ॥

इन्द्रः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । अवःऽभिः । सुऽमृडीकः । भवतु । विश्वऽवेदाः ।
बाधताम् । द्वेषः । अभयम् । नः । कृणोतु । सुऽवीर्यस्य । पतयः । स्याम ॥ ६ ॥

स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मद्राचिद् द्वेषः सनुतर्युयोतु ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ७ ॥

सः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । इन्द्रः । अस्मत् । आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोतु ।
तस्य । वयम् । सुऽमतौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ७ ॥

इति नवमेनुवाके एकोनत्रिंशं सूक्तम् ॥

पृष्ठचस्य षष्ठेहनि "वि हि सोतोरसृक्षत" इति वृषाकप्याख्यं सूक्तं सूत्रोक्तधर्मकं शंसति । तद् उक्तं वैताने । "वि हि सोतोरसृक्षतेति वृषाकपिम्" इत्यादि [वै० ६. २] ॥

[१]वि हि सोतोरसृक्षत नेन्द्रं देवममंसत ।
यत्रामदद् वृषाकपिर्यः पुष्टेषु मत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १ ॥

वि । हि । सोतोः । असृक्षत । न । इन्द्रम् । देवम् । अमंसत ।
यत्र । अमदत् । वृषाकपिः । अर्यः । पुष्टेषु । मत्ऽसखा । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्ऽतरः ॥१॥

परा हीन्द्र धावसि वृषाकपेरति व्यथिः ।
नो अह प्र विन्दस्यन्यत्र सोमपीतये विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २ ॥

परा । हि । इन्द्र । धावसि । वृषाकपेः । अति । व्यथिः ।
नो इति । अह । प्र । विन्दसि । अन्यत्र । सोमऽपीतये । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्ऽतरः ॥ २ ॥

किमयं त्वां वृषाकपिश्चकार हरितो मृगः ।
यस्मा इरस्यसीदु न्वर्यो वा पुष्टिमद् वसु विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ३ ॥

---

१ P Cp सुरामम् । २ V. says it is believed that these 23 verses contain the story of the Râmâyaṇa.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

किम्। अयम्। त्वाम्। वृषाकपिः। चकार। हरितः। मृगः।
यस्मै। इरस्यसि। इत्। ऊं इति। नु। अर्यः। वा। पुष्टिऽमत्। वसु।० ॥ ३ ॥

यमिमं त्वं वृषाकपिं प्रियमिन्द्राभिरक्षसि।
श्वा न्वस्य जम्भिषदपि कर्णे वराहयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ४ ॥

यम्। इमम्। त्वम्। वृषाकपिम्। प्रियम्। इन्द्र। अभिऽरक्षसि।
श्वा। नु। अस्य। जम्भिषत्। अपि। कर्णे। वराहऽयुः।० ॥ ४ ॥

प्रिया तष्टानि मे कपिर्व्यक्ता व्यदूदुषत्।
शिरो न्वस्य राविषं न सुगं दुष्कृते भुवं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ५ ॥

प्रिया। तष्टानि। मे। कपिः। विऽअक्ता। वि। अदूदुषत्।
शिरः। नु। अस्य। राविषम्। न। सुऽगम्। दुःऽकृते। भुवम्।० ॥ ५ ॥

न मत्स्त्री सुभसत्तरा न सुयाशुतरा भुवत्।
न मत् प्रतिच्यवीयसी न सक्थ्युद्यमीयसी विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ६ ॥

न। मत्। स्त्री। सुभसत्ऽतरा। न। सुयाशुऽतरा। भुवत्।
न। मत्। प्रतिऽच्यवीयसी। न। सक्थि। उत्ऽयमीयसी।० ॥ ६ ॥

उवे अम्ब सुलाभिके यथेवाङ्ग भविष्यति।
भसन्मे अम्ब सक्थि मे शिरो मे वीवं[1] हृष्यति विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः॥७

उवे। अम्ब। सुलाभिके। यथाऽइव। अङ्ग। भविष्यति।
भसत्। मे। अम्ब। सक्थि। मे। शिरः। मे। विऽइव। हृष्यति।० ॥ ७ ॥

किं सुबाहो स्वङ्गुरे पृथुष्टो पृथुजाघने।
किं शूरपत्नि नस्त्वमभ्यमीषि वृषाकपिं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ८ ॥

किम्। सुबाहो इति सुऽबाहो। सुऽअङ्गुरे। पृथुस्तो इति पृथुऽस्तो। पृथुऽजघने।
किम्। शूरऽपत्नि। नः। त्वम्। अभि। अमीषि। वृषाकपिम्।० ॥ ८ ॥

अवीरामिव मामयं शरारुरभि मन्यते।
उताहमस्मि वीरिणीन्द्रपत्नी मरुत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ९ ॥

---

१ B वीवं. २ P °धेन।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अवीराम्ऽइव । माम् । अयम् । शराऽरुः । अभि । मन्यते ।
उत । अहम् । अस्मि । वीरिणी । इन्द्रंऽपत्नी । मरुत्ऽसखा ।० ॥ ९ ॥

संहोत्रं स्म पुरा नारी समनं वाव गच्छति ।
वेधा ऋतस्य वीरिणीन्द्रपत्नी महीयते विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १० ॥

सम्ऽहोत्रम् । स्म । पुरा । नारी । समनम् । वा । अव । गच्छति ।
वेधाः । ऋतस्य । वीरिणी । इन्द्रंऽपत्नी । महीयते ।० ॥ १० ॥

इन्द्राणीमासु नारिषु सुभगामहमश्रवम् ।
नह्यस्या अपरं चन जरसा मरते पतिर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ११ ॥

इन्द्राणीम् । आसु । नारिषु । सुऽभगाम् । अहम् । अश्रवम् ।
नहि । अस्याः । अपरम् । चन । जरसा । मरते । पतिः ।० ॥ ११ ॥

नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर्ऋते ।
यस्येदमप्यं हविः प्रियं देवेषु गच्छति विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १२ ॥

न । अहम् । इन्द्राणि । ररण । सख्युः । वृषाकपेः । ऋते ।
यस्य । इदम् । अप्यम् । हविः । प्रियम् । देवेषु । गच्छति ।० ॥ १२ ॥

वृषाकपायि रेवति सुपुत्र आदु सुस्नुषे ।
घसत् त इन्द्र उक्षणः प्रियं काचित्करं हविर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १३ ॥

वृषाकपायि । रेवति । सुऽपुत्रे । आत् । ऊं इति । सुऽस्नुषे ।
घसत् । ते । इन्द्रः । उक्षणः । प्रियम् । काचित्ऽकरम् । हविः ।० ॥ १३ ॥

उक्षणो हि मे पञ्चदश साकं पचन्ति विंशतिम् ।
उताहमद्मि पीव इदुभा कुक्षी प्रीणन्ति मे विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १४ ॥

उक्षणः । हि । मे । पञ्चऽदश । साकम् । पचन्ति । विंशतिम् ।
उत । अहम् । अद्मि । पीवः । इत् । उभा । कुक्षी इति । प्रीणन्ति । मे ।० ॥ १४ ॥

वृषभो न तिग्मशृङ्गोन्तर्यूथेषु रोरुवत् ।
मन्थस्त इन्द्र शं हृदे यं ते सुनोति भावयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १५ ॥

---

१ K °वयदु°. २ K प्रीणंति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वृ॒ष॒भः । न । ति॒ग्मऽशृ॑ङ्गः । अ॒न्तः । यू॒थेषु॑ । रोरु॑वत् ।

म॒न्थः । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । शम् । हृ॒दे । यम् । ते॒[1] । सु॒नोति॑ । भा॒व॒युः ।० ॥ १५ ॥

न सेशे॒ यस्य॒ रम्ब॑तेन्त॒रा स॒क्थ्या॒[2] ३॒ कपृ॑त् ।

सेदी॑शे॒ यस्य॑ रोम॒शं नि॑षे॒दुषो॑ वि॒जृम्भ॑ते॒ विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥ १६ ॥

न । सः । ई॒शे॒ । यस्य॑ । रम्ब॑ते । अ॒न्त॒रा । स॒क्थ्या॑ । कपृ॑त् ।

सः । इत् । ई॒शे॒ । यस्य॑ । रो॒म॒शम् । नि॒ऽसे॒दुषः॑ । वि॒ऽजृम्भ॑ते ।० ॥ १६ ॥

न सेशे॒ यस्य॑ रोम॒शं नि॑षे॒दुषो॑ वि॒जृम्भ॑ते ।

सेदी॑शे॒ यस्य॒ रम्ब॑तेन्त॒रा स॒क्थ्या॒[2] ३॒ कपृ॒द् विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥१७॥

न । सः । ई॒शे॒ । यस्य॑ । रो॒म॒शम् । नि॒ऽसे॒दुषः॑ । वि॒ऽजृम्भ॑ते ।

सः । इत् । ई॒शे॒ । यस्य॑ । रम्ब॑ते । अ॒न्त॒रा । स॒क्थ्या॑ । कपृ॑त् ।० ॥ १७ ॥

अ॒यमि॑न्द्र वृ॒षाक॑पिः॒ पर॑स्वन्तं ह॒तं वि॑दत् ।

अ॒सिं सू॒नां नवं॑ च॒रुमादेध॒स्यान॒ आचि॑तं॒ विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥१८॥

अ॒यम् । इ॒न्द्र॒ । वृ॒षाक॑पिः । पर॑स्वन्तम् । ह॒तम् । वि॒द॒त् ।

अ॒सिम् । सू॒नाम् । नव॑म् । च॒रुम् । आत् । एध॑स्य । अनः॑ । आऽचि॑तम् ।० ॥ १८ ॥

अ॒यमे॑मि वि॒चाक॑शद् विचि॒न्वन् दास॒मार्य॑म् ।

पिबा॑मि पाक॒सुत्व॑नो॒भि धीर॑मचाकशं॒ विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥ १९ ॥

अ॒यम् । ए॒मि॒ । वि॒ऽचाक॑शत् । वि॒ऽचि॒न्वन् । दास॑म् । आर्य॑म् ।

पिबा॑मि । पा॒क॒ऽसुत्व॑नः । अ॒भि । धीर॑म् । अ॒चा॒क॒श॒म् ।० ॥ १९ ॥

धन्व॑ च॒ यत् कृ॒न्तत्रं॑ च॒ कति॑ स्वि॒त् ता वि योज॑ना ।

नेदी॑यसो वृषाक॒पेस्त॒मेहि॑ गृ॒हाँ उप॒ विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥ २० ॥

धन्व॑ । च॒ । यत् । कृ॒न्तत्र॑म् । च॒ । कति॑ । स्वि॒त् । ता । वि । योज॑ना ।

नेदी॑यसः । वृ॒षा॒क॒पे॒ । अस्त॑म् । आ । इ॒हि॒ । गृ॒हान् । उप॑ ।० ॥ २० ॥

पुन॒रेहि॑ वृषाकपे सुवि॒ता क॑ल्पयावहै ।

य ए॒ष स्व॑प्न॒[3]नंश॒नोस्त॒मेषि॑ प॒था पुन॒र्विश्व॑स्मा॒दिन्द्र॒ उत्त॑रः ॥ २१ ॥

---

१ P² ते ।. २ B^h K K^m V °क्थ्या॒१॒क°. ३ K स्व॑प्नं नश॒नो°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पुनः । आ । इहि । वृषाकपे । सुविता । कल्पयावहै ।
यः । एषः । स्वप्नऽनंशनः । अस्तम् । एषि । पथा । पुनः ।० ॥ २१ ॥

यदुदञ्चो वृषाकपे गृहमिन्द्राजगन्तन ।
क १ स्य पुल्वघो मृगः कमगं जनयोपनो विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२२॥

यत् । उदञ्चः । वृषाकपे । गृहम् । इन्द्र । अजगन्तन ।
कऽ । स्यः । पुल्वघः । मृगः । कम् । अगन् । जनऽयोपनः ।० ॥ २२ ॥

पर्शुर्ह नाम मानवी साकं ससूव विंशतिम् ।
भद्रं भल त्यस्या अभूद् यस्या उदरमामयद् विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः २३

पर्शुः । ह । नाम । मानवी । साकम् । ससूव । विंशतिम् ।
भद्रम् । भल । त्यस्यै । अभूत् । यस्याः । उदरम् । आमयत् । विश्वस्मात् । इन्द्रः ।
उत्ऽतरः ॥ २३ ॥

॥ अथ *कुन्तापसूक्तानि ॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि "इदं जना उपश्रुत" इति कुन्तापम् अर्धर्चशः शंसति । तत्र प्रथमाश्चतुर्दश ऋचः पदावग्राहं शंसति। तद् उक्तं वैताने । "इदं जना उपश्रुतेति कुन्तापम् अर्धर्चशः । चतुर्दश पदावग्राहम्" इति [वै० ६. २] ॥

इदं २ जना उप श्रुत ३ नराशंस स्तविष्यते ।
षष्टिं सहस्रा नवतिं च ४ कौरम आ रुशमेषु दद्महे ॥ १ ॥
उष्ट्रा यस्य ५ प्रवाहणो ६ वधूमन्तो द्विर्दश ।
वर्ष्मा रथस्य ७ नि जिहीडते दिव ८ ईषमाणा उपस्पृशः ॥ २ ॥

---

* J and Cp have no accents in the Kuntâpa sûktas.

१ R क ३. २ Rw जना. ३ P श्रुत. Rw श्रुत नाराशंस स्तवि°. ४ E Dc Cp कौरुम. Rw कौरम. ५ E दध्महे. ६ P उष्ट्रा. R Dc Cs उष्ट्रा. ७ प्रवाहणो. C Cs प्रवाहणो. D E R Dc P प्रवाहणो. Rw प्रवाहिणो. ८ R Dc Cs वधूमंतो P वधूमतो. Cp वधूमंतोर्द्विर्दश. ९ E वरिष्मा. Cs वरिर्ष्मा. १० रथस्य. ११ J न. १२ E जहीडते. Rw जिहीषते. १३ P ईषमाणा. Rw ईषमाण.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एष इषाय मामहे शतं निष्कान् दश स्रजः ।
त्रीणि शतान्यर्वतां सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३ ॥
वच्यस्व रेभ वच्यस्व वृक्षे न पक्वे शकुनः ।
नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥ ४ ॥
प्र रेभासो मनीषा वृषा गाव इवेरते ।
अमोतपुत्रका एषाममोत गा इवासते ॥ ५ ॥
प्र रेभ धीं भरस्व गोविदं वसुविदम् ।
देवत्रेमां वाचं श्रीणीहीषुर्नावीरस्तारम् ॥ ६ ॥
राज्ञो विश्वजनीनस्य यो देवो मर्त्याँ अति ।
वैश्वानरस्य सुष्टुतिमा सुनोता परिक्षितः ॥ ७ ॥

---

१ Cs ईषार्य. Rw ऋषये. २ D °मामहे. ३ C D E R S Dc Cs P दश. We with P. ४ त्रीणि. ५ D E S Dc Cs P सहस्रा. ६ Cs वच्यः स्व रेभ वच्यस्व. ७ S रेभ. ८ S P वंच्यस्व. ९ S Cp वृक्षेण प°. C D E R Dc Cs P J वृक्षेन प°. We with P. १० C पक्केन श°. C E R S Dc Cs P पक्के. We with D P. ११ R शकुनः. १२ J वृष्टे. १३ Dc चर्चरीति. १४ C न. १५ C D R Dc P भुरिजो°. Cs भूरिजो°. १६ Rw वच्यस्व रेभ वच्यस्व वृक्षे न पक्के शकुनः । ओष्ठे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजो-रिव ॥ १७ D R Dc P प्ररे°. १८ D वृषा. S वृषा. Dc वृषा. १९ C D E R S Dc Cs P गाव इवेरते. We with P. २० C Cs अमोत. Dc अमोत. P अमोत. २१ E पुत्रका. २२ S °ममोतकागा इवासते. P °ममोतजा इवासते. २३ E Cp का. २४ Rw प्र रे-भासो मनीषा वृथा गाव इवेरते । अमोत पुत्रका एषाममोत गा उपासते ॥ २५ D प्ररेभ धीं भ° E प्ररेभ धीयं भ°. S Cp प्र रेभ धीयं भ°. Dc प्ररेवधीं भ°. Cs प्र रेभ धी भ°. P प्र रेभ धीं यं भ°. Rw प्र रेभ धियं भ°. २६ Rw वाचं कृधीषुं न वीरो अस्ता. २७ C D S Dc J शृणीही°. P has no accents from this verse onwards. २८ Rw विश्वजनी-नस्य. २९ D E R Cs मर्त्यं. ३० Rw °रस्य सुष्टुतिमा शृणोता प°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

परिच्छिन्नः क्षेममकरोत् तम् आसनमाचरन् ।
कुलायन् कृण्वन् कौरव्यः पतिर्वदति जायया ॥ ८ ॥
कतरत् त आ हराणि दधि मन्थां परि श्रुतम् ।
जायाः पतिं वि पृच्छति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः ॥ ९ ॥
अभीवस्वः प्र जिहीते यवः पक्वः पथो बिलम् ।
जनः स भद्रमेधति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः ॥ १० ॥
इन्द्रः कारुमबूबुधदुत्तिष्ठ वि चरा जनम् ।
ममेदुग्रस्य चर्कृधि सर्व इत् ते पृणादरिः ॥ ११ ॥
इह गावः प्रजायध्वमिहाश्वा इह पूरुषाः ।
इहो सहस्रदक्षिणोपि पूषा नि षीदति ॥ १२ ॥
नेमा इन्द्र गावो रिषन् मो आसां गोप रीरिषत् ।
मासाममित्रयुर्जन इन्द्र मा स्तेन ईशत ॥ १३ ॥

---

१ C Dc परिछि°. D परिछिन्न क्षे°. Cs परिछिन्नीं क्षम°. P परि छिन्नः. Rw परिक्षिन्नः क्षेममकरुत्तम. Though we have not taken the reading परिक्षित् because none of our Mss support it, yet it seems Rw's reading परिक्षिन्नः is right as it follows the analogy of the preceeding one and following two verses. २ Rw कुलायं. ३ Rw पतिर्वदति. ४ P °र्वदति. ५ C D E कतरत्. ६ R Sm हराणि. ७ R दधि मंथां. Rw दधि मन्थं परि श्रु°. ८ E Sm Cp स्रुतं. ९ Rw जाया. १० C पतिं. ११ C अभीव स्व. Rw अभीव स्वः. १२ D E P पथो. Rw परो. १३ C °मेथति. Rw °मेधते. १४ E R Sm Dc Cs P मबूबुध°. १५ C °दुदत्तिष्ठ. १६ Rw जरन्. १७ R Sm Cs P J Cp दुर्गस्य. Rw °दुग्रस्य. १८ D Dc चर्कृतिः. Sm P चर्कृधिः. Rw चर्कृधि. १९ Sm इहा गा°. Rw इह गां°. २० C °श्वा इह पूरुषाः. D °श्वा इह पुरुषः. E R Sm °श्वा इह पूरुषाः. Cs P J श्वा इह पूरुषः. P श्वा इह पूरुषः. Rw °श्वां इह पूरुषाः. २१ C E Sm सहस्र°. D Cs P सहस्र°. We with R Dc. २२ Sm °दक्षिणोपि पूषा. २३ C यूषा. २४ C D E R Sm Dc Cs नेमा. Rw मेमा इन्द्र. We with P. २५ Rw आसां गोपती रिषत्. २६ Rw मासाममि°. २७ Dc स्तेन ईशत्. २८ Rw ईशत.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

उप नो न रमसि सूक्तेन वचसा वयं भद्रेण वचसा वयम्।
वनादधिष्वनो गिरो न रिष्येम कदा चन ॥ १४ ॥

तं प्रतिगिरेति प्रति कुरुत। ओथामोदैवेति पञ्चपदा चतुर्दशी एकेन द्वाभ्यां वा प्रणौति ॥

इति नवमेनुवाके एकत्रिंशं सूक्तम् ॥

"यः सभेयो विदथ्यः" इति षोडशर्चः ॥

"यः सभेयो विदथ्यः" एतस्य शंसनप्रकारः पूर्वसूक्ते उक्तः ॥

यः सभेयो विदथ्यः सुत्वा यज्वाथ पूरुषः।
सूर्यं चामू रिशादसस्तद् देवाः प्रागकल्पयन् ॥ १ ॥
यो जाम्या अप्रथयस्तद् यत् सखायं दुधूर्षति।
ज्येष्ठो यदप्रचेतास्तदाहुरधरागिति ॥ २ ॥
यद् भद्रस्य पुरुषस्य पुत्रो भवति दाधृषिः।
तद् विप्रो अब्रवीदु तद् गन्धर्वः काम्यं वचः ॥ ३ ॥
यश्च पणि रघुजिष्ठ्यो यश्च देवाँ अदाशुरिः।
धीराणां शश्वतामहं तदपागिति शुश्रुम ॥ ४ ॥

---

१ Rw उप नरै नोनुमसि सूक्तेन°. २ C रमसि. ३ C R S Dc Cs वनादधि° Rw चनो दधिष्व नो गिरो. ४ Though the words from तं प्रति to षोडशर्चः are no part of the Samhitâ text, yet some of the Mss have placed accents in two, and others in three, places without any reasons whatever; we have therefore followed E and S which give no accents and have not shown the accents of other Mss either. ५ C E विदथ्यः. D विदथ्य. ६ S सुत्व. P P स्तुत्वा. Rw सुत्वा यज्वा च. ७ C सूर्यं चामू रिशादश°. Dc सूर्यं चामू रिशादश°. P सूर्यं चामू रिशादश°. Cp सूर्यं वामू. Rw सूर्यं चामुं रिशादसं. ८ Cs प्रागकल्पयन्. ९ E अप्रथय°. C D R S P अप्रथय° Rw अमेथयद्यत्. १० C E P P दुधूरिषति. ११ Rw ज्येष्ठाय यदप्रचेतास्तदाहुरधरागिति. १२ P पूरुषस्य. १३ Rw भवति दाधृषिः. १४ Rw तद्विप्रो अब्रवीदुदगं°. १५ P तद्विप्रो अब्रवीदुगद्गं°. १६ E J पणी. Dc पर्णी. १७ Rw °रघुजिष्ठो. १८ C D P J Cp °जिष्ठ्यो. Dc Cs जिष्ठ्यो. १९ Rw देवाँ. २० Rw शश्वतामह तदपा°.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ये चं देवा अयंजन्ताथो ये चं परादुदिः ।
सूर्यो दिवमिव गत्वाय मघवां नो वि रप्शते ॥ ५ ॥
योनाक्ताक्षो अनभ्यक्तो अमणिवो अहिरण्यवः ।
अब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तोता कल्पेषु संमिता ॥ ६ ॥
य आक्ताक्षः सुभ्यक्तः सुमणिः सुहिरण्यवः ।
सुब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तोता कल्पेषु संमिता ॥ ७ ॥
अप्रपाणा चं वेशन्ता रेवाँ अप्रतिदिश्ययः ।
अयभ्या कन्याकल्याणी तोता कल्पेषु संमिता ॥ ८ ॥
सुप्रपाणा चं वेशन्ता रेवान्सुप्रतिदिश्ययः ।
सुयभ्या कन्या कल्याणी तोता कल्पेषु संमिता ॥ ९ ॥
परिवृक्ता च महिषी स्वस्त्या च युधिगमः ।
अनाशुरश्वायामी तोता कल्पेषु संमिता ॥ १० ॥

---

१ Rw देवाँ. २ Rw परादुदुः. ३ Rw रप्शन्ते. ४ D अहिरण्ययः. J °वोहिरण्ययः. ५ Cs अब्रह्म. ६ C R Ṣm P P̊ J पुत्रः स्तो°. Cs पुत्रं स्तोता. ७ E कल्पेषु. ८ C °षु संमिताः. P̊ °षु संमिता. ९ Rw योऽनाक्ताक्षो अनभ्यक्तो अमणिरहिरण्यवान् । अब्रह्मा-ब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता ॥ १० C समणिः. ११ C सुहिरण्यवः. D J सुहिरण्ययः. १२ E कल्पेषु. १३ C °षु संमिता. P̊ °षु संमिता. १४ Rw य आक्ताक्षः स्वभ्यक्तः सुमणिः सुहिरण्यवान् । सुब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता ॥ १५ Rw अप्रपाणा. १६ Cs वेश्यता. १७ D अप्रतदिष्टयः. E Ṣm Dc अप्रतदिश्ययः. P̊ अप्रतिदिश्ययः. Rw अप्रदिदिश्र यः. १८ Ṣm Dc Cs अयभ्या कन्या. १९ Rw कन्याकल्याणी तो ता कल्पेषु संमिता. २० P̊ °षु संमिता. २१ Rw सुप्रपाणा. २२ D °सुप्रतदिष्टयः. E °सुप्रतदिश्ययः. Ṣm °सुप्रतदिश्ययः. Dc °सुप्रतदिश्ययः. P̊ °सुप्रतिदिश्ययः. Rw °सुप्रदिदिश्र यः. २३ Ṣm Dc Cs सुयभ्या कन्या. २४ Rw तो ता कल्पेषु संमिता. २५ E कल्पेषु. २६ P̊ °षु संमिता. २७ R युधिगमः. २८ C अनाशुर°. D अनाशुर°. Dc अनाशुर°. Ṣm अनाशुरश्वा°. २९ P̊ कल्पेषु संमिता. ३० Rw परिवृक्ता च महिषी स्वस्त्या चायुधिगमः । अनाशुरश्वोऽयामी.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

वावाता च महिषी स्वस्त्या च युधिंगमः ।
श्वाशुरश्चायामी तोता कल्पेषु संमिता ॥ ११ ॥
यदिन्द्रादो दाशराज्ञे मानुषं वि गाहथाः ।
विरूपः सर्वसा आसीत् सह यक्षाय कल्पते ॥ १२ ॥
त्वं वृषाक्षुं मघवन्नम्रं मर्याकरो रविः ।
त्वं रौहिणं व्यास्यो वि वृत्रस्याभिनच्छिरः ॥ १३ ॥
यः पर्वतान् व्यदधाद् यो अपो व्यगाहथाः ।
इन्द्रो यो वृत्रहान्महं तस्मादिन्द्र नमोस्तुते ॥ १४ ॥
पृष्ठं धावन्तं हर्योरौच्चैःश्रवसमब्रुवन् ।
स्वस्त्यश्व जैत्रायेन्द्रमा वह सुत्रजसम् ॥ १५ ॥

---

१ D E R Ṣ Dc Cs Ṗ वावाता. Rw वावातां च महिषी स्वस्त्या चं युधिंगमः । स्वाशुरश्वः सुयामी. २ R युधिंगमः. ३ C श्वाशुर°. D R श्वाशुर° Ṣ श्वाशिरश्चा°. Cs श्वाशुर°. E P Ṗ श्वासुर°. ४ Ṗ कल्पेषु संमिता. ५ Ṣ यादीयंदो. Ṗ यदिंद्रादो. ६ Rw °ज्ञेऽमानुषं विगाहथाः; We with all Mss. ७ Dc मानुषं. ८ P गाहथः. ९ D E विरूपः. Rw वरूथं सर्वसा आसीत्स ह यक्ष्माय कलपते. १० Cs P J यज्ञाय. ११ C वृक्षाक्षुं मघ°. D E वृषाक्षुं मघ°. Dc वृषाक्षं मंघ°. R Ṣ Cs J Cp वृषाक्षुं मघ°. १२ C नर्या°. R Dc Cs मर्याकरो. P मर्योकरो. Rw त्वं वृथाषाण्मघवन्नम्रं मर्याकरो रजिम्. १३ C E R Ṗ रौहिणं D रौहिणव्या°. Ṣ रौहिणं. १४ Cs व्यास्यो. P वास्यो. Ṗ वास्यो. १५ C विवृत्र°. Rw वि वृत्रस्याभिनछिरः. १६ D न्यदधाद्. R Cs J न्यदधाद्. Dc न्व्यादधाद्. Cp न्यदधाद्. Rw °न्व्यदधा यो. १७ Cs अपो हयां गाहथाः. १८ Ṣ Rw व्यगाहथाः. १९ D इंद्रायो. २० Rw वृत्रहा महान्त°. २१ C E पृष्ठं. D R Cp पृष्टं. Dc पृष्टं. Cs पृष्ठ धावंत ह°. Rw प्रष्टिं धावन्तं हर्योरौ°. २२ Ṣ धावंत. २३ C D E R Cs P Ṗ J °च्चैश्र°. Ṣ °च्चैश्रवसमब्रुवन्. २४ R °मब्रवन्. २५ C Dc Cs P Ṗ स्वस्त्यश्व. Ṣ स्वस्त्यश्वा. Rw स्वस्त्यश्व.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ये त्वा श्वेता अजैश्रवसो हार्यो युञ्जन्ति दक्षिणम् ।
पूर्वा नमस्य देवानां बिभ्रदिन्द्र महीयते ॥ १६ ॥

इति नवमेनुवाके द्वात्रिंशं सूक्तम् ॥

"एता अश्वा आ प्लवन्ते" इति षट्सप्तत्यष्टादशपदौन्त्यः प्रणवत्यष्ट प्रति त्वा ॥

"एता अश्वा आ प्लवन्ते" [२०. १२९] इत्यादि "नीलशिखण्डवाहनः" [२०. १३२] इत्यन्तम् ऐतशप्रलापाख्यं षट्-सप्ततिपादसमुदायं पदावग्राहं सूत्रोक्तप्रकारेण शंसति । तद् उक्तं वैताने । "एता अश्वा आप्लवन्त इत्यैतशप्रलापं पदावग्राहम् । तासामुत्तमेन पदेन प्रणौति" इति [वै. ६. २] ॥

एता अश्वा आ प्लवन्ते ॥ १ ॥ प्रतीपं प्रातिसुत्वनम् ॥ २ ॥
तासामेका हरिक्रिका ॥ ३ ॥ हरिक्रिके किमिच्छसि ॥ ४ ॥
साधुं पुत्रं हिरण्ययम् ॥ ५ ॥ काहतं परास्यः ॥ ६ ॥
यत्रामूस्तिस्रः शिंशपाः ॥ ७ ॥ परि त्रयः ॥ ८ ॥
पृदाकवः ॥ ९ ॥ शृङ्गं धमन्त आसते ॥ १० ॥
अयन्महा ते अर्वाहः ॥ ११ ॥ स इच्छकं सघाघते ॥ १२ ॥

---

१ C D E R Ŝ Dc Cs ये त्वा श्वेता. We with P̂. २ R Cs युजति. Dc युंजंति. ३ D दक्षिणां. ४ D E Ŝ P̂ देवानां. ५ Rw युक्त्वा श्वेता औच्चैःश्रवसं हर्यो र्युञ्जन्ति दक्षिणम् । पूर्वतमं स देवानां बिभ्रदिन्द्रं महीयते ॥ ६ D एताश्वा. ७ D षट्सप्तयष्टा°. E P̂ षट्सप्ताष्टा°. Ŝ षट्सप्ता अष्टादशपदां प्रणवतातः । ष्ट प्रति त्वा. ८ J °दशः पदांत्यः. ९ R पदात्यः. D E and Cp do not give the number at the end of quarter verses as other Mss do; but join them into halves and number each half. १० D एताश्वा. ११ C अश्वा. १२ C D E P̂ प्रतीपं. R Ŝ प्रतीपं. १३ Rw प्रातिसुत्वनम्. १४ C P °क्रिका. Cs °किका. Rw °किणका. १५ D हरिक्रि°. C हरिक्रिके किमि°. Dc हरिक्रिके कि°. Rw हरिकिणके कि°. १६ C E R Ŝ Dc Cs साधुं D सुधुं. P P̂ J Cp साधुपु°. १७ C P °ण्मयं. १८ D E R Ŝ Cs P̂ काहतं. Rw काह तं. १९ C D E R Ŝ Dc शिंशपाः. We with Cs. P̂ °स्तिस्रः शिंशपाः. Rw °स्तिस्रः शिंशपाः. २० Rw परि त्रयः. २१ Rw शृङ्गं धमन्त आसते. २२ Ŝ Dc अयन्म°. २३ C °न्महति. P J °न्महते. २४ Rw अयमिहागतो अर्वा. २५ C Cp स हि छकं. E Cs स इत्सकं. R स इत्सकं. Ŝ स हि छकं. Dc स इं छकं. P̂ स छकं सघागते. J स इत्सकं सघागते. Rw स इच्छका सं शायते.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सघाघते[1] गोमीद्या[2] गोगतीरिति[3] ॥ १३ ॥ पुमाँ[4] कुस्ते[5] निमिच्छसि ॥ १४ ॥
पल्पं[6] बद्ध[7] वयो[8] इति ॥ १५ ॥ बद्ध[9] वो अधा[10] इति ॥ १६ ॥
अंजागार[11] केविका ॥ १७ ॥ अश्वस्य[12] वारो[13] गोशपद्यके ॥ १८ ॥
श्येनीपती[14] सा ॥ १९ ॥ अनामयोपजिह्विका[15] ॥ २० ॥

इति नवमेनुवाके त्रयस्त्रिंशं सूक्तम् ॥

को अर्य[16] बहुलिमा[17] इषूनि[18] ॥ १ ॥ को असिद्याः[19] पयः ॥ २ ॥
को अर्जुन्याः[21] पयः ॥ ३ ॥ कः काष्ण्यार्याः[22] पयः ॥ ४ ॥
एतं[23] पृच्छ कुहं[24] पृच्छ ॥ ५ ॥ कुहाकं[25] पक्कं पृच्छ ॥ ६ ॥
यवानो[26] यतिस्वभिः कुभिः ॥ ७ ॥ अंकुप्यन्तः[27] कुपायकुः[28] ॥ ८ ॥
आमणको[29] मणत्सकः[30] ॥ ९ ॥ देव[31] त्वप्रतिसूर्य ॥ १० ॥

---

१ C सघाघते. D P सघाघमे. J सघागते. २ Ṃ S गोमती°. Dc गोपती°. J गोगति°. ३ Rw गोमयाद्गोगतिरिव. ४ C E Ṃ S Cp पुमाकुस्ते. D पुमाकुस्ते. Rw पुंसां कुले किमिछसि. ५ Dc ययो. P̊ वायो. ६ Rw पक्वौ व्रीहियवा इति. ७ Ṃ S P̊ बद्ध. ८ R J °यति. P य इति. ९ Rw व्रीहियवा अधा इति. १० Rw अजगर इवाविकाः. ११ E अश्वत्थ°. १२ Ṃ S वासे. १३ Ṃ S Cp गोशफद्यके. Dc गोशफद्यके. Cs गोशपद्यके. Rw गोशफश्चते. १४ Rw श्येनपर्णी सा. १५ C R Ṃ S P̊ अनामयोप° Rw अनामयोपजिह्विका. We with Dc Cs. १६ Dc बहुलिमा. १७ D इषुनि. P इष्णुनि. १८ Rw को अपावहदिमा दुग्धानि. १९ R असिद्याः. Dc Cs असिद्याः. Rw असिक्न्याः २० E पयः. २१ C अर्जुन्याः. D R अर्जुन्याः. E Ṃ S अर्जुन्याः. Dc Cs अर्जुन्याः. We with P̊. २२ Rw काष्ण्यार्याः. २३ C D E R Ṃ S Dc Cs एतं पृछ. We with P̊. २४ Rw कुहं पृछे. २५ Ṃ कुहाकं पक्कं पृछ. Dc कुहाकं पक्कं पृछ. Cs कुहाकं पक्कं पृछ. P̊ कुहाकं पक्कं पृछ. Rw कुहा कं पक्कं पृछे. २६ C यवा वो. Dc यवा नो यति स्वभिः कुभिः. Cs यवा नो. Rw यवा नोप तिष्ठन्ति कुक्षिम्. २७ Cs अकुप्यतः कुपायकु. २८ J कुपायकु. Rw कुपायवः. २९ D आमणत्को. Rw अमणिका. ३० C P P̊ मणछकः. D मणत्सकः. Ṃ मणत्सखः. Rw मणिछदः. ३१ Ṃ S देव त्वप्रति सूर्य. Rw देवत्वा प्रति सूर्यम्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

एनश्चिपङ्क्तिका हविः ॥ ११ ॥ प्रदुद्रुदो मघाप्रति ॥ १२ ॥
शृङ्ग उत्पन्न ॥ १३ ॥ मा त्वाभि सखा नो विदन् ॥ १४ ॥
वशायाः पुत्रमा यन्ति ॥ १५ ॥ इरावेदुमयं दत ॥ १६ ॥
अथो इयन्नियन्निति ॥ १७ ॥ अथो इयन्निति ॥ १८ ॥
अथो श्वा अस्थिरो भवन् ॥ १९ ॥ उयं यकांशलोकका ॥ २० ॥

इति नवमेनुवाके चतुस्त्रिंशं सूक्तम् ॥

आमिनोनिति भद्यते ॥ १ ॥ तस्य अनु निभञ्जनम् ॥ २ ॥
वरुणो याति वस्वभिः ॥ ३ ॥ शतं वा भारती शवः ॥ ४ ॥
शतमाश्वा हिरण्ययाः । शतं रथ्या हिरण्ययाः ।
शतं कुथा हिरण्ययाः । शतं निष्का हिरण्ययाः ॥ ५ ॥

---

१ E J पक्तिका. २ Rw पनी हरिंकिणका हरिः. ३ C D E R प्रदुद्रुदो. S P प्रदुद्रुदो. Dc प्रर्दुद्रुदो. We with Cs. ४ Dc प्रति. ५ Rw प्रर्दुद्रुवुर्मघा प्रति. ६ R उत्पन्न. ७ Rw शृङ्गे उत्पन्ने. ८ C J त्वापि. ९ Rw मा त्वापि सखा नो विदत्. १० D E R P मायंति. Dc मायैती. S मायति. Cs मायंति. ११ E Cs P P J Cp °मयंदत. १२ Rw इरां देवममदत्. १३ P P अथो इयन्निति. Rw अथो इयमियमिति. १४ D E इयन्नियन्निति. Dc इयन्नियन्निति. १५ C E अथो. S अथो. १६ D इयन्निति. E S इयन्निति. Cs इयन्निति. १७ Rw अथो इयमिति. १८ S अथो. १९ Dc P P श्वास्थिरो. २० D भव. २१ Rw अथोऽश्वा अस्थुरि नो भवन्. २२ Cs उय. २३ D Cs P °शलोकका. S °शलोकक. २४ Rw इयत्तिका शलाकका. २५ P अमि°. २६ C मिति मद्यते. २७ Rw आ मिनोति वि मिद्यते. २८ C तस्य आतु. D तस्य नु. R तस्य अतु. P J तस्य अत्तु. २९ S निभंजनम्. ३० Rw तस्य कर्त निभंञ्जनम्. ३१ S वरुणो. ३२ Rw वसुभिः. ३३ Rw वायोरभीशवः. ३४ Dc भारती. ३५ Rw शतमश्वा. ३६ P हिरण्ययः. ३७ Rw रथा. ३८ D हिरण्ययः. ३९ Dc Cs P P Rw कुप्या.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अहल कुश वर्त्तक ॥ ६ ॥ शफेन इव ओहते ॥ ७ ॥
आय वनेनती जनी ॥ ८ ॥ वनिष्ठा नाव गृह्यन्ति ॥ ९ ॥
इदं मह्यं मदूरिति ॥ १० ॥ ते वृक्षाः सह तिष्ठति ॥ ११ ॥
पाक बलिः ॥ १२ ॥ शक बलिः ॥ १३ ॥
अश्वत्थ खदिरो धवः ॥ १४ ॥ अरदुपरम ॥ १५ ॥
शयो हुत इव ॥ १६ ॥ व्याप पूरुषः ॥ १७ ॥
अदूहमित्यां पूषकम् ॥ १८ ॥ अर्यर्धर्च परस्वतः ॥ १९ ॥
दौव हुस्तिनो हती ॥ २० ॥

इति नवमेनुवाके पञ्चत्रिंशं सूक्तम् ॥

आदलाबुकमेककम् ॥ १ ॥ अलाबुकं निखातकम् ॥ २ ॥
कर्करिको निखातकः ॥ ३ ॥ तद् वात उन्मथायति ॥ ४ ॥

---

१ D Sm कुश. २ C E P P2 वर्त्तक्. D वर्त्तक्. ३ Rw अहल कुशवर्तक. ४ Rw शफेन पीव ओहते. ५ Dc आय. ६ Sm वनेनती. J वनेनते. ७ Sm जनी. Dc जनि. ८ Rw आयवनेन तेदनी. ९ R वसिष्ठा. १० C Sm गृह्यति. D E CP गृह्यति. Dc गृह्यते. ११ Rw वनिष्ठौ नाव गृह्यते. १२ P P2 इमं. १३ D Dc मह्यं. Cs मही. १४ D E CP मंडूरिति. R Sm Cs J मडूरिति. Dc मैडूरिति. १५ Rw इदं मह्यं मण्डूरिके. १६ C D E R Sm Dc Cs सह तिष्ठति. We with P2. १७ Rw ते वृक्षाः सह तिष्ठन्ति. १८ C Rw पाकबलिः. D E Dc P2 पाक वलिः. १९ C Rw शकबलिः. D शफवलिः. E Dc P2 शक वलि. २० Dc धवः. २१ Rw अश्वत्थः खदिरो धवः. २२ Cs अरदुपकम. Rw अरदुपर्णः. २३ Dc शयो. Rw शयें. २४ R व्याप. Rw व्याप्तः. २५ Sm अदूहमि°. Cs आदूहमिन्वापू°. Rw अदुहन्नित्पीयूषम्. २६ Rw अर्य्यर्धश्च परस्वतः. २७ Sm P2 दौव. Rw द्वौ च हु°. २८ C Dc वृती. २९ C D E Sm Cs आदलाबुक°. Rw आदलाबुक°. ३० Rw अलाबुकं. ३१ Dc वात. ३२ C D E Cs P2 उन्मथायति. R उन्मथायंति. Sm उन्मथायति. We with Dc.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

कुलायं कृणवादिति ॥ ५ ॥ उग्रं वनिषदाततम् ॥ ६ ॥
न वनिषदनाततम् ॥ ७ ॥ कं एषां कर्करी लिखत् ॥ ८ ॥
क एषां दुन्दुभिं हनत् ॥ ९ ॥ यदीयं हनत् कथं हनत् ॥ १० ॥
देवी हनत् कुहनत् ॥ ११ ॥ पर्यागारं पुनःपुनः ॥ १२ ॥
त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि ॥ १३ ॥ हिरण्य इत्येके अब्रवीत् ॥ १४ ॥
द्वौ वा ये शिशवः ॥ १५ ॥ नीलशिखण्डवाहनः ॥ १६ ॥

इति नवमेनुवाके षट्त्रिंशं सूक्तम् ॥

"विततौ किरणौ द्वौ" इति प्रवल्हिकाख्या ऋचः अर्धर्चशः शंसति । तद् उक्तं वैताने । "विततौ किरणौ द्वाविति प्रवल्हिकाः" इति [वै० ६. २] ॥

विततौ किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः ।
न वै कुमारि तत् तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ १ ॥

---

१ D कुलाय. E R J Cp कुलायन्. Cs कुलायत्. Rw कुलायं. २ P क्षणवा. R कृणवादिति. Sm कृणवादिति. ३ C D E R Dc Cs उग्रं. P2 उग्रं. We with Sm. ४ C D E R Sm Dc Cs वनिषदाततं. Rw वनिषदाततम्. We with P2. ५ D नव. ६ Sm °निषदनाततं. P °निषदाततं. ७ R एषां. Dc Cs एषां. ८ C P P2 J कर्करि. Dc Cs कर्करी. Rw कर्करिं. ९ Cs लिषन्. R लिखत्. १० D J दुंदुभिं. Sm P Cp दुंदुभी. P2 दुंदुभी. Rw दुन्दुभिं. ११ Rw हनत्. १२ D यदियं हनत्. R यदीं हनत्. Sm यदीयं हनत्. Dc J यदीं हनत्. Cs P यदीं हनत्. P2 यदी हनत् ॥ १० ॥ १३ Cs कथं हनत्. Rw यदि हनत्कथं हनत्. १४ Sm देवीं हनत्. १५ R Cs कूहं हनत्. Sm कुहनत्. P P2 कुथं हनत्. J कुह हनत्. Rw कुह हनत्. १६ R पर्यागारं. १७ Sm पुनःपुनः. १८ Sm त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि. P P2 त्रीण्यष्टस्य नामानि. Rw त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि. १९ C D E Sm Dc P P2 Cp °ण्यत्येके अब्रवीत्. Rw हिरण्यमित्येकमब्रवीत्. २० D E R Sm Dc J Cp °य. Cs °यं. P2 P °यः. We with C. २१ Dc शिशवे. २२ Rw द्वे वा यशः शर्वः. २३ C D E R Sm Cp नील विशि°. Rw नीलशिखण्डो वा हनत्. २४ Rw किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः । दुन्दुभिमा हननाभ्याम् ॥ न वै कुमारि. २५ Cs कुमारि.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मानुष्टे[1] किरणौ[2] द्वौ निवृत्तः[3] पुरुषानृते[4]। न वै० ॥ २ ॥
निगृह्य[5] कर्णकौ[6] द्वौ निरायच्छसि[7] मध्यमे। न वै० ॥ ३ ॥
उत्तानायै[8] शयानायै[9] तिष्ठन्ती वाव[10] गूहसि। न वै० ॥ ४ ॥
श्लक्ष्णायां श्लक्ष्णिकायां[11] श्लक्ष्णमेवाव[12] गूहसि। न वै० ॥ ५ ॥
अवश्लक्ष्णमिव भ्रंशदुन्तर्लोममति[13] हृदे।
न वै कुमारि तत् तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ६[14] ॥

इति नवमेनुवाके सप्तत्रिंशं सूक्तम् ॥

"इहेत्थ प्रागपागुदगधराक्" इति प्रतिराधाख्या ऋचः अर्धर्चशः शंसति। न संतनोति। तद् उक्तं वैताने। "इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् इति प्रतिराधान्। न संतनोति" इति [वै० ६. २] ॥

इहेत्थ प्रागपागुदगधराग्[15]-अरालागुदभर्त्सथ[16] ॥ १[17] ॥
°वत्साः पुरुषन्त[18] आसते[19] ॥ २ ॥
°स्थालीपाको वि लीयते[20] ॥ ३ ॥

---

१ Cs °ष्टे. Rw °ष्टे. २ D ^{m}S Cs. किरणौ. P किरण. Rw किरणौ. ३ Rw निवृत्तः पुरुषादृतिः। कोशबिले ॥ ४ D °नृते. ५ Dc निगृह्य. ६ C कर्णकौ. Dc कर्णकौ. ७ Rw निगृह्य कर्णकौ द्वौ निरायच्छति मध्यमे। रज्जुनि ग्रन्थेर्दानम् ॥ ८ C उत्तानायै. ९ C D E ^{m}S Cp तिष्ठते. P तिष्ठंति वमूहसि. ^{2}P तिष्ठंति. १० Rw उत्तानायां शयानायां तिष्ठन्तमव गूहति। उपानहि पादम् ॥ ११ R श्लक्ष्णमेवाव. १२ Rw श्लक्ष्णायां श्लक्ष्णिकायां श्लक्ष्णमेवाव गूहति। उत्तराञ्जनीमाञ्जन्याम् ॥ १३ E °दंतर्लोमतिर्हृदे. R °मंतर्लो°. Dc °दंतर्लो°. P ^{2}P दंतर्लोमति हृदे. १४ Rw अव श्लक्ष्णमिव भ्रंशदन्तर्लोमवति हृदे। उत्तराञ्जनीं वर्त्मभ्याम् ॥ नवै°. १५ C D E R ^{m}S Cs गपागु°. We with Dc ^{2}P. १६ E भर्त्सत. P ^{2}P भर्त्सथः. १७ Rw इहेत्था प्रागपागुदगधरागासन्ना उदभिर्यथा। अलाबूनि ॥ १८ C E R Dc Cs P ^{2}P J Cp without making any mark for the repitition of इहेत्थ··· गधराग् write the feet 2,3,4 and 5. १९ ^{m}S Dc पुरुषन्त. Rw पुषन्त. २० Rw °ते। पृषातकानि ॥ २१ Rw °ते। अश्वत्थपलाशम् ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

°स वै पृथु लीयते ॥ ४ ॥
°आष्टे लाहणि लीशाथी ॥ ५ ॥
इहेत्थ प्रागँपागुदगधरागँ-अक्लिली पुच्छिलीयते ॥ ६ ॥

इति नवमेनुवाके अष्टत्रिंशं सूक्तम् ॥

"भुगित्यभिगतः" इत्याजिज्ञासेन्याख्यास्तिस्र ऋचः शंसति । तद् उक्तं वैताने । "भुगित्यभिगत इत्याजिज्ञासेन्यास्तिस्रः" इति [वै० ६. २] ॥

"वीमे देवा अक्रंसत" इत्यतीवादाख्या ऋचः अर्धर्चशः शंसति । तद् उक्तं वैताने । "वीमे देवा अक्रंसतेत्यतीवादम्" इति [वै० ६. २] ॥

भुंगित्यभिगतः शलित्यपक्रान्तः फलित्यभिष्ठितः ।
दुन्दुभिमाहननाभ्यां जरितरोथामो दैव ॥ १ ॥
कोशबिले रजनि ग्रन्थेर्धानमुपानहि पादम् ।
उत्तमां जनिमां जन्यानुत्तमां जनीन् वर्त्मन्यात् ॥ २ ॥
अलाबूनि पृषातकान्यश्वत्थपलाशम् ।

---

१ CDERS^{m}Cs P^{2} पृथु लीयते. We with Dc. २ Rw सा वै स्पृष्टा वि लीयते । विप्रुट् ॥ ३ C आष्टि. ES^{m}Dc आष्टे. Cs आष्टये. PP^{2} आष्टू. Cp अष्टे. ४ C वाहणि. Dc लोहणि. Cs J लाहणी. ५ CDEDc लीशथी. S^{m} लीशथे. ६ Rw उष्णे लोहे न लीप्सेथाः । चमसः ॥ ७ CDERS^{m}Cs °गपागु° We with Dc P^{2}. ८ C °गश्लिक्षिणलीपुश्लिषते. Cs °गशूली पुछि लीषते. E °गक्छिली लीपुछ्लि लीशते. RS^{m} °गश्लिली पुछि लीषते. Dc °गांश्लिली पुछ्लि लीषते. PP^{2} °गश्लीलि पुक्षिण लीषते. J °गश्लिली पुश्लीषते. Cp °गछ्लि लीषते. ९ Rw इहेत्था प्रागपागुदगधरागशिश्लिक्षुं शिश्लिक्षते । पिपीलकावटः ॥ १० S^{m} भुगित्य. ११ C °क्रांतः. S^{m} °क्रांतः. १२ D जरितरोथामो. E जरितरोथामो. S^{m} जरितरोथामो. P^{2} जरितरोथामो. १३ CD कोश°. १४ S^{m} ग्रंथे°. १५ Dc P^{2} °नहि. १६ Dc पादं. १७ Cs उत्तमा. १८ C Cs जनिमा. PP^{2} जनिनां. १९ Dc जन्या°. २० CP^{2} उत्तमां. २१ D अलाबुनि. २२ C °श्वत्थपलाशं. D °श्वत्थपलाशवं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पिपीलिकावटश्वसौ विद्युत्स्वापर्णशफो गोशफो जरितरोथामो दैव ॥३॥
वीमि देवा अक्रंसताध्वर्यो क्षिप्रं प्रचर ।
सुसत्यमिद् गवामस्यसि मंखुदसि ॥ ४ ॥
इहेह इत्येतामर्धर्चशः प्रणवत्यनुते ॥
पत्नी यदृश्यते पत्नी यक्ष्यमाणा जरितरोथामो दैव ।
होता विष्टीमेन जरितरोथामो दैव ॥ ५ ॥
आदित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन् ।

---

१ C °वटश्वसौ. E °वट्छ्वसौ. २ C E ^{m}S Cs ^{2}P °त्स्वापर्ण°. ३ C °शफो जरितरोथामो. ४ D गोशफो. ५ ^{m}S °शफो जरितरोथामो. Cs °शफो जरितरोथामो°. ^{2}P °शफो जरितरोथामो°. ६ E °रोथामो°. ७ R has no accent in the second half up to थामो. Dc has no accent from अलाबू to थामो and adds इति after दैव. ८ C Dc वीमे. E वीमे. P ^{2}P वीमे. ९ C D E R P ^{2}P Cp °ध्वर्यो: Dc °ध्वर्व्यो:. १० ^{m}S Cs क्षिप्र. ११ Dc प्रचर:. १२ C सुसत्य°. १३ D प्र खुदसि. Dc प्र सूदसि. Cs प्र ष्टुदसि. P ^{2}P प्र षुवसि. J पृथुदसि. Rw भुगित्यभिगतः । ॥ इवा ॥ १ ॥ शलित्यपक्रान्तः । ॥ पर्णशदः ॥ २ ॥ फलित्यभिष्ठितः । ॥ गोशफः ॥ ३ ॥ वीमे देवा अक्रंसताध्वर्यो क्षिप्रं प्र चर । सुषद-मिद्गवामस्ति प्र खुद ॥ ४ ॥ ... ॥ ५ ॥ १४ D R Cs P ^{2}P begin with ह and add an anusvâra to व. ^{m}S Cp begin with इत्येता. Some of the manuscripts accent some syllables towards the end here and there irregularly. १५ Dc omits all accents up to °रोथामोदैव. Cs पत्नी. P पत्नी दृश्यते. १६ ^{2}P °त्नी यदृप्स्यते. १७ Cs पत्नी. १८ E ^{m}S Cp यक्ष्यमाणा. ^{2}P यक्ष्यमाणा. १९ C E R जरितरोथामो. Dc जरितरोथामो. Cs जरितरोथामो. ^{m}S जरितरोथामो. २० D ^{m}S Dc ^{2}P होता. २१ C विष्टमेन. D विष्ठीमेन. E विष्ठीमेन. Dc P ^{2}P विष्टिमेन. २२ R ^{m}S जरितरोथामो. Cs जरितरोथामो. Dc जरितरोथामो. २३ R accents only three syllables in this line भ्यो, क्षि and म as in the text and leaves the rest unaccented. Rw आदित्या ह. २४ C हरितरंगिरोभ्यो दक्षिणा°. D E ^{m}S Dc Cs ह ज-रितरंगिरोभ्यो°. २५ P दक्षिण°. Rw दक्षिणामनयन्. २६ Cs °मुनर्यन्.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

तां ह जरितः प्रत्यायंस्तामु ह जरितः प्रत्यायन् ॥ ६ ॥
तां ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णंस्तामु ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णः ।
अहानेतरसं न वि चेतनानि यंज्ञानेतरसं न पुरोगवामः ॥ ७ ॥
उत श्वेत आशुपत्वा उतो पद्याभिर्यविष्ठः ।
उतेमाशु मानं पिपर्ति ॥ ८ ॥
आदित्या रुद्रा वसवस्त्वेनु त इदं राधः प्रति गृभ्णीह्यङ्गिरः ।
इदं राधो विभु प्रभु इदं राधो बृहत् पृथु ॥ ९ ॥
देवा ददत्वासुरं तद् वो अस्तु सुचेतनम् ।
युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायत ॥ १० ॥

---

१ Dc J तं. P P̊ साँ. २ P P̊ नरितः. Rw जरितर्न प्र°. ३ P प्रव्ययं°. P̊ प्रव्यायं°. ४ R °स्तामूह. S m °स्तामुह. Dc Rw °स्तामु ह. Cs °स्तामूह. ५ Dc तामुह ह. Cs ता ह. ६ Rw जरितर्न प्र°. ७ C Dc Rw °स्तामु ह. R °स्तामूह. Cs °स्तामूह ज°. ८ J जरितः प्र°. Rw जरितः प्रत्यगृभ्णन्. ९ S m आहा. Dc अहानेतरसन्न विचे°. Rw अहा नेत सन्न-विचेतनानि जज्ञा नेत सन्नपुरोगवासः. १० S m यज्ञा नेतर°. P P̊ यज्ञानित°. ११ Dc न पुरोग°. १२ R J श्वेता. Dc Rw श्वेत. Cs स्वेता. १३ Dc आशु पत्वा. Rw आशुपत्वा. १४ D E R S m Dc Cs P P̊ J Cp उत. We with C. १५ R S m पद्याभि°. Cs पद्याभि°. १६ C यविष्ठाः. S m यविष्ठः. Rw जविष्ठः. १७ R °माशुमानं पिपर्ति. Rw °माशु. १८ P पिपर्ती. P̊ पिपर्त. १९ R S m आदित्या. Rw आदित्या. २० Rw वसवस्त्वेलत. २१ D E Dc Cp °स्ते नुत्त. R S m °स्तेनुत. २२ C D E R S m Dc P̊ ह्यंगिरः. We with Cs. २३ E राधो. २४ E R S m विभु. २५ C D S m Cp प्रभुरिदं. Rw प्रभु. २६ E राधो. २७ C E R Dc P̊ बृहत्. २८ C S m Dc P P̊ J पृथुः. २९ Dc Rw देवा. ३० Cs दत्वा. Rw ददत्वा वरं तद्वो अस्तु सुचेतनम्. ३१ E सुचेतनं. R सुचेतनं. ३२ E S m युष्मं. Cs युक्ष्मं. R युक्ष्मं अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायतेति. Dc युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभाय-तेति. Rw युष्मे अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायत. ३३ S m दिवेदिवे प्रत्येव. ३४ C Cs °दिवे प्रत्येव. E °दिवे प्रत्यें°. ३५ C यतेति. ३६ D has the word खिल after the figure १० ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

सप्तदश पदान्यष्टादशभिर्व्याख्याता प्रतिगरे विकारः। ओं ह जरितस्तथा ह जरितरिति विपर्यासं जरितुं मतिष्वेवं प्रतिगरामके सर्वाभ्विति पाणिनास्त्वमिन्द्र शर्मरिणेति तिस्रो भूते-छदो अर्धर्चशः ॥

त्वमिन्द्र शर्मरिणा हव्यं पारावतेभ्यः।
विप्राय स्तुवते वसुवनिं दुरश्रवसे वह ॥ ११ ॥
त्वमिन्द्र कपोताय च्छिन्नपक्षाय वञ्चते।
श्यामाकं पक्वं पीलुं च वारस्मा अकृणोर्बहुः ॥ १२ ॥
अरंगरो वावदीति त्रेधा बद्धो वरत्रया।
इरामह प्रशंसत्यनिरामप सेधति ॥ १३ ॥

इति नवमेनुवाके एकोनचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

---

१ J सप्तपदान्यष्टाभि°. C P P² सप्तदशपादान्यष्टाभि°. R सप्तदशपादा°. २ C D P P² R °गिरे विकारः. Cs °गिरविकारः. J °गिरेति विकारः. ३ D ओंहि जरितस्वद्याह. Cs ओंह जरितस्तमद्याह. ४ Dc विपर्यासजरितम°. ५ D मतिष्ठेवं प्रतिवारा ॥ कस°. ६ Cs प्रतिगराममेके. J प्रतिगिरामेके. P P² प्रतिगिरामके. ७ D Dc सर्वाश्विति. J सर्वाष्वित्ति. ८ Cs प्राणीना. ९ D शर्मणेति. Dc P शर्मऋणेति. १० D Cs P P² भूतेछंदो. Dc भूतेछदे. J भूतेश्छंदो. ११ E S^m Cp omit this passage altogether. १२ Rw त्वमिन्द्र शर्मं रिणा हव्यः पा°. १३ Dc शार्म ऋणा. P P² शर्मऋणा. १४ Cs हव्य. १५ S^m स्तुवते वसुवनि दुरश्रवसे वह. १६ Dc वसुवनि. Cs वसु विदूरः श्रवसे वहः. J वसु विदुरश्रवसो. १७ R दूरश्रवसे. १८ Dc J महः. १९ C D E S^m कपोताय. R कपोताय. Cs कपोतार्य. २० C D E R छिन्न°. Rw छिन्न°. २१ C D E R S^m Dc P² पक्षार्य. Rw पक्षाय. We with Cs. २२ D E वञ्चसे. C R S^m Dc P² वञ्चते. We with Cs. २३ C D Cs P P² J शामाकं. Rw श्यामाकं. २४ Cs पक्व. २५ C पीडुं. D R S^m Cs P P² J Cp पीडु. Rw पीलु. २६ Rw वारस्मा अकृणोर्बहु. २७ R Cs J अरंगिरो. २८ R Cs Cp वावदिति. २९ S^m बद्धो. ३० R वरत्रया. S^m वरत्रया. Cs वरत्रिया. P वरत्रय. P² वरत्रया. J वरस्रया. C वरत्रयी. D E वरत्रया. We with Dc. ३१ R Cs इरामुह. Rw इरामह. ३२ D E Dc प्रशंसंत्य. ३३ E °मपसेधति. S^m °मपसेधति. Dc अपसेधति.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"[1]यदस्या" इति षोडश आहनस्या[3] वृषाकपिला वैशिषमुत्तमेन [4]पादेन प्रणौति ॥

"यदस्या अंहुभेद्याः" इत्याहनस्याख्याः षोडशर्चः वृषाकपिशब्दवच्छंसति । तद् उक्तं वैताने । "यदस्या अंहुभेद्या इत्याहनस्या वृषाकपिवत्" इति [वै० ६. २] ॥

[5]यदस्या अंहुभेद्याः [6]कृधु [7]स्थूलमुपातसत् ।
मुष्काविदस्या [8]एजतो गोशफे शकुलाविव ॥ १ ॥
यदा [11]स्थूलेन [12]पससाणौ मुष्का [13]उपावधीत् ।
[14]विष्वञ्चा [15]वस्या [16]वर्धतः सिकतास्वेव [17]गर्दभौ ॥ २ ॥
[18]यदल्पिकास्व[19]ल्पिका [20]कर्कन्धूकेवषद्यते ।
[21]वासन्तिकमिव [22]तेजनं [23]यन्त्यवाताय [24]वित्पति ॥ ३ ॥

---

१ Ŝm यदद्यस्येति. २ R Cs षोडशः. Ŝm Cp षोडशर्चः. ३ Dc स्याद्वृषाकयिवद्वैशि°. J P̂ स्याद्वृषाकपिलावैशि°. Cp स्याद्वृषाकपिदैशिमु. Ŝm स्यावृषाकपिलादैशि°. ४ E Ŝm Cs J Cp पदेन. ५ C D E R Ŝm Dc यदस्या. ६ C कृधुः. ७ Dc स्थूल. ८ C मुष्को ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ३ विदस्या एजतो ३ ओ ओ गो°. Ŝm मुष्काविप ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ विदस्या एजतो गोशफे शकुला. Dc मुष्को ३ ओ ओ ३ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ विदस्या एजतो ३ ओ ओ ३ गो°. P मुष्को ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ ओ विदस्या एजतो ३ ओ ओ गो°. P̂ मुष्को ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ३ ओ विदस्या एजतो ३ ओ ओ गोशफे. D E R मुष्काविदस्या. ९ Rw एजतो. १० P̂ Rw गोशफे. ११ Dc P P̂ J स्थूणेन. १२ C पसः-साणौ. Cs पससाणौ. Rw पससाणौ. १३ E उपावधीत्. Rw उपावधीत्. १४ E विष्वंचावस्या. Dc विष्कंचावस्या. Rw विष्वञ्चावस्या. १५ Dc वर्धतः. Cs वर्धन. J वर्धनः. Rw वर्धतः. १६ R सिकताश्चेव. Cs J सिकताश्वेव. P̂ सिकतास्वेव गर्दभौ. Rw सिकतास्विव गर्दभौ. १७ Rw यदल्पिका. १८ E स्वल्पिका. Rw स्वल्पिका. १९ Rw कर्कन्धूकेव पद्यते. २० D E R Dc Cs J षड्यते. २१ R वासंतिक. Dc वासंतिक. Cs वसंतिक. Rw वासन्तिकमिव तेजनं भंस आतत्य विद्यते. २२ Cs यत्य°. २३ Cs Cp वानाय.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यद् देवासो ललामगुं प्रविष्टीमिनमाविषुः।
सकुला देदिश्यते नारी सत्यस्याक्षिभुवो यथा ॥ ४ ॥
महानग्न्यतृप्नद्वि मोक्रंदद्स्थानासरन्।
शक्तिकानना स्वचमशकं सक्तु पद्यम ॥ ५ ॥
महानग्न्युलूखलमतिक्रामन्त्यब्रवीत्।
यथा तव वनस्पते निरघ्नन्ति तथैवति ॥ ६ ॥
महानग्न्युप ब्रूते भ्रष्टोथाप्यभूभुवः।
यथैव ते वनस्पते पिप्पति तथैवति ॥ ७ ॥
महानग्न्युप ब्रूते भ्रष्टोथाप्यभूभुवः।
यथा वयो विदाह्य स्वर्गे नमवदह्यते ॥ ८ ॥

---

१ C ललामगुं. D लुलामुगं. E R ललामगुं. S^m Rw लुलामगुं. P P^2 लुलामंगुं. २ P^2 Rw मिनमाविषुः. ३ Cs °मारिषुः. S^m °मादिषुः. ४ C D सकुला. E सकुला. Cs सकुला. P^2 सुकुला. Rw सक्ष्या. ५ E R S^m P J देदृश्यते. Cs देदश्यते. P^2 देदृश्यते. ६ E °क्षिभुवो. Cs °क्षिभुवो. ७ Cs यथा. ८ E महानग्न्यै. Cp महान अतृ°. ९ D तृप्नद्वि. E दृप्नद्वि. R दृष्णद्वि. S^m दृप्नद्वि. Dc तृप्तद्वि. P दृष्णद्धि. P^2 दृष्टद्धि. J तृष्णद्धि. १० D S^m मो क्रंद. ११ D °नासन्. P P^2 °ना आसरन्. १२ S^m J स्वव°. Dc स्वय°. १३ D शक्तु. १४ Cs महामनग्न्यदृष्णद्विमोक्रंदद्स्थानासरन्। शक्रिका नाना स्वचमशक सक्तु पद्यम ॥ Rw महानग्न्यदृपद्विमुक्तः क्रन्ददश्वो नासरन्। शक्तिं कंनीना खुद मध्यमं सक्थ्युद्यतम् ॥ १५ C °नग्न्युलूखल°. Rw °नग्न्युलूखल°. १६ C D E R S^m Dc Cs यथा तव. We with P^2. १७ Rw वनस्पते निघ्नन्ति तथैवेति. १८ D R Dc Cs P^2 महानग्न्युप°. E महानग्न्यूप°. १९ C D E Dc भ्रष्टो°. P भ्रष्टौ प्याप्य°. P^2 भ्रष्टोध्याप्य°. २० C D R Cs J °भुभुवः. E S^m Cp °बुभुवः. Rw °बूभुवः. २१ D J यथै तव वनस्पते. S^m यथैवनस्पते. P P^2 यथैव तें नस्पते. C E R Dc यथैव ते वनस्पते. Rw यथैव तें वनस्पते. २२ R Cs पिष्वंति. Rw पिंषन्ति तथैवेति. २३ D E R Dc Cs P^2 महानग्न्युप°. २४ C D E Dc P^2 भ्रष्टो. २५ C D R Cs J °भुभुवः. E S^m Cp °बुभुवः. Rw बूभुवः. २६ Rw यथा दावो विदह्यत्यङ्गानि मम दह्यन्ते. २७ Cs वहो. २८ D E Dc Cp विदाह्यः. २९ E S^m J Cp स्वर्गेण मव दह्यते. Dc स्वर्गेनमदह्यते. ३० C R नमवदह्यते. D नमवदुह्यते.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

महानन्युप ब्रूते स्वसावेशितं पसः ।
इत्थं फलस्य वृक्षस्य शूर्पे शूर्पे भजेमहि ॥ ९ ॥

महानग्नी कृकवाकं शम्यया परि धावति ।
अयं न विघ्न यो मृगः शीर्ष्णा हरति धाणिकाम् ॥ १० ॥

महानग्नी महानग्नं धावन्तमनु धावति ।
इमास्तदस्य गा रक्ष यभ मामद्ध्यौदनम् ॥ ११ ॥

सुदेवस्त्वा महानग्नीर्बबाधते महतः साधु खोदनम् ।
कुसं पीवरो नवत् ॥ १२ ॥

वशा दुग्धोमिमाङ्गुरिं प्रसृजतोग्रतं परे ।
महान् वै भद्रो यभ मामद्ध्यौदनम् ॥ १३ ॥

---

१ D °नन्युपब्रू°. E R Dc Cs P °नन्युपिब्रूते. २ Rw स्वस्त्यावेशितं. ३ C वेसितं. D विशितं. ४ Rw फलस्य. ५ P वृक्षस्य. ६ Rw शूर्पेशूर्पे भजेमहि. ७ D Dc कृकवाकं. Cs कृकवाक. P ऋकवाकं. Rw कृकवाकुं. ८ Rw वयं. ९ Rw विघ्न यो. १० P शीर्ष्णा. ११ Rw हरति. १२ M S Dc Cs रक्ष. P दक्ष. १३ C यच. P यनमामध्यैदनं. P यज. Cs यभमामध्यौदनम्. Rw यभ मामद्ध्योदनम्. १४ Dc सुदेव°. १५ M S महानग्नी°. १६ D खोदनं. १७ D E Dc कुसं. M S Cs कुसं. १८ Rw सुदेवस्त्वा महानग्नि वि बाधते महतः साधु खोदनम् । कृशितं पीवरी नशद्यभ माम° ॥ १९ C दुग्धमि°. R M S Cs दुग्धामि°. Dc दुग्ध्यमिवांगुरिः. २० P P °गुरि. २१ E प्रसृजतो. २२ P P °ग्रतां. २३ Dc महान्. २४ D E R M S Dc Cs वै. २५ D भद्रो बिल्वो य°. E भद्रो य°. R Dc भद्रो य°. २६ C मध्योदनं. Cs मध्यौदनं. २७ Rw वशा दुग्धा विनाङ्गुरिं प्र सृजते वनंकरम् । महान्वै भद्रो बिल्वो यभ माम° ॥

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

विदेवस्त्वा महानग्नीर्विबाधते महतः साधु खोदनम्।
कुमारिका पिङ्गलिका कार्दू भस्मा कु धावति ॥ १४ ॥
महान् वै भद्रो बिल्वो महान् भद्र उदुम्बरः।
महाँ अभिक्त बाधते महतः साधु खोदनम् ॥ १५ ॥
यः कुमारी पिङ्गलिका वसन्तं पीवरी लभेत्।
तैलकुण्डमिमाङ्कुष्ठं रोदन्तं शुदमुद्धरेत् ॥ १६ ॥

इति नवमेनुवाके चत्वारिंशं सूक्तम् ॥

इति कुन्तापसूक्तानि ॥

सोमयागे "दधिक्राव्णः" [२०. १३७. ३] इत्यस्या ऋच आग्नीध्रीये दधिभक्षणे विनियोगः। तद् उक्तं वैताने। "आग्नीध्रीये दधि भक्षयन्ति दधिक्राव्ण इति" इति [वै० ३. १३] ॥

तथा पृष्ठ्यषडहे "दधिक्राव्णः" इत्येतामृचम् अर्धर्चशः शंसति। तद् उक्तं वैताने। "दधिक्राव्णो अकारिषमित्यर्धर्चशः" इति [वै० ६. २] ॥

तत्रैव "सुतासो मधुमत्तमाः" [२०. १३७.४–६] इति पावमान्याख्यास्तिस्र ऋचः अर्धर्चशः शंसति। तद् उक्तं वैताने। "सुतासो मधुमत्तमा इति पावमानीः" इति [वै० ६. २] ॥

तत्रैव "अव द्रप्सो अंशुमतीम्" [२०. १३७. ७–९] इति तिस्र ऋचः पच्छः शंसति। तद् उक्तं वैताने। "अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदिति पच्छः" इति [वै० ६. २] ॥

यद्ध प्राचीरजगन्तोरो मण्डूरधाणिकीः।
हता इन्द्रस्य शत्रवः सर्वे बुद्बुदयाशवः ॥ १ ॥

---

१ E विदेवस्त्वा. Dc विदेवस्त्वा. २ P P[2] °नग्नी वि बा°. ३ C °र्वि बाधते. ४ Dc कुमारिका पिंगलिका. ५ Rw विदेवस्त्वा महानग्नि वि बाधते महतः साधु खोदनम्। कुमारिका पिङ्गलिका कार्यं कृत्वा प्र धावति ॥ १४ ॥ ६ C E R S[m] Dc वै भद्रो बिल्वो. D वै भद्रो बिल्वो. P[2] वै भद्रो बिल्वो. We with Cs. ७ Dc महान्. ८ Rw भद्र उदुम्बरः। महाँ अभितो बाधते महतः साधु खोदनम्. ९ Cs उदुंबरः. १० D खोदनम्. ११ C वसंतं. D E P[2] वसंतं. १२ Dc तैलकुण्ड°. १३ R °माँगुष्ठ. Cs °माँगुष्ठं. १४ C D रोदंतं. R रोदंत. Cs रोदंतं. P[2] रोदंतं. १५ D शुदमुद्धरेत्. Cs शुदमुद्धरेत. Cp शुनमुद्धरेत्. १६ Rw यं कुमारी पिङ्गलिका कृशितं पीवरी लभेत्। तैलकुण्डादिवाङ्कुष्टं रदन्तं शुद्धम(मु?)द्धरेत् ॥ D adds the words खिल सोतु at the end of the Kuntâpa sûktas. १७ B Seems to correct मंडू° to मडू°. We with B[h] C D E K[m] R S[m] V Dc Cs.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यत् । ह । प्राचीः । अजगन्त । उरः । मण्डूरऽधाणिकीः ।
हताः । इन्द्रस्य । शत्रवः । सर्वे । बुहुदऽयाशवः ॥ १ ॥

कपृन्नरः कपृथमुद् दधातन चोदयत खुदत वाजसातये ।
निष्टिग्र्यः पुत्रमा च्यावयोतय इन्द्रं सबाध इह सोमपीतये ॥ २ ॥

कपृत् । नरः । कपृथम् । उत् । दधातन । चोदयत । खुदत । वाजऽसातये ।
निष्टिग्र्यः । पुत्रम् । आ । च्यवय । ऊतये । इन्द्रम् । सऽबाधः । इह । सोमऽपीतये ॥२॥

दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
सुरभि नो मुखा करत प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ३ ॥

दधिऽक्राव्णः । अकारिषम् । जिष्णोः । अश्वस्य । वाजिनः ।
सुरभि । नः । मुखा । करत् । प्र । नः । आयूंषि । तारिषत् ॥ ३ ॥

सुतासो मधुमत्तमाः सोमा इन्द्राय मन्दिनः ।
पवित्रवन्तो अक्षरन् देवान् गच्छन्तु वो मदाः ॥ ४ ॥

सुतासः । मधुमत्ऽतमाः । सोमाः । इन्द्राय । मन्दिनः ।
पवित्रऽवन्तः । अक्षरन् । देवान् । गच्छन्तु । वः । मदाः ॥ ४ ॥

इन्दुरिन्द्राय पवत इति देवासो अब्रुवन् ।
वाचस्पतिर्मखस्यते विश्वस्येशान ओजसा ॥ ५ ॥

इन्दुः । इन्द्राय[1] । पवते । इति । देवासः । अब्रुवन् ।
वाचः । पतिः । मखस्यते । विश्वस्य । ईशानः[2] । ओजसा ॥ ५ ॥

सहस्रधारः पवते समुद्रो वाचमीङ्खयः ।
सोमः पती रयीणां सखेन्द्रस्य दिवेदिवे ॥ ६ ॥

सहस्रऽधारः । पवते । समुद्रः । वाचम्ऽईङ्खयः ।
सोमः । पतिः । रयीणाम्[3] । सखा । इन्द्रस्य । दिवेऽदिवे ॥ ६ ॥

अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः ।
आवत् तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नृमणा अधत्त ॥ ७ ॥

---

१ P इन्द्रय ।. २ P ईशान ।. ३ P °यि° ।.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

अव। द्रप्सः। अंशुऽमतीम्। अतिष्ठत्। इयानः। कृष्णः। दशऽभिः। सहस्रैः।
आवत्। तम्। इन्द्रः। शच्या। धमन्तम्। अप। स्नेहितीः। नृऽमनाः। अधत्त ॥ ७ ॥

द्रप्समपश्यं विषुणे चरन्तमुपह्वरे नद्योऽ अंशुमत्याः।
नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥ ८ ॥

द्रप्सम्। अपश्यम्। विषुणे। चरन्तम्। उपऽह्वरे। नद्यः। अंशुऽमत्याः।
नभः। न। कृष्णम्। अवतस्थिऽवांसम्। इष्यामि। वः। वृषणः। युध्यत। आजौ ॥८॥

अधं द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेधारयत् तन्वं तित्विषाणः।
विशो अदेवीरभ्याऽचरन्तीर्बृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥ ९ ॥

अध। द्रप्सः। अंशुऽमत्याः। उपऽस्थे। अधारयत्। तन्वम्। तित्विषाणः।
विशः। अदेवीः। अभि। आऽचरन्तीः। बृहस्पतिना। युजा। इन्द्रः। ससहे ॥ ९ ॥

त्वं ह त्यत् सप्तभ्यो जायमानोशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र।
गूल्हे[1] द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥१० ॥

त्वम्। ह। त्यत्। सप्तऽभ्यः। जायमानः। अशत्रुऽभ्यः। अभवः। शत्रुः। इन्द्र।
गूल्हे इति। द्यावापृथिवी इति। अनु। अविन्दः। विभुमत्ऽभ्यः। भुवनेभ्यः।
रणम्। धाः ॥ १० ॥

त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन् धृषितो जघन्थ।
त्वं शुष्णस्यावातिरो वधत्रैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः ॥ ११ ॥

त्वम्। ह। त्यत्। अप्रतिऽमानम्। ओजः। वज्रेण। वज्रिन्। धृषितः। जघन्थ।
त्वम्। शुष्णस्य। अव। अतिरः। वधत्रैः। त्वम्। गाः। इन्द्र। शच्या। इत्।
अविन्दः ॥ ११ ॥

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत् ॥१२ ॥

तम्। इन्द्रम्। वाजयामसि। महे। वृत्राय। हन्तवे ॥ सः। वृषा। वृषभः। भुवत् ॥१२

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः। द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः १३

---

१ [h]B C गुढे. K [m]K गुळे. V गुल्हे. P गुल्हे°। We with D E R [m]S Dc [2]P J Cp. २ B [h]B K जगन्थ. We with C D E [m]K R V Dc Cs.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

इन्द्रः । सः । दामने । कृतः । ओजिष्ठः । सः । मदे । हितः ॥ द्युम्नी । श्लोकी । सः । सोम्यः ॥ १३ ॥

गिरा वज्रो न संभृतः सबलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥१४

गिरा । वज्रः । न । सम्ऽभृतः । सऽबलः । अनपऽच्युतः ॥ ववक्षे । ऋष्वः । अस्तृतः १४

इति नवमेनुवाके एकचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

अतिरात्रे अतिरिक्तोक्थेषु "महाँ इन्द्रो य ओजसा" इत्यस्य विनियोगः "तमिन्द्रं वाजयामसि" [२०. ४७] इत्यनेन सह उक्तः ॥

तथा छन्दोमाख्येषु त्रिष्वहःसु अस्य विनियोगस्त्रैवोक्तः ॥

तथा त्र्यहाणां तृतीयेष्वहःसु "महाँ इन्द्रो य ओजसा" इत्यस्य विनियोगः "अभि प्र वः सुराधसम्" [२०. ५१] इत्यत्र उक्तः ॥

तथा चतुरहाणां चतुर्थेष्वहःसु "महाँ इन्द्रो य ओजसा" [२०. १३८] "य एक इद् विदयते" [२०. ६३, ४] इत्येतौ आज्योक्थस्तोत्रियौ भवतः । तद् उक्तं वैताने । "चतुर्थेषु महाँ इन्द्रो य ओजसा य एक इद् विदयत इति" इति [वै० ८. ३] ॥

तथा त्रिककुद्दशाहस्य अष्टमेहनि एष आज्यस्तोत्रियो भवति । तद् उक्तं वैताने । "अष्टमे महाँ इन्द्रो य ओजसेति" इति [वै० ८. ४] ॥

महाँ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥१॥

महान् । इन्द्रः । यः । ओजसा । पर्जन्यः । वृष्टिमान्ऽइव ॥ स्तोमैः । वत्सस्य । ववृधे ॥ १ ॥

प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यद् भरन्त वह्नयः । विप्रा ऋतस्य वाहसा ॥२॥

प्रऽजाम् । ऋतस्य । पिप्रतः । प्र । यत् । भरन्त । वह्नयः ॥ विप्राः । ऋतस्य । वाहसा ॥२॥

कण्वा इन्द्रं यदक्रत स्तोमैर्यज्ञस्य साधनम् । जामि ब्रुवत आयुधम् ॥३॥[1]

कण्वाः । इन्द्रम् । यत् । अक्रत । स्तोमैः । यज्ञस्य । साधनम् ॥ जामि । ब्रुवते । आयुधम् ॥ ३ ॥

इति नवमेनुवाके द्विचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

अतिरात्रे अतिरिक्तोक्थेषु स्तोत्रियानुरूपयोरनन्तरम् "आ नूनमश्विना युवम्" [२०. १३९] "तं वां रथम्" [२०. १४३] इति सूक्ते शंसति । तत्र पूर्वसूक्तस्य दशमीं द्वादशीमृचम् उत्तरसूक्तं च पच्छः शंसति । तद् उक्तं वैताने । "आ नूनमश्विना युवं तं वां रथमिति सूक्ते । पूर्वस्य दशमीं द्वादशीमुत्तरं च पच्छः" इति [वै० ४. ३] ॥

आ नूनमश्विना युवं वत्सस्य गन्तमवसे ।
प्रास्मै यच्छतमवृकं पृथु च्छर्दिर्युयुतं या अरातयः ॥ १ ॥

---

[1] K^{m}K V Dc here introduce the following words:—तद्वो गाय सुते सचेति तिस्रः ॥ ६ (xx. 78). इन्द्राय मद्वने सुतमिति तिस्रः ॥ ९ (xx. 110). B^{h}C D E R Cs do not add these six verses. V is sure they must be added.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

आ । नूनम् । अश्विना । युवम् । वत्सस्य । गन्तम् । अवसे ।
प्र । अस्मै । यच्छतम् । अवृकम् । पृथु । छर्दिः । युयुतम् । याः । अरातयः ॥ १ ॥

यद् अन्तरिक्षे यद् दिवि यत् पञ्च मानुषाँ अनु । नृम्णं तद् धत्तमश्विना ॥२॥

यत् । अन्तरिक्षे । यत् । दिवि । यत् । पञ्च । मानुषान् । अनु ॥ नृम्णम् । तत् ।
धत्तम् । अश्विना ॥ २ ॥

ये वां दंसांस्यश्विना विप्रासः परिमामृशुः । एवेत् काण्वस्य बोधतम् ॥३॥

ये । वाम् । दंसांसि । अश्विना । विप्रासः । परिऽममृशुः ॥ एव । इत् । काण्वस्य ।
बोधतम् ॥ ३ ॥

अयं वां घर्मो अश्विना स्तोमेन परि षिच्यते ।
अयं सोमो मधुमान् वाजिनीवसू येन वृत्रं[2] चिकेतथः ॥ ४ ॥

अयम् । वाम्[3] । घर्मः । अश्विना । स्तोमेन । परि । सिच्यते ।
अयम् । सोमः । मधुऽमान् । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । येन । वृत्रम् । चिकेतथः ४

यद् अप्सु यद् वनस्पतौ यदोषधीषु पुरुदंससा कृतम् । तेन मा विष्टमश्विना ५

यत् । अप्ऽसु । यत् । वनस्पतौ । यत् । ओषधीषु । पुरुऽदंससा । कृतम् ।
तेन । मा । अविष्टम् । अश्विना ॥ ५ ॥

इति नवमेनुवाके त्रिचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

यन्नासत्या भुरण्यथो यद् वा देव भिषज्यथः ।
अयं वां वत्सो मतिभिर्न विन्धते हविष्मन्तं हि गच्छथः ॥ १ ॥

यत् । नासत्या । भुरण्यथः । यत् । वा । देवा । भिषज्यथः ।
अयम् । वाम्[3] । वत्सः । मतिऽभिः । न । विन्धते । हविष्मन्तम् । हि । गच्छथः ॥ १ ॥

आ नूनमश्विनोर्ऋषिं[4] स्तोमं चिकेत वामया ।
आ सोमं मधुमत्तमं घर्मं सिञ्चादथर्वणि ॥ २ ॥

---

१ B बाधतम्. २ K वृतं. ३ P P[2] °मम् ।. We with J Cp. ४ B C R Cs °ऋषिः. We with B D E K[m] Dc.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

...। अ॒श्विनोः॑ । ऋषिः॑ । स्तोम॑म् । चि॒के॒त॒ । वा॒मया॑ ।
आ । सोम॑म् । मधु॑मत्ऽतमम् । घ॒र्मम् । सि॒ञ्चा॒त् । अथ॑र्वणि ॥ २ ॥

आ नू॒नं र॒घुव॑र्तनिं॒ रथं॑ तिष्ठाथो[1] अश्विना ।
आ वां॒ स्तोमा॑ इ॒मे मम॒ नभो॒ न चु॑च्यवीरत ॥ ३ ॥

आ । नू॒नम् । र॒घुऽव॑र्तनिम् । रथ॑म् । ति॒ष्ठा॒थः॒ । अ॒श्वि॒ना॒ ।
आ । वा॒म् । स्तोमाः॑ । इ॒मे । मम॑ । नभः॑ । न । चु॒च्य॒वी॒र॒त॒ ॥ ३ ॥

यद॒द्य वां॑ नासत्यो॒क्थैरा॑चुच्युवी॒महि॑ ।
यद् वा॒ वाणी॑भिरश्विने॒वेत् का॒ण्वस्य॑ बोधतम् ॥ ४ ॥

यत् । अ॒द्य । वा॒म् । ना॒स॒त्या॒ । उ॒क्थैः । आ॒ऽचु॒च्यु॒वी॒महि॑ ।
यत् । वा॒ । वाणी॑भिः । अ॒श्वि॒ना॒ । ए॒व । इत् । का॒ण्वस्य॑ । बो॒ध॒त॒म् ॥ ४ ॥

यद् वां॑ क॒क्षीवाँ॑ उ॒त यद् व्य॑श्व॒ ऋषि॒र्यद् वां॑ दी॒र्घत॑मा जु॒हाव॑ ।
पृथी॒ यद् वां॑ वै॒न्यः साद॑नेष्वे॒वेदतो॑ अश्विना चेतयेथाम् ॥ ५ ॥

यत् । वा॒म् । क॒क्षीवा॑न् । उ॒त । यत् । विऽअ॑श्वः । ऋषिः॑ । यत् । वा॒म् । दी॒र्घऽत॑माः । जु॒हाव॑ ।
पृथी॑ । यत् । वा॒म् । वै॒न्यः । सद॑नेषु । ए॒व । इत् । अतः॑ । अ॒श्वि॒ना॒ । चे॒त॒ये॒था॒म् ॥ ५ ॥

इति नवमेनुवाके चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम् ॥

या॒तं छ॑र्दि॒ष्पा[2] उ॒त नः॑ पर॒स्पा भू॒तं ज॑ग॒त्पा उ॒त न॑स्तनू॒पा ।
व॒र्तिस्तो॒काय॒ तन॑याय यातम् ॥ १ ॥

या॒तम् । छ॒र्दिः॒ऽपौ । उ॒त । नः॒ । प॒रः॒ऽपा । भू॒तम् । ज॒ग॒त्ऽपौ । उ॒त । नः॒ । त॒नू॒ऽपा ।
व॒र्तिः । तो॒काय॑ । तन॑याय । या॒त॒म् ॥ १ ॥

यदिन्द्रे॑ण[3] स॒रथं॑ या॒थो अ॑श्विना॒ यद् वा॑ वा॒युना॒ भव॑थः॒ समो॑कसा ।
यदा॑दि॒त्येभि॑र्ऋ॒भुभिः॑ स॒जोष॑सा॒ यद् वा॒ विष्णो॑र्वि॒क्रम॑णेषु॒ तिष्ठ॑थः ॥ २ ॥

यत् । इन्द्रे॑ण । स॒ऽरथ॑म् । या॒थः । अ॒श्वि॒ना॒ । यत् । वा॒ । वा॒युना॑ । भव॑थः[4] । सम्ऽओ॑कसा ।
यत् । आ॒दि॒त्येभिः॑ । ऋ॒भुऽभिः॑ । स॒ऽजोष॑सा । यत् । वा॒ । विष्णोः॑ । वि॒ऽक्रम॑णेषु ।
तिष्ठ॑थः ॥ २ ॥

---

१ B तिष्ठासो. २ K K^{m} छ॑र्दि॒ष्या. ३ K या इ°. ४ P °र॑° ।. We with P^{2} J.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यद॒द्याश्विना॑वहं हु॒वेय॒ वाज॑सातये।
यत् पृ॒त्सु तु॒र्वणे॒ सह॒स्तच्छ्रे॒ष्ठम॒श्विनो॒रव॑ः ॥ ३ ॥

यत्। अ॒द्य। अ॒श्विनौ॑। अ॒हम्। हु॒वेय॑। वाज॑ऽसातये।
यत्। पृ॒त्ऽसु। तु॒र्वणे॑। सह॑ः। तत्। श्रे॒ष्ठम्। अ॒श्विनो॑ः। अव॑ः ॥ ३ ॥

आ नू॒नं या॑तमश्विने॒मा ह॒व्यानि॑ वां हि॒ता।
इ॒मे सोमा॑सो अधि॒ तु॒र्वशे॒ यदा॑वि॒मे क॒ण्वेषु॒ वाम॑थ ॥ ४ ॥

आ। नू॒नम्। या॒त॒म्। अ॒श्विना॑। इ॒मा। ह॒व्यानि॑। वा॒म्। हि॒ता।
इ॒मे। सोमा॑सः। अधि॑। तु॒र्वशे॑। यदौ॑। इ॒मे। क॒ण्वेषु॑। वा॒म्। अथ॑ ॥ ४ ॥

यन्नास॑त्या॒ परा॑के अ॒र्वाके॑ अ॒स्ति भेष॒जम्।
तेन॑ नू॒नं वि॑म॒दाय॑ प्रचेतसा छ॒र्दिर्व॒त्साय॑ यच्छतम् ॥ ५ ॥

यत्। नास॑त्या। परा॑के। अ॒र्वाके॑। अ॒स्ति॑। भेष॑जम्।
तेन॑। नू॒नम्। वि॒ऽम॒दाय॑। प्र॒ऽचे॒तसा। छ॒र्दिः। व॒त्साय॑। य॒च्छ॒त॒म् ॥ ५ ॥

इति नवमेनुवाके पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

अभु॑त्स्यु॒[1] प्र दे॒व्या सा॒कं वा॒चाह॒मश्विनो॑ः।
व्या॑वर्दे॒व्या म॒तिं वि रा॒तिं मर्त्ये॑भ्यः ॥ १ ॥

अभु॑त्सि। ऊं॒ इति॑। प्र। दे॒व्या। सा॒कम्। वा॒चा। अ॒हम्। अ॒श्विनो॑ः।
वि। आ॒व॒रि॒। दे॒वि॒। आ। म॒तिम्। वि। रा॒तिम्। मर्त्ये॑भ्यः ॥ १ ॥

प्र बो॑धयोषो अ॒श्विना॒ प्र दे॑वि सू॒नृते॑ महि।
प्र य॑ज्ञहोतरानुषक् प्र मदा॑य॒ श्रवो॑ बृ॒हत् ॥ २ ॥

प्र। बो॒ध॒य॒। उ॒षः॒। अ॒श्विना॑। प्र। दे॒वि॒। सू॒नृते॑। म॒हि॒।
प्र। य॒ज्ञ॒ऽहो॒तः॒। आ॒नु॒षक्। प्र। मदा॑य। श्रवः॑। बृ॒हत् ॥ २ ॥

यदु॑षो यासि॒ भा॒नुना॒ सं सूर्ये॑ण रोचसे।
आ हा॒यम॒श्विनो॒ रथो॑ वर्ति॒या॑ति नृ॒पाय्य॑म् ॥ ३ ॥

---

१ P प्रऽचे॑तसा। We with J Cp. २ K अभु॑त्सु (?).

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

यत् । उषः । यासि । भानुना । सम् । सूर्येण । रोचसे ।
आ । ह । अयम् । अश्विनोः । रथः । वर्तिः । याति । नृऽपाय्यम् ॥ ३ ॥

यदापीतासो अंशवो गावो न दुह्र ऊधभिः ।
यद्वा वाणीरनूषत प्र देवयन्तो अश्विना ॥ ४ ॥

यत् । आऽपीतासः । अंशवः । गावः । न । दुह्रे । ऊधऽभिः ।
यत् । वा । वाणीः । अनूषत । प्र । देवऽयन्तः । अश्विना ॥ ४ ॥

प्र द्युम्नाय प्र शवसे प्र नृषाह्याय शर्मणे । प्र दक्षाय प्रचेतसा ॥ ५ ॥

प्र । द्युम्नाय । प्र । शवसे । प्र । नृऽसह्याय । शर्मणे ।
प्र । दक्षाय । प्रऽचेतसा ॥ ५ ॥

यन्नूनं धीभिरश्विना पितुर्योना निषीदथः । यद्वा सुम्नेभिरुक्थ्या ॥ ६ ॥

यत् । नूनम् । धीभिः । अश्विना । पितुः । योना । निऽसीदथः ।
यत् । वा । सुम्नेभिः । उक्थ्या ॥ ६ ॥

इति नवमेनुवाके षट्चत्वारिंशं सूक्तम् ॥

"तं वां रथम्" इत्यस्य विनियोगः "आ नूनमश्विना युवम्" [२०. १३९] इत्यत्र उक्तः ॥

अतिरात्रे अतिरिक्तोक्थे "मधुमतीरोषधीः" [२०. १४३. ८, ९] इति द्वे ऋचौ परिधानीयाशस्त्रयाज्ये क्रमेण भवतः । तद् उक्तं वैताने । "मधुमतीरोषधीरिति परिधानीया । उत्तरा याज्या" इति [वै० ४. ३] ॥

तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुज्रयमश्विना संगतिं गोः ।
यः सूर्यां वहति वन्धुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं[2] वसूयुम् ॥ १ ॥

तम् । वाम् । रथम् । वयम् । अद्य । हुवेम । पृथुऽज्रयम् । अश्विना । सम्ऽगतिम् । गोः ।
यः । सूर्याम् । वहति । वन्धुरऽयुः । गिर्वाहसम् । पुरुऽतमम् । वसुऽयुम् ॥ १ ॥

युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ।
युवोर्वपुरभि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत् ककुहासो रथे वाम् ॥ २ ॥

युवम् । श्रियम् । अश्विना । देवता । ताम् । दिवः । नपाता । वनथः । शचीभिः ।
युवोः । वपुः । अभि । पृक्षः । सचन्ते । वहन्ति । यत् । ककुहासः । रथे । वाम् ॥ २ ॥

---

१ P °कथा । २ B पुरुतमं.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वार्कैः।
ऋतस्य वा वनुषे पूर्व्याय नमो येमानो अश्विना ववर्तत् ॥ ३ ॥

कः। वाम्। अद्य। करते। रातऽहव्यः। ऊतये। वा। सुतऽपेयाय। वा। अर्कैः।
ऋतस्य। वा। वनुषे। पूर्व्याय। नमः। येमानः। अश्विना। आ। ववर्तत् ॥ ३ ॥

हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्योप यातम्।
पिबाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ ४ ॥

हिरण्ययेन। पुरुभू इति पुरुऽभू। रथेन। इमम्। यज्ञम्। नासत्या। उप। यातम्।
पिबाथः। इत्। मधुनः। सोम्यस्य। दधथः। रत्नम्। विधते। जनाय ॥ ४ ॥

आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन।
मा वामन्ये नि यमन् देवयन्तः सं यद् ददे नाभिः पूर्व्या वाम् ॥ ५ ॥

आ। नः। यातम्। दिवः। अच्छ। पृथिव्याः। हिरण्ययेन। सुऽवृता। रथेन।
मा। वाम्। अन्ये। नि। यमन्। देवऽयन्तः। सम्। यत्। ददे। नाभिः। पूर्व्या।
वाम् ॥ ५ ॥

नू नो रयिं पुरुवीरं बृहन्तं दस्रा मिमाथामुभयेष्वस्मे।
नरो यद् वामश्विना स्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीळ्हासो अग्मन् ॥ ६ ॥

नु। नः। रयिम्। पुरुऽवीरम्। बृहन्तम्। दस्रा। मिमाथाम्। उभयेषु। अस्मे इति।
नरः। यत्। वाम्। अश्विना। स्तोमम्। आवन्। सधऽस्तुतिम्। आजऽमीळ्हासः।
अग्मन् ॥ ६ ॥

इहेह यद् वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना।
उरुष्यतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥

इहऽइह। यत्। वाम्। समना। पपृक्षे। सा। इयम्। अस्मे इति। सुऽमतिः
वाजऽरत्ना।
उरुष्यतम्। जरितारम्। युवम्। ह। श्रितः। कामः। नासत्या। युवद्रिक्

---

१ P °व्याः। २ P °भाम्। ३ B B^h हिरण्य°. ४ B C^s °हा°. K K^m V °ह्वा°. We with D E R S^m P P^2 J C^P. ५ C K K^m S^m उरुष्यन्तं. We with D E R V D^c °ढा°. ६ P P^2 °दृ°।

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

मधुमतीरोषधीर्द्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम् ।
क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम ॥ ८ ॥

मधुऽमतीः । ओषधीः । द्यावः । आपः । मधुऽमत् । नः । भवतु । अन्तरिक्षम् ।
क्षेत्रस्य । पतिः । मधुऽमान् । नः । अस्तु । अरिष्यन्तः । अनु । एनम् । चरेम ॥ ८ ॥

पनाय्यं तदश्विना कृतं वां वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः ।
सहस्रं शंसा उत ये गविष्टौ सर्वाँ इत् ताँ उप याता पिबध्यै ॥ ९ ॥

पनाय्यम् । तत् । अश्विना । कृतम् । वाम् । वृषभः । दिवः । रजसः । पृथिव्याः ।
सहस्रम् । शंसाः । उत । ये । गोऽइष्टौ । सर्वान् । इत् । तान् । उप । यात । पिबध्यै ९

नवमेनुवाके सप्तचत्वारिंशं सूक्तम् ॥

इति नवमोनुवाकः ॥

इत्याथर्वणसंहितायां शस्त्रकाण्डाभिधानं
विंशतितमं काण्डं
समाप्तम् ॥

---

१ B मधुमान्नो. २ P गाऽइष्टौ ।. We with P J CP.

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CORRECTIONS. VOL. IV.

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
८	२०	हवा	ह वा
१२	१४	इत्येवंरूपा	इत्येवंरूपां
१७	१६	भेषजम् " [ऋ०	भेषजम् " [१. ४. ४] [ऋ०
"	१७	रसः " [ऋ०	रसः " [१. ५. २] [ऋ०
"	१८	भेषजा " [ऋ०	भेषजा " [१. ६. २] [ऋ०
२०	११	लोकाना	लोकानां
२१	१	प्रकाश्याना	प्रकाश्यानां
२८	९	शतऽअरित्राम् ।	शतऽअरित्राम् ।
२९	१०	"	"
५९	१	॥ ७ ॥	॥ २७ ॥
"	५	"	"
८२	१२	°स्थिताना	°स्थितानां
९६	१०	ताभ्या	ताभ्यां
११०	३	अनुऽआततान ।	अनुऽआततान ।
१२२	१६	देवताना	देवतानां
१३९	१७	सपर्यत ।	सपर्यत ।
१४६	१६	[म० ३.	[म० स्मृ० ३.
१६०	१४	॥ १० ॥	॥ ४० ॥
१६३	११	॥ ४५ ॥	॥ ४२ ॥
१६४	४	दाशुषे मर्त्याय ।	दाशुषे । मर्त्याय ।
१६७	६	तनूकणे	तनूकरणे
१६८	१०	पृथिवीम्	पृथिवीम् ।
१७८	१९	मन्तृणा	मन्तृणां
१८८	९	ऋतस्य	ऋतस्य
१९८	२०	वितत्तः	वितत्तः
२००	४	मध्यभेदेन	मध्यमभेदेन
२०५	१०	°लोकप्रा०	°लोकप्रा० (लोकं प्रा० ?)
"	१७	अनुऽकिरामि ।	अनुऽकिरामि ।
२०९	२३	पासुषु	पांसुषु

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
२१७	२६	पराऽवर्तः ।	पराऽवर्तः ।
२२१	३	सहस्रऽअर्घम् ।	सहस्रऽअर्घम् ।
२२२	४	अभिऽभाः ।	अभिऽभाः ।
२२४	२	°दर्भाया	°दर्भायां
२२५	२०	तन्वंमि ।	तन्वंमि ।
२३१	१४	दृश्यते	दृश्यन्ते
२३८	१	पुत्रादीना	पुत्रादीनां
२४३	१३	याम्याया	याम्यायां
२६६	१३	[११. ४]	[११. ६]
२६८	२	अबादीना	अंबादीनां
२७२	२०	राजन्यो[	राजन्यो[
२७४	५	ना	नो
२८९	१०	नक्षत्राणा	नक्षत्राणां
,,	१२	ताभ्या	ताभ्यां
३०२	२	प्रजाना	प्रजानां
,,	२४	D°निलोके संसऋषयो.	D°निलोके सप्तर्षयो.
३१३	२४	पर्ववद्	पूर्ववद्
३१६	१	भयाना	भयानां
३२५	१७	दक्षिणस्या	दक्षिणस्यां
३३४	२२	मा	मां
३५०	२	दापत्य०	दांपत्य०
३५२	१३	आद्युदात्तः	आद्युदात्तः (अन्तोदात्तः ?)
३७२	१५	बृहता	बृहतां
३७७	१३	मायिनः ।	मायिनः ।
३८१	२२	°संख्याया	°संख्यायां
३८५	१२	नितरा	नितरां
३९१	१६	जरसा	जरसां
३९७	१०	पशूना	पशूनां
४०३	६	त्रयोदशी चतुर्दश्यौ	त्रयोदशीचतुर्दश्यौ
४१०	१	नन्नु ।	नन्नु ।
४२०	१२	स्वीक्रियेत	स्वीक्रियते

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
४२२	४	°क्लिराद्या	°क्लिराद्या (°क्लिरआद्या ?)
४३२	११	उभयोः ।	उभयोः ।
४४३	१५	अस्से ।	अस्से इति ।
४४६	२३	J	J.
,,	२४	Omit "उत्ऽहिता"	
,,	२५	Cs P P[३] J.	Cs. PP[३]J उत्ऽहिता ।
४५५	६	त्वा	त्वां
,,	१३	अभिभा	अभिभाः
४६२	२०	मरुतः अदित्या	मरुतोदित्या
४७२	१७	अशीतिः	अंशीतिः
४७३	२३	षण्णा	षण्णां
४९०	२	°व्यापाराणा	°व्यापाराणां
४९१	७	विष्वं	विष्वङ्
५००	१	बाहुभ्या	बाहुभ्यां
५१४	१८	अंजनर्यत्	अंजनयत्
५२२	१३	भिषग्ऽभ्यः ।	भिषक्ऽभ्यः ।
५५०	२१	°परत्वेन	°परत्वेन (परतत्त्वेन ?)
५७३	९	शपू प्रत्ययः ।	शप्रत्ययः ।
५७८	२४	इत्व०	ईत्व०
५८४	२	ऋ० १४३.	ऋ० १. १४३.
,,	१३	पिपेष ।	पिपेष ।
५९९	६	संबन्ध ।	संबन्धः ।
,,	१४	°श्रेष्ठाना	°श्रेष्ठानां
६०२	१८	अस्मदीयाना	अस्मदीयानां
६०४	१	सर्तवै ।	सर्तवै ।
६४०	४	आयुः ।	आयुः
६४२	२४	ससृज्रिरे ।	ससृज्रिरे ।
६४३	२६	हरिभ्या	हरिभ्यां
६६०	१	अश्वाना	अश्वानां
६७५	२२	शिप्रे इति ।	शिप्रे इति ।
६७७	२०	गवा	गवां

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
६७८	७	°वर्णाभ्या	°वर्णाभ्यां
६८०	२२	धारयन्त-	धारयन्त
६८९	८	यस्मान्न	यस्मान्न
६९२	१५	आऽरोहन्तम् ।	आऽरोहन्तम् ।
७०३	१७	द्यावापृथिव्या	द्यावापृथिव्यौ
७०७	२४	भूमा	भूमाँ
७०८	१५	सुष्विम् ।	सुस्विम् ।
७१०	११	यजमानाना	यजमानानां
७१२	१५	शत्रूणा	शत्रूणां
७१७	१३	सुष्विऽत्तराय ।	सस्विऽतराय ।
७२१	२	क्रियमाणाया	क्रियमाणायां
७२६	२०.२१	दृल्हानि	दृह्हानि
,,	२१	पराऽणुदे ।	पराऽनुदे ।
७२८	२४	स्तोता ।	स्तोत ।
७३१	२१	शोणा ।	शोणा ।
,,	१	विश्वाय ।	विश्वाय ।
,,	४	गिर स्तो०	गिर् स्तो०
,,	६	उं इति ।	ऊं इति ।
,,	११	महऽर्यन्तः ।	महर्यन्तः ।
,,	१७	°स्तरन्ति	°स्तरन्ति
७५३	१८	ष्मा	ष्मा
७६१	१९	यशस्वतः ।	यशस्वतः ।
७६६	७	शारदीरवा०	शारदीरवा०
७६९	२४	शूर ।	शूर ।
७८५	२२	हस्ताय ।	हस्ताय ।
,,	२६	इन्द्रम् ।	इन्द्रम् ।
८०४	२७	वज्र	वज्रं
८०९	१०	शग्ध्यू	शग्ध्यु
८१२	६.७	दृल्हा	दृह्हा
८२९	५	°श्लक्ष्णमिव भ्रंशदंतर्लोम°	°श्लक्ष्णमिव भ्रंशदन्तर्लोम०
८३१	७	जरितर०	जरितर०

पाणिनि-प्रज्ञा आदेन्थान
तिथी ७३२
पुस्तक १२३ ७४५
श्री० स्वामी सिद्धान्त वैदिक पुस्तकालय मुलतान

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0.In Public Domain. Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.